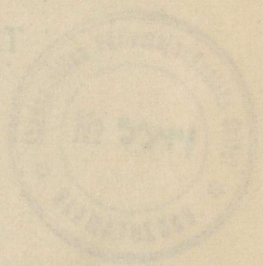

Ojakivi „Taluperenaine.“

TERVITUS
LAHE TAGANT

SUOMALAISEN
KIRJALLISUUDEN SEURAN
TERVITUS LAHE TAGANT
EESTI KIRJANDUSE SELTSILT

K.a.

Taluperenaise Toimetusele

tutvumiseks ja aruustamiseks.

EESTI KIRJANDUSE SELTS.

17524

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS
TARTUS 1921

TRAVITUS LAHE TAGANT

R.

[Faint, illegible handwriting]

[Faint, illegible handwriting]

0/156 A-7478 "

Õjalini „Tahuperunaine.“

TERVITUS LAHE TAGANT

SUOMALAISEN
KIRJALLISUUDEN SEURA'LE
TEMA SAJAAASTASEKS JUUBELIPÄEVAKS
EESTI KIRJANDUSE SELTSILT

17529

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS
TARTUS 1931

LAHE TAGANT
TERVITUS

ESSTI KIRJANDUSE SELTSIT
TENA SAJAKASTAZES JHUGELIPAVAKS
KIRJALLISUUDEN SEURATE
SUOMALAISEN

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

155683

ESSTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

„Postimehe“ trükk, Tartus 1931.

TERVITUS LAHE TAGANT.

Ühinedes nende lugematute õnnesoovidega, mis saabuvad kogu haritud maailmast Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le tema astumisel ühest tegevussajandist teise, tunneb Eesti Kirjanduse Selts erilist rõõmu. Ei juhi teda selle juures ainult viisakusnõue, tuletada meelde samade ülesannete ja harrastustega, kuid ometi kaudet ning võõrast haridusasutist selle tähtpäeval. Põhjuseks on olulisemad, sügavamad, asja tuumast tõusvad tundmused ja mõtted. Näeme Suomalaisen Kirjallisuuden Seura's kultuuritegurit, mille viljakas mõju pole piirdunud ainult Tuhandjärvemaa endaga, vaid ulatunud tunduvalt Soome lahe lõunapoolselegi rannikule. Ega ole see mõju olnud ainult kaudset, äratavat ja eeskujuandvat laadi, vaid siin on tegu ka otsekohe osavõttega eesti kirjandusliku ning teadusliku elu arendamisest. Võiksime öelda, teatud osa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura saja-aastasest ajaloost kuulub ka meile. Ja just see teadmine ning tundmine sisendab meie õnnesoovisse tänumeelse harduse sel ajaloolisel hetkel.

1.

Oleme kaks eri rahvast, lahutatud merega, eraldatud ajalooga ja oludega. Meie keeled on vastamisi vaevalt mõistetavad ning meie elu päevaprobleemid tihti sootuks teised. Ja ometi, meie rahvusliku elu pinevamaal hetkil oleme tundnud enese olevat teineteisele lähemad kui kellelegi teisele. Oleme tundunud õieti sama rahvana kahel pool Soome-Eesti merd, lahutatud teineteisest ainult nagu ühise maa kaugeimad maa-konnad kaugeimate keelemurretega. Ja sääraseil hetkil

oleme tajunud ka selgemini kui muidu, et hoolimata kõigist erivusist võib eesti-soome vaimuilm moodustada ometi homogeensema terviku, kui on seda vahest isegi üldskandinaaviiline. Kaugele võõraste hõimude vahele ulatuvad meie rahvusmaailma perifeeriad, kuid ta kultuuriteadvuseni tihendunud keskused on ometi ainult kahel pool Soome lahte. Oleme ainult kahekesi, võime vaid koos teostada ühissoome kultuurimissiooni. See teadmine liidab ja kohustab, see avab laiemaid perspektiive. Ei ole ükskõik kummalegi meist, kas teise poole jõud kasvab või kahaneb. Sest see hõlbustab või raskendab temagi kultuuriheitlust rahvastemeres helgema koha pärast päikese all.

See ühissaatuse tunne on püsinud Eestis ikka, tõustes ilmsi leegiks või hingitsedes vaid tuha all, jälgides rahvusliku olemasolu tunde enda tõusu ning mõõna. Kui teadlikud olid sest ühisorientatsioonist juba meie ärkamisaja tegelased! „Soomemaa on meil alati kui laiem ja suurem isamaa meeles ja südames,“ kirjutas Koidula AlMBERG-Jalavale kuuekümne aasta eest. Ja et see polnud ainult viisakusevaldis võõralt ta kodumaa hindamisel, vaid sisim tõuline kuuluvustunne Ühis-Soomesse, sedagi näeme Koidula ridadest ta vennale Soome puhul: „See on meie veretukse, mis tuikab läbi sealse looduse ja tema laste!“ Ning Koidula luuleski kordub selle ühise isamaa, sama Eesti-Soome mõiste. See ühis-samaalsuse-tunne avardas ja süvendas kohalikku rahvustunnet. Ning rahvuslik ärkaminegi sai selle valgusel sootuks kandvama mõtte.

Miks see ühtekuuluvustunne ometi kaua aega ei suutnud meie pool kristalliseeruda tegelikeks väärtusiks selle ühiskultuuri loomingus, seda pole enam vaja seletada nende ridade lugejaile. Võõra surve all, ahistavais oludes, kehvadena — nii võisime ise üldse vähe toota; pidime leppima peamiselt saaja osaga. Kuid tähtis oli ometi teadmine, mida vajasime ja kust saime. Tähtis oli vähemalt meie rahvusliku kultuuri suuna määramine, selle ideaali tajumine, — kuni saabus aeg, mil võime ka omal käel, kuid samas vaimus hakata edasi looma. Ja selleks suunaandjaks oli Soome.

Tõesti, mitte ainult külm ja viljatu virmaliste valgus pole paistnud meile põhjast üle halli mere. On hoovanud sealt ka sooje ja elavaid valgusallikaid. Kuid ei ole nende hulgas ühtegi teist samasuguse jõu ja jätkuvusega, kui on seda olnud Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nägematuina ja kuulmatuina sigivad suured asjad. Kahtlemata ei aimatud ka Soome saluonnides hetke tähtsust, kui saja aasta eest Helsingi ülikooli kaitsva varju all kokku astus kaksteist rahvasõpra, et pidada nõu selle unarusse jäänud rahva keele ja kirjanduse edendamise üle. Veel vähem võis sest algatusest kuulda alles teoorjuses ohkav rahvakild teispool Soome lahte.

Kuid kuigi seda pole veel tõestatud, võib ometi pidada võimalikuks, et juba paar aastat hiljemini tärganud Õpetatud Eesti Seltsi mõte sai tõuget ka lahetagusest eeskujust. Just samasugused haritud rahvasõbrad olid sellegi seltsi asutajad ja just samuti alma materi seaduste varju all tärkas seegi elule. Ning palju oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Õpetatud Eesti Seltsi esialgse sihi ning tegevuse vahel ühist. Uurida rahvakeelt, koguda muinasluulet, levitada haridust, edendada kirjandust, — see oli kummagi eeskvaks. Kui vähenõudlikult tuli siin peale hakata, osutab seegi, et mõlemad literaarsed seltsid algasid oma valgustustööd ühe ja sellesama Zschokke' rahvaraamatukeste levitamiseega. Või ei olnudki see ühtesattumine juhuslik? Vähemalt kirjateel sobitati mõlema asutise vahel juba varakult kontakt. Ja ei tule ka unustada, et Suomalaisen Kirjallisuuden Seura esimene sekretär ja pärastine esimees Lönnrot ning Õpetatud Eesti Seltsi esimees Faehlmann varsti Tartus pikema aja jooksul igapäev koos olid. Milliseid kavatsusi siin tehti, mihukesi ühis-eesmärke rajati, seda võime ainult aimata.

Õpetatud Eesti Selts kaldus paari aastakümne pärast küll hoopis teistele teedele. Kuid enne seda tegi ta ometi vajaliku eeltöö rahvuslikule ärkamisele ja andis sellele liikumisele ka tema kuldse kirja. Ja ei ole kahtlustki, kustpoolt tulid selleks suurimad äratused ning eeskujud.

Aastal 1835 ilmus Suomalaisen Kirjallisuuden Seura väljaandena „Kalevala“ selle esialgsel kujul. Ja mõni lühike aasta hiljemini kuuleme juba, et ka Faehlmann oma esialgse „Kalevipoja“ kavandi on koostanud ning seda Õpetatud Eesti Seltsis tutvustanud. Ja üks saabunud samal 1839. a. Schultz-Bertram vaimustatuna Soomest, kaasas „Kalevala“ eksemplar, ja lausunud samas seltsis oma ajaloolised sõnad: andkem rahvale eepos ja historia — ning kõik on võidetud!

Tõsi küll, alles kümme aastat hiljemini määras selts lugulaulu koostajaks Kreutzwaldi ja veelgi kümme aastat hiljemini võis teos ise ilmuda. Kuid kes teab, kas oleks meie rahvaepost kavatsedes ilma Kalevala-sõna sugestioonita lõplik

valik üldse langenud Kalevipoja-lugudele. Igatahes on kindel, et alles Gananderi „Mythologia fennica“ ja „Kalevala“ tõttu soome mütoloogilised pärimused ka Eestis rahvapärastusid. Väinämöisestä sai Vanemuine, Lemminkäisestä Lämmeküine, Vipusest Viboane, Ilmarisest rääkimatagi. Nagu need kitsamal maa-alal sündinud luulekujud alles „Kalevala“ kaudu said omasteks kogu Soomele, nii levis „Kalevipoja“ ja muu rahvusliku ärkamisaja kirjanduse kaudu nende kuuluvus ka Eestisse. Viimane liitus tihedamini selle ühisisemaaga, üldrahvuslik veretukse sai tugevamaks.

Nii näeme, kuidas Suomalaisen Kirjallisuuden Seura harrastused varsti meilgi vilja kandsid. Ja tagajärjed olid samad: mida oli „Kalevala“ rahvuslikule ärkamisele Soomes, seda „Kalevipoeg“ Eestis, kui ka kõik muud võrdlused kõrvale jääksid.

Kui see ärkamine meil viimaks saabus, siis oldi igatahes teadlik ühissoomelisest rahvusorientatsioonist. Selle kandjaks ei sobinud küll enam Õpetatud Eesti Selts, kuid ülesande võttiski endale palju rahvalikum asutis — Eesti Kirjameeste Selts. Ja kuis lendlesid siis sõnumikud selle asutise sünnivaludest ja esimesist sammudest Eesti ning Soome vahel! Kohe oma teisel koosolekul otsustas see selts ka ametlikult Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'ga ühendusse astuda. On siinamaale säilinud Jakob Hurda südamlilik kiri, milles ta tutvustab Eesti Kirjameeste Seltsi püüdeid ja tervitab Suomalaisen Kirjallisuuden Seura't „nagu oma venda ja töökaaslast“. Ühtlasi tekkis E. Kirjameeste Seltsis tahe kontaktis olla soome keele- ja muude teadustega, niipalju kui võimaldasid seda tookordsed jõud.

Ei tarvitse lisada, et seesama tendents on avaldunud ka E. Kirjameeste Seltsi ülesannete pärija, juba uuel sajandil asutatud Eesti Kirjanduse Seltsi töös. Veel enam, isiklik kontakt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Eesti Kirjanduse Seltsi tegelaste vahel on olnud tunduvalt elavam; ja veelgi enam, mõlemal asutisel on olnud koguni ühiseid aktiivliikmeid.

3.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tegevus kajastab saja aasta jooksul pidevat kasvu, süvenemist ja levimist. Ta areng on olnud orgaaniline ja ühtlane, nagu soome rahva endagi oma.

Sellelasti on meie kirjandusliikide keskorganisatsioonide saatust olnud hoopis teisistugune. Ka Õpetatud Eesti Selts veedab mõne aasta pärast oma sajandat sünnipäeva, kuid seltsi tegevus on suurema osast ajast olnud võrdlemisi võõras eestipärase kultuuri loominguks. Tänavu saab kuuskümmend aastat ka Eesti Kirjameeste Seltsi lootusrikkast rajamisest, kuid tema tegevust jätkus ainult kaheks aastakümneks, kuni Vene riigivõim selle lammatas. Ja Eesti Kirjanduse Selts võib tuleval aastal teha alles oma veerandsajandilise mineviku kokkuvõtteid. Nii katkendiline, nii saatustlikult juhuline, täis languskohti ja lünki on olnud meie kirjandusliku kultuuri organiseeritud harrastus. Oleme palju algatanud, kuid pidanud ka pooleli jätma. Nii mõnigi lootuslik üritus on kadunud jäljetult nagu jõesire kõrveliiva.

Aga just neil langusajal on leidunud eemal meie puuduvate asutiste asendaja, kes on täitnud osaliseltki nende ülesandeid. Ja see pole olnud keegi muu kui Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Jälgides meie Soomesse suunduvat kultuuriorientatsiooni võib saada mulje, nagu oleks meie suguvendalisele vaimustusele reageeritud teispool lahte palju külmemalt. Kuid kuigi seal vahest tundmusküllaseid sõnu on tehtud vähem, siis on nende aset täitnud teod, millele meie ei või palju vastu panna.

Heitsime ülemaal põgusa pilgu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja eesti vastavate asutiste vahekorrale saja aasta jooksul. Rõhutasime selle juures neid kaudseid äratusi, mida oleme saanud vanemalt ja stabiilsemalt töökaaslaselt. Siin aga olgu eriti esile tõstetud see osa, mida on etendanud Suomalaisen Kirjallisuuden Seura otsekoheselt meie kirjanduse ja teaduste viljelemises — meie eneste keeles ning osalt meie maa-alalgi.

Kõne on nimelt tema poolt korraldatud meie rahvaluule ja runoviiside kogumisest, eestikeelse kirjanduse väljaandmisest ning ohvrite kandmisest eesti-aineliste uurimuste teostamisel. Need, peamiselt keele ja vanavaraga piiratud ettevõtted, on küll kaudselt seotud soome teaduse enda huvidega, kuid vähemalt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura seisukohalt mitte ilmtingimatud. Nende teostamisel on otsustavalt kaasa kõnelnud seesama ühiskultuuri tegelik viljelemispüüd. Kui kaugele see on ulatunud, võime näha sellestki, et Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on vahest rohkem eestikeelset kirjandust välja andnud kui Eesti Kirjameeste Selts ise kogu oma kestuse ajal.

Ei ole minu kavatsuseks pakkuda tühjendavat ülevaadet Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sellesuunalisest tegevusest. Pean piirduma ainult selle tähtsamate momentide riivamisega. Eks koostanud Ahlqvist-Oksanen juba a. 1855 seltsi ainelisel toetusel esimese ulatuslikuma ülevaate eesti kirjandusloost, mis ilmuski seltsi väljaandena. Eks avaldanud selts a. 1866 Kreutzwaldi „Ennemuistised jutud“ eestikeelseina. Ja eks ole põhjust siin mainida ka Lönnbohm-Mustose eesti rahvaluule kogumise ja väljaandmise võimaldamist, samuti kui Oskar Kalda eesti välishõimude uurimiste toetamist ning nende tulemuste trükkiandmist. Aga veel midagi palju ulatuslikumat: ainult Suomalaisen Kirjallisuuden Seura väljaandel on võinud ilmuda Hurda „Setukeste laulude“ kolm hiigelköidet. See oli ettevõte, mis meil nois oludes oleks käinud täitsa üle jõu ja millele võrdset me vaevalt praegugi võime veel vastu panna. Ühtlasi jäägu siin lähemalt arvestamata, mis Suomalaisen Kirjallisuuden Seura üldse nii varem kui hiljem on korda saatnud meie vanavara kogumise, talletamise ja uurimise alal. Tuletagem ainult veel meelde, et kord suurem osa meie rahvuslikust muinasklassikast tuli paigutada üldse tema kaitsva hoole alla, enne kui usaldati seda ta ringirännakult ümber Soome lahe jälle tagasi koju tuua.

See osa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tegevusest on meile juba kõike muud kui võõras. Neil aladel ja neil aegadel on ta olnud nagu meie eneste kirjandusliku keskasutise tagavaraks, asetäitjaks ning abiks. Aga sellisena kuulub ta juba osalt ka meie kirjanduse- ja kultuurilukku. Kui me temast ka midagi muud ei teaks, seda ei saaks me unustada.

4.

Kui Suomalaisen Kirjallisuuden Seura pidas a. 1881 oma poolesajandi juubelit, siis võttis Eesti Kirjameeste Selts sellest osa eesti tookordse uuema luule valiku annetamisega. See värsivormiline tervitus oli nii iseloomulik ajajärgule. Eesti rahvusliku ärkamise esihetkist oli kulunud ju alles kümme aastat. See oli olnud aeg täis vaimustust ja luulelist algatusindu. Laul äratas, laul ühendas, laulus sõnastati ka tuleviku eeskavad. Ja nii näeme ka ses piduraamatus olevat kogutud kõik, mis pakkus see aeg ülevamat ning ilusamat isamaast, emakeelest, kodukohast. Aga kõige pealt, siin oli Koidula oma seks puhuks kirjutatud värsitsüklis „Soome sild“ andnud luulelisema ja julgema sõnastuse Soome-Eesti ühis-

töö eeskavale, kui usaldati seda mõeldagi kaua aega hiljemalt. Siin paiskas ta lahutava riigipolitika kiuste õhku oma unistuse vennasrahvaste ühisest isamaast, kavandas tuleviku ülesandeid ja kutsus kirglikult nende täitmisele.

Õnn sulle, sugukonna vaim,
Kes ise oma leidnud!
Sind teretades vennataim
Sull' võidujooksjaks heitnud!
Nüüd hõiska, süda, helise!
Nüüd tao, vasar, kõlise;
Nüüd, laul ja sõna, liida!

Nii vaimustusküllane — ja tõeliselt nii vähe reaalseid teostamisvõimalusi pakkunud aeg! Kuid sellest möödunud poole sajandi jooksul on Soomes siiski palju muutunud, veel enam aga Eestis. Kui Soomes riikliku iseseisvuse saavutamine tähendas viimsete välistakistuste kadumist oma kultuuri loomisel, siis tähendas see Eestis õieti alles loomingu-vabaduse algust. Tunneme oma maa ja rahva väiksust ning ajalooliste olude pärandit, kuid vähemalt väliselt pole ka meil enam takistusi selleks „eneseleidmise võidujooksuks“, millest kõneleb Koidula. Ning meie tahtes ja julguses pole põhjust kahelda.

Aga kui on olud muutunud, siis sedamööda ka ülesanded. Ei jätku Eestiski enam ainult ühissoomelise kultuuriorientatsiooni pooldamisest, vaid seda tuleb oma pooltki arendada ja süvendada. See ühisorientatsioon ei tähenda enam paljast suguvennalist vaimustust, vaid reaalsete vaimuväärtuste soetamist. Võime viimaste viljast alles siis täisõiguslikena osa võtta, kui oleme nende loomisel samade kohustustega kaasas olnud. Kui senises eesti kultuurielus, hoolimata tõulise suuna teoreetilisest pooldamisest, tundub ometi küllalt võõraid elemente, siis ainult sellepärast, et meie praktika on puudulik olnud. On vaja rakendada ise oma jõud selle teenistusse, vaja ennast ise tunda ja teada tegevas töös. Teadusliku süvenemise ja esteetilise eneseväljenduse kaudu lähenev samm-sammult sellele eesmärgile. Nii selgitame enese olemust endale, kuid mitmekesistame ja rikastame ka ühissoomelist rahvuskultuuri.

Need on asjalikud ja kained väljavaated, nagu meie aegki. Ei saada sellepärast ka praegune eesti kirjanduslik keskasutus juhuliselt oma tervitusi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le kaine proosa kuues. Neis peegeldub ühelt poolt püüd teha ülevaadet meie seniseist kokkupuuteist, teiselt poolt

aga aimata tuleviku ühistöö sihti ning laadi. Esimesel alal peame rõhutama ühtesoodu seda äratust, mida oleme saanud vanemalt vennalt. Teisel alal võime seni kõnelda peamiselt alles tööle rakendunud tahtest ja tungist.

Kuid nii või teisiti, meie tööväljad riivavad ka tulevikus üksteist lakkamata, ja mis tehakse nende harimiseks ühel pool, see ei jää mõjuta ka teisel. Meie keele, rahvaluule, rahvateaduse ja ajaloo uurimise lähtekohad on nii lähedalt seotud, ning meie oleviku kirjanduslikul loomingul on ühiseid jooni, hoolimata näilisest erivusest. Neid väärtusi viljeldes, nende arengu eest hoolitsedes ei saa püsida võõrana teisele.

Nende mõlemale vennasseltsile kalliste ühishäärtuste nimel saadab Eesti Kirjanduse Selts oma südamlikumad õnnesoovid Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le tema suurel tähtpäeval!

Friedebert Tuglas.

SOOME KIRJANDUSE SELTS

1831—1931.

EELMÄRKUS. Alljärgnev ei ole mingi tühjendav uurimus. Selleks ei ole andnud mahti uputav ainerohkus, aeg, ainete osaline ligipäästamatus ning pealiskaudne tutvus vennasmaa ajaloo ja kultuuriarenguga. Selleks poleks käesolevas väljaandes ka mitte ruumi. Ka on ühel inimesel võimata kõigil kõnessetulevail Soome Kirjanduse Seltsi tegevusaladel (rahvaluule, rahvateadus, keel, ajalugu, kirjandus jm.) omada rahuldavat asjatundmist.

Pakutavad leheküljed on siis eemalõeisja tutvustavad märkmed, kus asju sageli on valitud ja vaadeldud isiklikust ja eestilisest vaatenurgast.

TAUSTA. Soomlaste ajalooline saatus sarnaneb sel määral meie omaga, et ka nemad on pidanud viimaste aegade ni elama võõra riigi alamaina. Soome vallutati ristiusu levitamise nimel XII sajandil Rootsi poolt. Kuid soomlastele jäi alale nende omandus, neil olid ühesugused õigused Rootsi kodanikega, kus teatavasti isiklikku vabadust ja inimesväär tust on peetud aus. Ometi oli Rootsi poliitiline võim ja kultuuriline mõju nii suur, et soome omakeelne kirjandus ega teadus ei pääsenud arenema. Eriti Rootsi hiilgusjärgul 17. sajandil ja Põhjasõja järel rootsistus soome haritlaskond ja linnakodanlus põhjalikult. Uusi rootslasi asus alatasa maale, soome keelt kuuldi varsti pea ainult kirikuis. Perekonnani medki muutusid umbrootsikeelseiks. Tekkis ülesaadamatu lõhe soomekeelse lihtrahva ja rootsikeelse haritlaskihi vahele. 18. sajandi lõpul ja 19. alul näib soome keele seisukord olnud eesti keele omast täbaram.

Kuid nagu mujal, on ka sajandite vahetusel märgata soome haritlaste rahvustunde ärkamist, esmalt teoreetilise tun-

netusena. See saab alguse Soome toleaeegsest vaimlisest keskusest — Turu ülikoolist. Esimene ärataja oli siin prof. H. G. Porthan, teerajaja mitmel alal.

1808 läks Soome tervena Venemaa alla. Rahutegemisel 1809 saavutati Aleksander I-selt teatav autonoomia Vene ülemvalitsuse all: maale jäid omad seadused ja iseseisvus siseasjade ajamisel, lubati oma seisuslik esindus, mis aga alles 1863 kokku võis tulla. See tähendas algust riiklikuks eluks, see avas uusi ja suuri arenemisvõimalusi. Aga kuna valitseva kihi moodustasid rootslased ja rootsistunud, oli toleaeagne Soome väliselt puhtrootsi osariik Venes. Soome keelel polnud mingeid õigusi, umbsoomlasist lihtrahval polnud võimalust haridust omandada ja osavõttevõimalus riiklikust elust oli minimaalne, ja ometi oli neid tervelt $\frac{6}{7}$ kogu rahvast. Too lihtrahvas oli siiski vaba ja jõukas, mitte sellises viletsuses kui meil, ta polnud ainult ärganud veel iseteadvusele.

1810. a. järel näib Turu ülikooli ringidest tärkavat rahvustunne praeguses mõttes. Tekib n. n. fennofiilsus, mis avaldub enne kõike teaduslike huvide koondamises rahvuslike teaduste ümber. Tunnistatakse end avalikult soomlasteks. 1820. a. paigu on fennofiilide mõtted tihenened juba tagasihoidlikuks rahvuslikuks eeskavaks (Ehrström, Arvidsson). Tuntakse, et Soome riik peab tuginema maa pärisrahvale. Hurjutatakse emakeelest loobujaid, nõutakse soome keelt ametiasutistesse, kooli ja ülikooli. Need on samad mõtted, mis saatsid rahvuslikku ärkamist kogu Euroopas ja mis samul aastail leidsid avaldust ka meil (Luce, K. J. Peterson). Kuid need vähesed rahvuslased pillati peagi laiali. Jäi üle vaikiv töötamine. Säde ei kustunud. Ülikoolist tuli uusi jõude. Turu põlemise järele viidi ülikool 1828 Helsingisse ja 1830 on selle ringides juba terve jõuk noori ärganud soomlasi ja tulevase kuulsusi: Lönnrot, Snellman, Castrén, Rein jt. Mõlgutati mõtteid rahvuslikust kirjandusest ja kultuurist.

Jättes kõrvale majandusliku iseseisvuse ja isikliku vabaduse paistab, et soomlased polnud vaimlise kultuuri alal 1830. a. paigu meist millegi poolest ees, ennem vastupidi. Nende kirjanduses ei näi olnud niigi silmapaistvat loojat kui meil K. J. Peterson. Soome keel oli vaevalt rohkem haritud kui eesti keel. O. W. Masing'i *Originalblätter*'ite (1816) keel tundub intelligentsem kui Lönnrot'i soome keel 1831. Ka väliselt oli eesti keel siis paremas seisukorras: Soome keelt ei õpetatud 1841. aastani koolides isegi mitte õppeainena, ja ülikooli asutati soome keele lektoraat alles 1828 (meil 1803). Esimesed soomekeelsed õpperaamatud tekivad alles sajandi

keskel. Meil ilmus kooliraamatute alal üht ja teist juba sajandi algusest peale (näit. P. H. Frey *Arropiddamise kunst* 1806, lugemisraamatuid, A. Holter'i maateaduse-raamat 1820. a. paigu jm.). Loomulikult polnud soome keeles ka mingit teadust. Soomekeelne kirjandus ulatub tagasi aastas 1542, meie oma 1535, ajakirjandus aastas 1776, meie oma 1766 ja alles 1850. a. paigu jõuab Soome siin ette. Soomes näib rootsistumine olnud veelgi laiaulatuslikum kui meil saksastumine. Soome omakeelsete kultuuritaotluste nõrkust sajand tagasi tõendab seegi, kui pikkamööda need juurt võtsid: seks kulus mitu aastakümnet tööd. Ja ometi olid olud ja võimalused võrratult paremad kui meil, kus rahvas sajandi 3. veerandini vaevles teoorjuses.

I. SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGEVUSE VÄLINE KÜLG.

ASUTAMINE. Sel hõredalt kavandatud olude taustal muutuvad hõlpsamini mõistetavaks SKS-i tekkimispõhjused.

Juba läinud sajandi 20-ndail aastail on mõned soome keele ja kirjanduse rootsikeelsed, kuid soomemeelsed harrastajad haudunud soomekeelse kirjanduse tõstmiseks ühinemise mõtet. Aga seltsi sünnisõnade lausujaks peetakse andekat ja avarahuvilist loomaarsti M. J. Lindfors'i 1830. Seltsi tekkimispõhjuste seas on peale eelarendatute olnud puhtmajanduslik moment, nimelt raskused, mis olid E. Lönnrot'il ta *Kantele* nimeliste rahvalauluvihkude väljaandmisel ja mis 1830. a. paigu takistasid igasuguse ilmliku kirjanduse väljaandmist soome keeles ning soome keele arenemist kirjakeeleks.

16. veebr. 1831 peeti algatav koosolek, millest osa võttis 12 akadeemilise haridusega isikut, enamasti algajad ülikooli õppejõud, nende seas Lönnrot, dots. G. Rein, lekt. Keckman jt. Kirjatoimetaja noor Lönnrot kirjeldab koosolekut järgnevalt:

„Ja tekkis nende seal olles kõne soome raamatu asjandusest, liiatigi soome keelest, kuidas seda kõige paremini saaks painduma kirjanduslikeks tarvidusteks. Jõuti viimati otsusele, et toimetatagu asja mil viisil tahes, on see hulgal ikkagi kergem korda saata kui ühel, mistõttu nõu peeti seltsi asutamiseks, kelle mureks see asi oleks...“

28. II oldi uuesti koos, endistele lisaks veel prof. Linsén, kes hiljemini oli pikemat aega esimees. Dots. Rein tõi teate, et Ülikool ja Valitsus pooldavad mõtet. Ajutiseks esimeheks valiti lekt. Keckman, sekretäriks Lönnrot ja laekuriks mõtte-

algataja Lindfors. Määrati üldjoonis kindlaks seltsi ülesanne ja anti talle nimeks „Suomalaisen Kirjallisuuden Seura“. Järgmised koosolekud peeti Ülikooli ruumes. Uute ühinejate seas olid prof. Akiander, Schildt-Kilpinen, kirjanikud Nervander ja Runeberg jm. Selts valis aastapäevaks 16. III, Soome suure teadlase Porthan'i surmapäeva. Esimeseks esimeheks sai prof. E. G. Melartin, sekretäriks Lönnrot'i ärasõidu tõttu lekt. Keckman. Sellega algas selts oma korrapärasest tööd.

PÕHIMÕTTED JA ÜLESANDED. Ülesandemääritluse sissejuhatuses lausutakse:

„Iga rahva juures, kus teadus ja õilsad kunstid on juuri ajanud ja vilja laiali laotanud, on sünnimaa muinsed kombed, keel ja kirjandus olnud kõige kallim vara. Rahvas ei ela ainult praeguses, vaid ka muinses ajas. Muinsuse mälestis, kombeis ja kujutlusis näeb rahvas oma olemuse juurt ning käsitab oma praegust olukorda ning väärtust. Keel on rahvuse alus ja kodumaine kirjandus on ainult kodumaa keelel võimalik. — Niiviisi mõeldes ühinevad mõned Soome pealinnas elavad omamaalased, et asutada Soome Kirjanduse Selts, levitamaks selle abil põhjalikumaid teadmeid kodumaast ja selle igasuguseist juhtumusist, aitamaks kaasa soome keele käsitsemisele ja muresemaks omal keelel kirjandust mitte ainult õpetatud kaaskodanikele, vaid ka alamale rahvale kasulikkude ja tarvilist luge-misvara.“

Seltsi eeskava sisaldas kokkuvõetult järgmist:

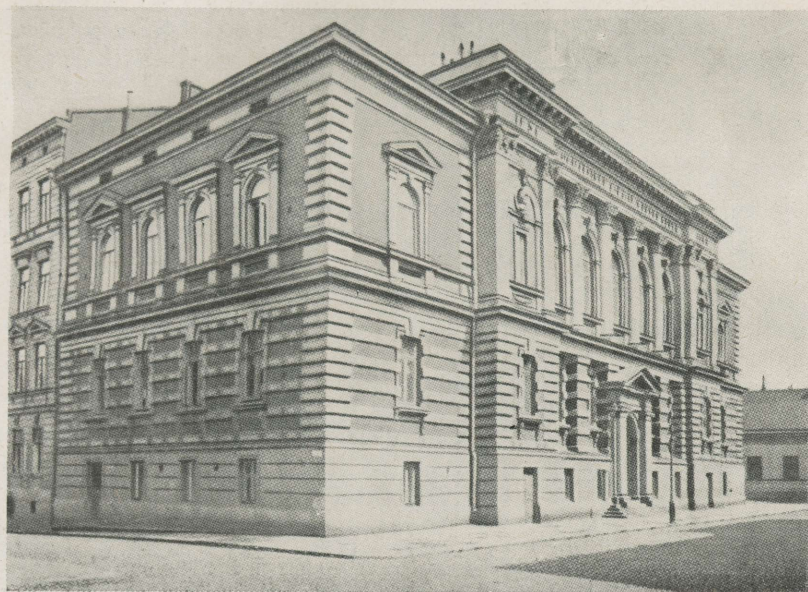
I Kogumistöö: a) trükingud ja käsikirjad soome ajaloo, luulekunsti, muinasasu, maadeteaduse, arvustiku, keelerakenduse jm. aladelt; b) suuline ja aineiline vanavara; c) soomekeelsed trükitööd mis alalt tahes.

II Uurimistöö: uurimuste kirjastamine ajaloo, keele ja kirjanduse alalt, auhinnaliste võistlusküsimuste kuulutamine ja oma ajakirja väljaandmine.

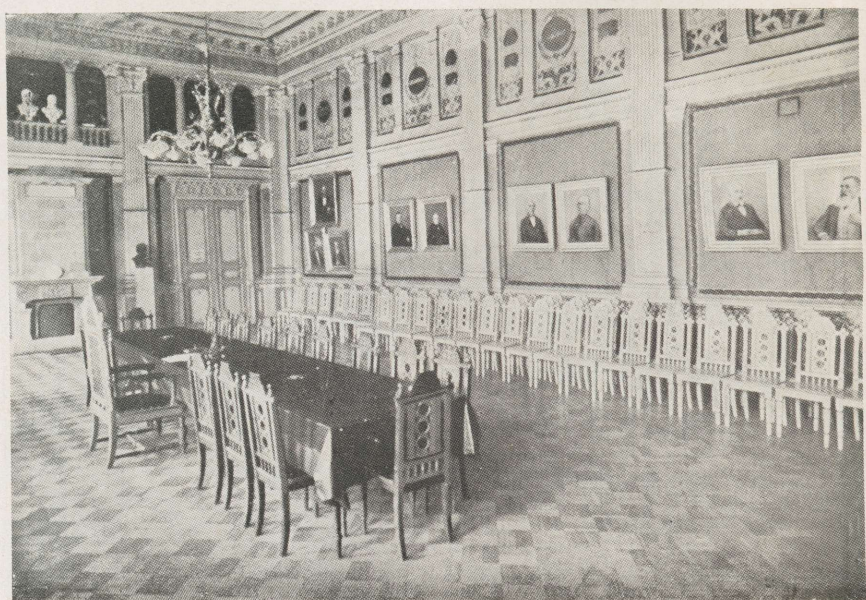
III Soomekeelse kirjanduse edendamine: auhindadega ergutamine nii algupäraseks loominguks kui tõlkimiseks, igasuguse kirjanduse soetamine nii haritlasile kui lihtrahvale, ja ühenduses eelmisega

IV Soome keele arendamine kirja- ja hariduskeekeks ning valvamine selle veatuse ja puhtuse järele.

Nagu näha, on eeskava lai, kõlbaks kas või Teadusteakadeemiale, milleks saamise mõtet seltsi ringkonnist ongi korduvalt avaldatud, näit. 1868, 1877 ja eriti 1890 paigu. See ometi ei teostunud ja Soome Teadusteakademia loodi 1908 iseseisva asutisena (rootsikeelne oli juba 1838). Kava laius — selles on koos pea kõik vaimuteadused ja mõnda loodusteadustegi alalt, see näeb ette etnograafilise ja kultuuriloolise muuseumi ülesanded, ühendab endas nii teaduslikud kui ra-

SOOME KIRJANDUSE SELTSI MAJA HELSINGIS

SOOME KIRJANDUSE SELTSI PIDUSAAL

kenduslikud taotlused, hoolitseb ühtlasi rahvusliku suuna ja meelsuse eest — on seletatav ajajärgu üldise entsüklopeedilisusega, kuid mitte vähem vaimukultuuri arenematusena. Sest 1831 oli Soomes ainult üks teaduslik selts: „Societas pro fauna et flora fennica“.

Aastakümnete jooksul on esialgne kava tublisti kitsenenud, sest esiteks ei suudetud juba vara ja tööjõu puudusel kogu kava ligilähedaltki teostada, teiseks on mõned suured ja aktuaalsed ülesanded iseendast keskendanud seltsi töö, kolmandaks on teatavate ülesannete jaoks aja jooksul asutatud hoopis iseseisvad seltsid: 1870 „Muinasmälestiste Ühing“, 1874 „Rahvahariduse Selts“, 1875 „Ajalooselts“, 1876 „Kodukeele Selts“, 1883 „Soome-Ugri Selts“, 1919 „Kalevala Selts“ jm., neljandaks arenes kirjastustegevus lugejate lisanedes 1880—90 paigu niivõrt tasuvaks, et selle võis enamasti erakirjastajate hooleks jätta.

Ses ülesandemääritluses on osalt sunnitud, osalt vabatahtlikult tehtud mõningaid muudatusi 1850 ja 1858, kuid oluliselt püsisid nad 1920. aastani, mil alles arvestati ülaltähendatud arengust tingitud muutused: ajalugu, muinasteadus, maateadus ja kaugemad sugukeeled jäeti välja. Praegune määritlus on järgmine:

„Selts tahab edendada soomekeelse rahva muinsete vaimutoodete, kommete, olude ja elukäigu ning soome ja ta lähemate sugukeelte tundmist ja uurimist, soome kui kultuurkeelega viljelemist, edendada soomekeelset kirjandust ja selle uurimist ning muud haridustööd, kus soome keel on vahendiks.“

Tööviisid on nagu ennegi: kogumine, uurimine, kirjastamine, toetamine ja auhindamine.

LIKMED. Praeguse põhikirja järele võidakse seltsi liikmeks „valida ja kutsuda laitmata kuulsusega isikuid Soomest ja väljastpoolt Soomet“. Liikmed jagunevad: 1. auliikmed, kelleks kutsutakse „isikuid, kes seltsi püüete alal on teadusliku, kirjandusliku või muu tööga omandanud haruldast suure teened või muu tegevusega eriti mõjukalt edendanud seltsi püüdeid“; 2. kirjavahetajad liikmed, neiks kutsutakse „välismaalasi, kes teadlastena, kirjanikena või muul viisil on otseselt või kaudselt edenenud seltsi püüdes“; 3. kinkijad liikmed, kes kinkinud vähemalt 10000 marka; 4. toetajad liikmed, kes maksavad liikmemaksuna ühekordselt 1000 mk., 5. aastaliikmed, kes maksavad aastati 50 mk. 6 a. jooksul; 6. alalised liikmed, kes on sooritanud korraks 250 või aastamaksudega 300 mk.

Auliikmeiks olid varemalt peajasjalikult kubernerid, kindralid ja muud võimukandjad, kes võisid seltsile kõrgemal pool kasulikud olla. Näit. 1886 valiti auliikmeks kindralkuberner krahv Feodor Heiden jm. Auliige oli ka senaator J. V. Snellman. — Kirjavahetajaist olgu nimetatud Pariisi prof. E. Beauvois, Jena prof. A. Schleicher, prof. Schott, taanlased Grundtvig, W. Thomsen, A. Olrik, ungarlased J. Szinnyei, B. Vikár, A. Bán jm.; suhteliselt palju on olnud eestlasi, vähemalt tosin, nende seas Kreutzwald, Hurt, Kallas, Tuglas; käesoleval aastal valitakse 4 uut eestlast, kelle nimed veel pole avaldatud. — 100 a. jooksul on selts üle 4000 liikme vastu võtnud, seega keskmiselt 40 aastas. Suuremat liikmete juurdevoolu on märgata 1845. a. paigu; sel aastal võeti 102 uut, siis 70-ndail ja eriti 90-ndail aastail, mil valiti eriline 3-liikmeline toimikond ülesandega liikmete juurdekasvu eest hoolitseda, millel oli ka tulemusi: 1894 tuli üle 200, 1895 — 295, 1896 — 135, kuid siis jälle endiselt 20—30. Hiljemini on mõnel harukordsel aastal juurdevool suurem, nii 1921 — 335, kuid 1924 — 20, 1925 — 7, 1929 — 24.

Seltsi ajaloo kestel leidub korduvalt protokolles märkusi: SKS ei tahtvat olla üksnes õpetatud selts nagu vennasrahva „Õpetatud Eesti Selts“, vaid laiade ringide koondis. Kuid tegelik ühendus liikmetega kaugemal on pea olematu. Alles viimase aastakümnel on hakatud liikmeile liikmemaksu vastu andma mingit seltsi väljaannet; nii anti 1920 Lessing'i *Nathan Tark* tõlkes. Kui SKS pole nii suletult teaduslik kui meie ÕES, siis nii rahvalik kui meie Eesti Kirjanduse Selts (EKS) pole ta olnud ligilähedaltki, sest viimases võetakse aastati liikmeid vastu mitu sada ja ometi on meie rahvas 3 korda väiksem.

KOOSOLEKUD. Selts peab koosolekut iga kuu esimesel kesknädalal, välja arvatud suvekuud. Lisaks erakorralised koosolekud. Koosolekust kuulutatatakse iga kord lehis. 16. III peetakse aastakoosolekut, vaatamata, mis päevale see langeb. Kvoorumiks oli alul 20 liiget. 1848 kõrvaldati see kitsendus ja koosolekuid peetakse ja otsuseid tehakse ka siis, kui „esimees ja 4 muud liiget olid kohal“. Suurimad osavõtjate arvud on olnud 50—70. 1927. a. põhikirjas on kindlate koosolekute arv aastas määratud 7—8 + erakorralised. Koosolekuil otsustatakse seltsi jooksvaid asju. Viimaseil aastakümneil on püütud asjaajamist ikka enam juhatusse ja toimkonnisse lükata ja hoida avalikel koosolekuil aega kõne-ettekandele; vahel on kavas laulu ja ilulugemistki olnud.

AMETNIKUD. Alul oli juhatus 5-liikmeline. 1886 eraldati raamatukogu- ja kirjastuselao-hoidja ametid. 1898. a. alates valiti 2 abiesimeest. Juhatusesele oli abiks 5-liikmeline arvustuslaudkond. 1920 kadus viimane ja juhatus muudeti 12-liikmeliseks. Alul olid kõik ametid tasuta, varsti said tehnilise tööga seotud juhatuseliikmed mõõdukat, kuid seltsi tegevuse suurenedes ja jõukuse kasvades ikka tunduvat tasu. Sekretär näit. sai enne 1856. a. 50 rbl., pärast 150 rbl. aastas, 1925. a. peale 1500 mk. koos + korter ja küte. Laekur sai 1925. a. 3000, koguhoidja 4000 mk. aastas, kirjastusejuht 2300 mk. koos + %%. Juhatuseliikmed olid alul iga aasta valitavad. 1920. a. peale valitakse esimees, 2 abi, sekretär, laekur ja raamatukoguhoidja igal aastakoosolekul, 6 muud liiget aga 3 aasta takka, 2 liiget aastas. 1903 kaotati valitav kirjastuselao-hoidja ja palgati eriharidusega kirjastusejuht. Juhatus valib liikmete seast, koosolekule ette panemata, eri maakohisse u s a l d u s m e h e d, kes on ametis nii kaua kui soovivad.

TOIMKONNAD. Alul oli seltsi tegevus vähene ja juhatus + arvustuslaudkond said kõigi ülesannetega toime. Tööde ja huvide erialastumisega asutati 1864 Ajalooline Osakond. 1865 Luuletoimkond, mille juurde 80-ndail aastail loodi Rahvaluule Alatoimkond, 1868 asutati Keeleteaduse Osakond, 1892 Majandustoimkond (juhatus + 2 lisaliiget). 1903 nimetati toimkonnad ümber: 1. ajalooline, 2. keeleteaduslik, 3. valmistav, 4. ilukirjanduslik, 5. rahvateaduslik. Neist kadus valmistav 1920.

TEGELASED. Seltsi juhtideks on olnud kõige silmapaistvamad jõud soome teadlaste ja avalikkude tegelaste hulgast. Esimeesteks on olnud: 1831—33 E. G. Melartin, 1833—41 J. G. Linsén, 1841—53 ja 1863—67 G. Rein, 1853—54 F. J. Rabbe, 1854—63 E. Lönnrot, 1867—70 M. Akiander, 1870—74 J. V. Snellman, 1874—92 Y. S. Yrjö-Koskinen, 1892—1902 A. Genetz, 1902—17 E. Aspelin-Haapkylä, 1917 — täniseni prof. K. Krohn.

Et juhatusese sekretär on SKS-is tänapäevani ühtlasi ka teaduslik sekretär, varemalt koguni ka asjaajaja ja ärijuht ühes isikus, on see koht töörohke ja vastutusrikas. Sel kohal on 100 a. jooksul olnud 17 isikut. Nimetagem neist mõned tähtsamad: esimene oli lühikest aega E. Lönnrot, siis kuni 1838 lektor K. N. Keckman, 1840—41 M. A. Castrén, 1846—61 S. G. Elmgren, 1863—65 A. E. Ahlqvist, 1865—68 J. Krohn, 1870—1900 F. V. Rothsten, 1900—10 A. R. Niemi, 1910—27 E. A. Tunkelo ja 1927. a. alates A. Anttila.

Samuti on abiesimeeste, laekuri ja raamatukoguhoidja kohtadel olnud väljapaistvaid tegelasi. Praegu on abiesimeesteks prof. V. Tarkiainen ja dr. K. Cannelin. Koguhoidjaks dr. E. A. Tunkelo. Laekuriks O. Hallstén. Muud juhatuseliikmed: seltsi ärijuht Matilda Böhm, dots. J. Jaakkola, äridir. Y. Koskelainen, lekt. E. A. Saarimaa, end. minister A. Linturi ja dir. H. Myllylä. Seltsi toimkonnis töötab kaasa hulk parimaid jõude eeskätt kõigilt humanitaaraladelt.

ARENGUSIHILISI VAATLUSI. 1831.a. oli maal koolera. Selts ei saanud koguneda, sest ülikool oli suletud. Ka pidi Lönnrot kui arst Kajaanisse ametikohustele ruttama. Üldse seisis seltsi tegevus algaastail peamiselt tulude hankimises uute liikmete kutsumise läbi. Ainult liikmemaksudest kogus SKS kümmeaastase aastaga u. 1200 rbl. kapitali. (Vahemärkus rahaväärtuse kohta: tolleaegne rubla maksis nähtavasti ligi 4 krooni; 1860 käima pandud Soome mark oli $\frac{1}{4}$ rbl. = umbes 1 kr.; pealesõjane Soome mk. = 10 senti.) 1850. a. paigu oli seltsil ligi 900 liiget. Samaks ajaks oli kutsutud 10 võimukandjat auliikmeks ja 31 välismaalast kirjavahetajaks ning loodud ühendus välismaa teaduslike seltsidega, nagu Koppenhaageni „Nordiske Oldskriftselskab“, Stokholmi „Fornskrifts selskap“, meie Õpetatud Eesti Selts (ÖES), Eestimaa Kirjanduse Selts jm. Kuni 1850. a. on 20 aasta töö nähtavaks märgiks 15 väheldast raamatut ja 8 aastakäiku ajakirja „Suomit“, mida 1841. a. alates esmalt eraviisil ja 1844. a. peale seltsi poolt välja anti. Alles 1860. a. paigu algab seltsi jõurikkam tegevusaeg.

1850-ni võis SKS väliste olude poolest takistamatult teotseta. Kuid tema ümber koondunud ning laienev rahvuslik liikumine oli rootsi-vene bürokraatiale pinnaks silmas ja selle halvamiseks anti 1850 määrus, mis lubas soome keeles trükkida ainult usulise ja majandusliku sisuga kirjandust. See sugune tsensuurivaljus, mis keelas koguni ilukirjanduslike ja teaduslike teoste ilmumise, oli isegi meil tundmatu. Peale kirjastusliku tegevuse halvamise kõrvaldati seltsist suurem osa liikmeid (talupojad, käsitöölised ja üliõpilased).

Kuid Aleksander II troonileastumisega 1855 muutusid olud Soomes peagi endisest lahedamaks. Uus keiser seadis jalule Soome kui osariigi õigused. Soome sai oma raha, posti, sõjaväe jne. ja 1863 tuli Riigipäev esimest korda kokku. Järgnes tõus kõigil aladel, eriti soome rahvuspüüdmuste alal, ja see tõus on märgatav ka SKS-i tegevuses. Soome keel pääseb õppekeelena koolidesse ja selts muretseb palavikulise kiirusega õpperaamatuid. Selts asub eeskujulikkude tõlge-

näidendite kirjastamisega edendama soome näitekirjandust, algatab muu seas Shakespeare'i näidendite täieliku soomestamise, alustab jutukirjanduse elustamiseks novelli- ja romaani-seeriad, jagab auhindu algupärandite ja tõlgete eest, asub suurte, aastakümnete tööd nõudvate sõnaraamatute väljaandmisele, kogub ja annab välja rahvaluulet, sõnavara, ühe sõnaga — teeb pinevalt tööd kõigil seltsi aladel.

Kui selts pühitsetes 1881. a. 50 a. juubelit, oli toimetisi ilmunud juba 63 numbrit, neist paljud mitmeosalised, ja 34 aastakäiku ajakirja.

50 A. JUUBEL. Et võimaldada väliskülaliste ja provintslaste osavõttu, peeti juubelipidustused kesksuvel. Eeskava pidulikus osas anti edasi palju suusõnalisi ja kirjalikke ter- vitusi nii kodu- kui välismailt. Pidustuste tähtsam osa oli rahvusliikude teaduste kongress, kus 3 päeva kestel peeti ettekandeid ja läbirääkimisi soome keeleõpetuse, keeleteaduse, ajaloo ja muinasteaduse alalt ja kus muu seas A. Genetz pidas oma tuntud ettekande „Kielellisiä aineksia Suomen sillan rakennukseen“.

OMA MAJA. Tähtsamaks sündmuseks seltsi edaspidises elus oli oma maja ehitamine, milline mõte tõusetati 1886. a. lõpul. 1887 saadi riigilt tasuta krunt tingimusel, et maja olgu viie aasta jooksul valmis. Arhitekt Gripenberg valmis- tas joonistise tasuta. Saadi luba korjanduslehtedega raha koguda: 800 lehega saadi ligi 55 000 mk. (= umbes 5 milj. senti). Maja valmis 1890. a. suvel ja tuli lõplikult maksma 160 000 mk. + sisseseade üle 4000 mk. Esimesel aastal saadi üüri 7500, hiljemini kuni 10 000 mk. Seni, s. o. 60 aasta jooksul, oli koosolekuiks tarvitatud Helsingi ülikooli loengu- saale. Maja asub Helsingi südalinnas, peaaegu Riiginõukogu hoone vastas, Hallituskatu 1. Maja on kahekordne, oleviku- nõuete järele muidugi juba pisut vananenud ja ruumikasustu- selt mitte küllalt praktiline, kuid mahutava ja stiilse ehitisena suurepärase kultuurisaavutis.

KIRJASTUSTEGEVUS. Kõige mõjuvam märk seltsi tööst on ometi umbes 190 nr. toimetisi (mõned vahepealsed numbrid senini ilmunuta) ja 90 köidet ajakirja.

SKS-i kirjastustegevus algas vähenõudlikult: Zschokke' rahvaraamatu *Goldmachedorf*'i tõlkimisega 1834. Seltsi kir- jastust pole kunagi olnud äriline. On peetud põhimõtteks — kirjastada eri aladelt raamatuid, mis esimesed omal alal. Kui mõni ala on muutunud tasuvaks ja muud juba suudavad, loobub selts sellest, et võtta uut sööti harimisele. Teiseks

põhimõtteks on: mitte palju, vaid head. Tõeliselt on kirjas-
tatud köidete arv olnud toimetiste arvust vähemalt 2 korda
suurem, sest ühe numbriga on sageli mitu köidet, ühel juhul
tervelt 36 (Shakespeare'i draamad), ja mõnest teosest (näit.
Z. Topelius'e *Luonnonkirja*) on tehtud kuni 16 trükki. Aasta
kohta tuleb keskmiselt 3—4 raamatut, alul alla ühe, viimasel
ajal 10 ümber. Umbes kolmandik toimetiste numbreist pakub
praegusele ajale vähe huvi, eriti tegevuse esimese poole too-
ted, mille seas on rohkesti õppe- ja rahvaraamatuid. Toime-
tiste teaduslik tase on haruldaselt kõrge, eriti kui võrrelda
seda Eesti Kirjameeste Seltsi (EKMS) toimetistega, milles
peale J. Hurda *Vana kandle* on vaevalt midagi, mis veel täna-
päevale ja veel vähem teadusele huvi pakuks. Kirjastamine
on sündinud silmapaistva põhimõttekindlusega; juba varakult,
näit. 1870, koostatakse üksikasjalikke nimestikke eri aladelt
pikema aja peale kirjastamiseks.

Sama tõsisest ja süvenevast tööst kõneleb ka ajakiri
„Suomi“. Kui see algaastail tõi ka lühemaid ja kestvama
väärtuseta teateid ning kirjutisi, on see hiljemini sisaldanud
ainult pikemaid uurimusi ja esmajärgulist allikmaterjali, eriti
keele ja rahvaluule alalt. Selle viimaste aastakümnete teadus-
lik tase on võrreldav mistahes ülikooli või akadeemia toime-
tistega. Ka meie teadus ei saa sellest ajakirjast mööda, juba
sellegi pärast, et seal ka eesti aineid ja eestiainelisi uurimusi
on avaldatud.

TRÜKIARV. Rahva kultuuritaset võib iseloomustada
teoste trükiarv. See pakub kindlasti ka muidu huvi.

Toimetiste esimest nr., Zschokke *Kultala't*, trükiti juba
1834. a. 2500 eksemplari, millele 1851 järgnes 2000. — Kuid
1835. a. *Kalevalat* (nr. 2) trükiti ainult 500 ja sedagi müüdi
tosin aastaid. — Veel enam kulus *Kanteletar'i* I tr. (nr. 3,
1840) 500 eks. müümiseks, sest alles 1864 tehti uus 1000 eks.
trükk, hilisemad olid juba suuremad: 1887 — 2500, 1920
7. tr. — 6000, 1925 8. tr. 10 000 eks. — Ka *Vanasõnu* 1842
ja *Mõistatisti* 1844 trükiti ainult 500, kuid *Mõistatiste* 2. tr.
1851 oli juba 1500. — Esimest kooliraamatut, Cajan'i *Soome
ajalugu* 1846, trükiti 1000, kuid Bredow'i *Üldist ajalugu* 1847
juba 2000. — Esimesi algmataatilisi raamatuid 1847, 48-
ja 56 trükiti 500 ja 750. — Kuid rahvaraamatu *Püha Eusta-
kiuse* 1000 eksemplari 1848 on juba 1851 otsas, nii et tehakse
2500-line uus trükk. — 1849. a. *Kalevala't* trükiti 1250, kuid
veel 1866 ei võidud selle minekuga kiidelda, sest sama aasta
uus trükk oli ainult 1000. Aga juba 1870 valmistati 3000
odavahinnalist, ja siitpeale on trükid ikka sagedamini ja

suurematena kordunud: 1912 13. tr. — 10 000, 1924 16. tr. — 17 000. — Rudbeck'i *Satuja ja tarinoita* (4 osa, 1852—66) trükitakse 1000 eks. — Isegi ilukirjandust trükiti alul õige vähe. Näit. 4-st näidendite köitest 1861, 63, 64 ja 67 trükiti kaht esimest 750, järgmisi ainult 500, Tuokko näidendit *Saul* 1868 500, A. Kivi *Valitud teoseid* 1877—78 aga 2000. Shakespeare'i tõlkeid kirjastati 1879. a. alates 1000, uued trükid 2000. Ka hiljemini on seltsi kirjastatud ilukirjanduslike teoste trükiarv püsinud 2000 ümber, ainult erandjuhtudel tunduvalt kõrgemale tõustes (Kivi üksikteosed koolidele 10 000 eks. jm.). — Teaduslike teoste trükk ei tõusnud alul üle 500: Prof. Pipping'i kuulsat raamatute nimestikku (1857) trükiti ainult 400, ometi on seda veel praegu saada. Sama lugu on Porthan'i ladinakeelsete teostega, mis 1859—73 5 köites ilmusid ja mille trükk kõikus 400 ja 500 vahel. *Ajaloolist arhiivi I—IV* 1866—74 trükiti 500, „Suomi“ 150—500, *Kihelkonnakirjeldusi* 1869. a. alates 400, J. R. Aspelin'i *Muinsusteaduse algeid* 1875. a. 400 jne. Hiljemini oli teaduslike teoste trükk umbes 1000—1500. Sõnaraamatud ilmusid alul 1000—2000 eks., näit. E. Lönnrot'i oma 1866.—80. a. 1000, hiljemini kuni 10 000.

Kuigi põhimõttelt mitteäriline, pole SKS mitte igast kasu- toovast kirjastusartiklist loobunud. Nii on ta säilitanud oma põlise õiguse *Kalevala* ja *Kanteletar*'i kirjastamiseks. Siia kuuluvad ka A. Kivi teosed ja rekordteosena Z. Topelius'e kingitud *Looduseraamat*. Viimast trükiti esmakordselt 1860. a. 2000 eks., siis järgnesid trükid: 1862 ja 65 à 3000, 1866, 72 ja 75 à 5000, 1878. a. 10 000, 1886. a. 12 000, 1889. a. 25 000, 1893, 96, 99 ja 1903 à 30 000. Järgmised trükid olid jälle väiksemad, sest et uued raamatud hakkasid teda kooli- dest välja tõrjuma. See raamat oli seltsile tunduvalt tul- allikaks, sest näit. 30 000-line trükk läks seltsil enesel maksma kõige enam 12 000 mk., välja müües sai selts aga netto 30 000 mk., seega ühe trüki pealt 18 000 mk. puhast. — Teine hea minekuga raamat oli Mela' *Taimeteadus*, millest 1877. a. alates tehti hulk trükke, neist 1903 ilmuni 10 000 eks.

Kuid suurem osa seltsi kirjastatud raamatuid on nõudnud tunduvalt juurdemakse (näit. Porthan'i teosed, *Setukeste laulud*, *Soome rahvaviisid* jm.). See sunnib küsima: kust sai selts seks sissetulekud?

TULUD. Seltsi enda sissetulekud olid kõige pealt lii- k- m e m a k s u d, mis moodustavad 100 a. kohta tähelepanava summa.

Teine tuluallikas oli kirjastustegevus, kus aga kulud alati ületasid tulud. Omakirjastuse müügist saadi 1878. a. 14 000 mk., 1885. a. 18 000, 1900. a. 47 000, 1910. a. 71 000, 1916. a. 86 000, 1930 a. 650 000 mk.

Kolmandaks riigitoetused. Esimene selline anti 1858 keiserlikust käsikassast — 300 rbl. ja see iga-aastane toetus kestis 1917. a. revolutsioonini. 1866 tõusis see kursi tõttu 363 rublale ja hiljemini maksti seda Soome rahas — 1200 mk. aastas. 1861. a. alates sai selts Senatilt (Valitsuselt) mitmesuguste soomekeelsete teoste kirjastamiseks toetusi. Näit. *Ladina-soome sõnaraamatule* 8000, *Soome seaduseraamatule* 20 000, *Soome-vene ja Vene-soome sõnaraamatule* 1884 ja 1891 kokku 44 000 mk. jne. 1878. a. alates sai selts riigilt iga-aastast toetust 10 000 mk., 1898 tõsteti aastane norm 15 000-le. 1908. a. alates saadi 18 000, 1915. a. alates 9—10 000, iseseisvuse-aastail, näit. 1924 saadi riigilt kõiki toetusi kokku umbes 240 000 mk. Võib umbkaudu öelda, et SKS on 1858. a. alates saanud riigilt mitmesugusel kujul ligemale 100 milj. senti toetust.

Veelgi suurepärasemad on eratoetused seltsile. Need on saadud pärandite ja kingituste näol. Enamasti seisavad need puutumata kapitalidena, mille protsente võib selts kas vabalt või teatavaks otstarbeks tarvitada. Esimene suur pärand saadi leiburmeister Blomberg'ilt 1857 — 106 375 mk.; järgmine kammerherra Rabbe'lt 1860 — 56 000 mk., 1883 kindral O. Furuhjelm'i testamendi põhjal 50 800, samal a. kaubanõunik Ahlgren'i testamendi järele 186 000, Aemeliuse pärand 1918. a. 600 000 mk. jne. 4—10 000-lisi pärandeid sai selts sagedasti. Nende kogusumma oli 1924. a. 2 141 000 mk., ennesõjaaegses väärtuses üle 200 milj. s. Kuid rahaväärtuse 10-kordse langusega ilmasõja järel muutusid ka need kapitalid seevõrra väiksemaks. — Kingituste summa on päranditega võrreldes väike, aga kui siia arvata ka majahituse korjandus ja muud korjandused (näit. seltsi poolt püstitatud Porthan'i, Lönnrot'i jt. ausammaste heaks), ulatuvad siitki saadud summad kaugelt üle 100 milj. s.

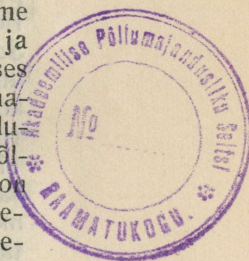
Kui mõelda, et meie kultuurilistel organisatsioonidel Vene ajal riiklikud toetused hoopis puudusid, et meie ühiskonna üldise kehvuse tõttu ka pärandid ja muud annetised olid haruldased ja kasinad, siis pole imestada, et Eesti Kirjameeste ega Kirjanduse Selts varemil aastail pole suutnud niisuguse viljakusega töötada, kui näeme seda vennasrahva man. Kirjastusvõimalused ja korralik töötasu kutsuvad isenesest tegijaid esile. Me oleksime arenemises hoopis kaugel

mal, kui meil oleksid Vene ajal olnud sama lähedad töötingimused, avalikud ja eratoetused ja poleks mitte tarvitsenud, nagu ütleb O. Kallas oma tänukirjas SKS-ile kirjavahetajaliikmeks valimise puhul, suuremat osa energiast kulutada töödsegavate takistuste kõrvaldamiseks. Oleme võinud iseisvuse-aastail kogeda, mis tähendavad oma kultuurpoliitika ja oma riigi eelarvesummad kultuurilisiks toetusiks, oma ülikool ja teaduslikud ühingud, ja taipame ühtlasi, mis see Soomele on tähendanud, et tal need võimalused on olnud kasutada aastakümned enne meid. Siis ehk ei tundugi nii suure ohvrina, et SKS oma rikkalikumatest varadest väikese osa on kulutanud ka meie huvides.

Kuivõrt kultuuriline areng sõltuv on rahast, selgub SKS-i enese protokollide kroonikat lugedes. Kui palju häid algatusi ja tarvilikke teostusi on sealgi lükkunud aastast aastasse või jäänud hoopis tegemata. Vaatamata tunduvaile toetusile on sealgi alatasa tuntud kitsikust ja sellele ohvriks langenud ka mitmed meile tähtsad algatused (Eesti rahvalaulude, soomeeesti ja eesti-soome sõnastikkude, loitsude jm. väljaanded). Seltsi aastabilansid näitavad enamasti puudujääke: 1870 oli tulusid 18 000, kulusid 16 000; 1855 t. 39 000, k. 46 000; 1895 t. 74 000, k. 74 000; 1905 t. 130 000, k. 136 000; 1910 t. 122 000, k. 144 000, 1929 t. 1 525 000, k. 1 550 000 mk.

Kõneldes kultuurilistest toetustest Soomes olgu tähendatud, et peale SKS-i sai veel terve rida muid seltse ja liite riigitoetusi. Lisaks asutati SKS-i algatusel eriline „Soome kirjanduse edendamise kapital“, mis algas tegevust 1908 ja sai valitsuselt aastatoetust umbes 5 milj. s. See hoolitses energiliselt algupäraste ja tõlgeteoste soetamise eest humanistlikul, loodusteaduslikul, ühiskondlik-majanduslikul ja ilukirjanduslikul alal, ühtlasi soome kirjanduse valikteoste tõlkimise eest võrkeelisse. Kadedust-äratavaid tulemusi on Soomes nende toetuste abil saavutatud. — Peale kirjastustoetuste sai SKS 1897. a. alates Riigipäevalt summasid soomekeelse ilu- ja teadusliku kirjanduse aastatoodangu auhindamiseks.

HONORARID. Head tööd võib nõuda seal, kus hästi tasutakse. SKS-is on tasumise põhimõte juba varakult läbi löönud. Iga vähegi arvessevõetava rahvaluule-saadetise eest tasuti rahas või raamatuis. See ergutas koguma. Autorihonorarid olid algusest peale, vähemalt mõnel alal, hoopis paremad kui meil. Näit. sai Lönnrot 1835. a. *Kalevala* eest küll ainult 50 vabaeksemplari, aga teiselt poolt tuleks honorarite arvata see 300 rbl., mis ta seltsilt sai reisustipendiumina.

Kanteletar'ist sai ta 100 eks. + 100 rbl., kuid selles sisalduvate laulude kogumiseks oli ta saanud seltsilt 1000 rbl. toetust. 1849. a. *Kalevala* eest ei saanud ta küll muud kui 250 eksemplari. — Ilukirjandusliku tõlke honorarid olid juba 1865. a. paigu kõrgemad kui meil praegu: maksti 24—40 mk. poognast. Ühe Kneisel'i näidendi tõlkimise eest maksti 1863. a. 7½ rbl. poognast. P. Cajander sai *Kuningas Lear*'i tõlkest 1883. a. 700 mk. *Heinrich IV I* poole eest 1896. a. 1125 mk. SKS maksis paremat tasu kui erakirjastajad, nõudis aga eeskujulikku tööd. 1900. a. paigu on harilik ilukirjandusliku proosa tõlketasu olnud 20—30 mk. poognast. Aga SKS maksis O. Mannisele 1904 Molière'i *Õpetatud naiste* värsimõõdulise tõlke eest 150 mk. poognast. — Esimesed honorarid algupärase ilukirjanduse eest olid järgmised: A. Kivi sai 1864 *Kullervo* eest 500 mk. = umbes 40 mk. poognast, *Seitsme venna* eest kogusummas 700 mk., mis on tõesti odav tasu. Sama summaga honoreeriti Tuokko näidend *Saul*. Võrdluseks: 1865. a. paigu sai Kreutzwald *Kasulise kalendri* poongalise saba toimetamise tasuks Laakmann'ilt 6—7 rbl. ja Koidula 1870 *Saaremaa onupoja* eest 50 rbl. — 1865 saab E. Rudbeck *Muinasjuttude* 3. jao poognast 50 mk. = umbes 14 rbl., 1867 maksab SKS Kreutzwald'ile ta *Ennemuistsete juttude* eest 10 rbl. poognast. — Suhteliselt vähe honorari maksis ajakiri „Suomi“. 1867 kaotati honorar hoopis, anti ainult 50 eks. äratõmmet; aga et kaastöö lakkas, tõsteti poognatasa 1877. a. 40 margale. — Sõnaraamatute honorarid ei olnud alul iseäranis kõrged: Godenhjelm sai 1873 *Saksa-soome sõnaraamatu* poognast 60 mk., siis aga tõusid hinnad äkki pööraselt: Lönnrot sai oma soome-rootsi leksikoni poognast 120 mk. + abi 80 = 200 mk. Vasenius sai 15-poognalise raamatute nimestiku eest 2500 mk. = umbes 170 mk. poogen. Kui viimati 1880 C. J. Lindeqvist küsis ja sai *Kreeka keeleõpetuse* eest 200 mk. poognast, protestis esimees Yrjö-Koskinen otsuse vastu, väites, et eraisikud kasutavat seltsi isiklikes huvides:

„Seltsi huvid nõuavad, et varasid, mis üldiseks kasuks on seltsi valdamisele antud, tarvitataks ainult üldiseks kasuks, aga mitte eraisikute meeleheaks. Õiglus nõuab, et töö tasutaks neis piires, mida kirjanduslikust tööst meie maal ülepea võib maksta... Aga õiglus nõuab ka, et töötajad peaksid auasjaks võida teotseda seltsi ülesandel ja peaksid seda isamaalist kasu, mida nad võivad korda saata, ise juba mingiks tasuks.“

Pealegi mis puutuvat kreeka keeleõpetusse, siis ei kirjutavat seda esimest korda maailmas. Kuid see manitsus ei näi mõjunud olevat. Tasud aina tõusid. K. Ervast sai 1888

Soome-saksa sõnaraamatust 250 mk. ja Hahnsson *Rootsi-soome sõnaraamatust* 300 mk. poognast. Umbes samasuguse hinna juures sai dr. Hagfors 1904 umbes 100-poognalise *Prantsuse-soome sõnaraamatu* eest vähemalt 2½ milj. senti. Sama tasu sai P. Kijanen *Vene-soome sõnaraamatu* eest. J. A. Mela sai oma *Taimeteaduse* 5. trükist, mida oli 10 000 eest., 1 mk. eksemplarilt, seega 1 milj. s. palja redigeerimise eest. — Korraliku honorari sai ka J. Hurt *Setukeste laulude* eest: kolme köite pealt üle 1 milj. sendi.

Need on suurepärased või vähemalt rahuldavad tasud, eriti kui meelde tuleb, et meie Juhan Liiv sai veel 1893 algupärandi *Varju* eest ainult 5 rbl. poognast.

AUHINDAMISED. Seltsi kirjastustegevusest on juba räägitud. Kogumistööst rahvaluule, rahvateaduse, keele ja ajaloo aladel tuleb kõnet vastavas peatükis. Puudutagem siin üldjoonis seltsi kolmandat tööviisi — a u h i n d a m i s t. Juba seltsi 1831. a. põhikiri sisaldas mitut liiki hindamist. Meil räägitakse praegu „Looduse“ võistluste puhul palju poolt ja vastu, kuid Soomes on võistluse-põhimõtet juba ligi 100 a. eest rakendatud. Võistluste idee ise on nähtavasti pärit põlisest akadeemilisest auhinna-töö traditsioonist, mis akadeemiliste isikute asutatud ja arendatud SKS-is sai otsekohe tunnustuse otstarbekohase tööviisina. Ei tule arvestada mitte üksi otsekoheseid, vaid ka kaudseid tulemusi. Viimased seisid selles, et seltsi auhinna-ülesannetega pandi mõtted liikuma, anti äratusi ja ideid ning kutsuti jõudu proovima, kui see ka kohe oodatavat tulemust ei andnud.

Seltsi esimene auhinna-töö oli 1836 väljakuulutatud J. L. Runeberg'i *Elgskyttarne* soomestamine. Kuigi see korduvalt uuesti välja kuulutati, ei andnud see tulemust enne kui 1852, mil rahvakoolmeister M. Costiander selle sooritas. Hiljemini sai selts eraisikuilt korduvalt summasid annetaja poolt määratud võistlus- või hindamisotstarbeks, mil näidendite, mil muusika, mil mingi erialalise teaduse, näit. ajaloo, õigus-teaduse jmm. alal. 50 a. juubeliks kuulutas selts 2 suuremat auhinda — 2000 ja 1000 mk. algupäraste soomekeelsete ilukirjanduslike või teaduslike teoste eest. Siitpeale kujunevad auhinnad autasuks ilmunud teoste eest. Neid antakse alul mitme aasta tagant, sest veel 1890. a. paigu on väärtuslike teoseid niivõrt vähe, et auhinnad tihti jagamata jäävad. 1893. a. peale määras Senat omalt poolt iga aasta suurema summa ilukirjanduse aastatoodangu auhindamiseks, mille jagamine usaldati SKS-ile koos Rootsi Kirjanduse Seltsiga. Siitpeale püüdis selts oma summadest hoolsamini

silmas pidada humanitaar- te a d u s l i k k u kirjandust. Aastakoosolekul 1897 sedastatakse: „Seltsi peaulesannet, rahvusliku kirjanduse kõlvulist ja igakülget rikastamist, edenavad tugevasti kirjanduslikud auhinnad.“ Auhindade jagamist oma summadest, Valitsuselt saadud toetusist ja pärandkapitalide protsentidest jätkab SKS veel tänapäev. Toetusist ja auhindamisist ilukirjanduse alal tuleb kirjanduse peatükis veel juttu.

II. SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGEVUSE SISULINE KÜLG.

1. Keelepolitika.

Nägime: SKS asutati rahvusliku tunnussõna all. Kuid soome rahvuslik liikumine oli seltsi asutamise ajal alles hoopis nõrk. See nähtub sellestki, et ligi 30 aastaks jäi seltsi asjaajamis-keeleks rootsi keel. Asutamiskoosolekul otsustatakse küll protokollikeeleks võtta soome keel, „liiatigi sel põhjusel, et selts ei näitaks kahtlevat soome keele kõlbavuses kirjanduslikuks tarvituseks“, aga juba viiendast koosolekust peale muutuvad protokollid iseenesest rootsikeelseiks. Alles 1850. a. paigu leidub protokollis üksikuid sõnavõtte ka soome keeles, aga selgem rahvuslik seisukoht tuleb ilmsiks alles 1861, mil A. Ahlqvist'i ettepanekul otsustatakse protokollikeeleks võtta soome keel. Trükkis ilmusid protokollid 1856. a. peale rootsi ja 1858. a. alates soome keeles. Ajakirjas, mis alul sisaldas peaaegu ainult rootsikeelseid kirjutisi, saavad soomekeelsed 1855. a. paigu enamuse ja 1868. a. alates muutub see puhtsoomekeelseks.

Too aktiivne keelepolitika on ühenduses tõusuga Soome riiklikus elus ja soomlaste rahvusliku ärkamisega. Selts ajab ka v ä l j a p o o l e sihitud keelepolitikat. Soome keelele taotellakse ühesuguseid õigusi rootsi keelega või veel enam: esimees Lönnrot lausub tervituskõnes seltsi aastapäeval 1861, et soome keel

„võib täie õigusega nõuda omale niisugust kohta õpetuses, ametiasutis ja valitsemises, mis vastaks soomekeelsete elanikkude vastastikusele arvu suhtele“.

Muide, sellele astmele pole soome keel täninigi jõudnud.

Seesuguste soome keele õigusi nõudvate algatuste näitena nimetagem seltsi kirja Helsingi magistraadile 1862, et nimesid ja pealkirjad linna tänavail ja avalikel asutisil, mis nüüd

rootsi- ja venekeelsed, esinegu ka soome keeles ja et tuleks tõsta küsimus mõne senise keele kõrvaldamisest.

Parajasti oli päevakorral soome keele seadmine ameti- ja kohtukeeleks. Helsingis istus koos vastav komisjon, kes aga kaldus arvama, et nõudmine on alles varajane. Sel puhul esitab SKS Vene keisrile pika veenva loogikaga ning kirgliku paatosega kirjutatud märgukirja, mille koostanud üks tolleaegse keelevõitluse juhte, äge A. Ahlqvist. Soome keele muutmist kohtu- ja ametikeeleks takistavat seltsi arvates see, „et noorsugu niihästi algkooles ja gümnaasiumes kui ka ülikoolis õpetatakse rootsi keelel“. Seepärast nõutakse: soomekeelseis maakohis olgu õpetuskeeleks soome, rootsikeelseis rootsi keel. Et komitee oli ette pannud soome keele õiguste maksmapanek edasi lükata, siis palub selts lubada enese ja riigi soomekeelsete alamate nimel

„välja öelda see tõsimõte, et selle küsimuse lükkamine edaspidiseks oleks suurim õnnetus, mis soome rahvast võib tabada. See muutus meie maa ametlikus kirjutuskeeles, mida soome rahvas nii kaua juba hädalt on ihaldanud, on ikka niikunud edaspidiseks, nii kui põgenevad liivakõrves petlikkude jõgede ja kosutavate oasjade pildid reisija eest, kes janusse nõrkemas pingutab viimast jõudu, et sinna jõuda, kuid pika maa ära käinud, ometi ei kohta muud kui endist kuiva ja ääretut kõrbe. Soome rahvas peab oma keelt ja selle kirjalikku tarvitamist seks hingamiseliidiks, millega ta hariduse- ja inimsuseõhku sisse hingab. Senikaua kui seadus ning kohus kõneleb sellele rahvale võõrast keelt, on suur osa sellest hingamiseliidist otseku ummuksis. Rahvas elab niiviisi ainult poolikult, ta vaimuelu kiduneb, võib-olla lämbubki, ja ka aineeline olukord ei muutu mitte jõukamaks.“

Nõutakse, et 13 aastaga olgu soomestamine kohtu- ja ametikeele alal läbi viidud.

Aleksander II käis 1863 isiklikult Soomes ja võttis vastu soomlaste saatkonna. Sama aasta keskel ilmus käsukiri, milles Soome elanikud tunnistati ühiskondlikult ja riiklikult üheväärseiks. Ka keele suhtes esitatud nõudeil oli tulemusi: 1865. a. alul ilmus määrus, milles anti luba koolides mõnimgaid või kõiki aineid õpetada soome keelel. Viimase võimaluse vastu oli selts valmistunud: oli kirjastatud pea kõigi ainete jaoks õperaamatuid.

Ka seltsis endas nõutakse ikka valjumalt rootsi keelest loobumist. 1864 paneb selts pahaks, et äsja-asutatud Ajaloo Osakond ajab seltsiga asju kirjalikult ja pealegi rootsi keeles, „kuigi kirj vahetus seltsis on ja peaks olema muile ametkonnile eeskujuks soomekeelne“. Et asi ei parane, võtab selts 16. III 1865 vastu järgmise otsuse:

„§ 15. Seetõttu, et mõned seltsi ametnikud seltsi sihi vastaselt veelgi tarvitavad rootsi keelt, otsustas selts, et kõik seltsi ametmehed ja osakonnad peavad seltsile kirjutades tarvitama ainult siinsoome keelt ja et selts neilt tulevad kirjad, mis mitte ei ole soome keeles kirjutatud, tähele panemata jätab.“

Kuid 1870—74 tarvitab tookordne esimees J. V. Snellman vahel koosolekuil rootsi keelt, sedasama teevad Donner, Rabbe ja mõni muu. Snellman tunnustab, et rootsi keel läheb tal lodusamalt, ta soome keel olevat kange ja puudulik. Lönnrot kirjutab oma reisikirjad rootsi keeles, kust nad väljaandmisel tõlgiti; koguni ta testament oli rootsikeelne. Ja veel 1898 kirjutavad silmapaistvad tegelased Mechelin ja Donner seltsile rootsi keeles.

Kuigi juba 1851 asutati Helsingi ülikooli soome keele professor ja 1858 saadi luba soomekeelsete väitekirjade kaitsmiseks, iseloomustab soome keele nõrka seisukorda see, et veel 1873 oli soome keele professoril ainult 3 kuulajat.

Tööd soome rahvusmeelsuse ja keeleõiguste eest on SKS muutunud vormides ja enam kaudselt jätkanud tänapäevani.

2. R a h v a v a l g u s t u s.

SKS-i kavva kuulus ka „lihtrahvale kasulikkude raamatute“ toimetamine. Seda ülesannet tuli seltsil iseäranis tegevuse algupoolel täita. Taibati küllalt selgesti, et rahvusliku kultuuri loomisel tuleb alata laiade kihtide valgustamisega.

See tegevus seisis peamiselt r a h v a - ja k o o l i r a a m a t u t e kirjastamisest.

Juba 1832 asuti tähtsamate sinnamaani ilmunud soomekeelsete raamatukeste kogumisele, et vaadata, kas nad kõlbavad rahvale lugeda, ja ühtlasi vajalise valiku koostamisele välismaa vastava ala kirjandusest. Viimase valmimisel leidis selts siiski, et seda kava teostama hakates muutuks ta rahva kasvatusasutiseks, milline ülesanne oleks talle liiga laialatuslik.

1832 tehti ettepanek ka soomekeelse ajalehe väljaandmiseks, mis võimaldaks igasuguseid kasulikke ja rahvalikke teadmisi rahva sekka levitada. Seegi ei leitud seltsi ülesanne olevat.

Ometi ei jätnud selts rahvalalgustuseks midagi tegemata. 1833 tõlkis sekretär Keckman Zschokke' rahvaraamatu *Goldmachersdorf* ja see ilmus järgmisel aastal SKS-i toimetiste 1. numbrina, kuigi erakirjastusel. Kui soome keel võeti 1841 õppeaineks koolidesse, tarvitati seda *Kultala* nimelist

raamatut lugemisraamatuna, sest see oli oma aja kohta hästi tõlgitud. — 1844 trükiti sama Zschokke' *Viinakatk* (meil 1840 Kreutzwald'i tõlkes ja ÕES-i toimetistes nr. 1). Võibolla andis eesti tõlge tõuget. — 1848 järgneb kolmas rahvaraamat *Püha Eustakius* (meil samuti 1848 J. V. Janssen'i tõlkes). — Hiljemini ei ole SKS enam kergesisulisi rahvaraamatuid kirjastanud, vaid populaarteaduslikke: 1856 Cornelius'e *Kangelaste elulood*, 1864—74 7 jagu osaliselt Grube' järele tõlgitud *Jutustisi inimkonna ajaloost* jm. Mis ta muidu veel laiade hulkade heaks tegi, sündis eeskätt koolikirjanduse soetamise näol, kusjuures, eriti alul, silmas peeti ka suuremat üldsust. Rahvakirjanduse eest hoolitsemise võttis hiljemini oma peale 1874 asutatud Rahvahariduseselts.

Ajalehe mõte kerkis uuesti 1834 esile: Lönnrot soovitas seltsil toimetada ajakirja, milles pidi avaldatama eriti vanu isamaalisi aineid käsitlevaid kirjutisi. Ettepanek võeti vastu, kuid teostus viibis, kuni 1841 mõned tegevamad liikmed eraalgatusel ajakirja „Suomi“ käima panid. — Kuigi SKS ise ajalehte välja andma ei hakanud, toetas ta ometi selliseid algatusi. Nii ostis ta Lönnroti 1836 asutatud esimest soomekeelset ajakirja „Mesilast“ 100 eks. — 1844 kordas dr. Schildt ettepanekut, asutada seltsi nimel toimetatav kirjanduslik ja poliitiline leht. Mõte lükati kohase toimetuse puudusel tagasi. Aga varsti (1847) hakkas ilmuma soome esimene püsiv ajaleht „Suometar“ ja selts toetas seda 100 eks. tellimisega. Oli ajakirjandus niiviisi juba jalgealust saanud, põlnud seltsil enam tarvis selle ala eest muretseda. — Ometi tõusis ajalehe-küsimus seltsis veel kord päevakorda. 1862 esitas D. E. D. Europaeus ettepaneku, SKS asutagu „Kansakunnan lehti“ nimeline ajaleht, milles iga kodanik saaks vabalt mõtteid avaldada. Ettepanek lükati tagasi, sest peale muu ei kõlbavat esitatud tegevus SKS-ile juba seepärast, et see

„toob seltsile kaasa hulgakaupa võõraid askeldusi, paneb ta mõnigikord tühiste asjade pärast vastutust kandma, takerdab ta asjatuise tüldesse, sütitab viha eri seisukohal olijate vahele, millest pole muud kui kahju seltsi töötõhususele, ülepea tõrjub seltsi kõrvale ta peaülesandest ja nihutab ta ära praeguselt aluselt. Paljaks ajalehe-väljaandjaks ei hakka selts vist kunagi.“

Seltsi tarvetele vastavat paremini ajakiri „Suomi“. — Kui SKS hiljemini on toetanud ajakirju, siis ainult teaduslikke või populaarteaduslikke. Nii on ta 1896. a. alates iga-aastase summaga toetanud Kodukeele Seltsi ajakirja „Virittäjä“ ja hiljemini muidki ajakirju — „Luonnon ystävä“, „Kotiseutu“, „Historiallinen Aikakauskirja“ jm.

Kooli tarbeid rahuldama asus selts 1846 J. F. Cajan'i *Soome ajaloo* kirjastamisega. — I eestikeelne kodumaa ajaloo raamat ilmus alles 1879: J. Hurda *Pildid isamaa sündinud asjust*, kui mitte arvestada C. R. Jakobson'i isamaa kõnesid.

On juba tähendatud, et soomlased polnud läinud sajandi keskpaigu koolikirjanduse alal meist ees. Enne 1844. a. polnud soome keelel muid õpperaamatuid kui aabits, katekismus ja piiblilugu. Kuid juba samal aastakümnel algas hoolas tegevus selgi alal. SKS asus etteotsa. Kui üleskutsed ega auhinna-lubadused tagajärge ei andnud, pöördus selts asjatundlikkude isikute poole järgmiste õpperaamatute saamiseks: soome ja üldine ajalugu, soome maateadus, soomekeelne soome keele õpetus, põllumajanduse-keemia, füüsika ning mehaanika ja rootsi-soome sõnaraamat. Selle ettevõtte kaugem siht oli harida soome keel kõlvuliseks kõigile teadusaladele ja anda hariduse omandamise võimalus ka alamaile kihitidele, kes senini olid umbsoomlasina haridusringist välja suletud.

Juba samal aastakümnel õnnestus SKS-il soetada mitu raamatut. 1847 ilmus I üldise ajaloo õpperaamat (meil 1858—61); samal aastal ka Euklides'e *Alged* ja 1848 Eklöf'i *Kolmnurgamõõtmine*. Esimene arvuteaduse-raamat soome keeles on ilmunud 1844, seega tunduvalt hiljemini kui meil, kus juba 1806—23 ilmus neid tervelt 3 (Frey, Holter, Masing) ja 1852 neljas. Esimene geomeetria ilmus meil 1852. — 1853 valmis SKS-il esimene sõnastik — Europaeus'e *Rootsi-soome sõnaraamat*. — 1854 kirjastas selts esimese soomekeelse Soome kaardi ja 1865 maateaduse-õpperaamatu; esimene soomekeelne maateadus ilmus 1844; seega on ka meie maateaduslik kirjandus vanem, sest Holter'i *Wennema geografi* on ilmunud juba 1820. a. paigu. — Loodusteaduste alal läksid seltsi algatuse esimesed tulemused trükkki alles 1860, mil ilmus Lönnrot'i *Soome taimestik*; meil ilmus taimeteadus esmakordselt 1853 *Koli-ramatu* 3. osas. — Esimene soomekeelne keemia ilmus 1864. — 1860 kirjastas selts Z. Topeliuse kingitud lugemiku *Luonnonkirja*. — Samuti toimetas selts rea keeleõpetusi: 1861 saksa, 1863 ja 81 kreeka, 1863, 78 ja 79 prantsuse, 1867 inglise, 1880 ungari keele kohta. Meil suudetakse sellega ainult saksa keele alal võistelda.

Too õpperaamatute kirjastamise järk SKS-i tegevuses kestis umbes 1880. aastani. Sellele pöördus ta veel kord tagasi 1890, mil ta Koolivalitsuse ülesandel toimetas põllutöö-koolidele raamatud mineraloogias, geoloogias, meteoroloogias, taimeteaduses, taimehaigusis ja kahjulikkude põlluputukate tundmises.

Ka õpperaamatute alal teostas SKS paari erandiga põhimõtet, jätta nad erakirjastajale, niipea kui selgus nende ta-suvus. Et aga erakirjastajad teotsesid süsteemitult ega pan-nud küllalt rõhku teoste väärtusele, tundis selts ennast, kaue-mini kui just ainelised põhjused oleksid sundinud, kohusta-tud olevat koolikirjanduse eest hoolitsema.

Hiljemini on selts kirjastanud õpperaamatuid kõrgemate koolide jaoks, näit. õigusteaduse, kaubanduse, elektrotehnika, keemia, geomeetria jm. aladelt.

Paistab silma, et enamik seltsi kirjastatud õpperaamatuid oli tõlked, peaaesjalikult rootsi keelest, kuna meie 1872 asu-tatud Kirjameeste Selts, kes alul rõhu samuti asetab õppe-raamatute kirjastamisele, ainult omade jõudude poolt koos-tatud teoseid on avaldanud.

Muide, tundub suurt sarnasust SKS-i ja ÕES-i alg-aja harrastusis. Kummalgi pool oli teadlik rahvuslik vaimuelu alles idus ja mõlemal oli hädaline tarve rahva silmaringi avar-dada, et oma tegevusele pinda luua. Ka ÕES algas rahva-raamatutega, ka tema kavatses 40-ndail aastail rahvalikku ajalehte, mis jäi ainult loa mittesaamise tõttu teostamata.

Soome tolleaegse olukorraga võrreldes polnud meie rah-vaalgustuslikud harrastused sugugi leiged. *Koli-ramat* 1852—61 oli selle aja kohta vägagi silmapaistev saavu-tis oma 7 jaoga (1. Õigekirjutus, 2. Rehkendus, 3. Looduse-õpetus, 4. Tervishoid, 5. Maateadus, 6. Füüsika, 7. Aja-lugu). Aga nagu meil kõik, pole ka koolikirjandus arenenud orgaaniliselt, vaid impulssidega.

Võib-olla aitab iseloomustada olukorra vahet meil ja Soo-mes ning ühtlasi seletada meie hilisemat mahajäämist, kui rõhutan, et SKS-i algatajad olid soomlased, kuigi rootsikeel-sed. Nad tarvitasid rootsi keelt, sest see on kultiveeritud ja selles olid nad hariduse saanud, soome keel aga kultiveeri-mata, haritud kõneks ja kirjaks puudulik ja seetõttu tülikas tarvitada. Küsimus seisis selles: oma keel ja kirjandus tõsta kultuurraha tasemele. Algatajate taga seisis esialgu veel äratamata hulgad. Need ärkasid vähehaaval, jõud suurene-sid alatasa, kivi liideti kivile, töö tööle ja tulemuseks oli or-gaaniliselt kujunenud kultuur, mis oli ladestunud kiht-kihiht kui kristall.

Hoopis teisiti meil. ÕES koosnes enamikus sakslasist. Kui neil alul ka oli vabameelset ja valgustavat huvi eestlaste kohta, polnud neil ometi mingit tegemist eesti rahvusliku kultuuri loomisega. Kui SKS oli soomlaste rahvuspüüete jõukeskus, puudusid ÕES-il selleks kõik eeldused. Niipea

kui eestlasis ärkas pisut rahvuslikku teadvust, tõmbusid ÕES-i ringkonnad eesti asjast tagasi ja sulgusid teaduslikkuse koode. ÕES-i kõlbmatus koosseisu tõttu eesti asja ajama, ta loobumine algatatud suunast ja muutumine eesti püüdmu- sile võõraks, kinniseks kildkonnaks lõikas läbi eesti mõtte are- nemissoone. Varem või hiljem pidi tulema uus asutis ja al- gama otsast, aga 1872 olid soomlased juba vähemalt paar- kümme aastat ette jõudnud.

Selle ettejäõudmise sügavamad juured peituvad sissejuha- tuses tähistatud oludes. Vaba, jõukat ja iseseisvat talupoega on hõlpsam äratada ja rahvuslikule kultuuritõõle rakendada. Neil ei puudunud ka oma intelligents, kel tarvitses ainult kee- leharjumusi vahetada. Eestlased aga olid kuni 1860. a. lind- priid või teo-orjad, kelle kõige algelisemad ainelised nõuded olid rahuldamata; kõigi kogemuste järele on aga viimane vaimlisemate püüdmuste eeltingimus. Meil oleks kindlasti varemini tekkinud uus koondis ÕES-i asemele või oleks vii- mane üle võetud, aga meil puudus oma haritlaskond. Teo- orjusest vabanemise järele tuli hakata looma tulunduslikku põhja, vaimlised püüded olid tõusiklikud, virilad ja tradit- sioonitud. Haritlaskonna ja ainelise jõu vähesuse tõttu oli EKMS-il veel 1872 sama vaevaline töõd alustada kui SKS-il 1831. Rääkimata riiklikest oludest, mille kitsust ei oska soomlane enesele kujutellagi.

Neil tingimustel tuleb pidada imeks, et meie soomlasist rohkem maha ei jäänud. Imestama peab, et EKMS niigi palju suutis, et pani põhja meie koolikirjandusele, kuigi pealetulev venestus sellegi töõ purustas, ja suutis koguni omandada en- dale maja, ja et meie vaimuelu kõigest hoolimata kiiresti arenes.

Igatahes ei ole eesti kultuurielul orgaanilise arenemise tin- gimusi olnud enne kui alles iseseisvusaastail. Seepärast veet- leb ja teeb ühtlasi kurvaks soome kultuuri sirgjooneline or- gaaniline kasvamine ja tõus, mille mõjusaks äratajaks ja ju- hiks on olnud SKS oma sihikäõdliku töõga.

3. Ajalugu. Muinasteadus. Maateadus.

SKS-i töõkavas ja algaastail ka tegelikkuses oli ajalool tähtis koht, kuni see ala 1885 seltsist lõplikult eraldati.

Alul avaldub ajalooline huvi (1841. a. alates) seltsi ajakirjas. Ajaloolised kirjutised on esimesis numbreis valda- vuses. Oli ka loomulik, sest kõigi nende teaduste seas, mis seltsi alasse kuulusid, oli ajalool kestvam minevik, seega juur-

dunumad traditsioonid ja mõiste ise tänapäevsest laiem. Pealegi olid seltsi juhtivad tegelased tookord ajaloo-uurijate pe-rest. Avaldatakse mitte ainult uurimusi, vaid ka algmaterjale Soome ajaloost, näit. hulk rahulepingute tekste. Ajakirja I aastakäik avatakse kirjutisega: „Bidrag till Finska häfda-tecknings historia“ (Lisandusi ajaloo-kirjutamise ajaloole).

1864 asutati Yrjö-Koskise algatusel seltsi juurde Ajalooline Osakond. Osakonna asutamisega algab seltsi viljakam ajalooline tegevus. 1865 asub osakond koguma ajaloolist traditsiooni. Stipendiaat saadetakse Skandinaavia soomlaste juurde pooleks aastaks; talle makstakse 400 mk. kuus. — 1866 hakkas Aj. Osakond välja andma väiksemaid ajaloolisi uurimusi ja leide sisaldavat „Ajaloolist Arhiivi“, mida ilmus 4 köidet 1866, 68, 71 ja 74. — Uurimisülesandeist veel paar näidet: 1868 käidi Aj. Osakonna ülesandel Vatikani arhiivist soome ainekku otsimas. 1870—71 pildistab R. Th. Hausen seltsi stipendiaadina Lõuna-Soome kirikute muin-susesemeid.

Peale eespool-nimetatud kooli-ajalugude, ajakirja-artiklite ja „Aj. Arhiivi“ on selts vähe muud ajaloolist kirjastanud. Siia kuuluksid esiteks H. G. Porthan'i *Opera selecta* I—V, 1859—73, K. Grotenfelt'i toimetatud *Suomenkielisiä histo-riallisia asiakirjoja* 1913; siis sisaldavad kihelkonna-kirjel-dused, mis ilmusid alul „Suomis“, esimene 1852, hiljemini eriraamatuina (*Pitäjänkertomuksia* I—VIII), rohkesti ajaloo-list ainekku.

1874 asutatakse iseseisev Historiallinen Seura. SKS loo-vutab Aj. Osakonnale kogunenud dokumendid ja paberid uuele seltsile, annab 1885 ka seltsi arhiivis leiduvad ajalooli-sed käsikirjad ära Riigiarhiivile. Jooksvate ajalooliste küsi-muste lahendamiseks jääb seltsi juurde edaspidigi Ajaloo Toimkond.

Märgime siinkohal seltsi teened ka raamatu-biblio-graafia alal. Juba 1857 kirjastas ta teaduslikult põhja-liku (782 lk.) soomekeelsete raamatute nimestiku soome kir-janduse põhjendajast Agricola'st kuni 1856. 1878 ilmus juba teine säärane V. Vasenius'e koostatuna, sisaldades andmed 1542—1877. Sellele on hiljemini lastud järgneda kümme-kond lisavihku, esmalt Vasenius'e, siis Pakarise toimetatuina. — Meil puudub terviklik raamatu-bibliograafia veel tänapäev.

Olgu mööda minnes tähendatud, et SKS-is juba 1878 ka-vatseti konversatsioonileksikoni välja anda, mis aga raha-puudusel takistus.

Muina-steaduse alal pole selts palju teinud, kuigi see oli kavas. Juba 1867 loovutas ta oma vastavad kogud

Ülikoolile. Ja 1870 tekkis iseseisev Muinasmälestiste Ühing. Kuid 1875 kirjastas selts ometi J. R. Aspelin'i kuulsa teose *Muinaistutkimuksen alkeita*.

Ka maateaduse alal, olgugi et see seltsi ülesandeis seisis, ei jõutud palju sooritada. Maateadusliku teose soetamisest kõneldi seltsis juba 1832. 1854 ja 1861 kirjastas selts paar kaarti ja 1865 õpperaamatu. Sellega piirdus kirjastustegevus maateaduse alal. — Kuid maateaduslikku ainetikku sisaldavad rohkesti arvukad kihelkonna-kirjeldised ja „Suomi“. Viimases leidub rida teadlaste reisikirju. Ka statistilisi töid.

1870 tegi senaator Snellman ettepaneku toimetada täielik soome maateaduse-teos, põhjendades seda virguva rahvustundega, mis vajab rahva kõigi, nii vaimliste kui aineliste olude kujutust. Allikauurimisteks ja reisimisteks andis selts toimetaja K. F. Ignatius'ele 6000 mk. kasustada. Teose kirjastamine loovutati erakirjastajale. — Rahapuudus takistas maateaduslikkude kirjelduste toimetamist teiste maade kohta. — 1888 läks see töö-ala Maateaduslikule Seltsile.

4. Kirjandus ja kunstid.

SKS-is on, iseäranis varasemal ajal, sõna 'kirjandus' tarvitatud kõige laiemas tähenduses. Püüame siin noppida välja selle, mis SKS-i harrastusis oli ilukirjanduslikku.

30- ja 40-ndail aastail ei tehtud sel alal paljut. 1832 pakus küll major Lagervall Shakespeare'i *Macbeth*'i tõlget, polnud aga nõus seltsi parandustega ja kirjastas ise. 1836 kuulutati esimene kirjanduslik võistlustöö: Runeberg'i *Elgskytterne* tõlkimine, millest oli eespool juba kõnet. 1848 kirjastas selts rahvakirjanik Paavo Korhose luuletised, mis kujutavad ajasündmusi rahvaluule värsimõõdus. 1855 ja 1858 ilmusid „Suomis“ esimesed Homeros'e ja Vergilius'e tõlked (E. Lönnrot ja M. Costiander). 1856 leidub „Suomis“ esimesi katseid tõlkida Runeberg'i *Lipnik Stål'i* lugusid.

Kui 50-ndail aastail hakkas jutukirjandus leidma juba erakirjastajaid, asus selts eriti näidendite eest hoolitsema, silmas pidades soome kujunemas olevat teatriharrastust. Tõuke selleks andis anonüümse kinkija 150 rbl. Sel ainelisel alusel kuulutatud võistlus andis üllatava tulemuse — A. Kivi *Kullervo* 1860. Sama-aegselt asuti „Näitekirjastiku“ seeria väljaandmisele, mida ilmus neli köidet (1861, 62, 64 ja 67) ja mis sisaldas teoseid järgmisilt autoreilt: Schiller, Lessing,

Scribe, Körner, Sheridan, Holberg, Kneisel, Shakespeare, Kivi (*Kullervo, Jooksikud*).

Sel puhul on SKS-is mitmel puhul kõnelusi, kus avalduvad seltsi tegelaste kirjanduslikud seisukohad. Näidendite enamik oli naljamängud. Teise ande ilmumise puhul soovitas J. Krohn arvustuslaudkonna nimel tõlkida ka suuremaid ja üllamaid teoseid. Ajamaitse nõudvat küll jante, „aga niihästi soome keele harimisele kui ülepea on väärtuslikum, kui nähtaks, et soome keel kõlbab teatri alal kõrgemalegi kui labasevõitu jantideks“. — 1864 soovitatakse seltsile tühisteteoste tõlkimise asjata töö ärahoidmiseks asutada komitee, kes valiks välja häid näidendeid ning romaane ja annaks nad osavaile tõlkijaile soomestada. Ajamoment olevat soome rahvuse ja keele edenemisele eriti tähtis ja praeguse juhuse kasutamatajätmine oleks parandamatu kahju.

„Nüüd, mil soome keele oskust nõutakse kõigilt ametnikelt, mil soome keel on määratud ühesse osasse koolidesse õpetuskeeleks — nüüd on kohaseim silmapilk teha see ka perekonnakeeleks selliste soomekeelsete raamatute toimetamisega, mis võivad haritud lugeja nõudeid rahuldada.“

Mõeldakse nimelt häid romaane ning novelle ja kunstipäraseid loodusteaduslikke kujutisi. Selle tööga viiks selts soome asja tubli sammu edasi.

Nagu näha, ei rõhutata veel sugugi algupärase kunstkirjanduse sünni ja kirjandus rakendatakse alles rahvuslike eesmärkide teenistusse, võttes seda mitte iseväärtusena, vaid vahendina. Kuid samal koosolekul, kus eelmine esitati, avaldas prof. J. Forsman isikliku seisukohana juba järgmisi tähelepandavaid mõtteid:

Seni olevat näidendeid hinnatud tõlkekeele seisukohalt, sisu olevat vähem arvesse võetud. Nüüd, mil olevat osutunud, et soome keel kõlbab Schiller'i ja Lessing'i tõlkimiseks, nüüd tuleb rõhk asetada näidendite väärtusele ja pakkuda ainult meistriteoseid... Selts jätku näidendi- kirjan- duse hankimine ja harrastagu näidendi- kirjan- duse enese pärast; tõlgitagu ainult seda, mille väärtus on üldiselt tunnustatud ja mis rikastab soome kirjandust.

Seega kaks vaatekohta: üks soovib kasustada ilukirjandust vahendina soome keelele tee valmistamiseks perekonda ja lavale, teine võtab seda omaette kultuuriväärtusena.

1865. a. peale toimis seltsi juures 5-liikmeline Luuletoimikond.

Peaasjalikult vist esimesest vaatekohast alustas selts 1869 katseks „Novellikirjastiku“, milleks selts määras 2000 mk. aastas. Seda toimetati nagu meie Looduse Kroonist Ro-

maani: ilmus kord kuus ja seda sai tellida nagu ajakirja; aastakäik maksis 12 mk. ja sisaldas umbes 50 poognat. Esimesena ilmus selles B. Björnson'i novell „Fiskerjenten“. Numbrite kaupa ilmunud teosed saadeti hiljemini ka eri raamatutena müügile. Tellijate vähesuse ja seltsi rahakitsikuse tõttu püsis väljaanne ainult 2 aastat. Ka Kivi *Seitse venda* avaldati esmakordselt ses seerias. Peale tema ilmus siin veel Calamnius'e ja Hahnsson'i algupärandeid ja Topelius'e, Björnson'i, Dickens'i ning Reuter'i tõlkeid.

Pärastpoole on selts ilukirjanduse kirjastamisel piirdunud juhtudega, kus on pakutud täisväertuslikke tõlkeid klassilisist teoseist. Nii alustas ta 1879 *Hamlet'*iga Shakespeare' draamade koguväljaande (36 draamat), millega jõuti lõpule 1913. Selle suurülesande sooritas elutööna kirjanik P. Cajander. Hiljemini kirjastati Molière'i *Õpetatud naised*, Racine'i *Phaidra*, Goethe' *Iphigenia Taurises* ja *Torqvato Tasso*, Lessing'i *Nathan Tark*, Longfellow' *Laul Hiawathast*, Schiller'i *Röövlid* ja *Wallenstein* jm.

Kuigi selts juba varakult toetas ka algupärase kunstluule sündi ja kosumist, mis oli 1860. a. paigu veel peaaegu olematu (eelmainituile lisaks oleksid veel nimetada Tuokko' näidend *Saul* 1868, Kivi *Valitud teosed* 1877—78 ja hiljemini ta *Kogutud teosed*), avaldus seltsi sihipeudlikum tegevus noil ajal mitte algupärase, vaid tõlkekirjanduse alal; klassilist väliskirjandust peeti nähtavasti oma kirjanduse põhjaks. 1870. a. alates asutati eeskujulikkude tõlgete eest eriline auhind, mille ülemmääraks oli 1000 mk. Auhinnatav tõlge pidi olema täppis, voolav, ilus ja veatu, teos tervikuna kui valatud. Koostati nimestik klassilisist teoseist kreeka, rooma, prantsuse, inglise, saksa, hispaania, rootsi ja taani kirjandusest. Pakumisi tuli aga kasinasti. Esimene oli Enlund'i tõlge Oehenschläger'i *Aksel ja Valborg'*ist, mis sai autasuks 600 mk. Läbikatsumine oli põhjalik: esmalt Luuletoimkond, siis Keeleteaduslik Osakond, lõppeks valiti 5-liikmeline komisjon lõppotsust tegema autasu suuruse kohta. — 1877 sai samast rahast auhinna 750 mk. P. Cajander Wecksell'i *Daniel Hjort'*i eest ja 1883 A. Genetz *Hirveküttide* tõlke eest. — Vähestele tulemuste tõttu lõpetati see auhindamine 1885.

SKS-i ilukirjanduslikust tegevusest jääb mulje, et see on sündinud targalt ja ettenägevalt. Ühtegi rahvuskirjandust ei saa luua ei millestki, see peab tugema maailmakirjanduse traditsioonidele ja saavutistele. Sel maal, kuhu on tõlgitud maailmakirjanduse meistriteoseid, ei saa kirjanduslik looming enam olla nii vähenõudlik kui seal, kuhu impordeeritakse al-

les kolmanda järgu rahvakirjandust. Mida kõrgeväärtuslikum kirjanduslik sissevedu, seda kiirem noore rahva kirjanduskunstiline küpsmine. Kui meilgi oleks juba läinud sajandil olnud asutis, kes oleks hoolitsenud maailmakirjanduse valikuteoste soetamise eest, ja kui ka meil keegi oleks sellise nõudlikkusega hinnanud tõlkeid, poleks meie kirjandus ega kirjanduslik keel tarvitsenud käesoleva sajandi alguseni jääda nii piinlikult virilaks ega stilituks.

Klassiliste tõlkesoorituste kõrval on algupärast soome loomingut viimaseil aastakümneil edendatud abirahadega ja ergutusauhindadega ilmunud teoste eest. Esimese autasu — 500 mk. — sai 1881 M. Canth näidendi eest *Murdvargus*. *Kalevala* 50 a. juubeli puhul 1885 said auhindu: P. Päivärinta 1000 mk. ja M. Canth 500. Auhindamisi korraldi 1887, 88 ja 93. Viimasel korral said auhindu: P. Cajander 1000 mk. Shakespeare'i *Tormi* tõlkest, J. Aho 500 mk. *Uutest laastudest* ja M. Canth kiitust. Otsuse puhul avaldas üks auhindajaist, dr. V. Vasenius, protesti: kui tahetavat auhinnata teoseid, mis enim „tõstavad rahvuskirjanduse väärtust“, siis pidavat esikoha andma algupärasele loomisvõimele „ega lubama ruumi sellele arusaamisele, et rahvusliku kirjanduse väärtus kerkib eeskätt vormilise virtuooslikkuse läbi“. — Seltsi auhindamised on kestnud tänapäevani. — Üksnes 1887—1916 jagas selts algupärase kirjanduse eest auhindadeks 27 800, tõlgete eest 4500 ja reisistipendiumidena 1500 mk. — Ka t o e t u s i kirjanikele, eeskätt W. Söderström'i kapitalist, on selts jaganud vähemalt paar milj. senti. — Selts on ka muul teel kirjanikkude töötingimusi püüdnud parandada, näit. tingides neile riigilt pikema-ajalisi või eluaegseid paiukeid. — 1918 esitas SKS J. Aho' Nobeli auhinna kandidaadiks, kuigi tulemuseta. — SKS-i algatatud on ka „Soome kirjanduse edendamisrahastiku“ mõte (1907), mis on teinud viljakat tööd ka ilukirjanduse alal.

Ilukirjanduse t e a d u s l i k uurimine seevastu pole leidnud SKS-i poolt silmapaistvamat harrastust. Ometi on SKS kirjastanud esimese soome kirjandusloo: J. Krohn'i *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet* 1897. Toimetistes on veel ilmunud E. Nervander'i ululooline uurimus *Fredr. Cygnaeus* 1907. Kirjandusuurimise abivahendi tähendus on teadagi raamatu-bibliograafilisil väljaandel.

SKS-i teened m u u d e k u n s t i d e alal seisavad peamiselt kahe suurteose väljaandmises: 1892 jõuti lõpule Lübke' 2-osalise kunstiajaloo tõlke kirjastamisega, millesse kirjutas E. Aspelin soome kunsti käsitleva osa „Soome kunsti peajoo-

ned“, — esimene selletaoline soome keeles, ja 1906—10 ilmus samalt autorilt *Suomalaisen teatterin historia I—IV*.

Kokkuvõtteks: SKS on soetanud soome keelde silmapaistva määra hästi valitud ja nõudlikult soomestatud tõlkekirjandust, mis on pannud kindla põhja algupärasele loomingule. Auhindamisega ja kirjastamisega on ta soodustanud ja jõutanud algupärase kirjanduse sündi ning edenemist. Eriti on tal teeneid A. Kivi suhtes. Ka on ta püüdnud hoolitseda kirjanikkude töötamisvõimaluste eest, jagades neile toetusi ja olles neile eestkostjaks kõrgemal pool. Kirjandus- ja kunstiajaloo alal taas on selts kirjastanud mõned kapitaalised suurteosed.

5. Keel.

Küsimusse tulevad: a) tegelik keelekorraldus ja kirja-keele kujundamine, b) keeleainestiku kogumine ja uurimistöö.

Algusest peale pidas SKS end kutsutuks hoolitsema areneva kirjakeele puhtuse ja veatuse eest. Seltsil oli autori-tee di seisukoht ja talle saadeti algaastail, mil soome keel oli kujunematu, sageli käsikirju järelevaatamiseks.

Kõige pealt asus selts sõnaraamatute muretsemisele. Juba 1838 seati lähemaks ülesandeks soome-rootsi sõnastik. Siit on pärit E. Lönnrot'i hiljemini teostunud sõnaraamatu kavatsus. Lönnrot algas tööga 1840. 1843 käis ta sel otstarbel soome murdeid (ka eesti keelt) uurimas. Kuid muud tööd võtsid aja ja töö teostus lükkus edasi. 1850 pani B. O. Schauman aluse soome-rootsi ja rootsi-soome sõnaraamatute rahastikule. Teine neist ilmus 1853. 1863 asus Lönnrot otsustavalt nüüd hoopis laiemaks kavatsetud soome-rootsi sõnaraamatu tööle. See hakkas vihkhaaval ilmuma 1866 ja jõudis lõpule 1880. See seltsi suursaavutis vastab meie pisut varemini (1869) ilmunud Wiedemann'i *Eesti-saksa sõnaraamatule*, kuid on sellest sõnarikkam. Selle kuludki olid rekordilised: umbes 5 milj. senti. Vahepeal (1864) oli ilmunud Rothsten'i *Ladina-soome sõnaraamat*, 1868 erisõnastik Xenophon'i *Anabasis'*ele ja 1869 Aminoff'i eesti-soome sõnastik Kreutzwald'i *Ennemuistsetele juttudele*. 1873 valmis Godenhjelm'i saksa-soome, 1878 Meurman'i prantsuse-soome, 1883 Geitlin'i soome-ladina, 1888 Ervast'i soome-saksa, 1894 Meurman'i vene-soome, 1900 Cannelin-Hahnsson-Kallio-Paasose uus rootsi-soome, 1900 Yrjö-Koskise soome-prantsuse, 1903 Ringvall-Kijase soome-vene, 1904 Cannelin'i rootsi-soome, 1904 Swan-Granström'i inglise-soome, 1913 Kijase vene-soome, 1915 Hagfors'i prantsuse-soome,

1916 Godenhjelm'i saksa-soome sõnaraamat. — Lisaks on ilmunud rida erisõnastikke: 1863 Stjerncreutz'i *Meresõnastik*, 1866 Stråhlman'i *Kohtusõnastik*, 1903 Sonck'i *Kohtu- ja ametikeele sõnastik*, 1917 Kovero' *Rootsi-soome ärisõnastik*. Lõppeks sisaldavad „Suomi“ varemad aastakäigud rea oskussõnastikke või aineid neiks: 1848 süstemaatiline lindude nimestik (W. Nylander), 1850 ja 58 taimesõnastikke (H. A. Reinholm, E. Lönnrot), 1860 keemia sõnastik (J. Krohn), 1865 ametite ja ametiasutiste nimetusi (A. Ahlqvist), 1886 rahvateaduslik sõnastik (Heikel).

Peame hämmastuma selliste saavutiste ees! Pealegi pole SKS uuemal ajal enam üksi seda põldu harinud. Meil tuleb meie väheste ja puudulikkude sõnaraamatute juures võõrkeeli õppida teise võõrkeele vahendusel. Ainult vene keele sõnastikkudega oleme soomlasist ajalisel ja arvuliselt, kuid mitte väärtuselt ees. Ka meie esimesed oskussõnastikud ulatuvad tagasi ainult umbes 1910. aastani.

Kuid mitte ainult üld- ja oskussõnastikud, vaid ka need õpperaamatud, mis selts toimetas, on, kui enamikus esikteosed, keelearenduse seisukohalt tähelepandavad. Need on kindlustanud või pannud põhja oskussõnule ajaloo, keeleõpetuse, maateaduse, matemaatika, õigusteaduse, keemia, taimeteaduse, ilmteaduse, geoloogia jm. aladel.

Selle kõrval on „Suomis“ algaastakümneil (kuni 1865) ja seltsi koosolekuil rohkesti kõnet tegelikest keelekõnastamisest: keelerikastamisest, võõrnimede kirjutamisest, lauseõpetuse küsimisist jm.

1868 asutatakse Keeleteaduse Osakond, mille ülesandeks on soome keele (selle laiemas tähenduses, s. o. ühes arvatud ka liivi, eesti, vadja ja vepsa) seaduste selgitamine, murrete uurimine ja üldse võrdlev keeleteadus. Siit algab seltsi viljakam keeleline tegevus. Osakond koosnes keelelise eriharidusega isikuist professorite juhtimisel.

Kuivõrt eluliste ja teadlike mõtetega Soomes juba 1868 keelt arendatakse, seks mõned näited Keeleteaduse Osakonna protokollidest: Kirjakeele aluseks tulevat võtta „keel selle algupärasel kujul, s. o. seesugusena, nagu ta kõige puhtamalt avaldab lihtrahva mõtteviisi“. Too ürgsoomelise keelepruugi omapärasus andvat siis mõttele soomelise kuju.

„Igal keelel on isesugune iseloom, mis teeb ta just oma rahva erineva vaimu avaldajaks. Aga kui mingi rahva juhtivad mehed kohe oma kirjanduse alul tundliku katsesarvega ei taju seda oma rahva loomust, vaid hakkavad kirjakeelt valama võõrkeele kavva, siis ei võta see kirjandus kunagi rahvuslikku juurt.“

Ei tohtivat liialt kalduda „teisi keeli ahvima ega oma kõlavat keelt võõrsõnadega sõtkuma“. — Soome kirikukeel, s. o. vana kirjakeel, saanud orjalikust tõlkimisest palju kahju ja olevat täis viletsusi, s. o. rootsipärasusi. Viletsate tõlgete läbi raisatavat ja rikutavat veel nüüdki soome keelt. Ka algupärased teosed kubisevat võõrapärasusist.

„neis pole ülepea soome keele painet, ei oma keele omapäraseid käände, või lühidalt — pole seda soome vaimu mõtte- ega keelekuju, mis eraldab algupärase soomekeelse kirjutise muukeelsest.“

Just keele kasvueas tulevat see puhas hoida muukeelsest umbrohost. Uuritagu rahva omapäraseid mõtteseadusi ja lause-ehitust, kogutagu rikkalikke kõnekäände, sõnamoodustisi, sünonüüme. Kõiki murdeid võetagu kirjakeele loomisel arvesse. Stiilikriteeriumiks olgu: „Kirjutagem vähe, kuid kirjutagem seda vähest õieti ja puhtalt, nagu rahvas ise mõtleb ja kõneléb.“

Need ja muud selletaolised mõtted on nii või teisiti olnud kogu soome kirjakeele-korralduse juhiseiks. See tunnistab ühtlasi keele teadlikust ja süsteemikindlast korraldamisest. — Meil aga murti piike 'hea ~ hää' pärast ja sõditi muude puhtvormiliste küsimuste ümber — formaalsed keelendid näivad meid üldse enam huvitanud olevat ja seda koguni viimase ajani. Stiili vaatekohalt on meil keelt arendatud alles „Noor-Eestist“ alates, eriti J. Aavik'u poolt. Ka keele alal pole meil olnud seda orgaanilist kasvu, mis Soomes, kus luulekeele põhjaks sai „Kalevala“ ja „Kanteletar'i“ keel, lihtkõnelisele stiilile taas muinasjuttude sõnastus (eriti mõjustanud on Rudbeck-Salmelaise kogu) ja kirjakeel üldse tuges elavale kõnekeelele. Meil puudus ka selline kirjanik kui A. Kivi; kes kasustas soome rahvakeelt kõrgemas kunstilises vormis ja kundas nii tõeliselt lopsaka proosastiili.

Ülepea on SKS-i keeleharrastuste keskpunktis 1870. a. ümber kirjakeele ja keelestiili küsimused. Selts tunnistab keelekorralduse oma tähtsamaks ülesandeks. Nurisetakse puuduste üle ja otsitakse energiliselt pääsu. Kavatsusele võetakse „soome keele vara-aht“, sõnaraamat, „kus soome keele varad sõnade, lausendite, kõnekäändudega täpsalt oleksid esitatud“, kust siis soome keele iseloom selguks. Sünonüümika ja lauseõpetuse küsimused asetatakse tulipunkti. Täpsustatakse sõnamõisteid. Lauseõpetuse-seadustes selgusele jõudmiseks ergutatakse ajalehe kaudu sõna-sõnalt kirja panema muistendeid ja muid jutte, mil on ka tulemusi. Osakonnas on keelekorralduse- ja õigekeelsuse-küsimused alata kõne all.

Eriti on tähtis see tegevus, mis selts avaldas tõlgete keele taatlemisel. Siingi on vaatekoht mitte kitsalt filoloogiline, vaid stilistiline. Tõlkija ideaal pidi olema „valada kunstiteoseid, mida alati võiks imetella“. Tõlge pidi olema puhas keelevigadest ja kangekstegevast purismist, olema selge, ladus ja ilus.

„Esimene tingimus seega lai ja põhjalik soome keele oskus; terav silm, mis näit. taipab selle õiged seadused ja leiutab eri murrete hüved; täppis ja eksimatu ilumeel, sest seda vajatakse juba sõnade ja lausete valikul. Iga sõna ja lause olgu kaalutud, iga sõna kaju, kääne, asend, suhe hoolsasti läbi mõeldud — ei midagi juhuslikult ega üle pea-kaela sepitsetut, kõik olgu arupärane ja ometi olgu kõik otsekui iseenesest voolanud, loodusallikast lähtunud, ei mingit krampplikust ega valju pingutusega väljapigistamist. Tõlge vastaku täpsalt algteosele, ärgu mugandagu viimast kobamisi ega kaldugu sellest asjata kõrvale ümberütlemisega; ei tohi ka orjalikult selle küljes rippuda ega oma keele sõnadega võõrast keelt kirjutada. Eksimine on täiesti keelatud. Eksida ei tohi kogematagi. Niiviisi siis kõige muu lisaks algteose keele täielik oskus — selle sõnade üdi, sünonüümika, fraseoloogia, lause-ehitus, lühidalt — kogu selle iseärasus olgu täitsa selge, tõlkijale täielikult omane. Ülepea olgu tõlkijal teadmeid ja oskust; kergesti öeldud, kuid vaevaliselt saavutatav asi. — — — tõlge olgu sõnastusvahendite ehk stiili poolest midagi suurepärasest, olgu kohane mustriks, kõlvaku eeskujuks.“

Nende nõuete keskminegi täitmine pidi mõjuma kirja-keelt ja kirjanduslikku stiili tõstvalt. Ja meil? Kas seati meil 1870 üldse mingeid nõudeid tõlkimisel? Kuni viimase ajani polnud läbi viidud isegi algkeelest tõlkimise nõuet. Tollal valitses meil alles võõraste teoste mugandamise ja oma nime all väljaandmise ajajärk.

Kotikielen Seura asutamisega 1876 jäi keelekorralduse-töö peaasjalikult selle hooleks. Kuid veel 1879 kurdetakse SKS-is, et soome keeleõpetuse arendamine olevat söõdis, ja otsustatakse Keeleteadusliku Osakonna ettepanekul kirjutada lauseõpetuslikke kirjatöid, uurida murrete lause-ehitust ning koguda seks laiemate asjahuviliste kaudu tekste. Siit edasi arenenud teadusliku töö tulemusi näeme hiljemini rohkesti „Suomi“ veergudel, kust nad tagasi mõjusid tegelikule keelekujunemisele.

Ka keeleainestiku kogumise ja uurimistöö algus ulatub alg-aastaisse. Kavatsetud murdeuurimusi ja sõnavara-kogumisi ei olnud esialgu palju tulemusi. 1836 kuulutati esimene teaduslik auhinna-teema soome keele „verbum mediumi“ seletamiseks, kuigi tulemuseta. 1846 lubati suurem auhind ajakohase soome keeleõpetuse eest. 1847 kutsuti üles soome murdeid teaduslikult uurima. Otsekoheseid tulemusi ei saavutatud, aga nende algatuste kaudsed tagajärjed tulid nähtavale hiljemini.

Alg-aastakümnete saavutised selguvad parimini „Suomist“. Juba 1841. a. alates leidub selles hääliku-, vormi-, tuletusõpetuseliisi etüüde soome keele kohta. 1853 ilmub seal esimene murdeuurimus: N. Järwise „Om några dialektegenheter i Satakunta“. Teine on J. A. Hahnsson'i 1866 ilmuma hakanud ja läbi 3 aastakäigu ulatuv „Vormiõpetuslik seletus Eurajoe, Lappi, Rauma, Pyhänmaa, Laitila ja Uusikirrko kihelkonna keelest“. Need on alles laia-alalised ja pealiskaudsed, pole veel kindlat meetodit.

Keeleteadusliku Osakonna asutamisega muutub ka seltsi teaduslik töö võrratult intensiivsemaks. Tegelik keelekorralduse kõrval mõõndakse teaduslikule uurimusele ühevõrra tähtis koht. Vahepeal on võrdlev keeleteadus tublisti arenenud; selle meetodeid kavatsetakse nüüd rakendada. Hakkatakse pea igal suvel saatma stipendiaate murdeuurimis-tööle, harilikult 1—2 isikut suve kohta, varustades neid mõnesajamargalise reisirahaga. Soome keele ja kirjanduse prof. A. Ahlqvist on murdekogumise juhiks ja 1870 valmistab ta esimesed üksikasjalikud juhtnöörid kogujaile. Kogumistöö muutub ekstensiivsuse asemel intensiivsemaks. Murdekogumise kõrval kasvab aasta-aastalt murdeuurimuste arv seltsi ajakirjas. Need on enamasti häälikuloolised, ent õige rohkesti on ka lauseõpetuslikke ülevaateid, samuti kohta- ja isikunimed, vormiõpetuse, sünonüümika jm. uurimusi. 1870. a. järel muutuvad murdeuurimused ajakirjas otse valitsevaks. Neid on seal ilmunud umbes 50.

1880. a. ümber tekib murdekogumisse, nähtavasti elava rahvaluule-harrastuse ja iseseisva Kodukeele Seltsi asutamise tõttu, pikem seisak. Viimase seltsi võimalused on aga vähesed, ja 1890. a. järel asub SKS uuesti aktiivselt teaduslike keeleülesannete kallale. 1890 tõusetab nimelt E. N. Setälä küsimuse soome kirjanduse vanemate mälestusmärkide väljandmisest. Selle *Monumenta lingvae Fennicae* I osa ilmus Setälä toimetusel 1893, sisaldades Agricola' *Käsiraamatu*. Pärastpoole on samas seerias ilmunud rida muid soome keele vanemaid terviktekste.

1896 tegi Setälä teise suureulatusliku algatuse: SKS võtku toimetada 1. rahvakeele, 2. vanema kirjakeele ja 3. praeguse (1860. a. alates) kirjakeele sõnaraamatu.

Asuti kohe rahvakeele sõnaraamatu eeltöödele. See pidi sisaldama kõik murded. Koostati eriline kogumissõnastik, kutsuti üles üliõpilasi, õpetajaid jt. sõnu saatma, saadeti soovijaile juhtnöörid ja sõnasedelid, läkitati seltsi poolt ka stipendiaate. Saadetised tasuti kas rahas või raamatuis. Sel-

lest kujunes seltsi suurejoonelisemaid üritusi, mis talle hiljemini üle jõu kasvas. 1899 oli seltsil 11 stipendiaati, 1900 13. enamasti üliõpilased. Koguti süstemaatiliselt üle maa. 1902 oli 8 stipendiaati ja oli registreeritud kokku 245 vabatahtlikku saatjat. Et selts põhimõtteliselt kõigile tasus, leidis huvilisi rohkesti. 1905. a. oli koos 340 000, 1916. a. 800 000 sedelit. Kuid seltsi varad olid seks vähesed, et kogumistööd energilisemalt ajada. Kuni 1916. a. oli selts kulutanud enam kui 60 000 mk. Sinnamaalse tempo juures oleks töö nõudnud aastakümneid. Seepärast asutati 1916 eriline „Soome keele sõnaraamatu osaiühing“ 250 000 marga põhikapitaliga, kus SKS-il oli enamus. Kuid ilmasõja tõttu ja muil põhjusil ei suutnud seegi asutis tööd kiiremini toimetada. 1921. a. lõpuks oli sedelite arv tõusnud 1 miljonile, neist tööjuhtide eneste ofsusel ainult pooled teaduslikult kõlvulised, kuna aga teiselt poolt kõigi uuritavate murrete sõnavara arvati sisaldavat 2½ milj. sõna. Rahalangus hävitas osaiühingu niigi väikesed kapitalid. 1924. a. algusest saadi Valitsuselt 10 aasta peale 200 000 mk. aastatoetist. 1925 lõpetati osaiühing praktilisil põhjusil ja asutati asemele SKS-i juures ning majas töötav, mitme teadusliku ühingu toetatud „Sanakirjasäätiö“, mis jätkab kogumist nimetatud riigitoetise varal. — Eraldi koguti karjala keele sõnavara; neid sedeleid on praegu 245 000.

Ka vanema ja uuema kirjakeele sõnaraamatu jaoks on seltsil õige suured sõnakogud juba olemas. Viimase, n. n. praegus-soome sõnaraamatu jaoks määras riik 10 aastaks kokku 30 milj. senti abiraha.

Sama-aegselt on selts jätkanud ikka eristunumaiks ja meetodiliselt kindlamaiks muutuvate keeleliste uurimuste avaldamist ajakirjas. Mitmed neist on olnud väitekirjad. Kuna toimetiste sarjas on rahvaluule saavutanud valitseva koha, kuulub see „Suomis“ vaidlematult keeleteadusele. Nii käivad need kaks seltsi pea-ala ka avalikus sõnas rinnakuti. Iseisva teosena on avaldatud E. N. Setälä' kuulus *Ühissoome häälikuajalugu* 1896.

Peamiselt tänu SKS-ile on soome kirjakeel jõutud arendada kõike lugupidamist teenivale küpsusele ja tõsta soome keeleteadus, mis on andnud selliseid mehi kui Ahlqvist, Genetz, Setälä, Wichmann, Ojansuu, Kettunen, Tunkelo, Rapola jt., indo-euroopa keeleteaduse tasemele. Kummalgi alal on meil Soomest esialgu ainult õppida.

6. Rahvaluule.

Rahvaluule on SKS-i suurimate saavutiste ala. Pea kõik, mis Soomes rahvaluule alal suurt on tehtud, on seotud SKS-i nimega.

Soome rahvaluule-teateid leidub nii kaua, kui soomekeelset kirjandust üldse on olemas: juba Agricola' *Psalttari* (1551) eessõna sisaldas teateid vanust jumalaist ja kangelasist. — 1702 ilmus juba kogu vanasõnu eri raamatuna. — Esimesist uurimisest mainigem Porthan'i teost *Dissertatio de poesi fennica* 1766—78. — 1883 ilmus Gananderilt I soome mõistatiste kogu ja 1789 meilgi mõjurikkaks saanud teos *Mythologia fennica*. — Herder'i äratused ja rootsi esimesed rahvaluule-väljaanded andsid 19. sajandi alul tõuget rohke- maarvulise rahvaluuleharrastajate-põlve tõusuks soomlaste ridadest: Sjörgen, Poppius, Gottlund, Arvidsson. Gottlund andis välja esimese kogu soome rahvalaule 1818. Varsti tuleb uusi kogujaid: Becker ja eriti arst S. Topelius, samanimelise kuulsa kirjaniku isa. Viimane kogus ja andis 1822—31 välja 5 vihku rahvalaule, mis olid saadud Karjala poolt ja olid pikemad ning sisukamad kui senituntud läänesoome laulud. Tema leiuas seega Soome rikkamad laulupaigad.

Kõik see oli ometi võrdlemisi juhuline ning kobamisi tehtud töö. Ent samal ajal astus tegevusse tulevane suurmees E. Lönnrot. Ta tegi esimese õnnestunud kogumisreisi 1828 ja avaldas selle tulemused 1829—31 neljas *Kantele* nimelises vihkus. Viies vihk jäi ainelistel põhjustel kirjastamata. Nagu juba mainitud, olid just raskused nende vihkude väljaandmisel kaaspõhjuseks, mis sundisid mõtlema koondumisele. — 1831. a. peale on töö rahvaluule alal seotud SKS-i nimega.

Esimesil aastail seisiski seltsi tegevus peaaesjalikult Lönnrot'i rahvaluuleharrastuste toetamises. Lönnrot oli 1831—34 igal aastal kogumiskäike Kajaanist ida poole ette võtnud ja püüdis korraldada kogutud laule pidevaks tervikuks. 1833 valmis talt *Runokokous Väinämöisestä*, aga järgmise aasta korjamisel uusi aineid saanud, võis ta 1835. a. alul esitada SKS-ile, kes oli palunud talt kõik edaspidised rahvaluulekogud kirjastamiseks, käsikirja *Kalevala eli Karjalaisten Runoja Suomen vanhoista ajoista*, milles oli 32 laulu, umbes 12 000 rida. Sama aasta novembris oli *Kalevala* I trükk valmis. 1836 esitas Lönnrot seltsile üksikasjaliku kava rahvaluule korjamiseks lähemate aastakümnete jooksul. Selles olid ette nähtud kõik rahvaluule liigid. Isiklikuks kogumiseks sai L. 1835 ja 36 seltsilt kokku 1300 rbl. toetust. Uute, kuni 1839. a. kest-

nud korjamiste tulemuseks oli suurem osa neid jutustavaid ja lüürilisi laule, mis ilmusid 1840 kolmeosalises kogus *Kanteletar*. Sellega lõppes Lönnot'i isiklik kogumistöö. 1836 oli ta muu seas saanud 5000 vanasõna ja 1200 mõistatist. Neid aluseks võttes andis ta seltsi kirjastusel välja 1842 kogu *Vanasõnu* ja 1844 *Mõistatisi*, mille seas leidis ka 135 eesti mõistatist. — Esimene eesti rahvalaulude kogu H. Neus'ilt ilmus 1850—52, I kogu vanasõnu V. J. Stein'ilt 1875, I kogu mõistatisi C. E. Mõtteleja'lt 1878.

Vahepeal tõusetati küsimus Kalevala tõlkimisest teistesse keeltesse. Usuti, et selle ilmumine ärataks tähelepanu. Et saksakeelset tõlget keeletundja puudusel raske oli saada, lepiti rootsikeelsega ja määrati seks otstarbeks 500-rublane auhind, mis peale ühekordset tulemusest väljakuulutamist määrati 1841 võistlusest M. A. Castrén'ile.

Noil aastail oli Lönnot pea ainus, kuid selle eest usin koguja. Aga peagi tõusis talle agaraid õpilasi. Nii sai 1839 Castrén seltsilt 300 rbl. muinasusundlikkude ainete kogumiseks. Ta tõi rikkalikult loitse. 40-ndail aastail asub Lönnot'i õpilaste põlv rohkearvulisena tööle. 1845. a. alates saadab SKS jälle ja suuremal arvul rahvaluulekogujaid: 1845—48 on à 6 korrajat, 1850 — 3, 51 — 1, 52 — 2, 54 — 6, 56 — 1, 58 ja 59 à 4, 61 — 1. Stipendiumiks maksis selts harilikult 60 rbl. Raha saadi osalt üliõpilasosakonnilt, kes selleks korjandusi korraldasid. Hoo uuteks kogumisteks andis Europeaus, kes era-algatusel käis Karjalas ja tõi kaasa 1300 laulu. Temalt ongi suurem osa Kullervo laule. Ta kogutud laulude kogusumma on 2800, seega enam kui Lönnotil (2100).

Seltsi rahvaluule-väljaanded esimesil aastakümneil on ainult Lönnoti töövili. Kui 1847 *Kalevala* I trükk lõppes, asus L. uut trükki toimetama, kasustades vahepeal korjatud aines-tikku. See valmis 1849, sisaldades 50 laulu, ligi 23 000 värssi.

Ka rahvaviiside kogumisele pandi alus. Esimesed ilmu-sid juba *Kanteletar*'i lisas 1840, esimene eriraamat aga 1849: Reinholm'i *Suomen kansan laulantoja*.

Siis oli järg muinasjuttudel. E. Rudbeck-Salmelainen toi-metas 1852—66 4-osalise kogu *Suomen kansan satuja ja tarinoita*.

1860. a. paigu lõppes esimene kogumisjärk. Too oli tüü-piline kogumisaeg. Aineistikust anti osa toorel või ümbertöö-tatud kujul välja, suurem osa jäi arhiividesse; uurimust oli esialgu ainult muinasusundi alal.

Vahepeal olid esile kerkinud asjaolud, mis sundisid vää-r-tust andma teisendmaterjalidele. Üheks põhjuseks oli see, et

välismaal oli kaheldud *Kalevala* rahvapärasuses. Juba 1866 tegi O. Donner ettepaneku *Kalevala* teisendid välja anda. 1872 uuendas ta oma ettepaneku, soovitades ühtlasi korjajaid saata Karjalasse, kust suurejooneline korjaja A. A. Borenienus äsja omal algatusel oli väärtusliku saagi saanud. Seks määrati 1500 mk. ja saadigi uus korjamistöö liikvele. Teisendite kavatsatud väljaandesse otsustati võtta ka kohti *Kalevi-pojast*, mis värsivormis rahva suust saadud. — Korjamine ei moodustunud ometi kuigi suurejooneliseks ja vaibus vähehaaval. Ka suurt üldsust ei suudetud veel palju kaasa tõmmata.

1879—80 on teisendite asi jälle elavalt päevakorral. Asutakse neid kopeerima. Väljaande toimetajaiks valitakse J. Krohn ja A. A. Borenienus. Tekib uusi kogumis-impulsse. Eriti saagirohkeks osutub Ingeri, kust V. Porkka toob 1883. a. 1760 laulu. Teisendite kopeerimine kestab veel 1883. K. Krohn saadetakse Eesti siinseid aineid kopeerima. Ometi ei saa väljaandest veelgi asja. Nähtavasti pole ainelist jõudu ega meetodilist selgust, kuidas asja toimetada. Ka ainestik on lünklik.

Vahepeal oli tehtud kogumisalgatusi ka teises sihis. Rudbeck'i muinasjuttude 2. trüki väljaandmise puhul leidis toimetaja E. Aspelin vajaliseks uue muinasjuttude kogumise, ja see äratas korjamisinnu ka laiaades hulkades. Üldse hakkavad 1880. a. paigu kohalised saadetised tihenema. Saatjaiks on rahvakooliõpetajad, üliõpilased, õppurid, taluperemehed, töölised. Kogumist ergutab tasu. Tulemus oli hea. Neil aastail tegi K. Krohn oma esimesed korjamisreisid; ta sai nii rohke saagi, et tõusis numbrirohkusega korjajate esirinda. Ta spetsialiseerus muinasjuttude alal, terve kogumis- ja väljaandmistöö usaldati temale. Kogumine laienes vähehaaval muistendeilt muule rahvaluulele ja võttis ikka enam hoogu. Keel suruti tagaplaanile. Uued uurimismeetodid hakkasid tulemusi andma ja töötajate hulk kasvas. Luuletoimkonna juurde asutati eriline Rahvaluule Alatoimkond. K. Krohn tõusis kogu korjamistöö andekaks juhiks. Hurda eeskujul organiseeritud kohapealsete saatjate võrk tihenes. Ainuüksi 1888 saadi erisikult 15 000 nr. rahvaluulet. Et viimastele juhtnööre anda, kirjastas selts juhised laulude (E. Aspelin), muistendite (K. Krohn) ja ebausude (O. A. F. Lönnbohm) kogumiseks. — Vanasõnade uue trüki mõte 1883 põhjustab sellegi ala hoolsama silmaspidamise korjamisil. — Muu kõrval arenes tulemuslikult ka laulude kogumine. Võeti ette veel uus käik Ingerisse: V. Alava viibis seal 1891, 92, 94, 97 ja hiljemini ning tõi üllatuseks kaasa tuhandeid numbreid. 1893. a. peale ulatus SKS-i

korjamistöö enam kui enne Eesti. — Kui kuni 1880. a. oli esinenud ainult 104 kogujanime, siis 1900 oli neid juba 544. Käsitust kogumise intensiivsusest neil aastail annab, kui nimetame, et 1880—1900 kogunes seltsile 183 000 nr. rahvaluulet, kogu eelmise aja jooksul kokku ainult 67 000. 1890 kulutas selts rahvaluulekorjamisele rahas ja raamatuis 4340 mk. — Kogumistöö on hoogsalt jätkunud ka 20. sajandil. Nimetame siit mõnd suurkorjajat. I kohta soome korjajate seas omab elukutseline vanavaramees Samuli Paulaharju, kes 1900. a. peale on järjekindlalt kogunud. Ta teadete arv (sõnaline vanavara + rahvateaduslik jm. ainek) ulatub üle 100 000. Teine koht jääb vist prof. K. Krohn'ile. Kolmandat omab dr. V. Salminen, kes on 1903. ja 1920. a. vahel teinud rohkeid kogumisreise ja kelle saagi seas on 2900 laulu ja umbes 8000 muud teadet. Oma-aegne suurkorjaja E. Lönnrot on seega neljandale kohale surutud.

Sama-aegselt ja vähehaaval jätkus rahvaviiside kogumine. Nende laaulatuslikum korjamine algas 1886 A. Almborg'i algatusest. Saadeti stipendiaate ja suudeti ka eraiskuid kaasa tõmmata. See kogumishoog ulatus mõne möönaga 20. sajandisse ja andis alles viimase alul suurima saagi. Tähtsamad korjajad olid I. Krohn, A. Launis ja O. Väisänen. 1915, mil korjamised oluliselt juba lõppenud olid, oli SKS-il kokku 15 800 viisi, neist 14 000 Soomest, 1400 Ingerist ja 400 Vene-Karjalast. Meie kogudes on 14 000 viisi, aga kui juurde arvata SKS-i eesti viisid, siis üle 16 000, seega suhteliselt 3 korda enam.

1922 oli SKS-il järgmisel määral vanavara: muistendeid 35 000, runosid ja loitsulaule 45 000, uuemaid rahvalaule 40 000, ebausupunkte 75 000, mängu- ja kombekirjeldisi 6 000, nutuvärsse 1 000, vanasõnu 160 000, mõistatise 45 000, viise 16 000, kokku umbes 425 000 numbrit. Hiljemini, 1926—28, pandi toime suurejooneline mängude kogumine, mis andis umbes 65 000 mängukirjeldist ja sama palju mängunimetusi. Viimane kogu on vist nii suhteliselt kui absoluutselt maailma suurim. — SKS-i sekretäri A. Anttila andmeil on vanavara numbriarv praegusel silmapilgul umbes 542 000+66 600 mängunimetust. — Võrdluseks meie arvud: E. Rahvaluule Arhiivi juhataja O. Looits'a umbkaudsete arvestuste järele on meil tagasihoidlikult võttes: rahvalaule 75 000, lastelaule üle 100 000, vanasõnu ja kõnekäände 70 000, mõistatise 55 000, muistendeid 30 000, ebausku jm. 80 000, viise 14 000, kokku umbes 430 000 numbrit, seega suhteliselt üle 100% enam.

Rahvaluule kõrval arenes r a h v a t e a d u s. Sekretär Rothsten'i ettepanekul saadeti 1880 uurijaid *Kalevala* pildistamiseks rahvateaduslikke aineid koguma, sest leiti, et kauemat aega päevakorras seisnud *Kalevala* pildistamine olevat seltsi seisukohalt mõeldav ainult rahvateaduslike joonestiste lisamisega eepose tekstile. Saadeti Karjalasse „joonestaja ja temaga koos mees, kes on võimeline kirjalikult jutustama kõik, mis sel uurimiselal tähelepandavat. Joonestaja tehku joonestisi lihtrahva asulaist ja muist ehitisist, töö- ja majariistust, rõivaist jm. ning pilte loodusest, kus näha rahvas mitmesuguseis argi- ja pühapäevseis toiminguis, töös, pulmas jne.“ Samuti oli ülesandeks tuua kaasa päevapilte tüüpilisist maastikest ja muust. Nood esimesed saadikud olid A. O. Heikel ja A. Reinholm. Nende kogutud ainestik on olnudki aluseks hilisemaile *Kalevala seletuste* väljaandeile. — Üldise kogumise ajal valitses elav liikumine selgi alal. Silmapaistvamaiks kogujaiks olid siin J. K. Inha ja juba mainitud S. Paulaharju.

Rööbiti kogumistööga käis väljaandmis-töö. Varasemaist trükinguist oli juba kõnet. 1880 toimetab Lönnrot trükki suure kogu *Suomen kansan muinaisia loitsurunoja*. 1882 antakse välja *Kullervo runode* teisendid. 1886 hakkavad ilmuma K. Krohn'i toimetatud *Soome muinasjutud*, mis trükitakse nii teaduslikul (teisenditega) kui rahvalikul (antoloogiana) kujul. Esimesena ilmuvad loomamuistendid ja 1892 kuninglikud muinasjutud. Rohkem osi ei ilmunud. 1898 alustatakse suur 4-osaline rahvaviiside väljaanne I. Krohn'i ja A. Lounis'e toimetusel, mis veel praegugi pole jõudnud lõpule. — 1890. a. peale on M. Varonen ja A. V. Rantasalo toimetanud 3 köidet *Suomen kansan muinaisia taikojä*. — Kõige suurejoonelisem aga on *Suomen kansan vanhoja runoja* väljaanne, juba 1870. a. paigu kavatsetud *Kalevala* teisendite muutunud ja laienenud teostis. Teos ilmub läänide kaupa, peale selle veel Ingeri ja Vene-Karjala, ja selle köidete arv tõuseb üle 20. Esimene köide ilmus 1908. Siis aga takistus ettevõtte pikemaks ajaks majanduslike raskuste taha. Alles 1915 võidi mitmete toetiste, üliõpilaskondade abi ja rohke ettetellimise (1916 oli 415 tellijat) tõttu võrdlemisi muretult suur-töö teostusele asuda. Kuid sõda ja rahakursi langus hävitasid suurema osa neist võimalusist. Hinnatõustu ja suremise tõttu loobus osa ettetellijaist. Hiljemini saadi toetusi Korde-lin'i kapitalilt ja riigilt (100 000 mk. aastas), siiski pole väl-jaandega viimati kavatsetud ajaks (1930) lõpule jõutud. Senini on ilmunud üle kümne köite. Väljaande tegelikeks toi-metajaiks on prof. A. R. Niemi ja dots. V. Salminen. — Se-

tukeste laulude 3 vägevät köidet 1904—07 on meil küllalt hästi tuntud.

Rahvateaduse väljaandeist mainigem 6 köidet *Kansantieteellisia kertomuksia* 1890. a. alates. Siis Schwindt'i suurteos *Suomalaisia koristeita*, mis ilmus 1893. a. alates. Edasi Siirelius'e *Suomalaisten kalastus I—III*. Rahvaluulelist ja eriti rahvateaduslikku ainetikku on ilmunud ka „Suomis“.

Teaduslikud uuringud, nagu osundatud, piirdusid vanade pärimuste tõttu esialgu mütoloogiliste küsimustega. Esimene seltsi kirjastatud rahvaluuleline kirjutis ilmus „Suomis“ 1844: G. Rein'i *Försök till utredande af Fornfinnarnes mythologi*. Üldiselt on teaduslikke küsiasetusi alul vähe. Mütoloogilist huvi tõendab ka O. Donner'i uurimus meie *Kalevipojast* 1866 *Kalevipoeg jumalaistarullisel ja historiallisel kannal*. Hilisema soome meetodi nähtavasti esimest rakenduskatset esindab J. Krohn'i kirjutis „Suomis“ 1872: *Eesti ja ülepea läänesoome ained Kalevalas*. Teatavasti arendasid J. & K. Krohn rahvaluule-uurimises n. n. maateadusliku ehk soome meetodi tänu rikkalikule teisenditehulgale, mis neil oli tarvitada. Too viljakaks osutunud meetod on soome rahvaluuleteaduse tähtsamaid saavutisi. Alles peale seda muutus rahvaluule uurimine Soomes haruldaselt elavaks, pani end teadusena ka ülikoolis maksma, leidis suure hulga andekaid esindajaid (peale Krohn'ide Niemi, Holmberg-Harva, Salminen, Mansikka, Aarne, Rantasalo, noorimaist Haavio jm.) ning muutis Soome juhtivaks maaks rahvaluule alal. — SKS-i kirjastusel ilmunud uurimustest nimetan mõned tähtsamad: J. Krohn'i *Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus* 1894, M. Varose *Vainajainpalvelus muinaisilla Suomalaisilla*, A. R. Niemi' *Kalevalan kokoonpano*, J. & K. Krohn'i *Kantelettaren tutkimuksia I—II*, K. Krohn'i *Kalevalan runojen historia ja Suomalaisten runojen uskonto*. — „Suomis“: K. Krohn'i „Tutkimuksia suomalaisten kansansatujen alalta“ 1888 ja 89, K. A. Franssila' „Iso tammi“ 1900 jm.

SKS-i töö rahvaluule alal on olnud suurem ja viljakam kui ühelgi teisel alal. See on algusest peale olnud ta lemmikala, millega selts 100 aasta eest tööd alustas ja mis talle tänavusel juubeliaastal on veel lähedasem, sest et alade keskenduse tõttu on rahvaluule ühes keelega nihkunud otse tulpunkt.

Oleme niiviisi püüdnud heita põgusat ja vähiklikku pilku SKS-i tööpatta. Paljut seal nähtut pole olnud mahti nimetadagi, nii seltsi 45 000-köitelist raamatukogu, ta kultuuri-

loolisi ja kirjandusloolisi kogusid jpm. Ka on pidanud puudu jääma ainelt üsna rikkalik SKS-i ja Eesti kokkupuudete kroonika, mis oli koostatud käesoleva kirjutise III osana, kuid millele ei leitud siin ruumi.

SKS-is on teinud tööd soome kõige paremad teaduslikud jõud. Seetõttu on selle kvaliteet kõrge. See töö on olnud pikemate aegade peale ette kavatsatud, seda on tehtud üksmeele ja objektiivsusega. SKS-i tegevust iseloomustab jõulisus ja pingsus. Areng ja tõus on pidev, ei tagasilangusi ega nõrku hetki kogu tegevuse jooksul. Sellekohased on ka saavutised.

16. III pühitseb Soome Kirjanduse Selts 100 a. juubelit. Sel puhul ilmub eriline peoväljaanne, milles K. Krohn, V. Tarkiainen, K. Blomstedt, M. Haavio, N. Liakka jt. eri külgedelt kujutavad seltsi tegevust 100 a. jooksul. — Seks päevaks ilmub ka dr. A. Anttila kirjutatud *E. Lönnrot'i eluloo* I osa ja prof. K. Krohn'i *Lüüriliste rahvalaulude uurimusi* I. — Kujur Väinö Aaltonen on valmistanud peo puhuks mälestusraha ja Valitsuse loaga on välja lastud SKS-i peopostmargid, mis on tarvitusel 1932. a. märtsini. — Nagu 50 aastat tagasi eestlaste saatkond käis Suomalaisen Kirjallisuuden Seura't austamas, nii korratakse seda Eesti Kirjanduse Seltsi poolt tänavu.

Nii viljaka töö järel on õigus ja rõõm pidutseda.

August Palm.

Allikad ja kirjandus: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura' protokollid 1831—56 (käskkirjas). — Ametlikkude ja erakirjade kogu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura' arhiivis. — *Finska Litteratursällskapetets förhandlingar* 1856—58 („Suomis“). — *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset* 1858—1930 („Suomis“). — S. Elmgren: *Berättelse om Finska Litteratur-Sällskapet i Helsingfors under de första 17 åren* („Suomi“ 1847, lk. 1—45). — E. G. Palmén: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran viisikymmenvuotinen toimi*, 1881. — E. A. T[unkelo]: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* („Tietosanakirja“ IX, 1917, lk. 254—66 ja „Täydennysosa“ 1920—22, lk. 1154—56). — J. W. Juvelius: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* („Oma Maa“ II, 1921, lk. 264—80). — A. R. Niemi: *Suomalaisen kansanrunouden keräys* („Oma Maa“ III, 1922, lk. 375—87). — N. Liakka: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831—1931* („Kansanvalistusseuran Kalenteri 1931“). — A. Anni: *Soome, maa, rahvas ja kultuur*, 1924. — Teadmeteoseina on lisaks kasustatud rida soome- ja eestikeelseid väljaandeid, nagu *Tietosanakirja*, *Suomi, maa, kansa, valtakunta*, Juvelius'e ja Kallio' kirjanduslood, *E. Biograafiline leksikon*, Rosenthal'i *Kulturbestrebungen* jmm. — Kirjalikke või suusõnalisi juhatusi ja teateid on andnud dr. ja pr. Haavio, dr. A. Anttila, mag. Haltsonen, dr. Loorits jm.

SOOMES OLEVAT.

NATUKE MINEVIKKU.

Kas oli põhjust neid eestlasi kahtlusealuste nimekirjadesse märkida, kes Soomega läbi käisid, õigemini läbi käia katsusid? Kõnelen aegadest, kus ümberrahvustamine meie maal juba luud hakkas puudutama, kaheksakümnendatest aastatest ja natuke hiljemini. Oli igatahes otsustatud, et eestlane peab venestatama meeleliselt, keeleliselt: „Eesti ema peab oma lapse venekeelse hällilauluga uinutama.“

Venestajatel oli vahest selgem kui venestatavatel, et võta inimeselt ta vaim, keha langeb siis iseenesest su kätte. „Rižski Vestnik“ kirjutas 1892. a. ümber, et see on otse kahjulik, kui läti ja eesti keeles ilmub raamatuid. Õpetajatelt, kes olid paiguti pea ainsateks kirjanduse levitajateks linnadest kaugemal, võeti sellekohane võimalus. Vanavara ja selle korjamine andis meile raskematel surve-aastatel teatud vaimlist sisu ja enesesusaldust, et veelgi midagi jaksame luua, millel väärtust; sellest oli nähtavasti hästi aru saanud ka preester Saaremaal, kes mulle suvel 1892 ette heitis: „Miks rahvale näidata, et tal niisugune varandus on! Kui eestlased seda teavad, siis ei saa neid nii kergesti ümber teha venelasteks.“

Ärkamisajast peale hõõgus eesti hinges mõte, mõnigi kord ainult luhtaläinud lootuste tuha all: me oleme meie ise; meil on midagi, mis meid eraldab teistest; meil on õigus eri olemiseks; selleks peame ennast edasi arendama neil eeldustel, mis meie hinges varjul; peame hellatama neid seemneid, mis kõige paremini kasvavad meie mullas.

Neis püüdmistes kippusime sagedasti nõrkema: kas me ei eksi? kas me ei aja taga tühja tuult? kas on ülepea võimalik, et väike rahvas võib püsida suurte hulgas?

Kuulsime nagu läbi une ja udu, et on olemas rahvas, meie sugulane, keelekõlaliselt meile väga ligidane, arvuliselt meist küll suurem, kuid mitte liiga.

Ja sel rahval olevat omakeelsed koolid, kõrgemadki; olevat raamatuid lugemiseks haritudki mehele; ning leiduvat seal saksu, kes tarvitavat enestegi vahel maakeelt; ja kõnesid võidavat seal pidada, ilma et tsensorilt ja politseilt tarvitseks luba küsida; ning talupojaga käidavat seal ümber kui iga muugi ausa inimesega.

Teadmised Soome kohta olid puudulikud. Isiklikku läbikäimist Soome ja Eesti vahel oli ainult harukordadel. Vast pidude puhul ja tujul nähti teineteist ja — unustati. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 50-aastane juubel 1881 ja Jyväskylä laulupidu 1884, millest ka eestlasi osa võttis, olid noorematele sündmusteks mingisuguselt muinasjutumaalt.

Maad olid teineteisest kaugel; tee Soomest Eestisse veel pikem kui ümberpööratud. A. 1892 kirjutas „Uusi Suometar“ kolmest Soomes rändavast Tartu üliõpilasest pealkirja all „Kaukaisia matkailijoita“.

Teadmised Soomest olid segased, kuid üks tundmus püsis selgena: Soomes on kätte võidetud, mille poole meie püüame. Soomes on saavutatud paleused, millest me osalt vast und näeme.

Ja miks ei või need unenäod meilgi tõeks muutuda?

Soome andis meile julgust jätkamiseks eesrinnas oma olemasolu läbi; andis hoogu edasipüüdmiseks oma saavutiste läbi.

Kivid kõnelesid: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura maja — meie silmis palee; Soome etnograafiline muuseum, veel oma endises madalas asukohaski, nii mõnigi Helsingi koolimaja toodi ette ergutusena, kui Eestis arutati kirjanduslikke küsimusi, rahvateaduslikke korjandusi, koolide asutamisi ja kui käed seejuures rüppe langesid.

Oli siis küllaldast põhjust neil, kes hädaohtu nägid selles, kui keegi eestlane käis Soomes ja kui Eesti lehed tahtsid meil tutvustada Soome olusid; sagedasti ainult „tahtsid“, sest ka tsensor mõistis ridade vahelt lugeda, ning ikka oli kindlam kustutada kui kustutamata jätta. Ühenduses näit. Turu laulupeoga 1892 leian oma kirjast vanematele kaebuse: „Selle eest oli muretsetud, et väga palju eestlasi Soome laulupidule ei sõidaks: tsensor ei lasknud midagi läbi, kus pidust juttu oli; ainult kolm vesist rida „Postimehes“ leidsid armu ta silmade ees.“

* * *

*

See oli tähtis osa, mida Soome meie elus etendas ajajärgul, mil meil eriti vaja oli julgustavaid eeskujusid. Ise edasi are-

nedes andis Soome tõuget meilegi ja vahest enese teadmata. Ning ehk idealiseerisime meie Soome vähetuntud olusid liiga palju, „Soomes olevat“; kuid see vabastas meil seda enam jõudu rahvuslikuks tööks ja meil oli täis põhjus Soomele tänu ütelda juba ta olemasolu eest.

* *

*

Ainult paar lühikest märkust järgneva kohta. Soome sai meile aegamööda tuttavamaks, iseäranis 1900. a. järel, mil arvurikkad Soome kodud ja koolid meie õppijatele avanesid. Ja soomlased hakkasid ka meid enam nägema, ning täie teadmisega meile seda abi andma, mida meil veelgi vaja oli. Mõtlen eriti neile teadusmeestele, kes ka meie teadusele lisa töid; neile noortele, kes oma elu pandiks panid Eesti vabadusvõitluses. Ka see ajajärk on möödumas.

* *

*

Arvan: rahvaste sugulus ei tähenda mitte ikka nende sõprust. Kuid ta võib olla heaks sõpruse algatajaks. Sõpruse jätkamine ripub ka sugurahvastel eriti sellest, kas neil on vahe-tada teineteisega varasid, peamiselt kultuurivarasid; kas nad leiavad ühist, mida arendades võivad lisa anda teineteisele ja üldinimlikule kultuurile. Sellest vahetusest hakkab juba märk-kisid ilmuma. Ja see oleks Eesti-Soome suhetes alguseks kolmandale järgule, mis kestku kaua ja olgu viljakas.

London 12. X 1930.

Oskar Kallas.

ISIKLIKKE MÄLESTUSI SOOME-EESTI KULTUURILISTEST KOKKUPUUTUMISTEST 50 AASTA EEST JA NEILE JÄRGNEVAL AJAL.

Seni kui eestlastel puudus ajakirjandus, ei tuntud Eestis iseäralikke hõimusuhteid soomlastega. Alles ajakirjanduse varal kuulis rahvas, et tal on Soomes sugulasi olemas. Esiotsa leidis hõimutunnetest arusaajaid siiski vähe. T o r m a laulukoori tuleb tingimata esimeseks pidada, kes hõimutundeid arvesse võttis ja selle tagajärjel Soome kontserdimakale sõitis. Aastate pärast järgnes veel K a n e p i laulukoor. Haritlasi leidis keiser Aleksander II valitsuse algusel kaunis kasinasti; neist oskasid mõned soome kultuuri hinnata. K r e u t z w a l d leidis Soomes hindamist, kuigi ta ise soome keelele lähemale ei pääsenud. J. V. J a n n s e n juhtis mõnel puhul tähelepanu Soome peale ja tütar K o i d u l a sõlmis Soomes sõprusesidemeid. C. R. J a k o b s o n külastas Soomet, ometi soome kultuurisse süvenemata. M. V e s k e ja K. A. H e r m a n n ei võinud keeleteadlastena soome keele põhjalikumast tundmisest mööda minna. Kui O. A. F. L ö n n b o h m eesti üliõpilasi ühel koosolekul külastas, pidas dr. M. V e s k e talle soomekeelse kõne, millele Lönbohmi samuti soome keeli vastas. Eesti üliõpilased arvasid hiljemini: dr. M. Veske kõnest võis aru saada, palju vähem aga Lönbohmi kõnest. Ma ei mäleta enam, kuidas lugu oli, kas otsis dr. Veske meelega niisuguseid sõnu, millistest eestlastel kerge on aru saada, nagu uuemal ajal professor Kaarle Krohn Tartu ülikooli aulas, või oli ta sõnarepertuaar veel kasinavõitu. Nooremate meeste seas võis soome keele harrastust möödunud sajandi viimsel veerandil enne nende Soome sõitu oma jagu märgata, kuid abinõud sihile pääsemiseks olid koguni viletsad: Kockström'i saksakeelne soome keele õpetus ja minu teada vaid üks Renvall'i leksikon, peale selle Aminoff'i sõnaraamat Kreutzwaldi Eesti ennemuistsetele juttudele; O. A. F.

Mustose (Lönbohmi) „Suomalais-virolainen sanasto Ahlqvistin lukemistoa varten“ ilmus alles hiljemini, 1882. Nõudeid täitva soome-saksa või soome-eesti sõnaraamatu puudus takistas soome kultuurile paremini ligipääsemist. Sellegi poolest nägin Tartusse jõudmise järele, kuidas J. Bergmann ja P. Undritz hoolsasti soome keelt õppisid, oma jagu ka A. Mõttus ja mõni muu. Pärast Soomes matkamist avaldas õpetaja M. Lipp rohkem soome keele harrastust. Soomes külastasin M. Lipuga üheskoos kirjanikku Theodor Lindelohni, kes meile oma uudisjutte kaasa andis. Koju jõudnud, hakkas M. Lipp varsti T. Hahnssoni jutte tõlkima; neid avaldas ta hiljemini kolmes andes ilmunud „Soome uudisjuttudes“. P. Undritz tõlkis omalt poolt „Kaarlo Suomalaisenovelle“ ja laskis need eri raamatuna trükkida. Minugi sule pani Soome matk liikuma, aga minu töö tagajärjest teisel.

Ma ei taha siin seletada, mida Eestis soome keele harrastuseks on tehtud, mind on palutud kirjutada mälestisi eestisoome isiklikkudest kokkupuutumistest poolesaja aasta eest ja sellele järgneval ajal. Olen paljude soome haritlastega kokku puutunud ja mul on ühest ja teisest mälestusi säilinud, aga piiratud ruum lubab siin ainult osast kirjutada.

Kaks esimest eesti laulupidu (1869 ja 1879) olid kumbki ainult kaks soomlast Eestisse meelitanud, esimene prof. J. R. Aspelini ja magister C. G. Svani, teine niisama viimase ja dr. A. A. Granfelti. Tallinna laulupidu 1880 avaldas oma läheduse tõttu rohkem mõju soomepoolsesse osavõttusse. Soomlasi ilmus enam kui neid enne korraga oli nähtud, praeguse aja oludega võrreldes siiski koguni vähe: ainult 7 hinge, kelle hulka kuulusid kõik eelmistelgi laulupidudel käinud isikud. Igatahes oli Tallinnas eestlastel võimalus soome intelligentsi esindajatega tutvuda, eriti ka nende ridade kirjutajal, kes sel puhul pidukorraldaja ametisse oli määratud. Seesugusena puutusin soomlastega rohkesti kokku ja astusin mitmele isikule lähemale.

Kuna teised soomlased Tallinna laulupeolt varsti lahkusid, jäid kolm neist kauemaks ajaks Eesti, nimelt riigiarheoloog prof. J. R. Aspelin, dr. H. Appelgren-Kivalo ja noor keeleteadlane O. A. F. Lönbohmi. Esimesed kaks hakkasid põhjalikumalt eesti arheoloogiat uurima, nad matkasid pea Tallinnast Apja J. Jungi juurde, kellega nad üheskoos mitmes kohas arheoloogilisi uurimisi ette võtsid. O. A. F. Lönbohmi, kes juba varemalt peajasjalikult Hiiumaa ja Saaremaal eesti keelt oli uurinud ja ühtlasi rahvaluule aineid kogunud, määras seekord uurimisalaks Lõuna-Eesti. Sü-

gisel jõudis ta oma uurimismatkalt Tartusse, kuhu ta mitmeks nädalaks jäi. Siin puutus ta kokku eesti üliõpilaskonnaga, niisama ka eesti haritlastega, keda aga Tartus ütle mata vähe leidis. Tähtsamate hulka langesid dr. M. Veske, J. V. Jannsen, A. Grenzstein; dr. K. A. Hermann ei viibinud sel puhul Tartus. Mitme nädala jooksul saime nüüd noore soome uurijaga ühtelugu kokku; ta külastas üliõpilaste seltsi koosolekuid, sagedasti aga ka üksikuid üliõpilasi. Lönbohm oli see, kes alati õhutas eestlasi Soomele lähenema, rõhku panema soome kultuurile, õppima soome keelt, tutvuma soome kirjandusega, aga ka sõitma Soome ja seal oma silmaga nägema soome kultuuri. Eriti soovitas ta asjaga algust teha järgmisel, 1881. a. suvel, mil *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* oma 50 aasta juubelit pühitses. Seda juubelit pidas ta kõige paremaks juhuseks soome eluga tutvumiseks; see juubel pidi nagu soome kirjanduse ja teaduse paraadiks olema. Lönbohm soovis, et iga eesti üliõpilane, kelle arv sel ajal 20 ei ületanud, Helsingisse sõidaks, aga niisama muudki haritlased. Lönbohm oskas noormehi nii vaimustada, et vähemalt kõik üliõpilased valmis olid soome kultuuri vaatama minema.

Uut ergutust Soome sõiduks andis *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralt* jaanuarikuus 1881 saabunud kutse 50-aastasest juubelist osa võtta. Kutse kaudu, mille ajakirjandus kaugemale kandis, said laialisemadki ringkonnad teate soome kultuuri tähtpäevast. Mõnigi pidas nõu hõimrahvast sel puhul külastada. Ometi oli kergem kavatsusi teha kui teostada. Aja lähenedes hävisid kavatsused paljudel.

Kevadel tekkis nõu läkitada eesti seltside poolt saatkond keisrile rahva soovisid avaldama. Kui teade saatkonna läkitamise üle Peterburisse jõudis, määrati seal saatkonna vastuvõtmiseks just see aeg, mil *S. Kirjallisuuden Seura* oma 50-aastast juubelit pühitses. Selle tõttu ei saanud mitmed ärksamad isikud, kes muidu oleksid silmaringi laiendamise matka Helsingisse ette võtnud, juubelile ilmuda. Mõnda ennemini sõidust vaimustatud üliõpilast keelasid ainelised takistused teele minemast, nõnda et kui sõidu-aeg kätte jõudis, Soome sõitjate arv koguni kehvaks kahanes. Isegi sõit valmistas raskusi. Kuna meie päevil laevasõidu-hooajal mõni päev Tallinnast kaks, isegi kolm aurikut Helsingisse sõidab, võidi poole sajandi eest ainult paaril puhul nädalas Helsingisse pääseda ja ka siis ei sõitnud aurikud aina korrapäraselt. Mäletan seda omast matkast. Ajalehed kuulutasid, et aurik „Storfursten“ sõitvat määratud päeval ja tunnil. Sadamasse saabunud, ei leidnud me Helsingisse sõitvat „Storfurstenit“

ometi mitte eest. Lohutati siiski, et varsti tuleb. Oodati, oodati, aga „Storfurstenit“ ei tulnud. Alles õhtu eel teatati, et laev järgmisel hommikul Tallinnasse jõuab. Enam kui 24-tunnilise asjata ootamise järele pääsesid Soome sõitjad teele.

Imelikul viisil puudusid sõitjate seas tallinlased täiesti. Kuna meie päevil pühade puhul Tallinnast vahel sadade kaupa sõidetakse Helsingisse ja ümberpöörduvalt, jättis vennasrahva kultuuriline juubel tallinlased täiesti külmaks; keegi ei liigutanud ennast peolesõiduks. Peab ütleva, et õieti puuduski isamaalaste kiht Tallinnas; ainus tähtsam sealne eesti haritlane, kel Soome kohta sümpaatiad olemas, oli dr. H. Rosenthal, kuid nimetatud eesti tegelast pidas teenistus kohal kinni.

Sedaviisi sõitis meid siis ainult 12 lõunaestlast Helsingisse; nende seas kirikuõpetaja M. Jürmann, kirikuõpetaja M. Lipp, üliõpilased A. Mõttus, J. Bergmann, H. Jannsen, H. Treffner, F. V. Ederberg ja nende ridade kirjutaja. Väljastpoolt oli meie kaaslaseks veel Tartu majaomanik G. Goldmann. Küll pidid sellekohase otsuse järele veel Eesti Kirjameeste Seltsi esimees J. Hurt, C. R. Jakobson ja M. Veske sõitma, aga audients keisri juures tõmbas kriipsu nende Helsingi sõidule peale.

Kirjavahetusel oli Lönnohm Helsingis juba varemini kuulda saanud, et ta õhutust tõesti südamesse oli võetud ja juubelist osavõtjaid Eestist tulemas. Lönnohm avaldanud sõnuni muile ja kutsunud omalt poolt tuttavaid üliõpilasi sadamasillale Eestist tulijaid teretama. Peale üliõpilaste ilmus ka jõuk vanemaid haritlasi sadamasse peoletulijaile „tere tulemast“ ütleva. Juba sadamas oli esimene vastuvõte väga südamlük. Eriti torkas vastuvõtjate seas silma keegi vanaldane härra, kes pisut meie dr. M. Vesket meelde tuletas, siiski oma iseärasuse poolest viimase kaugelt ületas. See kummaline vanahärra ruttas iga eestlast südamlükult tervitama, aga mitte ainult tervitama, vaid ka igale eestlasele kinkima enese koostatud ja neli aastat varemalt suuremas kui poognakaustas ilmunud saksakeelset kirjatööd „Die Stammverwandschaft der meisten Sprachen der alten und australischen Welt“, kus arvsõnade tabelite esimesel leheküljel meile arusaamatul viisil Apollon'i ja Marsyas'e kujud silma torkasid. Kohe kuulsime, et raamatu annetaja on kirjatöö autor D. E. D. Europäus ise, kes selle asemel, et meid kuidagi soome kultuuriga tutvustada, meile seletada püüdis, et peaaegu kõigi maailma keelte arvsõnad on üksteisega sugulased. Annetaja soovis, et igauks ta töösse süveneks ja selles esile toodud küsimusi

uuriks. Naerunäol kuulasid soome üliõpilased kummalise vanahärra seletust pealt. Sellest naeratusest jäeldasime, et Europäus ehk „sipi“, nagu nad teda ta pikkade käte pärast nimetasid, noorte seas erilises lugupidamises ei seisnud. Hiljemini märkasime seda veel paremini. Pidosöögil pidas peale muude ka Europäus kõne. Oma kõnes rõhutas ta soome kultuurilisi ülesandeid, mis tingimata kordasaatmist ootavad. Omalt poolt lubas ta soome keele arendamiseks kõik teha, mis iganes võimalik, ja lisas siis juurde: „Mida ma ise ei jaksa teostada, küll seda teostavad minu pojad!“ Viimane lause kutsus noorpõlve seas elava, kauakestva käteplagina esile. Ühtlasi hüüti: Bravo, Europäus, bravo! Asja seletuseks olgu juurde lisatud, et Europäus oli hallpea, aga polnud veel mitte abiellu heitnud, ega heitnud pärastki.

Kui jaanuarikuus 1881 Eesti Kirjameeste Seltsile Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralt kutse tuli ta 50-aastasest juubelist juunis oša võtta, tunnistati eestseisuse poolt kohe tarvilikuks saatkond peole saata. Ühtlasi tõusetati küsimus, mida juubilarile õnnesooviks kaasa viia. Arvati kõige paremaks juubilarile mingisugune teos pühendada. Kuid seltsil polnud käepärast käsikirja, mis oleks kohane olnud juubeli puhuks trükkida. Erilise teose kirjutamiseks ja trükkimiseks puudus aeg. Mingisuguse kooliraamatu trükkimine ei võinud küsimusse tulla. Mida pühendada juubilarile? Mina olin seekord koostamas „Eesti luuletuste“ käsikirja. Seda teades tegi sõber J. Bergmann Eesti Kirjameeste Seltsile ettepaneku „Eesti luuletused“ oma toimetiste hulka võtta ja S. K. Seurale juubeliks pühendada. Eestseisus oli ettepanekuga nõus. Nüüd algas mul teose viimistlemine. Mõni luuletis oli keeleliselt konarlik. Säärane nähtus ei meeldinud J. Bergmannile. Ta pani käe külge, katsudes luuletisele keeleliselt kenamat kuju anda. Suurelt osalt olin kogusse valinud juba ennemalt trükitud töid, aga arvates, et kasulik oleks ka avaldamata töid lasta trükkida, palusin mitmelt luuletajalt nende uuemaid luuletisi. Nii luuletas J. Bergmann teose jaoks oma „Salme“. Koidulalt oli mitu luuletist käsikirjas, aga ei ühtegi uut. Teatasin siis Koidulale, et E. Kirjameeste Selts kavatseb minu „Eesti luuletused“ Suomalaisen Kirjallisuuden Seurale 50-aastaseks juubeliks pühendada, ja palusin samal ajal teosele mingisugust uut, enne trükkimata luuletist. Koidula ei lasknud kaua oodata. 2—3 nädala pärast jõudiski talt mulle ta „Soome sild“, mille kogusse esimese luuletisena paigutasin. Nagu tuttav, koosneb Koidula „Soome sild“ neljast osast. Esimene osa „Unenägu“ kirjeldab Eestist Soome ulatuvat unenäo-silda. Teises osas on ilus

unenägu haihtunud, tõsidus astub silma ette. Tõsidus nõuab aga „käsiv kivi, kaenlus kannel“ soome silla ehitamist. Kolmandas osas tuletatakse meelde Soomest saadud mälestusi, mis ei kao meelest ega südamest. Neljandas osas tuletatakse meelde uuesti silla ehitamisele, seekord kogu soome sugu mõõgaga ja kelluga kive kokku sulatama, kantud ühisest meelest ning mõttest. Ime, et tsensor viimase osa, eriti mõõka mainivad sõnad, ilma karpimata trükkida laskis ega neis mingisugust mässulekutset kartnud. Lühidalt: „Eesti luuletuste“ käsikiri pääsis tsensuurist õnnelikult ja anti kohe Schnakenburg'ile trükkida. Schnakenburg püüdis teosele juubelikohase välimuse anda: S. K. Seura jaoks määratud eksemplar, 228 lehekülge, trükiti kõik k u l d t r ü k i g a; teise samasuguse eksemplari sai koostaja enesele. „Eesti luuletuste“ kuldtrükkilise eksemplari andsid õp. M. Jürmann, M. Lipp ja J. Bergmann pidulikult Helsingis juubilarile kohaste õnnesoovidega. Seltsi esimees J. Hurt ja abiesimehed M. Veske ja C. R. Jakobson saatsid Peterburist telegrammid. Ühtlasi tulid sel puhul kõigi eesti põllumeesteseltside esindajatelt Peterburist õnnesoovid, niisama ka „Vanemuiselt“, „Lootuselt“, „Estoonialt“, „Ühenduselt“, „Koidult“ j. t. Kogu Eesti avaldas seltside kaudu vennasrahva kirjanduse taimelavale oma rõõmu õnnesoovidega.

Kolm päeva kestnud juubeli ajal peeti palju teaduslikke kõnesid, kuid siin ei ole koht neist enam pikemalt jutustada. Kõik need kõned ja läbirääkimised tutvustasid meid soome kultuuriliste saavutistega, igapäevase meelde tuletades, et Eesti peaks püüdma niisama kaugele jõuda, kui soomlased juba olid jõudnud.

S. K. Seura 50-aastane juubel oli peale muu määratud eesti-soome kultuurilise töötegemise alguse rajamisele. Selles asjas oli juba S. K. Seura õigel 50-aastasel mälestuspäeval, 16. märtsil, nõu pidama hakatud, nagu juubeli ajal kõneldi. Nõupidajate hulka kuulunud kõige pealt sinnamaalsed Eestis käijad, peale nende ka veel mõned teised eesti sõbrad. Sel puhul arvatud heaks asutada uus selts eesti keele ning olude uurimiseks ja Soome ning Eesti vastastikuks lähendamiseks. Uue seltsi nimeks pidi saama „V i r o n k i e l e n y s t ä v ä t“ (Eesti keele sõbrad). Uue seltsi ülesandeks pidanud esiotsa olema raamatuid kirjutada ja levitada. Kuigi uuel seltsil põhikiri alles puudus, võtsid uue seltsi harrastajad A. A. Granfelt ja C. G. Svan kohe esimese kirjastamiskatse ette. Uus katse pidi soomlastele eesti keelt tutvustama. Üliõpilane J. Mustakallio varustas eesti muinasjutud „Koiti ja Hämarik“ ning „Pikkjalg, Osavkäpp ja

Teravilm“ soomekeelsete seletustega ja andis trükki nime all „Virolaisia satuja. Viron kielen oppivaisten hyödyksi“. See 500 eksemplaris trükitud raamatuke ilmus just juubeliks ja jagati trükkiandjate poolt kõigile Eestist tulnud pidulistele.

Pidu ajal pidi „Eesti keele sõpradele“ kindel põhi pandama. Seks olid Helsingis olevad eesti harrastajad Alppilasse kokku kutsutud, samuti ka kõik pidulised eestlased. Seal saalis istusime lukustatud uste taga. Ei olnud kavatsust mingisugust politilist koosolekut pidada, vaid ainult kultuurilisi küsimusi ja kahe hõimrahva vastastikust lähene mist arutada, aga venelaste meelest oli seesugune arutamine mingisugune kuritegu. Sellepärast kardeti, et vene sandarmid võivad tulla ja nõupidajaid tabada.

Hirmul on suured silmad. Venelased nägid igal pool tonte, sealgi, kus kõige vähematki kardetavat ei leidunud. Nad sonisid eestlaste ja soomlaste ühise riigi asutamise kavatsustest, mille peale aga keegi uneski ei mõtelnud. Igatahes ei andnud halb südametunnistus neile rahu. Kui aasta pärast juubelit Soome sõitsin suvitama ja sõiduks passi vajasin, lasksin enesele ülikoolist, kus küsiti, kuhu sõidan, passi kirjutada kõikjale Venemaale sõitmiseks, ehk ma küll mujale ei kavatsenud sõita kui Soome. Oleksin passi ainult Soome jaoks nõudnud, oleks tingimata kohe kahtlaselt mu sõidule vaadatud. Sellegipärast ei pääsenud ma kahtluse alt. Matkalt ammu tagasi jõudnud, sain ma ühel päeval kutse Tartu politseimeistri juurde minna. See päris minult seletust, miks ma möödunud suvel Soomes käinud. Seletasin, et külastasin sõpra. Selle mu seletusega jäi politseimeister rahule ega kimbutatud mind rohkem.

Lühidalt: Vene võimud ei saanud aru või ei tahtnud mõista, et eestlased ja soomlased püüdsid teineteisele läheneda; igal pool nuuskisid nad salasepitsusi oma vägivallapolitika vastu ja takistasid sedaviisi hõimudevahelist kultuurilistki tööd. Et Vene sandarmid peale ei juhtuks tulema ega kultuurilist nõupidamist takistaks, lukustatigi ukсед Alppila salajase koosoleku pidamise puhul.

Koosolekule olid ilmunud selleaegsed tähtsamad kultuurikandjad, nagu Y. Yrjö-Koskinen, B. F. Godenhjelm, A. A. Granfelt, C. G. Svan, J. R. Aspelin, H. Appelgren-Kivalo, A. A. Borenius, A. Genetz, K. Koskimies, T. Schvindt, J. Lyly, A. Castrén ja veel teisi. Koosoleku avamise järele võeti varsti uue seltsi asutamise küsimus päevakorra le, millist küsimust soomlased juba 16. märtsist peale olid arutanud. Üldiselt tunnistati tarvilikuks niisugune kultuuriline selts, mis

eestlasi ja soomlasi vastastikku lähendaks. Rõhutati, et eestlased õppigu soome keelt ning kultuuri tundma ja soomlased samuti eesti oma. Kõigiti soovitati elavamalt läbikäimist mõlema hõimrahva vahel. Keele asjus avaldati arvamist, et eestlased ja soomlased peaksid mõlemad samu oskussõnu tarvitama.

Kultuuriline ühistöö jäi koosoleku määruse järele peaaesandeks mõlemale hõimrahvale. Kultuurilise töö kõrvale püüdsid mõned koosolijad töökavasse majandustki võtta. Mitte ainult ses mõttes, nagu Lönbohmi esitas, et eestlased lasku kirjandust Soomes trükkida, kus tsensuur niisuguseid raskusi ei tee kui Eestis, ei, soovitati isegi Eesti ja Soome vahelist kaubandust hõimrahvaste kätte. Harry Janssen kat- sus propagandat koguni „Linda“ seltsile teha. Teised jälle tõid eesti patronaadi-õiguse päevakorrale. Kõigi seesuguste küsimuste kohta tähendati aga varsti, et need kui mittekul- tuurilised tuleb päevakorrast välja jätta.

Koosolekul kõneldi uue seltsi põhikirjastki ja loeti selle kavand ette. See tunnistati aga üheksiks. Isegi seltsi nimi ei meeldinud paljudele. Venemaal kasvava reaktsiooni tõttu kardeti, et selts „Eesti keele sõprade“ nime all kinni- tust ei leia; tunnistati tarvilikuks hõimrahvaste vennastamist ja kultuurilist ühistööd põhikirjas vähemselgelt avalikkuse ette tuua. Seltsi nimeks pandi ette „Soome sild“, aga sel- lestki nimest kardeti venelasi poliitilist tagamõtet välja luge- vat. Seltsi nime ja tegevuse kohta vaieldi palju, ilma et oleks lõppotsusele jõutud. Viimaks määrati komisjon, kes pidi põ- hikirja ümber töötama ja seltsile sobiva nime kindlaks mää- rama. Hilja õõsi lahkuti koosolekult.

Edaspidist „Eesti keele sõprade“ seltsi saatust ei ole ma ise enam kaasa elanud, vaid võin siin kõnelda ainult seda, mida selle kohta olen kuulnud. Seltsi põhikirja puuduseks peeti liiga kitsast ala: ainult E e s t i t. Sooviti, et seltsi põhikiri sisaldaks muidki hõimrahvaid, näiteks karjalasi ja ungarlasi, kellega soome õpetlastel viimasel ajal rohkem kokkupuutumist oli olnud. C. G. Svan täiendas põhikirja mitu korda, aga kui ta seda teistele näitas, nõuti ikka veel üht ja teist muudatust. Viimne seltsi tarvis esitatud nimi oli „Suomen Heimokansojen Seura“. Viimane nimi oleks ehk heakskiitmist leidnud, kui mitte Svan ei oleks mitmekord- sest ümbertegemisest tüdinud. Ta pani käed sülle, põhikirja viimistlemist teiste hooleks jättes. Nüüd aga jäi ettevõtte soiku.

Siiski mitte täiesti. Kultuurilist tööd tegeva seltsi ase- mel tekkis teaduslik hõimrahvaste selts; eestlased ja soom-

lased tahtsid ehitada Soome silda, aga professor O. Donner tuli vahele ja asutas Soome-Ugri Seltsi, kõike soome sugu hõimlaste etnograafilist ja keeleanalüüsi tööd oma lipukirjaks tehes, muid kultuurilisi töid hõimrahvaste seas aga väljapoole eeskava jättes. Paljude jõukate meestega ja haritlastega tuttav olles suutis prof. O. Donner kohe alguses uuele Soome-Ugri Seltsile kindla aluse panna ja palju liikmeid seltsi ümber koguda. 1883. a. peale on Soome-Ugri Selts töötanud ja palju teaduslikku tööd keele- ja rahvateaduse alal teinud, seda enam, et seltsile ainealine külg vähe raskusi on sünnitanud. Eesti keele sõbrad — või mis ta nimi olgu — astus puuduse tähe all päevalgele ja pidi varsti jõukuse eest taganema. Tingimata tarvilik oleks olnud ometi ka niisugune Soome silla nimeline selts, millist Granfelt ja Svan kavatsesid ja millise Alppila koosolek põhimõtteliselt heaks kiitis.

Juubeli üldkoosolekul võttis tolleaegne Hämeenlinna keskkooliõpetaja, pärastine Helsingi professor dr. A. Genetz Soome silla ehituse keelte alal arutusele, soovides, et teineteisest erinenud soome ja eesti keelt püütaks jälle teineteisele lähendada. Ühtlasi tegi ta selles suhtes ettepanekuid keele kui ka kirjaviisi asjus mõlemale keelele. Kuna meie päevil noored tihti y-i eeldavad ü-le, soovis dr. A. Genetz, et Soomeski ü tarvitusele võetaks, tähendades, et vaevalt mujal kui skandinaavia keeltes y kirjutatakse. Pikkade vokaalide suhtes väitis ta, et neid vaevalt muis keelis kahekordselt kirjutatakse kui soome ja eesti keeles, ungari keeles sellevastu tähendatakse pikkust aktsendiga; säärast pikkuse äramärgimist võiksid soome ja eesti keelgi tarvitusele võtta. Olen isegi seda pooldanud, et meil kolmas pikkus aktsendiga ära tähendataks, näiteks: seda roõsi, sõidan seda koõsi, saada, saada sada j. n. e. Aga ka kolmanda välte konsonandid tuleks aktsendiga ära märkida, näiteks linnamees läks linña, vinña vibu vinña j. n. e. Täni ei ole Eestis seesugust vahetegemist aga tarvitama hakatud.

Edasi soovitas dr. Genetz, et Eestis ää kirjutamine ea asemel üldiseks saaks, aga ka, et eestlased vokaali ei muudaks, kui u, ü ja i-le järgnev konsonant sõnatüvest välja langeb; nii siis: piaks, luen, viast j. n. e., nagu tarvitasid seda dr. M. Veske ja tema kirjaviisi poolehoidjad. Omal ajal olen kauemat aega selle reegli järele käinud, kuid see juhised ei ole laiemat vastuvõtet leidnud. Soome keeles tuleks A. Genetz'i meelest d kirjutamata jätta, sest et paljudes murretes d täiesti välja langeb; d asemel kirjutatagu apostroof ' ; nii saaksid soome sõnad kirjutatuna enam eesti sõnade sarna-

seks, näiteks tehdä = teh'ä, laudan = lau'an, eesti laua. Ülepea pooldas dr. Genetz rohkesti aktsentide tarvitamist paremaks vahetegemiseks sõnade vahel.

Veel nõudis dr. Genetz, et eestlased oma tähestikust w välja viskaksid ja soomlaste viisi ainult v-d tarvitaksid ja h kirjutamisel sõna algusel enam järjekindlust avaldaksid.

Uute sõnade tarvituselevõtmiseks teatas kõnepidaja järgmised reeglid: Kui eesti ja soome keeles on sama laensõna olemas ja mõlemal keelel puudub omapärane sõna, jäägu laensõna tarvitusele. Kui aga eesti või soome keeles on laensõna, teises keeles omapärane sõna, piütagu omapärast sõna teiseski keeles elustada; nii näiteks soovitas ta eestlastele hundi asemel susi, kraavi as. oja, kaevand, kutsari as. ajaja, lappima as. paikama, poordi as. sebalu, proovi as. näide, teerima as. palvelema, troosti as. lohutus = lohutus, truu as. uskuline j. n. e. Kui mõlemas keeles leiduvad laensõnad, aga teineteisest erinevad, tuleks moodustada uus sõna või mõnikord laenata vastav sõna karjala keelest, näiteks arst = parandaja, küün = heinahoone, kõrts = joomala, nädal = seitso. Uute sõnade loomisel seadis dr. Genetz reegliks silmas pidada, mis teises sugukeeles selles suhtes tehtud.

Seesuguste ja veel muude nõuetega esines juubeli puhul soome kuulus keeleuuriija. Paraku leidsid ta ettepanekud, mis tehtud vähemalt eesti ja soome keele vastastikuseks lähenemiseks, vähe vastukõla; üldjoontes jäi kõik endist viisi. Ometi oli ta soome õpetlaste tähelepanu eesti keelele juhtinud ja seegi oli suur samm edasi, kuigi juhtija soovisid eestisoome keele ühtlustamise asjus ei täidetud. Veel avaldas keeleuuriija sel puhul üliõpilase Joosep Mustakallio uues keeles ja kirjaviisis luuletatud laulu, ja niisama U. Schrove' poolt soome keelde tõlgitud Petõfi' luuletise koosolekul ettekantud keeleliste lühendustega. Kuid keel ja kirjaviis jäid vana rada edasi sammuma.

Samasihiline küsimus kui Alppila salakoosolekul tuli juubeli üldkoosolekulgi läbirääkimisele. Sooviti, et S. K. Seura oma tegevust laiendaks ja muutuks t e a d u s t e a k a d e e m i a k s soome hõimude uurimise alal ja akadeemia saadaks uurijaid hõimlaste sekka. Akadeemiaks muutmist soovitasid eriti eesti sõbrad, näiteks prof. J. R. Aspelin, mag. A. A. Borenius-Lähteenkorva, O. A. F. Lönnbohm, eestlastest H. Jannsen. Seegi ettepanek ei leidnud poolehoidu. Enamik arvas, et akadeemia ülalpidamine nõuab liiga suurt kulu, tarvilikke summasid aga võimata oleks kokku saada. Parem oleks, et S. K. Seura senises sihis edasi töötaks. Sellele otsusele jääd. Ei kestnud ometi kuigi kaua, kui juu-

beli ajal avaldatud soov, hõimrahvaste uurimist korraldada, Soome-Ugri Seltsi poolt teostati ja akadeemiagi asutati.

Meie Helsingis viibimise ajal püüdsid soome üliõpilased meile igapidi võimaldada sügavamat pilku soome kultuurile heita. Helsingis viidi meid igale poole, kus midagi soomepärast võis näha: muuseumi, kunstikogudesse j. n. e. Ainult soome teatrietendusi ei saanud me näha, sest suvel olid teatri uksed suletud. Rahvusmuuseum, mis sel ajal ammuigi veel praeguse Kansallismuseo suurusele ei olnud pääsenud, jättis meisse, kes me enne midagi sarnast ei olnud näinud, mõjuva mulje. Rõivastatud mannekeene leidis muuseumis juba sel ajal suur hulk. Paar preilit oli tühja saani istunud ega andnud meie tuppa astudes elumärki. Paar meest arvas neid niisama mannekeenideks kui seni nähtud kujusid, ja üteldes: „Ennäe, päris moodsalt riides!“ läksid neid käega katsuma. Kuid nüüd puhkesid preilid valjult naerma ja tuppa tulnud vaatajad niisama.

Helsingis soome kultuuri saavutised vaadatud, soovisime soome maakultuurigi näha. Seks valisime Hämeenlinna ümbruse, kus soome maakultuur hästi arenenud. Endine kooliõpetaja J. A. Hahnsson ja ta lahke proua kirjanik Theodolinde Hahnsson kutsusid meid eneste juurde külla. Kutsujate seltsis käisime maal väga mitmes talus vaatamas, kui kaugele on maakultuuris jõutud. Üldiselt märkasime, et see Eesti maakultuuri rohkesti ületas. Ka üllatas meid väga Hämeenlinna ümbruses soome talupoegade majadest silmatorkaval viisil kirjandust eest leida.

Pärast maameeste elu vaatamist tutvustasid J. A. Hahnsson ja K. Koskimies meid Hämeenlinnaga, mida nad soome linnaks nimetasid, vastandiks mitmele rootsikeelsele ja rootsi kultuuri edendavale linnale. Eriti vaimustas meid Hämeenlinna lütseum, kus, nagu me õppevahenditest ise nägime ja nagu meile seletatigi, õpetust soome keeli anti. Soome kultuuri edu pani meid õhates mõtlema eesti kultuurile ja kuidas me nähtud eeskujule järele jõuame. Kuid tol ajal näis soome kultuur meile võimatu saavutada; meie väljavaated hariduse alal ulatusid siis ainult ühe eestikeelse keskkoolini, milline Vene reaktsiooni ajal pealegi käest riisuti.

Nii väga kui ma ühelt poolt soomlaste arenemist ja kultuuri imetlesin, niisama palju olin teiselt poolt üllatatud, nähes Helsingis rootsi kultuuri ülekaalu ja soome keele ignoreerimist rootsi kultuuri poolt. Küll olin harjunud Eestiski tähele panema, kuidas saksa ringkondades eesti keelt halvaks peeti, aga eesti linnades ei jäädud eesti keelega ometi kimpu: niipalju oskasid Eestimaa kodanikud ikkagi eesti

keelt, et kuidagi eesti keele varal läbi saadi. Soome pealinn Helsingi aga osutus 50 aasta eest täiesti rootsikeelseks linnaks, kuhu soomlased nagu tilk pange kippusid kaduma või kus nad niisama vähe silma paistsid kui venelased meie päevil Pärnus. Helsingis juhtus väga tihti, et soome keelt ei mõistetud või et seal soome keeli ei tahetud vastata, isegi avalikkudes kohtades, nagu kauplustes j. n. e. J. Krohn oli mind enese juurde kutsunud ja seks mulle oma aadressi andnud. Kutsujat otsima minnes küsisin mitmelt Krohni asupaiga Ratakatu järele. Ei saanud seletust. Viimaks pöördusin kellegi poole ja küsisin, kas see uulits, kuhu ma praegu olen välja jõudnud, Ratakatu ei ole. Küsitav sai mu küsimusest aru ja vastas: Ei see ole Ratakatu, vaid see on Bangatan. See Helsingi rootslane tundis Ratakatu ainult Bangatan'i nime all. Niisamasugune lugu juhtus mul teisel puhul professor J. R. Aspelin'i taga otsides. Teades, et professor asub Liisa uulitsa ääres, küsisin seda uulitsat taga. Mulle vastati, et ei tunta säärast uulitsat. Kui otsitavale uulitsale välja jõudsin, seletati mulle, et see on Elisabetsgatan.

Lektor J. Krohn'iga ja ta perekonnaga puutusin juubeli ajal osalt seltsis, osalt nende kodus kokku. Juubeli ajal pidas dr. J. Krohn kõne „Soome ja eesti lauludest keskajal“. Koduski juhtis kõnepidaja jutulõnga luulele, nimelt eesti ja soome rahvalauludele. Juba varemalt oli ta sugulust nende vahel märganud, kui ta ka ainult väikest sিন্নamaale trükitud eesti rahvalaulude kogu võis kasustada. J. Krohni huvitas nimelt sugulus „Kalevala“ ja mõne eesti rahvalaulu vahel. Professor A. Ahlqvist väitis, et „Kalevala“ laulud on Karjalas tekkinud, dr. J. Krohn sellevastu ei tunnistanud A. Ahlqvisti väidet õigeaks, vaid arvas nende laulude sünnikohaks Lääne-Soomet ja Eestitki. Tähendasin J. Krohni arvamise puhul, et eesti alles trükkimata rahvalaulud ta väidet veel enam võiksid kinnitada. Uuriija lisis seepeale juurde, et vaja oleks kohal eesti rahvalaule uurida, aga et tal enesel sedapuhku uurimismatkaks aeg puudub.

Suuremat uurimust „Kalevala“ kohta 1883. a. trükki toimetades ja selleks võrdlusi eesti rahvalauludega tarvitades saatis J. Krohn oma poja, tolleaegse üliõpilase Kaarle Krohn'i, Tartusse kopeerima kõike siin leiduvat „Kalevala“ kohta käivat materjali. Mitu nädalat töötas noor üliõpilane sel puhul Tartus, kus mina ja mõni muugi asjast huvitatud seletust sai vanade eestlaste ja soomlaste kultuurilise kokkupuutumise kohta rahvaluule alal. Poja kaasaviidud aineid kasustas isa siis „Kalevala“ uurimuse väljaandmisel.

Kui mõni aeg hiljemini J. Krohni perekonda külastasin, tekkis mul ja J. Krohni umbes seitsmeaastasel tütreil Ainol mitu korda jutuvestmist. Küsisin lapselt, kas ta lugeda armastab. Iseteadvalt vastas küsitav: Olen mitu romaani lugenud. Teinekord ütlesin naljatades: Aino, tule minuga kaasa Eesti! Laps vastas: Ei tule, olen veel väike! Kui suureks saan, siis tulen Eesti!

Agaralt harrastas soome-eesti suhete arenemist dr. A. A. Granfelt, kes varemalt natuke aega Tartus studeerinudki. Osavõtte eesti laulupidudest äratas Granfeldis soovi seesuguseid Soomeski toime panna. Kaua aega õhutas ta seda mõtet, kuni viimaks 1884. a. õnnestus Jyväskylä esimene soome laulupidu korraldada. Sest ajast peale on laulupeod Soomeski armsaks saanud ja aastate kaupa dr. Granfelt nende eest hoolitsenud. Alati suundus ta püüd sellele, et Soomes Eesti ja Eestis Soome tundmist levitada. Mitte veel juubeli ajal, küll aga mõni aeg hiljemini jõudis ta selgele arusaamisele, et rahva kultuur ega majandus ei või küllalt edeneda, kui rahvas ennast joomise orjusest ei vabasta. Dr. Granfelt pühendas oma elutöö rahva hea käekäigu arendamisele. Ta astus karskusliikumise etteotsa, alkoholile jäädavat vaenu kuulutades. See vaen ei pidanud mitte ainult Soomes, vaid ka Eestis ja mujal algama. Vaenu õhutamiseks hoolitses ta rahvusvahelise sellekohase ajakirja „Internationale Monatschrift zur Bekämpfung der Trinksitten“ asutamise eest, mille jaoks ta minult ja mitmelt muult Eestist kaastööd palus. Ta pani mulle südame peale Eestis karskustööd teha, et eesti vaimline kultuur paremini areneks. Teistelegi eestlastele, kellega ta iganes kokku puutus, soovitas ta sedasama. Aja puuduse pärast ei võinud ma kohe soovi teostamisele asuda, küll aga hiljemini, kuid kodumaalt eemal asudes ei saanud ma sellel alal küllalt aktiivselt töötada. Karskusliikumise edendamine jäi J. Tilga ja V. Reimani hooleks, kes rahva seas liikudes paremini võisid võidelda rahvavaenlase vastu. Kõigiti pühendas A. A. Granfelt alati oma tegevust soomlaste ja eestlaste vastastikuseks lähendamiseks. Tema on eesti karskusliikumise põhjapanija.

Peale Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 50-aastaselt juubelil cand. U. Schrove'ga tutvumist tekkis meie vahel peagi kirjavahetus. Et ennast eesti keeles täiendada, tegi U. Schrove mulle talvel ettepaneku eestulevaks suveks tema juurde Hartolasse sõita talle eesti keelt õpetama. Kuna mul nüüd mahti oli ennast sõiduks aegsasti ette valmistada, võtsin lahke kutse meeeldi vastu. Juuni alguses 1882 sõitsin Helsingisse, kus U. Schrove mind ootas. Tallinnas laevale

astudes puutusin Helsingi ülikooli lektori B. F. Godenhjelmiga kokku, kellega juba varemalt olin tutvunud niihästi isiklikult kui ka ta saksa-soomekeelse sõnaraamatu kaudu. Matkal avaldasin soovi, et Godenhjelm soome-saksakeelsegi sõnaraamatu valmistaks, millist me eestlased eriti vajaksime, sest et meil midu raske on soome keelest jagu saada. Godenhjelm lohutas mind sellega, et K. Ervast niisuguse ülesande täitmise enese peale võtnud ja seega asjata oleks teiselt poolt sama tööd teha. Godenhjelm oli mõne aja Haapsalus viibinud ja seal Eestimaa olusid näinud. Nähtut ei suutnud ta küllalt imestella. Nimelt oli ta Haapsalust aina sakslasi ja venelasi eest leidnud, eesti haritlasi aga asjata otsinud. Eesti elu seisnud Haapsalus täiesti külmumispunktil ja kultuuriline tasapind üldiselt madalal. Seletasin, et Haapsalu asub liiga kolgas ja et Tartust saadakse hoopis teissugune pilt, sest Tartu moodustab Eesti kultuurikeskuse. Kõsimuse peale pidin ometi kostma, et eesti kultuur on Tartuski alles lapsekingades ja eesti kultuuri edendajaid seal võib sõrmede abil loendada, ülikool aga eestipärast kultuuri ei edenda.

Laevalt lahkudes palus lektor Godenhjelm mind Helsingisse enese juurde, aga sadamasillal ootas mind juba U. Schrove, kellega peagi edasi sõitsime Lahte ja sealt mööda Vesijärve Hartolasse. Hartolas algas meil vastastikune töö: mina tutvustasin Schrovete eesti keele ning kirjandusega, Schrove mind soome keele ning kirjandusega. Minu mentor, kes juba mõnegi soomekeelse kirjatöö avaldanud, kavatses eesti keelest luuletisi soome keelde tõlkida ja tegi sellega algustki. Enne ometi, kui tõlkija ettevõttesse süvenes ja iseisvalt sai töötada, haigustus ta ja pidi Saksamaale sõitma tervist parandama. Seni aga kui tõbi teda veel ei küllastanud, võisin Schrove juhatusel soome kultuuriga paremini tutvuda. Schrove soovil kirjutasin Lönnrot'i, Snellman'i j. t. lühikesed elulood, mis hiljemini „Tähtsates meestes“ ilmusid. Schrove juhtis mu tähelepanu ka „Kalevalale“, sellegi tutvustamist eestlastele soovitades. „Kalevala“ tõlkimisele ei julgenud ma veel mõtelda, — see tundus mulle ikkagi terra incognita'na, kuid proosalise „Kalevala“ valmistamine hirmutas mind vähem tagasi. „Kalevala“ sisu proosas jutustada ei teinud nii suuri raskusi kui luulelise „Kalevala“ tõlkimine. Tegin siis Hartolas algust „Kalevala“ ümberjutustamise kirjutusega, millise töö pisut hiljemalt Tartus lõpetasin. Olesin ehk töö Hartolaski lõpule viinud, kui ma Schrove haiguse pärast sealt umbes paari kuu pärast ei oleks pidanud lahkuma. Ma ei sõitnud siiski veel koju, vaid veetsin paar nädalat Godenhjelmi ja J. R. Aspelini juures.

„Kalevala“ tõlkimine ei andnud mulle ometi rahu. Järgmisel talvel katsusin proovi teha. Selleks ei valinud ma aga mitte „Kalevala“ algust, vaid „Kalevala“ lõpu, L. 513—620 „Suuni jo sulkea pitäisi“. Selle proovi „Kalevalast“ avaldasin oma luuletistekogus „Helinad Emajõelt“ 1884. Tõlkimise raskusi arvesse võttes loobusin sedapuhku „Kalevala“ eestitamisest.

Alles 7 aastat hiljemni, soome kultuurisse enam süvenenud ja niisama „Kalevalasse“, julgesin tööd jätkata. Tõuke selleks andis V. Reiman „Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumi“ esimese lehe toimetamise puhul, soovides, et ma nimetatud albumile „Kalevala“ esimese laulu tõlgiksin. Esimese laulu tõlkimise järele võtsin teise tõlkimise käsile, siis siit-sealt veel mõne mulle meeldiva laulu, kuni viimaks otsustasin kogu „Kalevala“ tõlkida. Selle tööga jõudsin 1889. a. sügisel lõpule. Paraku ei tõlkinud ma „Kalevalat“ ta omas, vaid enam „Kalevipoja“ värsimõõdus, ometi „Kalevipoja“ alalisi trohheuseid sagedamini daktülitega asendades. Alles „Kalevala“ tõlke viimases trükis olen püüdnud tööd lähendada „Kalevala“ värsimõõdule.

Aastate jooksul on mitmel puhul Soomest küsitud, kas ma ei tõlgiks ka „Kanteletari“. Imelikul viisil ei huvitanud mind „Kanteletari“ tõlkimine. 1929. a. hakkasin ometi selle teose tõlkimisest huvi tundma. Tõlkisin siit-sealt mulle meeldivaid laule, end ometi süstemaatiliselt tööle rakendamata. Kui oli teatavaks saanud, et ma hulga „Kanteletari“ laule tõlkinud, avaldati mu Soomes viibimisel 1930. a. mitmelt poolt soovi, et ma kogu selle teose tõlgiksin. Mitmesugusel põhjusel ei pidanud ma ometi tarvilikuks „Kanteletari“ kõiki kolme raamatut tõlkida, vaid ainult viimase, kolmanda, mis sisaldab eepilisi laule, millest väga mitmed eesti rahvalauludega ühiseid motiive omavad. Selle töö lõpetasin 1930. a. sügiseks.

1893 suvel asus Kroonlinnas minu juures üliõpilane A. Lahdensuo vene keele õppimisele. Sügisel Helsingisse tagasi pöördunud, juhtus ta Matti Helenius'ega kokku, kes talle teatas kavatsusest eesti keelt tegelikult ära õppida, ühtlasi nõu küsides, kus kavatsust teostada. A. Lahdensuo juhatas M. Heleniuse minu juurde. Pea pöörduski Matti Helenius minu poole palvega talle võimaldada minu juures eesti keelt õppida. Minult jaatava vastuse saanud, ilmuski M. Helenius 1893. a. sügisel minu juurde eesti keelt õppima. Usinasti rühkis ta kohe tööle. Lasksin teda esmalt soome keelest eesti keelde ja hiljemini eesti keelest soome keelde tõlkida, tõlkimisel ühtlasi grammatilisi seletusi andes. Kõige

rohkem huvitas M. Heleniust eestikeelsete luuletiste tõlkimine. Esmalt sõna-sõnalt tõlkinud, püüdis ta tõlgitud luuletisele kohe soome keeles meetrilise kuju anda, samuti neid riimidegagi varustada, lühidalt trükkimiseks valmistada.

M. Helenius avaldas sel ajal üheskoos A l l i T r y g g'iga soome- ja rootsikeelseid pühadelehti „Kansan lehti“ ja „Folkets blad“. Neis jõuluks, lihavõtteks ja nelipühiks ilmuvates pühadelehtedes ja ajakirjas „Koitto“ laskis ta osa minu juures tõlgitud luuletisi ära trükkida, näiteks A. Piirikivi „Isa sõnad“, J. Tamm'e „Körts“, Jakob Liiv'i „Vahtijad“, K. E. Söödi „Asjata“, „Kuub ja süda“, „Sinu silmas särab“, „Minu laulurästas“, „Kartus“, „Minu kivi“, „Kaks inglit“, „Viimne armastus“, „Tuli“, „Kullakene“, „Minu süda lukus on“, minu „Ema“ ja „Paradiis ja Kolgata“. Mõlemad nimetatud minu luuletised ilmusid ka rootsi keeles, kuid kas M. Helenius nad ise rootsi keelde tõlkis või keegi teine, seda ma ei tea, igatahes minu juures asudes ta neid ei tõlkinud. Erilise soovi peale kirjutasin M. Heleniusele eesti rahva 75-aastase juubeli puhul „Virolaisten riemuvuosi ja orjuuden aika“. Sama kirjutise laskis M. Helenius veel rootsistada ja „Folkets blad'is“ trükkida pealkirja all „Esternes jubelår och lifegenskapens tid“.

Eesti juubeliaasta andis M. Heleniusele põhjust oma „Rahvalehte“ eesti keeligi välja anda. Ise eesti keeles mitte veel küllalt kindel soovis ta, et ma ta „Rahvalehe“ jaoks eestikeelse teksti toimetaksin. Ilma tasu nõudmata seadsingi M. Heleniuse uue lehe sisu kokku, ise suurema osa teksti kirjutades. Sisust panin ühe Topeliuse ja teise T. Hahnsson'i jutukese eesti keelde ümber. Pildid olid suuremalt jaolt ühised soomekeelsete „Kansan lehti'dega“. „Rahvalehe“ kirjastas M. Helenius ise. Et lehe levitamisele Eestis takistusi ei tekiks, lasti käsikiri Tartus ära tsenseerida ja siis Helsingis trükkida. M. Heleniuse leht ilmus pisut enne 75-aastase juubeli mälestuseks Tartus 1894. a. peetud laulupidu nime all „R a h v a l e h t. Priiuse mälestuseks“. Lehe levitamine Eestis usaldati Tartus K. E. Söödile ja Tallinnas A. Busch'ile.

Väljaandja kavatses jõuluks teise „Rahvalehe“ välja anda; mul oli selle jaoks juba osa materjali koos. Lehe minek ei vastanud aga ootustele. Mul on teadmata, kui palju eksemplare „Rahvalehte“ trükiti, igatahes kaugeltki mitte nii palju kui soome keeli. Väikese mineku pärast ei usaldanud M. Helenius oma ettevõtet Eestis enam jätkata. Kavatsusest haaras kinni aga J. Ploompuu, kes, nähes, et Soome poolt „Rahvalehte“ ei jätkata, omalt poolt „Teise Rahvalehe“ trükki toimetas, millele veel mitmed järgnesid. Igatahes seisis M.

Helenius ettevõtte jätkamisest täiesti eemal. Kavatsus, ühiselt eestlastele, soomlastele ja rootslastele pühadelugemist hankida, oli karile jõudnud.

Eespool nimetasin, et M. Helenius hulga eestikeelseid luuletisi soome keelde tõlkis. Need luuletised kavatses ta hiljemini eriraamatuna välja anda. Vist ei ole ta seda oma kavatsust teostanud. Vähemalt ei ole mulle mingisugust sellist M. Heleniuse raamatut silma puutunud. Arvatavasti lükkas ta kavatsuse teostuse ikka edasi, kuni surm sellest kavatsusest kriipsu läbi tõmbas.

Veel väga mitme soomlasega on mul kokkupuutumist olnud, aga kirjeldus viiks liiga pikale — pean lõpetama.

M. J. Eisen.

MÄLESTUSMÄRKMEID EESTI-SOOME HÖIMUSUHTEIST VENE RÕHUMIS- POLITIKA AJAJÄRGUL.

Minu isiklikud mälestused Soome hõimude külaskäikudest ja kokkupuutumistest ulatuvad 1884. aasta sügisesse. Välismaa kontserdi-teenekonnalt tulles siirdus tol sügisel „põhjamaa ööbik“ Alma Eveline Fohström Tartusse, kus ta ülikooli aulas kontsertides esines 9., 11. ja 13. novembril. Noor, alles 23-aastane neiu, kuid selja taga oli tal juba rida tähelepanuäratanud kontserte, mis olid ulatunud läbi Euroopa suurlinnade, otsaga isegi Ameerikasse. Ja oma kodumaal oli ta esinenud juba noore tütarlapsena vaimustades ja lootust äratades.

Tema Tartu kontserdid olid välja kuulutatud toleaeegse traditsiooni järele ainult kohalikus saksa päevalehes. Ent meie helilooja „Eesti Postimehe“ toimetaja dr. K. A. Hermann, kes oli hõimurahva laulutari kontserdirekte järginud, hoolitses selle eest, et laulust huvitatud eestigi publik „ööbiku“ esinemise kavatsusest Tartus aegsasti teateid sai. Ja mitte ainult seda. Niipea kui kunstnik Tartusse ilmus, astuti temaga kontakti, et orienteeruda, kas ta nõus on ka mõnda eesti laulu ette kandma; seda enam, et ta viimase kontserdi programmis saksa ja muude laulude seas ka üks soome laul — „ein finnisches Lied“ — juba aset leidis.

Ettepanek leidis lahkete nõusolekut. Valik langes Koidula sõnadega lauldavale eesti rahvaviisile: „Miks sa nutad lillekene?“ millele pidi dr. Hermann vastava kaasmängu looma.

Arusaadavalt põhjusil tuli eesti laulu ettekande kavatsus saksa seltskonna ees saladuses hoida. Küll oli aga tarvis seejuures hoolt kanda, et kontserdile ilmuks võimalikult rohke arvul inimesi eesti arenenud ringkonnast.

Olgu vahele tähendatud, et preili Fohström'i kontserdi-teenkond läbi Baltimaade kujunes omal viisil otsekoheseks või-

dukäiguks: oli ju ta eel levinud välismaail omandatud kuulsus. Kui ta näiteks Miitavis korraldatud kontserdi järele sealt lahkunud, olnud raudteejaam lilledega ehitud ja mänginud sõja-väe-orkester; lemmiklaulutari olnud saatmas „pool Miitavit“.

Nii oli lauljanna julge ja kindel selle peale, et ta võidab Tartugi publiku südamed. Ja võitiski. Kõigil kolmel kontserdil täitus ülikooli pidusaal rahvaga, — nähtus, milleni varemalt vahest ainult Anton Rubinstein'i kontserdid olid viinud.

Viimasele kontserdile, 13. nov., kus kunstnik ka eesti ja soome lauluga pidi esinema, oli võrdlemisi rohkel arvul ka eestlasi ilmunud, eesti üliõpilased, kelle arv võis tol ajal ulatuda umbes 15 meheni, igatahes in corpore.

Laulutari ilmumist oodati hinge pidades. Ja kui ta tuli, käes laia hõberõngasse koostatud lillekimp, eesti seltskonna kingitus, puhkes ovatsioon lahti, millele ei tahtnud lõppu tulla.

Alma Fohström'il polnud mitte iseäranis jõuline hääl, kuid kõlarikas, puhas, haruldase painduvusega, paaritud suurepärase tehnikaga ettekandes.

Soome laul oli paigutatud eeskava viimasesse järku, eesti laul järgnes lisandlaulude seas. Niipalju kui mina otsustada suutsin, kandis laulutar selle ette peene arusaamise ja sügava läbitundmisega. See pani hinge tundehoos värisema, kutsus pisarad esile:

Miks sa nutad, lillekene,
Nupud sul täis pisaraid?

On sull' Eesti pind ka rääkind,
Vaikne öö sull' teada ann'd
Ennemuistsest rõõmupõlvest,
Kadund õnnest pajatand?
Tõsta pead, oh õiekene!
Koit on saanud isandaks!

Järgnes mitte lõppeda tahtev aplaus nende poolt, kes laulu mõttest ja viisist tahtsid aru saada ja aru said.

See oli sündmus: Eesti laul oli võinud kõlada jumaldatud kunstniku suus — esmakordselt Tartu ülikooli aulas! Ja esmakordselt oli siin kõlanud soomegi laul!

Kohalik saksa leht, kes Fohström'i kontsertide kohta enam-vähem üksikasjalised retsensioonid tõi, sai viimase kontserdi puhul „piinlikust seisukorrast“ seega üle, et mainis mööda minnes soome laulu ettekannet, kuid eesti laul oli retsensendi kõrvust nii mööda haihtunud, et sellest ei nähtunud midagi teadvat.

Pole imestada: F. R. Faehlmann oma estofiilsete sõpradega puhkas juba ammu maamullas ja järgnenud põlv saks-lasi käis vastasjalu teed balti orientatsioonis. Ja ehk 1884. aastal küll juba Aleksander III venestamisprogramm oli käiku viidud, ei suutnud balti saksad selle kandejõudu ega ulatust endile ette kujutada ega aru saada, et ofeks viimane aeg olnud sobivuseks maa pärisrahvaga.

*

„Koit on saanud isandaks!“ luuletas Koidula ja laulis Alma Fohström. Ent luule on luule ja laul on laul. Võib olla, et keiser Aleksander II valitsuse kestel „koit“ Eestis tõepoolest avaldas isandakssaamise tunnuseid. Kuid Aleksander II surma järele astus troonile reaktionäärne Aleksander III. Tema kavatsus oli Vene riigis asuvailt väikerahvail võtta võimalus omapäraseks vaimliseks arenemiseks ja lasta neist üle käia venestamise surverull. See aeg oli Eesti elus ühtlasi ka „väiklaste intrigeerimiste ja tülitsemiste ajajärk, mil majandusliku depressiooni ja ühiskondliku arenematuse pinnal lokkasid pändlikkus, kahepaiksus ja poliitiline servilism“.

Säärane olukord lõi valusalt-tuntud tõkke eestlaste ja soomlaste hõimusuhetesse ja läbikäimisse. On teada juhtumeid siitpoolt lahte, kus politseilise valve alla langesid inimesed, kellest oli teada, et nad soomlastega kirjavahetuses seisid või Soomemaad külastasid sagedamini, kui see vene bürokraatiale meeldis.

Mis puutub isiklikult minusse, siis oli mul politseiga tege- mist — võib-olla sattusin ka valve alla — sellepärast, et ma oma raamatukaupluse kaudu katsusin soomekeelseid raama- tuid levitada. Need olid ilmsüütud, enamasti karskusesisuli- sed raamatud, peamiselt ühingu „Karskuse Sõbra“ tegelaste poolt koostatud valikus. Kuid ega's see asjaolu suutnud hoida mind poliitilise kahtlustuse alla langemast, mille tagajärjeks oli mu kaupluse läbituhnimine.

Karskusesisulised raamatud ei huvitanud politseiamet- nikke, kuid „kindlate teadete järele“ arvati mul müügil olevat mingisugust „muud“ soome kirjandusest.

Arusaadav, et sellisel kurval ajal olid hõimurahvaste vas- tastikused külaskäigud tunduval määral takistatud. Meid kü- lastasid eeskätt Soome teadusemehed, ja nende sõidu otstarve oli peamiselt kas rahvaluule või keeleliste sugemete korjamine või jälle muinsusesemete hankimine. Enamasti ulatus nende teekond siis ka Tartusse ja mul oli juhus ühe või teisega nen- dest kokku puutuda ja tutvuda. Nii on mul senini meelestu-

nud etnograaf dr. A. O. Heikel, luuletaja J. H. Erkkö, prof. E. N. Setälä, prof. Kaarle Krohn, dr. A. R. Niemi, mag. A. O. Väisänen, mõned lauljad, näitlejad j. m. Mag. Rufus Saikku viibis Tartus mõned suvenädalad, hankides raamatukogudes materjali kirjatöö jaoks, mis pidi käsitlema eesti kirjanduse arenemist aastast 1870—1880. Karskusetegelane ja eesti laulude tõlkija Matti Helenius-Seppälä ning Alli Trygg külastasid Tartut 1894. a. korraldatud viienda üldlaulupeo puhul.

Politiilise surve käsitlus jäi Aleksander III surma järele päruseks tema järglasele Nikolai Teisele. Ja see nähtus ulatus käesolevassegi sajanäisse. Läpastunud õhkkonda tõid teatud määral puhastust Vene-Jaapani sõja järele tekkinud seadused; kuid niipea kui rahutu meeleolu oli enam-vähem vaigistunud, võtsid valitsusevõimu esindajad endised surveabinõud, kus selleks aga vähegi võimalust leidis, jälle tarvitusele.

Tallinnas oli noil ajal kuberneriks reaktioonäärne isemeelne Korostovets, kellega tuli eesti seltskonnal tõsiselt maadelda, eriti seitsmenda üldlaulupeo korraldamise puhul 12., 13. ja 14. juunil 1910 kui ka teatrimaja „Estonia“ ehitamise aastail.

Soomest oli tulnud laulupeole kümmekond hõimusõpra — nii siis rohkem kui ühelegi varemalt toimepandud peole. Teisele peopäevale oli määratud teatrimaja pidulik nurgakivi-paneel. Kuid kuberner takistas seda mitmesuguste kitsendavate nõudmistega. Tema vahelesegamise tõttu otsustati siis tähendatud pidulik talitus ära jätta, ja nurgakivi pandi järgmisel päeval vaikselt oma kohale.

Mul pole ülesandeks kirjeldada koduseid nähtusi ja muljeid laulupeost, tuletan vaid meelde seal üht koosviibimist Soome hõimlastega.

Laulupeo viimasel päeval tuli „Tsentraal-hotelli“ eraviisil kokku paari tosina ümber pidulisi-eestlasi ja -soomlasi, kes muist olid vahest juba varemalt üksteisega kokku puutunud või kirjavahetuses seisnud. Kohtamise otstarbeks pidi olema lihtsalt tutvuse süvenemine, ilma ettekatsetatud plaanita. Minu mälestuse järele viibisid seal peale eestlaste — enamasti nooremad inimesed Tartust ja Tallinnast — soomlased: mag. O. V. Louhivuori abikaasaga, mag. Lauri Kettunen mõrsjaga, dr. H. Ojansuu, naisüliõpilased Ylppö'd ning Arvo Ylppö, nende vend — arstiteaduse üliõpilane.

Istuti võõrastemaja avaramas ruumis ühise laua ümber koos, kus igaüks võis endale tellida klaasi kohvi või šokolaadi, nii kuis kellegi maitse nõudis. Ja hõimusõbraliste sümpaatiate tõttu tundis ennast varsti kogu laudkond ühise

perena. Igaühel oli lauanaabritelt nii mõndagi küsida või nendele vastata, ja varsti kostis vaba jutuvadin üle toa.

Kui me paaritunnise koosviibimise järele tarvilikuks pidasime laulupeo-ettekandeid jälgima tötata, oli meil, tartlastel, Soome sõpradelt töotus, et nad peale pidu Eestist ei lahku, ilma et oleksid Tartut külastanud.

Koju jõudnud, võisime juba järgmisel päeval hõimusõpru vastu võtta.

Tol ajal oli meil Tartus juba midagi omapärast näidata: oli meil ju oma „muinasjutu-loss“ — uus rahvamaja „Vane-muine“, ehitis, mille kavandi loojaks on ei keegi vähem kui soome arhitekt Armas Lindgren. „Muresege mulle oma eepos, et ma võiksin „Kalevipoja“ meeleollu suhtuda,“ oli ta tingimuseks teinud, enne kui maja kavandi joonistamisele asus. Ja suveõhtused sümfooniakontserdid olid meil, ja Eesti Üliõpilaste Seltsi maja oma tulihingeliste noormeestega, rääkimata Esimesest Laenu- ja Hoiuühisusest ning Tartu Eesti Põllumeesteseltsist ta laiaulatuseliste näitustega, mis tihtilugu mõnegi kauge külalise Tartu teele meelitasid.

*

Aastad kadusid. Ja puhkes lahti maailmasõda. Vaheajal külastasid meid Soome teadusemehed ikka ja ikka jälle. Kaks neist — dr. Kettunen ja dr. Ojansuu — olid meie oludesse nii suhtunud ja nendega nii kohanenud, et hakati neid otse omadeks inimesteks pidama. —

Vabadusvõitluste alul, 1919. a. jaanuaril, Tallinnas viibides olin ma tabatud rõõmsast üllatusest, kui seal kohtasin dr. O. V. Louhivuori't soomlaste poolt moodustatud Eesti aitamise peatoimkonna juhataja kohal ja dr. L. Kettust sama toimkonna liikmena. Nagu teada, on nad seal teotsenud haruldase andumuse ja energiaga.

Hiljemini, peale seda kui Vene väed olid meie vägede ja „Põhja Poegade“ poolt välja tõrjutud Valga linnast ja maakonnast, viibisin ma veebruarikuu algupäevil 1919 frondi-taguse „Ühistöö“ Tartu osakonna ülesandel Valgas. Keda ma siin „Põhja Poegade“ rügemendi ülema kolonel H. Kalm'i staabis kohtasin, oli endine stud. med. Arvo Ylppö — sõber Eesti 7. laulupeolt, kuid sõja-ajal juba arst ning praegu lu-gupeetud professor Helsingi ülikooli juures.

Järgmistes lõppriidades lubatagu mulle väike kõrvalekal-dumine teemast.

Kirjandusajaloolane M. Kampmann on maininud oma raa-matus „Eesti kirjanduseloost peajooned“ II, lk. 323, nagu olek-

sin mina oma noorusea laulukeses „Surmasõnum“ ette aimanud prof. Julius Krohn'i (Suonio) uppumissurma Viiburi lahes 28. aug. 1888.

Mainitud lauluke ilmus esimest korda kuukirjas „Oma Maa“ novembrikuu numbris 1886 järgmisel sõnastusel:

Rannalinnuke,
Laulad kurvaste.
Saadad minule
Surmasõnume.

Hõbepaadike
Siidipurjega
Ujund kaldale
Ilma sõudjata.

Sõudja Soomemaalt —
Lahke luuleja,
Voodi vilusalt
Leidnud laineista.

Rannalinnuke,
Laulad kurvaste.
Saadad minule
Surmasõnume.

Peale prof. J. Krohni surma ilmus lauluke 12. sept. 1888 nädalalehes „Olevikus“. Nähtavasti pidas „Ol.“ toimetuski mind kurva juhtumise müstiliseks ettekuulutajaks. Säilinud märgendid tähistavad kõnesoleva salmiku tekkimisaajaks juulikuud 1886. Missugusel inspiratsioonil ma ta paberile kirjutasin, ei mäleta ma enam.

K. E. Sööt.

KUMB EESTI MURDEIST ON SOOMELE LÄHEM: PÕHJAEESTI VÕI LÕUNAEESTI?

1.

Eesti keelega tutvumisel on soomlane juba alguses vististi üllatatud asjaolust, et Eesti väikesel maa-alal, pisut üle miljonilise rahva keelel on väga tunduvalt erinevaid murdelisi lahkjooni, kahtlemata palju suuremaid kui märksa avaramal territooriumil asuva kolme miljoni soomlase keelel. Ta kuuleb isegi, et seda eesti keelt pole mitte üks, vaid on tervelt kaks, kumbki oma eriliste, õige vanade, 300—400-aastaste kirjaliste traditsioonidega, ja et need teineteisest erinevad niipalju, et mees ühe murdeala äärmistelt piiridelt, ütleme Hiiust, ei mõista või mõistab koguni vaevaliselt kõnelejat teise murdeala kaugemast kolgast, näit. Setust. Need kaks keelt on põhjaeesti ja lõunaeesti murre, sagedasti kutsutud isegi eri keelteks, tallinna ja tartu-võru keeleks.

Nende kahe idioomiga kirjanduslikkude teoste kaudu tutvudes või neid isegi kõrvuti koha peal, näit. Tartus, kuuldes on seadnud vist nii mõnigi soomlane endale küsimuse, kumb neist on soome keelele lähedasem, kumb neist on põhjapoolse sugukeele alusel hõlpsamini õpitav. Ja paljudel on vist peagi üldmulje najal kerkinud vastus: lõunaeesti on soomele lähedasem. Isegi põhjaeestlaselt kuuleme tihtipeale arvamist: soome keel tuletavat meelde tartlaste, võrukate ja mulkide keelt. Viimane seisukoht ei tarvitseks muidugi tõsisemalt olla arvestatav, sest psühholoogiliselt on ju mõistetav, et kahe võõrapärase, kuid siiski sugulusilmelise idioomi (ka inimtõu jne.) *a* ja *b* vahel paistab kolmanda sugulasidioomi (inimtõubi jne.) *c* seisukohalt vahe olevat sageli väikesem kui vahe *c* ja *a* või *c* ja *b* vahel. Hoopis tähtsam on aga nähtus, kui kahe võõra (olguigi suguluses oleva) idioomi (*a* ja *b*) õppimisel märgatakse nende seast ühe suuremat ligidust, sarnasust õp-

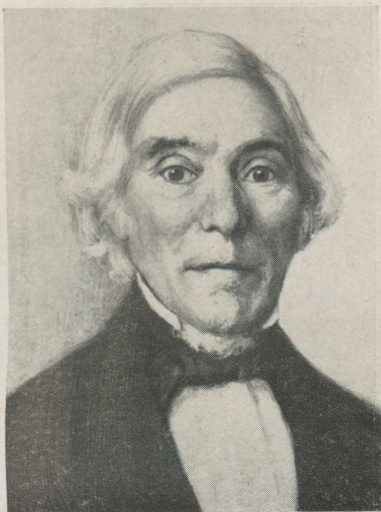
pija enda keelega (c). Peame aga möönma, et siingi me seda muljet ennast küllaldaselt ei tohiks usaldada, sest siingi on segamas rida muid momente, mis ei peitu nende kahe murde iseloomus endas: eesti keelega tutvumist alustatakse harilikult kirjakeelega, s. o. põhjääesti murde kaudu; õige suurele osale soomlastest, vähemalt Soome pealinnas, on see põhjääestiline eesti keel juba ennegi kuulnud, iseloomult kõrvakuuldele kuidagi tuttav. Selle keele struktuuri lähedusest ja kõigist sugulusjoontest hoolimata on see soomlasele juba jätnud teatava üldmulje kui mingist ikkagi võõrast, tema keeletundele veidravõitu keelest, mingist „rikutud“ soome keelest. Seda esialgset muljet suudab suhteliselt vähe kõigutada hilisem lähem tutvumine raamatute teel või esialgne, väikesema süvenemisega otsene tutvumine Eestis. Tohiks siis ehk olla ka mõistetav, et lõunaestilist murret lugedes või kuuldes ollakse rabatud selle idioomi nendest joontest nimelt, mis on põhjääestilisest kirjakeelest erinevad, kuid samased või lähedased soome keele iseloomule. Neist ühisjoontest ollakse psüühiliselt seevõrra üllatunud, et teised vägagi arvurikkad uudisnähtused ja võõrnähtused jäävad nagu varju, tähele panemata. Nii palju kui õiget ja asja olu ning üdi tabavat säärases umbkaudu saadud üldmuljes ei peitukski, on teisalt samuti õige, et selles sisaldub palju ka petlikku ja illusoorset, mis on tingitud kõrvalistest momentidest. Tohiks seepärast küll vist olla soovitatav, kui küsimust püüaksime lähemalt selgitada nende keelte ühisjoonte ja lahkjoonte lähema vaatlemisega. Kui niiviisi saadud tulemused kuidagi kinnitavad ülalesitatud eelmuljet, võiksime viimast pidada ka tõepäraseks. Vastasel korral aga peaks kogu küsimus jääma vähemalt lahtiseks.

Järgnegu siis tähtsamate häälikuliste, vormiliste ja sõnavaraliste soome-põhjääesti ja soome-lõunaestilise ühisjoonte eritelu. Põhjääesti murde iseloomust võtame muidugi ainult need keelendid vaatlusele, mis on samal ajal ka ühiskeelsed ja kirjakeelsed, lõunaestilise murdest aga need, mis esinevad lõunaestilise kõige iseloomulikumas osas, s. o. kagus, Võrumaal. Kahe idioomi ühisjooned, vähemalt morfoloogilised ja leksikaalsed, millel erinevaste kolmandas puudub (näit. LE *-ng* ja Sm ¹⁾ *-nko*, LE *-skella*, Sm *-skella* puhul, mitte aga näit. sõnaalgulise *h-* puhul), jäävad vaatlusest muidugi välja, sest sisu seisukohast pole teatava vormitunnusliku või sõnalise vaste puudumine kolmandas idioomis endastmõistetavaltki mitte momendiks, mis selle õppimist raskendaks.

¹⁾ Lühendid: LE = lõunaestilise, PE = põhjääesti, Sm = soome.

Elias Lönnrot

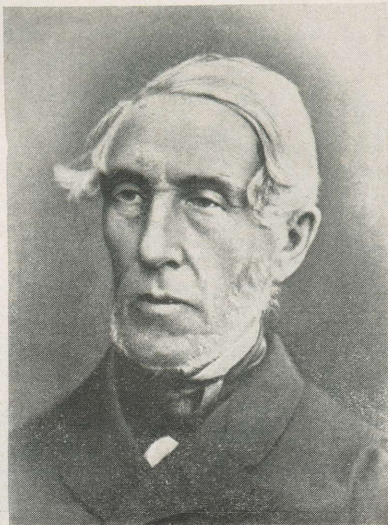
esimees 1854—1863

A. E. Ahlqvist

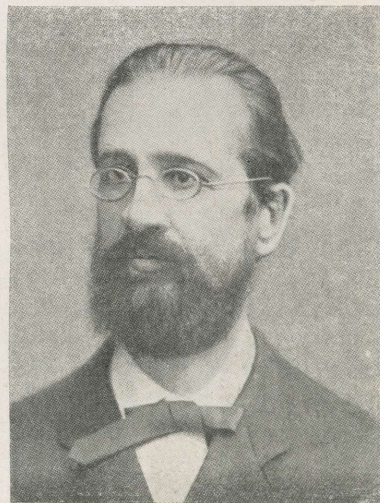
sekretär 1863—1865

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

J. V. Snellman

esimees 1870—1874

Julius Krohn

sekretär 1865—1868

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

Põhjaeesti ja soome häälikulised ja vormiõppelised ühisjooned.

a. Esmajärgulise tähtsusega¹⁾ ühisjooned:

1. Põhjaeestis ja soomes on *ks*-ühendis häälik *k* muutumata püsinud: PE *maksan, üks, vaks, oksad, eksin, kaks*, Sm *maksan, yksi, vaaksa, oksat, eksyn, kaksi*; PE *üheksa, kaheksa*, Sm *yhdeksän, kahdeksan*; translatiivis PE *suureks puuks, kõrgemaks, lapseks*, Sm *suureksi puuksi, korkeammaksi, lapseksi*. Lõunaeestis on aga *ks* muutunud *ss-ks* või *s-ks*, teatavail tingimusil isegi *ts-ks*: *massa, üits (üt's), vass, ossa', essü, kaits, ütessä, katõssa, suurõss puuss, korgõmbass, latsõss*.

2. Sõnalõpuline *t* (mitmuse tunnuses ja partitsiibi *-nut* lõpus) on PE-s muutunud *d-ks*, Sm-s püsinud *t*-na (nende *d* ja *t* akustiline vahe on aga võrdlemisi väike): PE *kõvad luud, võõrad inimesed, saanud, sidunud*, Sm *kovat luut, vieraat ihmiset, saanut, sitonut*. LE-s on aga *t* kohati kadunud, kohati muutunud kõrisõlme sulghäälikuks ('): *kõva luu, võõra' inemise', saanu', sidonu' (sidunu)*.

3. PE-s on inessiivi lõpp *-s*, Sm-s sellele lähedane *-ssa* (nagu ka eesti rahvalauludes): PE *maas, kaevus, sees, vasa-kus käes, laulmas*, Sm *maassa, kaivossa, sisässä, vasemmassa kädessä, laulamassa*. LE-s on aga inessiivi lõpp eri murretes kas *-n*, *-h* või *-hn*: *maan, kaivon (kaavjoh), siihn (siseh), kuran käen (kuräh käeh), laulmah*.

4. Esimese pöörde lõpp ainsuses *-n* on PE-s ja Sm-s püsinud: PE *võtan, saan, tulin, sõin, parandaksin*, Sm *saan, otan, tulin, sõin, parantaisin*. LE-s on aga *-n* kadunud: *saa, võta, sei, tuli, parandass (parandassi, parandasi)*.

5. PE-s ja Sm-s on pikasilbivältelistel (*ü*) *i*- ja (*o*) *u*-tüvelistel verbidel tüve lõppvokaalid *i* ja *ü* alal: PE *astunud, katsuma, sündima, otsivad, (h)õõrunud*, Sm *astunut, katsomaan, syntymään, etsivät, hieronut*. LE-s on aga need vokaalid kadunud: *astnu, katsma, sündmä, ofsoa, hõõrnu*.

6. Teatavail koondelistel nominaaltüvedel esineb pluurali partitiivis PE-s ja Sm-s vanem diftong *-ai-*, *-ei-*: PE

¹⁾ Tähtsuse astet püüame määrata nähtuse ulatuse seisukohalt (s. o. kas keelejoon on omane küllalt paljudele või küllalt harilikku-
dele sõnadele) ja nähtuse ilmekuse (s. o. kas keelejoon on keelendite
kuuljale või lugejale küllaldaselt eraldav) seisukohast.

rikkaid, kindaid, kõrgeid, selgeid, Sm rikkaita, kintaita, korkeita, selkeitä. LE-s esineb neil tüvedel aga ainult i: rikkit, kindit, korgit, selgit.

7a. Kahesilbilistel nominaaltüvedel pole PE-s ega Sm-s teist silpi alustav üksikkonsonant (ainsuse ega mitmuse) partitiivis mitte kahenenud, pikenenud: PE *häda, siga, luba, raha, nagu, mune, kalu, Sm hätää, sikaa, lupaa*¹⁾, *rahaa, munia, kaloja, taloja*. LE-s on aga üksikkonsonant siin pikenenud kak-sikkonsonandiks: *hätä (hättä), tsika, lupa, rahha, munne, kallo, upõ, hako*.

7b. Ka kahesilbilistel *-eda*-tüvelistel noomenitel pole PE-s ega Sm-s üksikkonsonant pikenenud. PE-s *kibe, mage, sile, pime, kade, Sm kipeä, makea*¹⁾, *šileä, pimeä*. LE-s on aga üksikkonsonant siin pikenenud: *kipõ, makõ, sille, pimme, rassõ, mürre*.

7c. Ka teatavail kolmesilbilistel nominaaltüvedel pole teist silpi alustav üksikkonsonant PE-s ega Sm-s pikenenud: PE *sagar, vasar, mini(j)a, ädal, ilus, Sm sakara*¹⁾, *vasara, miniä*. LE-s aga *sakar, vassar, minni(j), ätäl, illoss*.

7d. Preesensi ainsuse vormides on kahesilbilistel verbaaltüvedel teise silbi alguline üksikkonsonant püsinud nii PE-s kui Sm-s: PE *olin, pani, pesi, suri, sadas, Sm olin, pani, pesi, satoi*¹⁾. LE-s aga on konsonant pikenenud: *olli, panni, kūs'se, sa'te, elli*.

7e. N. n. koondelistel verbitüvedel on PE-s ja Sm-s üksikkonsonant samuti pikenenud: PE *magan, luban, kogun, Sm makaan, lupaan, kokoan*¹⁾. LE-s on konsonant aga pikenenud: *maka (makkä), lupa, koko, makame, äpese' 'häbe-nevad', sekät*.

b. Teisejärgulise tähtsusega ühisjooned:

8. Teatud sõnades, kus PE-s (*siga, soor, songima - ton-gima, tibu, sirk, sorkima - torkima; süsi, köis, udu*) ja Sm-s (*sika, suora, tonkia, tipu, sirkka, sorkkia; sysi, köysi, utu, kirveen kasa*) esineb sõna algul *s* või *t*, sõna sees *s* või *d*, tarvitatakse LE-s aga sõna algul *ts*, sõna sees *ds*: *tsiga, tsoor (tsuur), tsohgma, tsibine 'tübukene', tsirk, tsorkama; hüdsi, köüds, udsu, kirve kadsa*.

¹⁾ Sm *k, p, t*, on kuuldeliselt teatavasti väga lähedased eesti *g, b, d*-le!

9. PE-s ja Sm-s on *tk* püsinud: PE *katkeda, jatk, söt-kun, sitke* (ka *tšk > tk: katkutõbi, kotkas, putk, kittkun, nõtk*), Sm *katketa, jatko, sotken, sitkeä* (ka *tšk > tk: katku, kotka, putki, kitken, notko*), LE-s aga on *tk* muutunud *k(k)-ks: kakun, jakk, sökun, sikke* (*tšk* on aga esindatud *tsk-ga: katsk, kodask < *kotska-, pütsik, kitskma, nõtsk*).

10. PE-s ja Sm-s on *l* ja *r* eelne *g* (γ) muutunud vokaaliks: PE *nõel, sõel, määr, Sm neula, seula, mäyrä*. LE-s on mitmeis sõnus siin tugev aste (*g, k*): *nõgel, (seda) nõkla, sõgõl, mäger, kohati ka kükr 'küür', nakri 'naerid', kakl 'kael'*.

11. Algsome *kt* on PE-s ja Sm-s muutunud *ht*-ks: PE *üht, kahte kohta, ahtma, kõht, vaht, nähti, õhtu, Sm yhtä, kahteen kohtaan, ahtamaan, kehto, vaahto, nähtiin, ehtoo*. LE-s on aga *kt* muutunud *t(t)*-ks (nõrgas astmes ka *d*-ks): *ütte, katõssa, kotuss 'koht', atma, kõtt, vatt, vatune, nätti, õdang*.

12. PE-s (kirjakeeles, ühiskeeles, aga ka mitmeis murdeis) ja Sm-s on konsonandile järgnev *j* püsinud nii tugevas kui nõrgas astmes: PE *paljas, paljad, naljakas, marjad, asjad, kosja, ahjus, kuhjad, Sm paljas, paljaat, marjat, asiat, pohjat*. LE keeleala kagupoolsemis osades on aga *j* siin nõrgast astmest kadunud: *palass, nala', mafa', asa', ahoh, kuha'*.

13. PE-s ja Sm-s pole lühikesed vokaalid *e, o, õ* ninahäälikute *n* ja *m* eel mitte muutunud: PE *ema, enam, enne, kena, vene, tõnts, kont, ometi, onu, konn, hommik, oma, lomp, Sm emä, enempi, ennen, venäjän, konna, oma*. LE-s, vähemalt kagupoolses osas, on need vokaalid aga muutunud vastavalt *e*-ks, *o*-ks ja *õ*-ks: *imä, inäp, inne, kinä, vinne, tünts, kuht, ummõhtõ, unu, kunn, hummok, uma, lump, sunima* jne.

14. PE-s ja Sm-s on algsm. taga-*e* muutunud *e*-ks: PE *tulen, suuremaks, õrrele, mure, vanem, Sm tulen, suuremaks, orrelle, murhe, vanhempi*. LE-s on aga laialt (kagu pool) taga-*e* (peaaegu *õ*) püsinud: *tulõ, suurõmbass, orrõlõ, murõh, vanõp*.

15. Aktiivi preesensi mitmuse 3. pöörde lõpuks on üldiselt PE-s *-vad* (*saavad, parandavad*), Sm-s *-vat* (*saavat, parantavat*), kuna aga LE-s esineb selle kõrval väga üldiselt ka *-kse*-tunnuse jätkajaid: *tules 'tuleb', parands, kaoss 'kaob', latse pelgäse, juusse kasvasse, timä aase 'tema ajab', nimä makassõ 'nemad magavad', satazõ 'sajavad, kukuvad', pallõzõ 'põlevad', magahazõ 'magavad'*.

16. Eitava kõne minevik kujundatakse PE-s ja Sm-sõna *ei* ja verbi mineviku partitsiibi abil (PE *ei saanud, ei vedanud, Sm en saanut, ei vetänyt*), kuna LE-s see koosneb eitussõna minevikuvormist *es (is)* ja preesensi vastavast vormist: *es saa, es veä', es kääni 'ei käänanud', is massa' 'ei maksnud', is mastä' 'ei makstud', lääzi is 'ei oleks läinud', läpe es või läpess 'ei läbenud'*.

c. Kolmandajärgulise tähtsusega ühisjooned:

17. Muistse *kj:γj* vaheldusega tüved põlvnevad PE-s ja Sm-s nõrgast astmest (*γj > jj* või *γj >* eelneva vokaali pikenemine + *j*), nõnda et mõlema keele vastavad sõnakujud feinteise omist kuigi tunduvalt ei erine: PE *laiad, seda vaia, maias*, Sm *laajat, vaajaa, maijas*. LE vastav esindus põlvneb aga tugevast astmest (*kj*): *lagä (lagja, ka laja' 'läiad', lakka (lakja), vagi (vaga, vagä)*, om. *vaja*, os. *vakja, magjass* (ka *majass, madjass*), *makja' (makka')*, *raguma, timä ragjo* 'tema raiub'.

18. PE-s ja Sm-s on muistne *tn* muutunud *nn*-ks: PE *linn*, (adra) *vannas*, Sm *linna, vannas*. LE-s on ses ühendis aga *t* (δ kaudu) vokaalistunud: *liin, voon (vuun)* 'tall'.

19. PE-s ja Sm-s on *ps* muutumatult püsinud: PE *laps, küpsenud, lüpsma, lüpsik, nepse* 'niiske', Sm *lapsi, kypsynyt, lypsää, nepseä*. LE-s on aga *ps* muutunud *ts*-ks, *ds*-ks või *ss*-ks: *lafs (laits)*, *küdsänü, nüssä 'lüpsan', nüsmä (nüsmä)*, *nüssik, nesse* (<**nepsedä*?).

20. Mõningad *ei*-d sisaldava esisilbiga sõnad PE-s (*hein, sein, teivas, seisma, reis, reig, seitse, neitsi, neid*) ja Sm-s (*heinä, seinä, seiväs, seisomaan, reisi, reikä, seitsemän, neitsyt, veitsi, neiti*) on LE-s esindatud kas *ai*-ga (*hain, sain, saivass, saisma, rais, raig*) või *äi*-ga (*säidse, näitsik, väits, näiu*). Mõningais sõnades vastab PE ja Sm *e*-le (*selg, lesk; selkä, leski*) LE-s *ä* (*sälg, läsk*).

21. Abessiivi lõpp on PE-s *-ta* (= *ttä: isata, häbemata*) ja Sm-s *-tta* (*isättä, häpeämättä, antamatta*), LE-s aga kagupoolseis murdeis *-lda'* või *-nda'*: *ašalda' 'asjata', hambilda', ilma nägemälda', ašanda', hambinda purō* 'püre ilma hammasteta'.

22. Kõnes väga sagedasti esinevail kahel verbil *saama* ja *jääma* on *-da* infinitiivi vormid üksteisele väga lähedased

PE-s (*saada, jääda*) ja Sm (*saada, jäää*), kuna need aga LE-s kuuluvad *saia', jäää'*.

23. PE ja Sm ühisjooni mõnede üksiksõnade häälikulises küljes: PE *isa* — Sm *isä* (LE-s aga *esä*), PE *mets* — Sm *metsä* (LE-s aga *möts*), PE *ise* — Sm *itse* (LE-s aga *esi, es', eis*), PE *kirik* — Sm *kirkko* (LE-s aga *kerik*).

Lõunaeesti ja soome häälikulised ja morfoloogilised ühisjooned.

a. Esmajärgulise tähtsusega ühisjooned:

1. Sõnaalguline *h* on püsinud Sm-s (*herneet, hevoinen, hius, hüvä, heimo*) ja väga laialt ka LE-s (*herne', hopõn, hiussõ', hää, hõim*), kuna põhjaeestilises ühiskeeles seda harilikult ei hääldata. Selle LE ja Sm ühisjoone tähtsus kahaneb märksa aga seetõttu, et põhjaeestiline kirjakeel *h* tähte sõna algul siiski tarvitab ja kirja mõjul selle hääldamist võib vahel kuulda ka ühiskeeles.

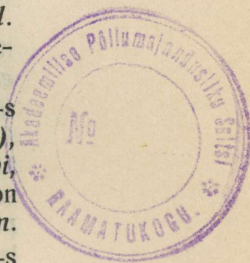
2. LE-s ja Sm-s on järgsilpides *ä* ja *ü* muutumatult püsinud: LE *igävä', sündümä, väsvä', hiitä', päivil, venünü', niidü', Sm ikävät, syntymään, väsyvät, heittä, päivällä, venynyt, niityt*. PE-s on aga *ä* muutunud *a*-ks ja *ü*-st kujunenud *i* või *u*: *igavad, sündima, väsivad, heita, päeval, veninud, niidud*.

3. LE-s, vähemalt selle kaguosas, ja Sm-s esineb järgsilpides ka *o*: LE *pallo, elo, talo, jano, illoõs, kirotä, kadonu', Sm paljoin, elo, talo, iloinen, jano, kirjoittaa, katonut*. PE-s on aga *o* muutunud *u*-ks: *palju, janu, kadunud* jne.

4. Mitmuse osastava lõpp *-sid* esineb LE-s õige väikesel alal ja puudub Sm-s täiesti. Neis keeltes öeldakse: LE *töid, pessi, tallo* ehk *talla, patu, maiu, nimmi*, Sm *töitä, pesiä, taloja, patoja, majoja, nimiä*. PE-s on aga lühema pl. partitiivi kõrval ka *-sid*-lõpuline, mis eesti keelt õppivale soomlasele on võõras: *töösid, pesasid, talusid, padasid, nimesid*. Kuid ka LE on selle vormi veelgi lühema lõpposaga ja tüvekonsonandi piknemisega Sm-le vaevalt lähedasem.

5. Komparatiivi lõpp on LE-s *-mb*: *-mba-* ja Sm-s *-mpi*: *-mma-*: LE *suuremb* (*suurõmb*, kohati ka *suurõp*), gen. *suuremba, vägevämb*, gen. *vägevämbä*, Sm. *suurempi*, gen. *suuremman, väikevämpi*, gen. *väikevämmän*. PE-s on selle vormi tunnuseks aga *-m*: *-m-*: *suurem, -ma, vägevam*.

6. Nii LE-s (nimelt selle idapoolses osas) kui ka Sm-s on *i*-pluural üldtarvitusel: LE *puist, mihile, punatsiss, noil*

ajul, ilosih rõivih 'ilusais riideis', kõvuu nakluga' 'kõvade naeltega', lä'fs muihi külli, nooril poisal, vineläsil, Sm puista, miehille, punaisiksi, noilla ajoilla, venäläisillä, muihin kyliin. PE-s on kõnekeeles -i-mitmus midugi tuttav, kuid esineb ainult jädemaina (läks parsile, tuli marjult, jalust vigane, mõlemil, puis ja mais, servini täis, verisulil jne.), kuna üldvormina on tarvitusel d-pluural: puudest, meestele, punas- teks, nendel aegadel, kõvade naeltega, muude(sse) küla- desse, venelastel, mis seda keelt õppivale soomlasele on võõras.

7. Painduvail verbitüvedel on LE-s ja Sm-s oleviku ain- suse ja mitmuse 3. pööre tugeval astmel (LE *and, luge, taht, andva', lugeva', tahtva'*, Sm *antaa, lukee, tahtoo, antavat, lukevat, tahtovat*), PE-s aga nõrgal (*annab, loeb, tahab, annavad, loevad, tahavad*).

8. LE-s ja Sm-s esineb i-tunnuslik imperfekt üldvor- mina (LE *ma kuuli, me aime, sa kirudi, timä kañd, nimä võtiva', tima kõnõl'*, Sm *kuulin, ajoimme, kirjoitt, kantai, ottivat*), PE-s on selleks aga -si-tunnuslik minevik (*kuulsin, ajasime, kirjutasid, kandis, võtsid, kõnelesid*).

9. LE-s ja Sm-s esineb preesensi eeskujul ka imperfekti (ja konditsionaali) mitmuse 3. pöörde lõpus -va-, kuna see PE-s aga valdavas enamikus murdeis ja ühiskeeles puudub: LE *saiva', tulliva', kasviva', kõnõliva', tahtõva'*, Sm *saivat, tulivat, kasvoivat, tahtoivat*, PE-s aga *said, tulid, kasvasid, tahtsid*.

b. Teisejärgulise tähtsusega ühisjooned:

10. LE-s ja Sm-s on t püsinud teatavais verbitüvedes (LE *katõtu', ütelnu', matõti, kütetäss, mõtõlgu, jätedi, kuigi võeti*; Sm *katettu, otettakoon, jätettiin, jutelnut, sytyttää*), PE-s on see t aga üldisemalt kadunud: *kaetud, öelnud, maeti, köetakse, mõelgu, jäeti, süütab*.

11. LE-s on -sse illatiivi lõpuna peaaegu tundmatu (esi- neb ainult mõnes murdes) ja Sm-s täiesti tundmatu; LE *küllä, ellu, tallu, majja (maia), tüllü, pessä, hättä, porri, tarrõ, kivvi, lummõ*, pl. *küllü*, Sm *kylään, taloon, majaan, pesään, kiveen, lumeen, kyliin*. PE-s on aga lühikese illatiivi kõrval kõige üldisemalt tarvitusel -sse-lõpuline (järgnevas sõnus ainuli- selt): *külasse, talusse, majasse, tülisse, pesasse, (h)ädasse, porisse, kivisse, küladesse*.

12. Teatav liik 2-silbilisi lühivärtelisi verbaaltüvesid esi- neb LE-s ja Sm-s infinitiivis -da-lõputa: LE *aiä', ellä', lukõ'*,

ronni', pitä', köhhi', Sm ajaa, elää, lukea, pitää. PE-s on need aga -da-lõpulised: ajada, elada, lugeda, ronida, pidada, köhida. Muude oma häälikjoonte tõttu on aga LE keelendid Sm-le vaevalt lähemad kui PE omad.

13. Passiivi partitsiibi mineviku vormi lõpp on LE-s -tu, -du (kohati ka -t, -d) ja Sm-s ttu, tu: LE saadu, tuldu, ummõldu, aetu, tõmmatu, matetu, pantu, Sm saatu, tuttu, ommeltu, ajettu, temmattu. PE-s on see lõpp aga -tud, -dud: saadud, õmmeldud, tõmmatud, maetud.

14. LE-s (ainult kaguosades) ja Sm-s esineb verbisuffiks *ht*: LE *nimä imehtelnüvä'*, *kupahtass, ei mälehtä'*, *unõhtõdass, misa saisahiti'*? *läpähtämmä*, Sm *ihmehtiä*, *märehtiä* 'mäletse-da', *unohtetaan, läkähtyä*. PE-s on aga *ht* muutunud *t*-ks või *st*-ks: *nemad ime(s)tlevad, kupatab, ei mäleta, unustatakse, mis sa seisatasid? läpastama*.

c. Kolmandajärgulise tähtsusega ühis-
jooned:

15. LE-s on järgsilpides *kk*, *tt* lühenenud *g*, *d*-ks, Sm-s (üksik-) *k*, *t*-ks (= ligikaudu meie *g*, *d*), kui järgmine silp on kinnine: LE *kanarbigust, ma avida, kirõda, karada, raamadud*, Sm *kanervikosta, minä avitan, kirjoitan, karata, raamatut*. PE-s on aga *kk*, *tt* (kirjutatud *k*, *t*-ga) püsinud: *kanarbigud, ma aitan, kirjutatan, karata, raamatud*.

16. Konsonant *k* nõrga astme vaste *j* on *r* ja *l* järelt kadunud LE-s ja mõnes sõnas ka Sm-s: LE (*här*g:) *härä, määräst* 'märjaks', *nälätse'*, *sülädä'*, *jäle'*, *säläh*, Sm *härän, märäksi*, (*nälkä*:) *nälässä, selässä*. PE-s (ja osalt ka Sm-s) on see *j* aga püsinud (laialt ka *lj > ll*): PE *särjed, kärjest, härja, märjaks, näljased, süljata, jäljed, seljas* (Sm *särjet, jäljet*).

17. Teatavail 3-silbilistel tüvedel esineb LE-s ja Sm-s lõppsilp -*ja*, PE-s aga -*ka(s)*: LE (*katai*:) *kadaja'*, *pedäjät, jalaja'*, Sm *katajat, petäjällä, pihlaja'* (kuid: *jalavat, kajava*); PE *kadakad, pihlakal, jalakad, kajakas*.

18. Konsonantühendis *rs* on *s* LE-s ja Sm-s püsinud lühidana: LE *vars* (loe: *vařs*), *pars*, (*h*)*irs*, (*hobõsõ*) *vars* (loe *vařs*), *põrsad*, Sm *varsi, parsi, hirs, varsa, porsaat*. PE-s on aga murrete enamikus (ja ühiskeeleski valdaval määral, mis osaliselt on kajastunud ka kirjakeeles: *varssa, põrssad*) *s* pikenenud tugevas astmes: *varss, parss, kõrss, õrss, varssadel, põrssad*.

19. Esimese silbi diftongite järglülid *i* ja *u*, *ü* on *h* eel LE kaguosades (vähemalt tugevas astmes) ja Sm-s püsinud:

LE *laih-liha* 'tailiha', *kaih*, *mäih* gen. *mäihä* 'mähk', *vaih-höl* 'vahel', *kauh* gen. *kauha* 'vähinatt', *jauha jauha* (loe *jauha jähha*) 'jahva(ta)n jahu', *kiuh*, *jõuh* (*jeuh*) pl. *jõhvõ* ('jeh-võ') 'jõhv, jõhved', *rätt löüheless* 'rätt lehvib', Sm *laiha*, *kaiho*, *mäihä*, *kauha* 's. Kelle', *jauhatan jauhoa*, *jouhi*, *leyhyä*. PE-s on siin aga need häälikud nihkunud teise silbi algusesse ja muutunud (*i* > *j*, *u*, *ü* > *v*): *lahja*, *kahju*, *kahv*, *jahvatan*, *jõhv*, *kihv*, *levhib*.

20. LE-s (peamiselt kagupoolseis murretes) ja Sm-s on *n*, *l* ja *r* järel häälik *h* püsinud: LE *kahr*, *tahr*, *võhl*, *nühr*, *pahr*, setus *üte vahnu* 'ühevanused', *tehnämmä* 'tänama', Sm *karhu*, *tarha*, *velho*, *vanha*. PE-s on aga *h* siit kadunud: *karu*, *tara*, *võlu*, *nüri*, *vana*, *tänama*.

21. Konsonantide *v*, *r* ja *n* eel ja teatud muilgi tingimustel on diftongi järglülil *i* LE-s alal hoidunud (LE *laiv*, *päiv*, *taivass*, *air*, *lain*, *vain*, *aig*, *aid*, *kaibama*, *haigutada*, *poig*, Sm *laiva*, *päivä*, *taivas*, *airo*, *laina*, *vaino*, *aika*, *aita*, *kaivata*, *poika*), kuna see PE-s on aga üldisemalt muutunud *e*-ks: *laev*, *taevas*, *aer*, *laen*, *aeg*, *kaebama* jne.

22. Diftongite järglülil *ü* on LE-s ja Sm-s püsinud (LE *täüs*, *köüds*, *löödmä*, Sm *täysi*, *köysi*, *löytää*), PE-s aga muutunud *i*-ks: *täis*, *köis*, *leidma*.

23. Pikk vokaal on *h* eel LE-s (kaguosades ja vähemalt siis, kui järgmine silp on lahtine) ja Sm-s püsinud: LE *suuhu* (*suhhõ*) 'suhu', *riiht sökma* 'reht tallama', *neid miihi* (: *mehe*'), *haah* 'eiderpart', *ruuh* 'arstirohi', *tulõ maaha!*, Sm *suuhun*, *riihtä*, *miehiä*, *ruohti*, *maahan*. PE-s on siin sündinud aga vokaali lühenemine: *suhu*, *reht tallama*, *mehi*, *rohi*, *maha*.

24. LE-s ja Sm-s on *e* püsinud *r*-i eel: LE *perä*, *heräť*, *peridä* (*perr*), *esieräline*, Sm *perä*, *herätti*, *periä*. PE-s on *e* sel tingimusel aga teatavasis sõnus muutunud *ä*-ks: *pära*, *ära-tas*, *päräda*, *iseäranis*.

25. Sm-s kaasrõhulises silbis alalhoidunud diftongi järelkomponent *i* (*mehiläinen*, p. pl. *mehiläisiä*, *venäläiset*, *venäläisiä*) on LE (ja ka PE) idapoolseis murdeis püsinud, kuigi ainult pluurali partitiivis: (*mehiläne*:) *mehiläisi*, (*veneläse*'), *vinläse*:) *veneläisi* (*vinläisi*), *varblaisi*. PE murrete valdavamas osas on siit *i* aga kadunud (*mesilasi*, *venelasi*, *varblasi*).

26. Lõpuks mõningaid LE ja Sm ühisjooi üksiksõnade häälikulises küljes: LE *nõsema*, *nõstma* — Sm *nouse-*, *nosta-* (PE-s aga *tõusma*, *tõstma*), LE *lapjo* (*lapju*, ka *lapi*) — Sm *lapio* (PE-s *labidas*), LE *mehiläne* — Sm *mehiläinen* (PE-s

aga mesilane), LE pää pääl — Sm pään päällä (PE-s aga pea peal).

3.

Põhjaeesti ja lõunaeesti sõnavara tähtsamaid erinevusi soome sõnavaraga võrdlemisel saame järgneva pildi:

a) Põhjaeesti ja soome ühissõnad, mille tähenduslikud vasted lõunaeestis on etimoloogiliselt erinevad.

1. Looduslike kude mõistete alal:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>höyry</i>	<i>aur</i>	<i>toss</i>
<i>rae</i>	<i>rahe</i>	<i>rääss</i>
<i>nummi</i> ¹⁾	<i>nõmm</i>	<i>palu, palo</i>
<i>kallas</i> ²⁾	<i>kallas</i> ³⁾	<i>perv</i> ³⁾
<i>pensas</i>	<i>põõsas</i>	<i>puhm(as)</i>
<i>käpy</i>	<i>käbi</i>	<i>kukk</i>
<i>kauna</i> ⁴⁾	<i>kaun</i>	<i>köder</i>
<i>ohra</i>	<i>oder</i>	<i>kesv, kesu, kesev</i>
<i>siestaret</i> ⁵⁾	<i>sõstrad</i>	<i>hõrakõ', arakmarja; siitike'</i>
<i>terho</i>	<i>tõru</i>	<i>tõhv</i>
<i>taula</i>	<i>tael</i>	<i>pess</i>
<i>jäärä, pässi</i>	<i>jäär, päss</i>	<i>sõnn, päri</i>
<i>koira</i>	<i>koer</i>	<i>peni, pini</i> ⁶⁾
<i>määrä</i>	<i>määr (mäger)</i>	<i>kähr (ka mäger)</i>
<i>saarva</i>	<i>saarmas</i>	<i>udrass (ka saarva, saaram)</i>
<i>kukko</i>	<i>kukk</i>	<i>kikass</i>
<i>lintu</i>	<i>lind</i>	<i>tsirk</i>
<i>saivaret</i>	<i>saerded</i>	<i>tingu'</i>
<i>koi</i>	<i>koi</i>	<i>kari, kahri (ka koi)</i>
<i>kuola</i>	<i>kool, -a (ka ila)</i>	<i>äisk, häüss</i>
<i>syli</i> ⁷⁾	<i>siili</i>	<i>üsk</i>
<i>kahmalo</i>	<i>kamal</i>	<i>ruhmik, ruhim</i>
<i>peukalo</i>	<i>pöial</i>	<i>päkk, päss</i>
<i>marraskesi</i>	<i>maraski</i>	<i>nilge nahk, nilben n., nilgine n.</i>

1) Sõna *palo* esineb tähenduses 'tuli, põlemine'.

2) Tähenduses 'viltu, kallaspoolik'.

3) Tähenduses 'rand'.

4) Tähendus on siiski 'agan, kõlu'.

5) Tähendus on 'must sõstar' (viinimarja 'punane s.').

6) Tähendus 'koerakutsikas'.

7) Sm. *yskä* tähendab 'kõha'.

2. Esemelise kultuuri alalt:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>kätkyt</i>	<i>kätki</i>	<i>häll</i>
<i>liesi</i>	<i>lee</i> (ka <i>kolle</i>)	<i>kolle</i>
<i>ikkuna, akkuna</i>	<i>aken</i>	<i>paja</i> (ka <i>akõn</i>)
<i>kangaspuut, tellit</i>	<i>kangaspuud, kanga- teljed</i>	<i>peeel'</i> (ka <i>tele, telli</i>)
<i>kappa</i>	<i>kapp, -a</i>	<i>käsiik, käisk</i>
<i>mäntä</i> ¹⁾	<i>mänd, -a</i> ¹⁾	<i>pöörüss</i> ¹⁾
<i>ränget</i>	<i>rangid</i>	<i>taossõ'</i>
<i>varitta</i>	<i>vari</i>	<i>koot, kōt'</i>
<i>teräs</i>	<i>teras</i>	<i>mürk, -ü</i>
<i>paula</i> (ka <i>nauha</i>)	<i>pael</i>	<i>kabel</i>
<i>tasku</i>	<i>tasku</i>	<i>karman</i>
<i>hanko</i>	<i>hang, -u</i>	<i>vigel</i>
<i>taikina</i> (ka <i>tahdas</i>)	<i>taigen, tainas</i>	<i>kohetuss, tahass</i>

3. Substantiivseid sõnu muilt mõistealadelt:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>lauvantai</i>	<i>laupäev</i>	<i>poolpüha, põlöpühä, põlBa</i>
<i>halme</i>	<i>ale</i>	<i>sõõrd, saat</i>
<i>vako</i>	<i>vagu</i>	<i>virgess, viirguss</i>
<i>maantie</i>	<i>maantee</i>	<i>suurtee, sürentē</i>

4. Omaduste nimetusi:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>vasen</i>	<i>vasak</i> (ka <i>pahem</i>)	<i>kura</i>
<i>terävä</i>	<i>terav</i> (ka <i>vahe</i>)	<i>vaib, -a</i> (ka <i>terräv</i>)
<i>punainen</i>	<i>punane</i>	<i>verrev, verev</i>
<i>märkä</i>	<i>märg</i>	<i>like, hämm</i>

5. Tegevusnimetusi:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>jaksaa</i>	<i>jaksama</i> (ka <i>suut- ma, jõudma</i>)	<i>sutma</i>
<i>pestä</i>	<i>pesema</i>	<i>mõskma</i>

b) Lõunaeesti ja soome ühissõnad, mille tähenduslikud vasted põhjaeestis on etümoloogiliselt erinevad:

¹⁾ Tähenduses 'Quirl'.

1. Looduslike mõistete alalt:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>lähde</i>	<i>läte</i>	<i>allikas</i>
<i>savu</i>	<i>sau</i> (ka <i>suits</i>)	<i>suits</i>
<i>koivo</i>	<i>kõiv</i>	<i>kask</i>
<i>juovukat</i>	<i>joovika'</i> , <i>joohka'</i>	<i>sinikad</i>
<i>susi</i>	<i>susi</i>	<i>hunt</i>
<i>majava</i>	<i>majaja(s)</i>	<i>kobras</i>
<i>vuona</i>	<i>voon(ake)</i> , <i>vuun</i>	<i>tall</i>
<i>sisas, sisava</i> (ka <i>sa-</i> <i>takieli</i>)	<i>sisask</i>	<i>õõbik</i>
<i>tävy</i> (ka <i>keuhko</i>)	<i>täü</i> (ka <i>kops</i>)	<i>kops</i>
<i>veli</i>	<i>veli</i>	<i>vend</i>
<i>sisar</i>	<i>sõsar</i>	<i>õde</i> (kohati ka <i>sõ-</i> <i>sar, sõhar</i>)
<i>morsian</i>	<i>mõrsja</i>	<i>pruut</i>

2. Esemelise kultuuri alalt:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>veitsi</i>	<i>väits</i>	<i>nuga</i>
<i>vasara</i>	<i>vassar</i>	<i>haamer</i> (ka <i>vasar</i>)
<i>ruuhi</i>	<i>ruhi, ruuh</i>	<i>küna</i>

3. Substantiivseid sõnu muilt mõistealadelt:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>hää</i>	<i>hähä'</i> , <i>ähjä'</i> (ka <i>pulma'</i> , <i>saaja'</i>)	<i>pulmad</i> (ka <i>sajad</i>)
<i>ristiäiset</i>	<i>ristse'</i> , <i>ristjatse</i>	<i>varrud</i> (ka <i>joodud</i>)
<i>peijäiset</i> ¹⁾	<i>peie</i>	<i>matused</i>
<i>suurimat</i>	<i>suurma'</i>	<i>tangud</i>
<i>lipeä</i>	<i>lipe</i>	<i>leelis, leheline</i>

4. Omaduste nimetusi:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>lämmi</i>	<i>lämmi, lämi</i>	<i>soe</i>
<i>ahdas</i> ²⁾	<i>ahtakõ(nõ)</i>	<i>kitsas</i>

5. Tegevuste nimetusi:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>haukata</i>	<i>haukama</i>	<i>hammustama</i>
<i>kuolla</i>	<i>koolma</i> (<i>kuulma</i>)	<i>surema</i>

1) Matusesõoming, matusepidu.

2) Soomes ka *kitsas* 'kitsi'.

hyyytä	hüübümä	tarduma, tarretama; hanguma (kohati ka hüüdima)
itkeä	ikma	nutma (ida pool ka itkema)

4.

Ülalesitatus eraldasime siis põhjaeesti ja soome häälikulisi ja morfoloogilisi ühisjooni 23 punkti, neist esmajärgulisi 7, teisejärgulisi 9, kolmandajärgulisi 7. Lõunaeestil¹ ja soomel leidsime ühiseid jooni karva rohkem, 26 punkti (esmajärgulisi 9, teisejärgulisi 5, kolmandajärgulisi 12). Et nende ühisjoonte sisulist külge, väärtust on raske võrrelda täpsamalt (teataval määral hõlbustab seda vahest ülalesitatud jaotus kolme liiki) ja tõenäolisena paistab, et viimased on eesti keelt õppivale soomlasele vähema kaaluga kui esimesed, tohiksime küll arvata, et häälikuliselt ja vormiõppeliselt pole lõunaeesti murre soomele mitte lähem põhjaeestist. Küsimusse tulevast sõnavara raskust aga kinnistasime põhjaeesti ja soome ühisjooni 47 ja lõunaeesti ja soome ühisjooni vähem, nimelt 26. Nii oleks siis PE ja LE sõnavaraliste erinevuste suhtes põhjaeesti soomele märgatavalt lähem kui lõunaeesti. Kuid vaevalt küll mõjub nende paarikümne, olgugi tähtsa ja harilikult tarvitatava PE ja Sm ühissõna ülekaal soomlasele kuigi tunduva hõlbustusena PE murde omandamisel. Nõnda siis jõuaksime tulemusele, et puudub objektiivne alus väitel, et tartu-võrumurre oleks soome keelele lähedasem tallinna murdest.

Kui aga ligemalt vaadelda põhjapoolse murde üksikuid alamurrakuid, on leida soomele veel lähedamaid sugulusidemeid. Kõige pealt n. n. kirdemurrakud, Jõelähtme idapoolsete rannaküladega alates, kord kitsama, paarikilomeetrilise, kord laiema, mõnekümne-kilomeetrilise rannaribana, ja Narva jõe läänekalda küladega lõpetades, kubisevad osalt algupärasemaid, osalt hilisemaist soomelistest keelendeist niivõrt, et neid murrakuid väga hästi võiks pidada Soome omiks, vahest mitte vähemal määral kui näit. soome edelamurdeid, Hanko ja Pori vahelisel rannikul. Siit leiame häälikulisi soomepärasusi nagu *k*, *p*, *t*¹) alalhoid vähemalt intervokaalselt, pearõhulise lühikese silbi järel (*raba*, *madu*, *sigudelle* 'sigadele', illatiivis kahenemata: *vede* 'vette', *ligo* 'likku'), 2. ja 3. pikkusvälte sa-

¹) Need *k*, *p*, *t* on pisut tugevamad kui eesti *g*, *b*, *d* ja on näidetes märgitud lihavalt trükitud *g*, *b*, *d*-ga.

masus, palatalisatsiooni puudumine, muistsete *yl* ja *yr* ühendite esindus *ul*, *ur*-ga (*kaula* 'kael', *siulad* 'sõelad', *naurama* 'naerma'), kohati kaksiksulghäälikute lühenemine teatud tingimustel (*kukko* 'kukk': *kugod*, *kodi sobis*¹⁾ 'koti sopis', *aragad*, *mustiged*, *piesastigus*, *ubudan* 'uputan'), *ηη* esinemine nõrgas astmes (*καηηας*, *λαηηαδ*; nõnda ka saartel), kohati *n* püsi *s*-i eel (*kiins*, *läns*, *mantsigad*), *mm* esinemine pluraali 1. pöördes (*tiemma* 'teeme', *kuivatamma*, *parandammo*, *lobedimmo*), sise- ja lõppkao puudumisi (*tundemattu*, *uudine*, *sõaaigane*, *oidama*; *paksu karva*, *pitkä riugu* 'pikk ritv', *savermo* 'saarmas', *umala*) jne. Soomelisi jooni ei puudu siin ka vormiõppelisel alal: partitiivis lõpp-*d* puudumine 3-silbilistel sõnadel (sg. *tieb viguri*, pl. *vareksi*), *i*-pluraali üldisem tarvitamine (*tümi* 'pehmete', gen. *oravi*, *mehil ja naisil*, *kuorist* 'koortest', *pimedis päivis*), ilma lõpp -*b*-ta preesensi sg. 3. pööre (*lähtö* 'läheb', *etsi* 'otsib'), ilma lõpp -*kse*-ta pass. prees. (*saada*, *üöllä* 'öeldakse', *parandetta*), infinitiivid nagu *pidä* 'pidada', *vala*, aktiivi mineviku partitsiibi käänamine (*saanud* 'nie eväd saaned', *kahvatane näoga*) jne. Eriti rohkesti aga kuulduv siin soomelisi sugemeid leksikaalsel alal, mis osalt on kahtlemata vanu ühisjoooni, suurelt osalt aga ka uuemaid laensõnu: *ame* 'seelik', *ihad* 'varrukad', *kaislad* 'kõrkjad', *kimbur* 'tilgastanud', *kiur(u)* 'lõoke', *kühkilaine* (-*läne*) 'meigas', *lahjad* 'veimed', *lesemed* 'kliid', *lõmu* ~ *lemu* 'leitse', *lõömin* ~ *liemina* ~ *lõöme vill* 'tallevill', *lõörik* ~ *lierikene* 'vihmuss', *muuramed* 'soomurakad, kaarlad', *palg(o)* 'kaun', *pard* 'habe', *pelästuma* ~ *pölästämää* 'kartma', *riug(u)* 'ritv', *säie* 'linasõõre', *taebuma* 'painduma', *tahu* 'poole, sihis', *tühkäliha* 'tailiha', *uigamed* 'rannaluidete vahelised loigud', *vaabugad* 'vaarmarjad', *äkk(i)* 'kanatool, kuut' jt. Kõige ohtramalt leidub neid Viru-Nigulas ja Vaivaras, aga ka Kuusalu neemedel.

Mitmeil neist soomeilmelistest sõnadest ulatub esinemisala mööda Peipsi järve kaldaid lõuna poole — lisakusse, Tor-masse ja Kodaveresegi (*ong*, *ongas* 'vana mänd', *ork* 'külm-tõbi', *sokk* 'soo-kask', *uudi* 'voodi üleriie, eesriie', *valdvesi* 'lahtine vesi' jne.) või edela sihis Lääne-Virumaale, Loode-Tartumaale ja kaugemalegi (*erk* 'kodupoolis'²⁾, *kadal* 'hä-dine, vilets', *kummitus* 'tont, viirastus', *oistuma* 'sulama', *reenama* 'mustama', *säästma* 'kokku hoidma', *viratu* 'halb, kõlb-matu [inimesest]' jne.).

1) Vt. joonealust lk. 92!

2) Selle sõna puhteestiline vaste mujal murdeis on *õrk*.

Pilku veel edasi põhjaeesti keskmurretele pöördes leiame siitki jooni, mis on soome keele omile paralleelse, osalt vahest samadest eeldustest tingitud arenemise tulemusi, nõnda Harjumaal *dr* (< *z dr*) ühendi esindus (*ohr* 'oder', *kehrama* 'ketrama'), *o*, *ö* ja *ē* diftongistumine Harjus, Järvas, Virus ja kohati mujalgi (*tuoma*, *vüö*, *siened*), sõnatähenduslikke seiku nagu (*h*)*alb* 'odav' jne. jne. Ja peamiselt sõnavaras, vähemini ka häälikulisel ja vormiõppelisel alal leiame soomega ühiseid jooni veelgi kaugemal — läänes. Nimetaksime siin Läänemaa, Põhja-Pärnumaa, Põhja-Viljandimaa (*obusel pea*) *kenus* 'kõrgelt kõveras', Läänem. *pakutama* 'sundima', *põimima* 'valima', *kebja* 'kerge', (marja, sõstra, pähkli) *rübal* 'kobar', *ründama* 'tormama, jooksuma'¹⁾, *uhkama* 'ähvardama (sarvedega)', *naper* 'hakkaja, näbe, töökas', Risti *sana* 'sõna', *mois*, *kova*, Hiiu *menema*, *muistma*, *lüpsta* 'lüps-takse', *hoone* 'kamber', *hiljuti* 'vaikselt', *att g. atu* 'muistne villane peakate talvel', *kautu* 'kaudu', Muhus *aha* (*tuul*) gen. *ahava* 'kevadene tuul', *sakku maksma* (vist uuem laen, mere-meeste keele kaudu) 'trahvi m.', *äkkama* 'märkama (äkitselt)', Saaremaa *lahve meri* 'lahtine, ava m.' (vrd. sm. *lauhea*), *aakrik* 'merelt randa aetud vara, laevarisu' (vrd. sm. *haaksirikko*, 'laevrikk, laevahukk, Havarie') jmm.

Kõigi nende põhjaeesti üksikmurrakute soomeilmeliste sugemete ajaloolise väärtuse üksikasjalikum valgustus ja kindlaksmääranng oleks muidugi meie murdeuurimise üheks lähemaks ülesandeks.

Albert Saareste.

¹⁾ Vrd. siiski Risti *rüntama* 'laupäeva õhtul küla mööda hulkuma (poistest)' (AES kogus, üliõp. S. S o o s a a r e noteeritud), mida mag. P. A r i s t e oma (käsikirjalises) laudatur-töös „Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles“ on õigusega ühendanud eesti-rootsi sõnaga *rünt* 'hulkuma'.

EESTI RAHVALUULE KEELEST.

On võidud kindlaks teha, et eesti rahvaluule, oma juurtega vähemalt, kaugemasse minevikku tagasi ulatub, kuigi päratu laialise materjali, umbes 70 000 lauluvariandi, üksik-asjalise uurimise puuduse pärast veel võimatu on ütelda, mis-
sugustesse aastasadadesse selle nii münditult kodupärase luule õitsmise ajajärk langeb. Mõnesugustest asjaoludest järeldades võib oletada, et eesti rahvaluule oli veel XVIII aastasajal ja tõenäoliselt selle eelmistel kõikepidi rahva vaimse elu virge võsa, mille läbi tolleaegne patriarhaalne küla-ühiskond enesele avaldust otsis. Võimalik on ühtlasi, et suur osa rahvaluulet on tõepoolest keskajast pärit, aegadest enne XVI aastasada. Kas ta varasest keskajast, 1200-st kaugemale eesti rahva muistsetesse aegadessegi küünib, on raske midagi kindlat ütelda. Selle kohta on küll oletusi tehtud, muu seas värsimõõdu varal. Senini ei ole ometi midagi niisugust esitatud, mis seda arvamist suudaks ümberlukkamata tõsiasiaks teha. Vähemalt ei ole rahvalaulude sisust võidud paganuse-aegsete olukordade kajastust leida, kuigi katoliku-aegsed ained (legendid, kristlikud kujutlused ja nimed) neis võrreldes ilmsed ja suhteliselt ohtrad on. Tõsi, rahvalaulude tekstis esindub, küll kaudu minnes, mõni paganalinegi mütoloogiline nimi nagu *Tooni*, *Toonela*, *Manala*, *manalane*, *Hiisi*, *Hiidela*, *Äio*, *Äiolane*, *kalm*, *kalmuline* jmm., kuid nendelgi põlistel nimedel on ilmselt kristlik münt, kuna enamik neist, näit. *Tooni*, *Toonela*, *Manala*, *manalane*, *Hiidela*, *Äio*, *Äiolane*, kas all-ilma, põrgu valitsejat või põrgut tähendavad ja otsekohe pagana-aegset kujutlust ei esita, nagu ka teiselt poolt setukeste lauludes sagedasti leiduvad kristlikud nimetused, nagu *Halv*, *Tikē*, *Nälg*, *Pagan*, *Tühi* jmm. seda tunnistavad. Tähelepandav on ühtlasi, et eespool-toodud muistsed müütilised nimetused on piiratud peajasaliselt Kirde-Eesti, s. o. Virumaa, ja ennegi Setumaa luule piirkon-

naga. Kahtlemata ei ole see juhuline, silmas pidades seda asjaolu, et nii Setumaa rahvalaulud kui eriti Virumaa kirde-eestilised rahvalaulud ilmselt eesti rahvaluule vanemat ja paremini alalhoidunud kuju näivad esindavat.

Võiks arvata, et üksikutes laululiikides, nii pulmalauludes, mis instituut ju igivana on ja läbi aastasade säilinud, leiduks kindlaid põliseid tõendeid paganusest. Aga lugu ei ole mitte nii. Pulmalauludes lastakse *Neitsit Maaria* ja *Jeesus* pulmarongi kohata ja teda tervitada. Ja tuhulauludel on otsekohe kristlik alus, nagu Mardi ja Kadri lauludelgi, mis keskaja praktilis-usulisest kombest esile on võrsunud. Nii ei olegi ime, et senini siduvat tõendust ei ole võidud saada eesti rahvaluule põhja pagana-aegsusest.

Aga rahvaluule vormi kõrval, mis kindlasti igivana, on siiski üks asi, millele, kui seda üksikasjaliselt jälgima asutakse, mõnesuguseid järeldavaid otsuseid võidakse ehitada. See on rahvaluule keeleline väljendus kõige laialisemas mõttes.

Olen ühes kirjutises¹⁾ selle oletuse lausunud, et Eestis on juba õige varasel ajal teatav kindlakujuline ühiskeele vorm olemas olnud, nimelt rahvaluule oma, mis veel selgesti meieni küündinud rahvalaulude murdelisest keelekujust läbi paistab. Sellega on mõteldud kogu ühiseid hääleõpetuslikke, morfoloogilisi, stiililisi ja sõnastikulisigi iseärasusi, mis kõigile eesti rahvaluule toodetele, iseäranis väga lahkuminevast murdelisest keelest hoolimata, enam-vähem omased ja iseloomulised. Seesuguse ühise luulekeele olemasolu terves eesti rahvalaulude määratus kogus, mis seesugusena iseenesest õige pikka luuleviljelust eeldab, on varakult tähelepanekult äratunud ja otsuse tegemisele meelitanud. Selles rahvaluule keele samasugususes ja ühtluses on õigusega — nii juba Hurt — püütud nüüdse eesti keele vanemat, isegi igivana olukorda näha, mis ennast igal pool oleks alal hoidnud, kus aga eesti rahvalaulu iganes on kõlanud. Üksikute rahvalaulude murdeline keelekuju oleks seda oletust mööda ainult hiline pealiskihht, mis ei ole suutnud vanu olukordi täiesti kinni katta, kuigi see nivelleeriv tegevus igal pool tõesti otseteed valdav on olnud. Olen sellesse alg-eesti teooriasse varemalt juba²⁾ pöördunud muutusi tuua, eeldades, et suur osa ühiseid rahvaluule iseärasusi ei tarvitse kaugeltki alg-eesti keele olukorda tagasi ulatuda, vaid et nad peaasjaliselt ühe laulurikkama maakonna, Virumaa, vanamoelise murde ja nimelt selle vanema

1) Eesti keel, Eesti maa, rahvas ja kultuur.

2) Eesti kirjanduse ajalugu I.

kuju siirdumisi muude murrete alale esitavad, nii siis murde-laenusid, olgugi võrreldes vanu ja ea poolest auväärilisi.

Vaadeldgem üksikult neid iseärasusi, mis moodustavad rahvaluule keele olulise iseloomu, üheskoos, üksikult või rühmiti.

Võiks eeldada, et rahvaluules, mille sündimise ja õitsmise ajad aastasadade taha ulatuvad ja mis juba hävinud kultuuri olukordi ja sugemeid kajastavad, leidub aineid ja elemente aastasadade tagusest keeletarvitusest, jälgi rahvaluule aja-loost, jälgi mitte üksi ajaoludes maksmas olnud sõnadest ja laensõnadest, millest tähtis osa meie-aegsele hariduse-olukorrale võõraks ja otsekohe mittemõistetavaks on saanud, vaid samuti, ja seda veelgi suuremas ulatuses, jälgi morfoloogilis-test ja häälikulistest nähtustest, vormidest, mis mitte nii konkreetsed, nii või teisiti kindla sisuga seotud ei ole, vaid välised, formaalsed. Seesugustena on need palju kindlamini kui muud keele-elementid võrreldes hästi säilinud meetriliste ilmete, prosoodiliste nõuete külge joodetud. Ja kuna kindlakavaline rahvaluule värsimõõt põline vana on, siis on pidanud vanapärasus ka rahvaluule keeleliste vormide ilmes kuidagi alale jääma ehk nii või teisiti nähtavale tulema, sellegi aja-teguri mõju kiuste, mis vanapärased jooned kõikepidi nivelleerib ja liiga teravasti silmatorkavad iseärasused, murdelised omapärasused ja erinevused hävitab.

Vaadeldgem kõige pealt, kuidas on lugu rahvaluule fonoloogilise ilmega.

On üldiselt tuttav ja tunnustatud asjaolu, et eesti rahvalaulud, suurelt osalt alles XIX aastasaja 80. ja 90. aastate sees üles kirjutatud, nõnda siis sel ajal, kui nad juba niitelda paratamata leheheidu ja hävimise ajajärku olid jõudnud, päris reeglikorraselt, ühe või teise murde keeles esinduvad, kus nad viimati on kirja pandud ja niimoodi enne ähvardavat kadu fikseeritud. See maksab üldistes joontes iga rahvalaulu kohta, sest see tuleb muistse luule ilmenemise konkreetsusest. Aga see eeldab ühtlasi iga muidu nii rändamishimulise rahvalaulu teisendi lühemat või pikemat kohal-püsimist ja vormi ühtlustamist laulvate esitajate poolt. Ometi on läbi selle murdelise kesta ja sagedasti uuemagi-aegseks tasandatud keelelise ilme siin-seal mõni võõras, võõramurde-line või vanapärase, vana, põline vana häälikuelement, fonoloogiline jäänus otsekui kivistis savi pealiskorda alale jäänud, paistma seesugusena, nagu ta aastasadasi tagasi kõlas või nagu ta mõni aeg tagasi kuski naabermurdes või veelgi kau-gemas kui naabermurdekeeles kuuldus.

Eespool-puudutatud asjaolud teevad võimalikuks rahvaluule keeles erikihitised jälgida ja nende sademete varal mõnesuguseid järeldusi teha, muidugi väga suure ettevaatusega, sest et juureldav materjal, nähtus on iseenesest väga kompleksne ja keeruline, läbi põimitud.

Tuleme kõige pealt n. n. v o k a a l i k a o juurde. Rahvaluulele võidakse omaseks lugeda enam-vähem sagedat lõppvokaalide ja sisevokaalide säilimist; näit.: *sõprã*, Helbi, SL III 1684₁₉, *Tetrë*, Hinds., SL I 503₅₉. Veelgi suuremal määral kui lõppvokaali alalhoidu võidakse teise silbi vokaali säilimist muistsele luulele loomuomaseks pidada; näit.: *sõitama*, Saar. M. 183₁₄, *vastane*, Rãp., SL I 199₄₈, *hommeneksi*, Vir., N I 34₄₂, *vottimed*, Kolga, H IV 6:130.

Mis muidu vokaalide käsitusse rahvaluules puutub, siis leidub siin-seal ühte ja teist, mis laseb vanemat olukorda läbi vilksatada. Ka teise ja kolmanda silbi vokaalid on rahvaluule säilitavas ümbruses sagedasti paremini edasi andunud.

Muidu on lugu, mis setu lauludesse puutub, nii, et algupärase teise jne. silbi *ü* asemel esineb sagedasti *i*. Näit.: *sãngikene*, Tooña, SL I 119₁₅, *kütist*, Miek., SL I 612₇₃, *neitsikene*, Helb., SL II 1400₃₉ jne. Ohtraid *i*-lisi vorme tuleb salgamata laenudeks murretest pidada, kus *i* < *ü* läbi on viidud. Sääraste juhtumite rohkus kinnitab omast kohastki laulude suurt voolu põhjast ja läänest kagu poole.

Edasi võidakse konstateerida, eriti setu lauludes, algupärase *i* säilimist vokaali ees paaris-kolmes sõnas: *mõrsijat*, Rãp., SL I 643₈₄; vrd. sm. *morsiaimet*, Lüg. *mõrsimed*, H II 3, 611 (165₂), Kolga *morsiamed*; *vainiulta*, N I 3A₃, *vainiulle*, Jã-Mad., EÜS VII 1547 (29), mis kõik vormi *vainio* eeldavad; vrd. sm. *vainio* 'luht, nurm'. Märgitagu samuti: *vainijale*, Åksi, ERI I 70 Ta 1₃ jmm. *vaanijale*, Miek., SL III 1725₈₆.

Veel on olemas üks sõna, kus esialgne *-ia* resp. *-io* on säilinud, rahvalauludes peaaegu läbi terve keeleala. See on *mõisa* vaste, vrd. sm. *moisio*. Rahvaluule harilik vorm on *mõisia*. See esineb Kirde-Eestis, Pärnu pool, Viljandimaal, Võru- ja Setumaal. Näit.: *mõisija*, Lüg., H III 12, 125 (65), *mõisjasse*, Häadem., H II 24, 707 (5₂₇), *mõisiasse*, Holstre, ERM 10, 85, *mõisijasse*, Vilj., EKS Peet 343, *mõisijat*, Vastsel., SL II 1218₁₆, *mõisiahe*, Vilo, SL I 572₆₁, jne.

Ka sõnas *tõotama* on esialgne rida *-oļvoļ-* mitte ükski nüüdes Kirde-Eesti murdes, vaid ka mujalt saadud rahvalauludes säilinud. Vanem kirjakeelgi 1600. aastast on samal seisukohal. See tuleb ilmselt selle keelefaasi idamurdelisuse arvele panna.

Rahvalauludest leiame ka — ja eriti selles avaldub eesti rahvapärase laulukeele vanemus — veel kokkuliitumata, k o n t r a h e e r u m a t a v o k a a l i s i d, olgu need assimileerunud või assimileerumata. Esitatagu esiteks eelmine juhtum, ruumi kasinuse pärast piiratud arvu näiteid tuues. Nii esindub *a* teatavates tingimustes, mille säilimiseks prosoodia nõuded mõju on avaldanud, silbi loetluse suhtes, *a'*-na, näit.: *voõraasta*, Knüpff., N III 98B₉, *taevaasta*, N I 28A₅, *kitsaasse*, Jä-Mad., EÜS VII 1537 (15₃), *saapaad*, VK II 441A₁₂, *kaika'aga*, Muhu, M. 133₃₅. Samuti muud vokaalid: *uoneesta*, Muhu, H II 6, 617, *voodõ'õlõ*, Röp., SL II 1155₄₈, *kalliämbi*, Jõhvi, H III 12, 42 (32₁₈), *valmi'isse*, VK II 352B₇, *käitki'issa*, VK II 196₁₀ jne.

Nagu eelmisest selgub, on säärased kontraheerumata vormid, kus siiski assimilatsioon on sooritatud, tervel eesti keelealal üldiselt tuttavad, kuigi neid ilmselt kirde ja kagu pool, kus keel muidu nii kõnes kui rahvaluuleski suuremat vanapärasust avaldab, ohtramini on esindatud kui ehk läänes, põhjas või keskosas. Need asjaolud, lisatagu, ei ole juhulised.

Aga rahvaluule, samuti tervelt keelealalt, tunneb veelgi vanamoelisemaid vormisid, kus kolmanda silbi vokaal assimileerumata on säilinud. Järgneva näited, kõige pealt — *a'*-st, millest pärast *a* on sündinud, siis — *i'*-st, millest *i* on saadud: *puhtaessa*, Lüg., H II 3, 663(305₉), *lounaella*, Vaiv., H III 1, 96 (4₁), *põesaessa*, Türi, ERI I 31 Jä 11₈, *taevaesse*, Aud., H I 2, 35 (5₃₉), *taevaesse*, S.-Jaan., ERI I 68 VI 4₂₁, *valmiesse*, Tarv., EÜS IX 339(103), *valmi'eksi*, Muhu, M. 31₁₃, *kauniella*, VK I 116₁₀, jne.

Ilmselt põlisteks, rahvaluulele omasteks keelekujudeks tuleb lugeda neid juhtumeid, kus algupärase *z* jätkajana esindub *h*, mis moodustab teise ja kolmanda silbi jaotuse. Siingi võib kolmanda silbi vokaal kas assimileerumata või esimese silbi vokaaliga assimileerunud olla, nii siis *-ahe-*, *-ihe-* või *aha-*, *-ehe-* ja *-ihe-*¹). Näit.: *armahani*, Vastsel., SL II 1095₉, *saibahast*, Vastsel., SL I 488₆₈, *kirvõhelle*, Vinni, SL I 510₅₁. Eespool-esitatud vormid, kus esialgne *h* on säilinud, on eriti setu-võru vanamoelistele murretele omased, kuna seal *h* ka muidu on säilinud.

Setu lauludki esindavad *h* suhtes ilmselt põlist vana rahvaluule keele seisukorda, samasugust kui see, mida ingeri rahvalauludes soome keele alal võidakse konstateerida ja millest

1) *h* esindub kagupoolsetes murretes ka *j* asetäitjana, analoogiliselt.

eespoolset nähtust raske on eri arenemise saaduseks lahutada. Pigemini tuleb selles punktis, samuti kui nii mitmes muus, selgesti nähtavale igivana eesti ja teiselt poolt ingeri rahvaluule ja eriti selle keele ühtlus. Selle takka kajastuvad ilmselt õige vanad olukorrad.

Eespool-laesusutud oletust toetab seegi, et Kirde-Eestis ja mujalgi — tõsi küll, enam juhuliselt — vormisid esindub, kus *h* asemel, mis on algupärane, *i* leidub, see *i*, mis muidu nii sagedasti viru murdes *h* ja teiselt poolt *δ* jätkajaks on saanud. Näit.: *ogajad* 'okkad', Kolga, *Rukkijad*, Jõh., H II 1, 207 (309₂), *Taggant taevaja*, Knüpf., N III 104A₂₀, *mõttejed*, Vän., ERI I 130, Pä 1a26.

Mis eespool ainsusevormidest üteldud, maksab *mutatis mutandis* ka mitmusevormide kohta, kui noomenid küsimuses on. Mis minev. *-ihe* resp. *-i'e*-sse nii aktiivis kui passiivis puutub, siis vt. allpool morfoloogilist ülevaadet. Eesti rahvaluulele on omased eriti *assimileerunud*, kuid *kontraheerumata vokaalid*, mis kahele silbile jagunevad; näit.: *virgeesti*, Kolga, H II 40, 745 (34₄₅), *kergeemad*, Lüg., H II 3, 645 (262₂₅), *valge'e* valadeti, Kolga, H IV 8, 929 (52₈), *sage'este*, Räp., SL II 1184₂₃, *valg'ētä*, Tiiliste, SL I 79A₂. Eespoolestatud vormid on ühetasaselt tervel maal esindatud, ka kagu pool, kuigi seal mitte harilikud. Nad kajastavad ilmselt nüüdsete vormide varasemat faasi, mille rahvalaulude reeglikorrane värsimõõt on omane olnud alal hoidma. Eelmiste kõrval esindub siiski Kolga neemel *-e'a-* vorm, milles *δ* on hävinud, kuid *a* püsinud: *halea*, Kolga, EÜS X 1253 (11), *selgeaksi*, Kolga, H II 40, 739 (30₂). Neid on piiratud alal ja neid tuleb murdelisteks lugeda, olgugi et neid *-e'e*-liste eelastmeks võidakse pidada. Eespool-esitatud adjektiivivormidega võidakse sm. vorme võrrelda, muu seas ka ingeri-poolseid. Viimaseid tuletavad ka vahest Kirde-Eestis tarvitatud *-i'a*-lõpulised meelde: *korg'ia*, Kolga, H IV 6, 228(52₃).

Esialgse *δ* asemele on võinud, peajasaliselt Kirde-Eestis, selle üsna reeglikorrane esindaja *i* areneda. Nii on saadud liide *eja* resp. *ejä*; näit.: *jämejäd*, Kolga, H II 40, 715(56), *kärejäd*, . . . *räbejäd*, Kolga, H IV 6, 50(21). Vorm on Kolga neeme murdele eriti omane. Juhuliselt leidub siin-seal isegi *v* endise *δ* jätkajana. Näit. Leppa *sirgeva* sülleje, N II 43A₁₃, jne.

Lõuna-Eestis on *-eda*, resp. *-eða* pisut teisiti arenenud kui põhja pool, eriti kirdes, *δ* asemele on *h* astunud, kesteab siis, kui *a* oli eelmise *e*-ga resp. *e*-ga juba assimileerunud, sest

-cha-lõpulised adjektiivid kuuluvad haruldaste hulka: *mageha*, Ráp., SL I 198₆₅. Tavalised on sellevastu -ehe- resp. -ehe- lõpulised: *Tahehelt*, Lob., SL II 1385₅₃. Ka mitmusevormides on h: *Kergehist*, Helbi, SL III 1907₄.

Kuid veelgi tähelepandavam on *d* esindumine neiski sõnades, mille esimene silp on ülipikk, juhtum, kus põhja-eesti kirjakeeleski reeglilikorrane kadu aset on leidnud: Lumi *valgedad* käiksed, Vaiv., H III 1, 63(2₂₂), *ruugedad hiuksed*, Lüg., H II 3, 653(271₆), Vesi *sirgeda* siessa, Lüg., H II 1, 607(785₂₀), *valgedeksi*, Muhu, M. 30₈, *kavvetahe*, Vastsel., SL II 859, *kavvetehe*, Porov., SL II 1427₂₀.

Kahtlemata on ses juhtumis tegu õige vanade sõnakujudega, mis rahvalauludesegi alale on jäänud. 1600. a. kirjakeeleski leidub samasuguseid, näit. *õigedad* jmm. See ei ole sattumus. See, nagu mõni muu asi, kinnitab suurelt osalt varasema kirjakeele ja rahvaluule õitsmisaja sama-aegsust. Setu murdes ja Võru pool on samane adjektiiv kui *kavvêde* kõnekeeles tavaline, jäänus algupärasemast olukorrast, vrd. ka Urv. *kavvõda*, EÜS VII 107(110). Siia kuulub ka *õgiv*, gen. *õkva*.

Vokaalirida -a'a- või -e'e- on võinud sündida veel n. n. kontraheerunud verbides. -e'e- on loomulikult sel teel tekkinud, et teise silbi *a* resp. *ä* kolmanda silbi sarnaseks assimileerus, siis -e'e- < -a'e-. Näit. *Arva'ad* kägge kukkuvad, Pä, N II 54A₇, Linälak ei *langeeksi*, Kolga, H II 40, 676(27₆), *liigeenud*, Kurtna, H II 1, 437(600). Esitatud vormisid leidub kõige pealt kirde poolt, kus nad ka kodusemad näivad olevat kui mujal.

Palju sagedam on assimileerumata -a'e- kontraheerivate ja muudegi verbide iteratiiv-vormides: *kandaella*, Kolga, H II 40, 666(10₁₄). Vormid on ilmselt Kirde-Virumaa rahvalauludes kodused, aga neid võib mujalgi esinduda: *halaõlla*, Ráp., SL II 1163₃₇. Kirde-eesti murretes on *ð* kõnealuseski juhtumis võrreldes tavalise esindaja *i*-ga asendatud: *ohkajella*, Kolga, H II 40, 666(10₁₃), *lippajella*, Kolga, H II 40, 672(22₄).

Võru-setu murretes on kontr. verbide teise ja kolmanda silbi vokaali lahusolu alale jäänud ja *ð* h-ga asendatud. Ühelt poolt võru-setu ja teiselt poolt kirde-eesti murrete olukorda silmas pidades ei ole miski loomulikum kui see, et rahvaluule vanemal ajal arenenud ja õitsnud kontraheerumata vormisid tunnustab, niihästi tavalistes verbides kui iteratiivides, mis Eesti kirde- ja kaguosa keeles nüüdki veel nii üldised on, seda enam vanemal ajal.

Aga eesti rahvalaulud, peasajaliselt Virumaalt kirjapan-
dud, kajastavad veelgi vanemat olukorda. Nimelt esindub
rahvalauludes vormisid, milles esialgset δ -d d või t esindab.
Samasuguseid pakub vähesel määral ka vanem kirjandus
1600. aastaist, kust märgitagu: *kogodan* 'kogun', *häbedän*
'häbenen'. Nii ei ole kahtlust nende autentsuses ega easki,
kuigi nad idaeestilist ilmet avaldavad.

Kontraheerunud vokaalid, milles assimilatsioon läbi viidud,
on nüüd tavalised kirjakeele 2-silbistes a - (resp. \ddot{a} -) tüvede
-*da*-infinitiivi vormides ja murdeti isegi mitmesilbiliste omis,
eriti lääne pool, aga mujalgi; näit. *kannatessa*, Lä, N II
88B₁₂. Rahvaluule õitsemise aegu näib vokaal kõnealuses vor-
mis veel üldisemalt kontraheerumata olnud, olgu assimileer-
umata või assimileerununa, nagu näit.: *nutte'essa*, Halj., H
III 2, 20(6₁₅), *nutte'es*, VK II 261A₉, *oide'es*, Martna, EÜS
X 564, 5(10), *vaheteessa*, Amb., EÜS VII 2393(239₃). Ka
setu lauludes ei ole seesugune olukord tundmata, kuigi ta seal
enam juhuline on, sest selles murdes on -*ehe*- reeglikorrane,
näit.: *hirnē'ennä*, SL I 281₁₉. Harilikud näivad kirde-eestis
ometi assimileerumata vokaalid olevat: *oida'es*, Kolga, H IV
6, 26.

Mitmekesine nagu δ esindus muidu Viru ranna murretes
— see näikse eeldavat mitmelaadilist asunikude kokkuseadet
seal kandis —, on ta kõnealuseski juhtumis. Esialgset δ -d
võib esindada i : *kaivajes*, Kolga, H II 40, 721. Võru-setu lau-
ludes esindub δ asendajana h , nagu muidu. Assimilatsioon on
reeglikorrane teise silbi suhtes, näit.: *ikēhēnna* jne., või vokaal
on muutumata säilinud, mis on palju haruldasem: *kalduheni*,
Toona, SL II 955₅, *kutsuheh*, Leim., SL I 598₂₁₄.

Mis veelgi tähelepandavam: d esindub kirde-eestis neiski
juhtumites, kus ta kirjakeeles on häälikuseaduslikult kadu-
nud, 2-silbilistes a - ja \ddot{a} -tüvedes: *niitadessa*, *võttadessa*, Lüg.,
H IV 4, 29 (IX 10).

On veel muidki samasuguseid juhtumeid kui eelmised vo-
kaali käsitlused. Mineviku partitsiibi nii aktiivi kui passiivi
vormis on võinud pärast δ kadumist teise ja kolmanda silbi
(või kolmanda ja neljandagi silbi) vokaal lähestikku sattuda
ja teine kolmanda sarnaseks muutuda. Selle kõrval on siiski
teisigi vormisid, kus vokaalid ei ole assimileerunud. Näit.:
juobnuesse (transl.), Toila, H II 1, 526(695₆), *joonu'eksa*,
Mart., EÜS X 617(77₄) jne.

Tavalise δ esindajana leiame labiaalse vokaali u järelt v ,
nagu muidugi kirde-eestis ja lõunagi pool. Näit.: *jäänuvesse*,

saanuvasse (transl.), Tarv., EÜS IX 337(99), *antuvas*, VK I 54 H 22. Eelmiste asemel on Viljandi pool *-d*-lisi vormisid: *saanudessa*, *jäänudessa* (transl.), VK II 198B_{43,44} *jäänudesse* (transl.), VK II 249A₅₄. Kõik eespool-loendatud partitsiibivormid eeldavad põlist olukorda. Samasugust käsitlust kui *-ud*-lõpulised partitsiibid osutavad mõnesugused muud *-ut*-resp. *-üt*-lõpulised tuletised (abstraktad ja diminutiivid). Assimileerunud, kuigi mitte kontraheerunud vokaalisid leiame mõnesugustes kirde-eesti sõnavormides, näit.: *külküüssä*, Kolga, H II 40, 680(6₁₆). Selle kõrval siiski ka assimileerumata *-ü'e-* või sellest sündinud *-i'e-*lisi: *kätküessa*, Kolga, H 40, 740(31₈), *kohtocie*, Knüpff., N III 98 E₁₀, *taevuessa*, Han., ERI I 47 Lä 14a31.

Tavaline esindus kõnealuses juhtumis on ometi *v*. Näit.: *kätgüvessa*, Kolga, H IV 8, 935₆, *kätgüvesse*, Kolga, H IV 6, 171(20₄), *oluve* (gen.) Kolga, *oluveed*, H III 1, 62(1₆₀), *haiguveksi*, Kolga, H IV 6, 181(27₆), *kohtuvahe*, Vinn., SL I 510₈₃, *kohtuvallē*, Vinn., SL I 621₄₇; *poigavenni*, Pihk., N III 101D₂₅, *poigovani*, ... *ülävāni*, ... *kazavani*, Helbi, SL III 1921_{149,151}, *vel'lovenni*, Järvep., SL II 1426₁.

Samuti on *v* kirde-eesti keele alal, abstraktsetest substantiividest või teisitigi tuletatud adjektiividest: põlve *korguvane*, Kolga, EÜS VIII 1903(134₂₄), minu *kallivune*, minu *laijevune*, Kolga, H IV 6, 284 (5_{5,6}). Aga nagu muidu, on kõnealuseski juhtumis rida veelgi vanemaid vormisid alal hoidunud. Need on sõnakujud, kus *d* esindub *δ* asendajana: *kätkidessa*, V-Sold., H III 1, 25(3₂), Vaiv., *Öludelia*, Jõhvi, EÜS VI 996 (151₆₆), *ölude* (gen.), Lüg., H III 1, 643(4), *orjudesta*, J.-Mad., EÜS VII 1541(19), *taevudesse*, H II 54, 485(175b₄₉), *taevudesse*, Varb., ERI I 44 Lä 7₄₀, *taevudesa*, Muhu, H II 6, 574(175₁₈).

Konsonantismist võidakse muidki üksikuid tähelepandavusi rahvalauludest, eriti setu omadest märkida. Nii on esialgne *-ls* säilinud järgmises sõnas: *Töls'*, imetütereni, Kol., SL II 1090₆₅, *Tölzo'*, imetüt're', SL II 1090₇₀. Samuti on esialgsest *ns*-st setu murdes üksikutes sõnades *-nts*-esindus olemas, samasugune kui kohati kirde-eestis, kuna kirjakeeles nüüd *s* esindub. *Mändzi* üks meelimerakēnē, Laz., SL III 1689₃₁, *lantsikohe*, Treesk. SL I 142₆₂, *landzikost*, Vinn., SL I 618₄₉ jne., kuigi selle kõrval ka: *laasistust*, Vers., SL I 285₁₈. Kõnealused vormid on kas igivanad jäänused või kesteab veelgi hõlpsamini seletatavad murdelaenud. Esialgsest *b_i*-st on, niisama kui soome ja kirde-eesti keeles, setu lauludes ja setu-

võru murdeski üksikus sõnas *-bi-*: *kubiad*, Jõh., H III 1, 229 (27₃), *kubijakene*, Lüg., H II 3, 625(212), *kubijale*, Räp., SL II 834₁₇. Esialgne geminaatne *-nn-* on sõna sees kaugemal esimest silpi reeglikorraselt lühenenud. Setu lauludes on üksikutes juhtumites veel *-nd-*liste korral *-nn-*lisi vormisid: *tuhannē*, Kran., SL III 1631₃₇, *tuhannēlize*, ... *saannēlize*, Kol., SL II 1544_{5,6}. Kahtlemata on siin tegu vanema kujuga.

Setu-võru laulude suhtes eriti tähtis on sõna algulise *h* erisugune käsitus eri murretes. Kuna *h* põhja-eestis õige varakult on kadunud, suures osas igatahes juba enne 1500 või selle paigu, on ta lõuna-eestis, nimelt võru-setu keele alal säilinud, samuti kirde-eesti väikestel rannaribadel ja osalt Saaremaalgi. Sagedasti esindub sõnaalgulise *h* suhtes setu lauludes kaheksugust. Kord on sõna *h*-ga algav, kord *h*-ta. Nii esindub, et näiteid tuua, *õhva*, mis ilmselt *h*-ga algav sõna on olnud, vrd. sm. *hieho*, pea *h*-ga, pea jälle ilma. Laenuks tuleb ikkagi *h*-tut vormi pidada. Näit.: *hõhvasarve*, Vasts., SL II 1405₁₉, *hõhvakēzē*, Hel., SL II 1393₃₂. Aga selle kõrval: *õhva*, Hil., SL II 1578₁₀. Samasugust vahetlust avaldab rahvaluule teisendites *uhmer*: *humbereh*, Räp., SL II 1184₅₇, kuid: *uhmōr*, isegi kõnekeeles. Edasi: *hähnä*, Pur., SL I 468₄₁, ja: *ähnätsirk*, Puogn., SL I 492₆₄, *ähne* (gen.), Puogn., SL I 351₄₇ jne. Pandagu tähele kõrvuti esinuvaid vormisid *hõiku* ja *uiku*: *Uikuvat*, *hõikuvat*, Toona, SL I 439₁₅. On ilmne, et *h*-ta sõnakujud on saadud neist võru-setu naaber-murretest, kus *h* oli jõudnud ära kaduda, nagu üldse põhjapoolsetes murretes. Sarnaseid sõnu on võru ja setu rahvalauludes võrreldes rohkesti. Märgitagu edasi: Unõpadi *umõline*, Räp., SL I 207₁₀ hariliku *h*-ga algava vormi kõrval; *ull*, *ullikene*, mida ei saa tavaliselt eraldada põhjapoolsetest sõnadest *hull*, *hullukene*, vrd. ing. *hullukkainen* = laps, samuti *aha*: Aij tä *aha* aida ette, SL I 481₁₅, tavalise *hahä* kõrval. Aga isegi seesugused sõnad kui *harima*, *harunema*, *hargnema* ja *harutama* esinuvad õige reeglikorraselt *h*-ta: adēr *aritust*, Kr., SL I 589₅₇ jne.

Leidub üksikuid juhtumeid, kus helilise konsonandi järel on *-h-* setu lauludes alal hoidunud: *vanhut*, Hel., SL II 1610₉₀, Hel., SL II 1475₁₀₅ jne. Märgitagu ms. ka *-rh-*: *varha*, Kolov., SL II 1524₅₃.

Ka *j* on võinud rahvalauludes harilikust paremini alal püsida, mõnes juhtumis eriti. Nii sõna-alguses setu lauludes: *Mara jüvä maitsmada*, Laos. SL III 1851₃₂. *Vajeh* esialgne kuju on vahel hästi säilinud. Näit.: *Vaijehēltä* viinavaadi,

Set., SL I 107¹¹³, või: Võtme viie *vaijeelle*, Hall., H. II 5, 33(18₉). Sõnasisene *j* on setu murretes sagedasti alal hoidunud sõnas *värav*, mille esialgne kuju on *veräjä*, vrd. sm. *veräjä*: *Väräjä* esi ette kasonu, Set., SL I 494₂₂.

Mis morfoloogiasse puutub, siis osutab seegi mõnesuguseid tähelepandavaid iseärasusi. Partitiivi (ains. ja mitm.) vormides on rahvaluules kahesilbistes tüvedes *-da* resp. *-dä* olnud. Harilik *δ* on kirjakeelsetes vormides tavaliselt kadunud. Lõpud *-da* ja *-jä* ei ole haruldased kirde-estis lauludes. Näit.: *piimaja* punasta, H I 1, 315(21). Tavaline partitiivi lõpp rahvalauludes on *-da*: *luudada*, V.-Sold., H III 1, 34(12_{4,9}), *osada*, Han., EÜS VII 486(283), *vaskēda*, Miek., SL I 496₄₇ jne. Sellegi pärast näib asjalugu nii olevat, et vormi esindumise tihedus seda enam väheneb, mida enam lõuna poole minna. Virumaal on ta sellevastu veel hiljuti kõnekeelseski tavaline olnud.¹⁾

Mitmuse partitiivivormides on *-ja* muidu palju tavalisem kui ainsuse omis: *varsuja*, Kolga, H IV 6, 49(21), *puneja*, M 6. Eespool-esitatud vormid on mujalgi kui kirde-estis tuttavad, kuid viimases kodupärased. Mitmuses esindub *-ja* asemel tihti ka *-je*. Aga palju tavalisem on mitmuseski *-da*, mille ette *i* on liitunud: *hārgida*, Vaiv., H I 1, 13(11₉).

Illatiiv, nii ainsuses kui mitmuses, teenib rahvaluule keele seisukohast erilist tähelepanekut. Kui *h* kaasuse lõpus kadus, tekkis kokkutõmbumata vokaalirida. Näit.: *merēe*, Vaiv., H III 1, 73(183), seals. 74(1₁₈). *Selge'e*, *metsa'e*, V.-Sold., H III 1, 23(2₂₁). Seesugused vormid on peaaegselt kirde-estis lauludest tuttavad. Märgitagu ka *-ja*: Tuoga mu oma *tubaja*, Lüg., Veske 1878 nr. 17. Harilik illatiivi lõpp on *-je* ja see esindub läbi terve keelepiirkonna, välja arvatud võru-setu murdeala. Kõrvalise rõhuga silbis on see *-je* *-ie*-ks arenenud ja esindub inf. lõpus *-maie* väga rikkalikult, isegi võru-setu lauludes. Näit.: *metsäje*, VK II 458B₆₁, *vedeje*, Muhu, M. 88₁₉, *koduje*, Muhu, M. 116, jne. Neist illatiividest rahvaluule otse kubiseb. Aga kuigi lõpp igal pool tuttav, tuleb teda algupäraselt viru murde vormiks pidada, kus *i* < *h* on sooritud. Sealt on *h* ühes lauludega levinud. Algupärane illatiivi lõpp on paiguti lääne- ja kagumurreteski alale jäänud, üksikutes sõnades nagu *Sohe* 'suhu', Lõuna-Saaremaa, *Kohe*,

1) Selle kohta ütleb ms. Virumaa rahvalaulude korjaja J. Ustallo, H II 10, 383(110): „Ennemalt räägiti *peada*, *isada*, *emada* jne., nüüd *pead*, *isa*, *ema*. Ainult mõned vanad inimesed räägivad veel nii.“

VK II 262A₂₂. Kuid ennegi võru-setu murdes ja nimelt sealt saadud rahvalauludes on ta võrreldes hästi säilinud. Näit.: *soohe 'sellesse'*, Hel., SL III 1691₇, *suuhe*, Hel., SL III 1928₈₁, *puuhē*, Set., SL I 548₇₅, selle kõrval siiski *suuhu*, Hel., SL III 1929₇₄ isegi *suuhte*, Kol., SL III 1864₂₆, mis on analoogiline kontaminatsioonivorm. Selle te on saadud abstr. substantiivide illatiivide: **-õigude*, **-kohtude*, *tarkade* jne. põhjal. Esitatud vormisid tuletavad meelde, kuigi *j* < *h*-d esindab, kirde-eesti rahvalauludes leiduvad: *puuje*, Kurt., H II 1, 568 (745₁₁), *maaje*, Toila, H II 1, 401 (555₁₃). Märgitagu samuti Lutsi maarahva keelest: *muuhhe*, *tõöhhe*, Kallas, LMr 106 (100). Enam kui ühesilbilistes ei ole eelmist illatiivi lõppu. Assimilatsioon ei ole lõuna-eestis harilikult mitmesilbilistes tüvedes: *ubinahe*, Hel., SL III 1684₇₀, *pedäjähe*, Kito, SL I 520₄₁ jne. Neis on *h* kõrvalise rõhuga silbi järel alale jäänud. Lõpp *-he* on ka reeglikorraselt ühesilbiste tüvede mitmuse illatiivi vormis: *puihe*, Vaaks., SL I 335₂₆, *noihē 'neisse'*, Teas., SL III 1697₄₃.

Nüüdse kirjakeelse komitatiivi lõpp *-ga* leidub veel kirdepoolses rannamurdes Kolga neemel isesõnana: Ma lä'n metsä meeste *kaasa*, Puid vedämä poiste *kaasa*, Kolga, H IV 7, 506 (5₁₄); Öhtu tuleb õne *kaasa*, videviku vilja *kaasa*, Pär., EÜS VIII 1042 (40). Seski suhtes on siis rahvaluule samal seisukohal kui kirjakeel 1600 paigu.

Instruktiivistki on mõnesuguseid jälgi rahvalauludes säilinud, peaaesjalikult kirdepoolsetes, kus kõnealune kaasus nüüdki veel paiguti tarvitata on; nii järgmistes näidetes: Tukkusin *tulitse silmi*, Kolga, H IV 8, 906 (25₂); *Margu* maksame rahada, Lüg., H II 3, 607 (152₄); Lähme siis *rinnu* Riia poole, VK II 178 A₇; *Laegu* seezäb lapilene, VK II 263₁₆; *Paigu* käivad kui need papid, Torma, N II 95 A₅; Mullē poodi' *pooli ruublidē*, Viski' *viizikümnide*, Kolov., SL II 1544_{25,26}; Üles um tett *ütsi tingi*, *Katsi tingi* kasvatõt, Hil., SL I 410_{3,4}; Veri iks *toobe* mõõdetigi, Liha iks *lipsa* lõigutigi, Tsill., SL I 263_{208,209}.

Varemalt on eesti keeles samasugune komitatiiv olemas olnud kui soome keeles veel nüüd. Sellest leidub jälgi ka Kolga neemel kõnekeeles ja eriti rahvalauludes: Kui vihad *paarinesa* sauna viia... , Kolga, H III 29, 4 (29); Üks oli päivä *poiginesa*, Toine kuu *sulasinesa*, kolmas tähti... *muekanesa*, Kolga, EÜS VIII 2070 (368₁₅₋₁₇); *Päänist* läts' Pärnä poole, *Takast* kaija' Tarto poole, VK I 148_{72, 73}.

Mis verbi alal eriti silma paistab, on järgmine. Kõige pealt on prees. 3. isik ains. *-b-lõputa*; vorm ei ole küll harilik, kuid esindub laial alal: Leppa vasta *lõigatille*, N I 12₃₇. Küsimuses olev vorm on ilmselt idapoolne. Seal on ta hiljutigi tarvitata olnud. Vrd. siiski Saaremaa murde potentsiaalvormisid 3. is.: *kirjutade* jne.

Edasi on min. ains. vorm, mis võru-setu murde alal kahesilbiline on, *-ije-*¹⁾ (*i* min. tunnus ja *-je-* < **-hen* 3. is. pron., vrd. *enese*, L.-Eesti *hene-*, sm. *hän* 'tema'). Näit.: Mis minu õlma *elksatie*, Kuus., H II 34, 507 (81), *pallelie*, Tarv., EÜS IX 341 (105), *hoitel'e*, VK I 49₂₅. Ema... *ütelie*, Hall., H II 22, 679 (1₁₈), *Ütelie*, *kittelie*, Röp., SL II 1203₃₉, *Olekõrzi kõzachtie*, VK I 143₁₉. Vrd. ka: Regi kivvi *kinnätühe*, Vasts., SL I 488₇₉. See kõnealune lõpp **-ihen* on silmanähtavalt refleksiivsetele ja passiivsetele moodustistele omane olnud, vrd. kirjakeele *kuulukse*, *tunnukse*, *näikse*, *kuulub*, *tundub*, *näib* kõrval. Aga mõnesugustel põhjustel on ta kagu-eestis võrreldes üldiseks minev. ains. 3. isiku vormi lõpuks saanud.

Iseloomuline on rahvaluulele ka potentsiaali alalhoidumine seesugusena, kuna ta põhja-eestis infinitiivivormiga mitmes kohas väliselt ühte sulades²⁾ hoopis teise funktsiooni on saanud, n. n. relatiivsuse funktsiooni; vrd. läti vastavaid vormisid ja nende funktsioonisid. Näit.: Toob kalo vai ei *toone*, Vaiv., ERI I 24 (2₃₄) jne.

Põhjapoolsetele lauludele eriline on *-ksen-lõpuline* prees. 3. is. vorm. Seda ei esindu elavana nüüd mujal lõuna-eestis. Aga otsustades sellest, et ta terve maa muistsetes lauludes mitte haruldane ei ole, on ta pidanud minevikus eriti elujõuline olema. Näit.: Tall *jääs* udzu otsa pääle, Põrmu *jääze* põlle pääle, VK I 81₃; Kui sie pois ärä *sureksi*, VK II 262 B₂₁; Tütär vastu *kosteleks*, M. 48₂₈.

Edasi avaldavad ka imperatiivi vormid ühes või teises suhtes tähelepandavaid jooni. Olgu märgitud, et kirde ja lääne pool on mitm. 1. isik *-ka-* või *-ga-lõpuline*; näit.: *Olga* terve memmekene, VK II 172₁, 188A₅₃. Aga see on enam-vähem murdeliselt piiratud, niisama kui V.-Soldino mitm. 3. is. lõpp *-god*, näit.: *olgod*, millega võidakse võrrelda Müller'i ja Stahl'i vormisid *tulku* jne. 1600. aastaist. Samuti esindub kirde-eestis paiguti: *-gosen*: *olgosen*, seegi

¹⁾ Niisuguseid lõuna-eesti vormisid kui *võtse*... ta, Hel., SL III, *Mõistsõ*, Set., SL I 257₃₇ tuleb vist nii mõista: **võttisen*, **mõistisen*.

²⁾ Koer teretas obust ja küsis, kuhu ta *menna*, Jöh., H III 1, 335 (37).

õige vanapiirdeline, kuid murdeline, ilmselt ingeripoolsete keelekujudega ühenduses. Laia-alalisem näib nüüd kõnekeeltest enam-vähem kadunud imper. mitm. 1. is. vorm.

II inf. instr. on tavalisest põhja-estli keelest, peale kõdunud jäänuste, kadunud. Rahvalauludes esindub ta siinseal, eriti kirde pool.

Iseloomuliseks osutub kirde-estli lauludes edasi II inf. translatiivi vorm, mille külge on, nagu soome keeleski, suff. liitunud; näit.: Et saaks neidu *nähjaksesa*, Neiju nime *tiadaksesa*, Kolga, H IV 6, 48(19).

Vorm, mis iga lugeja tähelepaneku on köitnud, kõigi maakondade rahvalauludega tutvust tehes, on I inf. illatiiv *-maie*. Selles on *-ma-* liide, *-ie-* illatiivi lõpp, sündinud varasemast *-ie < -he < *-hen*. See on vorm, mis on nüüdki veel paiguti kirde-estis kõneldav. Ta on üldiselt tuttav ms. Lüganuse murdest. Varem al ajal on teda mujalgi olnud. On väljaspool kahtlust, et see vorm, esialgu paigaline, on alles lauludega üldiseks saanud. Ta esindub sagedasti ka lõuna-estli lauludes. Tähelepanek on samuti, et vahest tavalise *-ie* asemel esindub *-ia-gi*, siis *-maia*: *hüüdamaia*, *karjumaia*, H II 24, 626(47, 8).

Passiiv on Viru ranna murretes preesensiski analoogiliselt **-hen* lõpu omandanud, mis varem, enne kui *e* assimileerus ja *h* kadus, *-ie* kuju on võinud saada; näit.: Paha *pannaje* tähele, VK II 157C₁₇. Passiiv on esialgu personaalne olnud ja see olukord on veel nüüdki võru-setu murretes alal. Loomulikult esindub seda ka sealpoolsetes rahvalauludes: Kohe üks sa mari *matētat*, *Käändät* üks sa kuiva pääpähe, Hel., SL III 1839_{128, 129}. Sama *-ie-* resp. *-ie-*, kus *i* tähendab *h* jätkajat, on, nagu üldiselt tuttav, passiivi minevikuvormis: *valetie*, Jõh., H II 1, 490 (650₂). Eespool-tsiteeritute kõrval on ka *h*-lised vormid muidu päris harilikud, nimelt võru-setu keele alal: Velo... Väe pääle *väänätihti*, Röp., SL II 837₂; *ihatihe*, Kran., SL II 1410₆₁.

Nüüdne kirjakeel ei tunne passiivi teise infinitiivi instriktiivi, nagu soome keel. Sellest näib siiski rahvalauludes siinseal jälgi leiduvat: Anna aiga ehtidessa, Pulma riide *pandnessa*. V.-Jaag., J. M. Sommer, 1878, 64 (33).

Rahvaluule keele vanust iseloomustavaks võidakse pidada lõpuks veel pass. perf. partits. partitiivi tarvitust erisuguses genitiivses konstruktsioonis: Tere teelda *tuldudasa*, Arulda *aetudasa*, Kolga, H IV 6, 36 (9_{2, 3}); Ole terve *tehtudasa*, Vaene vaeva *nähtüdäsä*, Kova vüö *kuottudasa*, Kirja

kinni lüüdüdäsä, Kolga, H IV 6, 96 (55); Minu müödä *men-*
dudasa, Kolga, H IV 6, 213(143₁); Tere teelta *tulnud osa*,
Arulta *aetud osa*, Kolga, H II 40, 763(42_{2, 3}); Käde saimme
käüdüdämme, Pühapäivä *püüdüdämme*, Hari' haiga *vietü-*
dämme, Kolga, H II 40, 679 (4₃₈₋₄₀); Härja sõin mina *söö-*
düdäsä, Kolga, H IV 7, 536(35₆); Tere ... Arulta *aetussasa*,
Lüg., H IV 4, 51(5₆); Õle terve *tehtudassa*, Vaine vaiva *näh-*
tusassa, Jõh. (Lüg.), H II 1, 171(239₁₃₋₁₅). Vt. muid näi-
teid „Virittäjä“ 192.

Kuigi eespool-esitatud konstruktsioon nüüd kirde-murde
alale on piiratud, ei ole kahtlust, et rahvaluule seda veel mu-
jalgi on tundnud. Ülemal-esitatud näited on pärit pulmalau-
lust. Ühega neist tervitatakse noorpaari tulemist pulmama-
jasse. Laulu algus on nagu vormel, mis mujalgi pulmalaulu-
des esindub, Muhus näit. nii: Tere teelta *tulesani*, Kauged
teeda *köiesani*. On ilmne, et kummaski lauses on verb vää-
natud; pandagu tähele suff. *-ni* ja inf. instr., mis kestvat aega
tähendab. See ei ole loogiline. Asi paraneb nii pea, kui *tule-*
sani parandame: *tuldudasi* ja *köiesani* — *köidudasi*. Et vorm
ära on väänatud, ei ole ime; vrd. Kolga *tulnud osa* pro *tuldu-*
dasi, *aetud osa* pro *aetudasi*. See on arusaadav selle järel,
kui vormi sisu oli tumenenud. Siiski ei tarvitse seda võõra-
päraseks pidada. Olen laenu võimalikkust soome keelest omal
ajal oletanud. Aga see ei ole enam kuidagi tõenäoline ega
tarvilikki.

Nüüd poss.-suffiksitest. Peab oletama, et nüüd nii sa-
gedasti segi heidetud poss.-suffiksid olulise osa rahvaluule
keeles on moodustanud. Nad on kindlasti veel hiljuti reegli-
korraselt esindunud. Seda kinnitab ms. nende tarvituse üld-
sus rahvaluules.

Lõpuks veel mõned märkmed rahvaluule stiili ja sõ-
nalise tagavara kohta. Iseloomuliseks võidakse rahva-
luule stiilile n. n. korduvaid, stereotüüpilisi lauseid
pidada, mis, olgu missuguses laulus tahes, kuid samasuguses
olukorras, võivad esinduda. Neist on eriti setu laulud rikkad,
— tõendus, et seal muistsel laulul põlised ja kaua-aegsed vil-
jelustraditsioonid on suutnud välja kujuneda. Tavaline setu
laul algab lauluridadega: *Nõsi üles hommungulla, varra ihne*
valgeheda... See sisaldab otsekui situatsiooni kujutuse, sis-
sejuhatuse sündmustikule. Mujalt ei tunta seesuguseid.

Niisama sagedad ja ühtlased on setu lauludes situatsiooni
edasiheietuse kui ka küsimuse ja vastuse formulid. Näit.:
Nägünesse, kuulunessē, kes küll vasta puutunesse. Seesugune
fraas viib sündmuse edasi. Küsimus alustatakse tavaliselt

reaga: *küsütelli, nõvvatelli*... Ja vastus: (Näio) *taidsē vasta lausta, Täidsē targastē kõnelda*, ehk: (Näio) *lausi meelestani, lausi meele poolēstani*.

Põhja-Eesti lauludes, ka kirdepoolsetes, ei ole sarnane l u l e f r a s e o l o o g i a nii välja kujunenud ega stereotüüpiline. Siiski üht ja teist sarnast esindub põhjapoolseteski lauludes. Nii on lugu näit. kostustega: *kuuli... vasta kosti, varsi vasta'eli... kõneli... või vaide vastaeli*. Kirde-eestis leidub peale selle seesugune kindel kavapärane lause kui: *Las küsimine, kannatamme*, Kolga, H IV 6, 155(6), ehk: *Laa küsin, kuule'elin*, Lüg., H IV 4, 38(11) jne. Neil on vasteid Ingeri lauludes. Laen on võimalik, isegi tõenäoline.

Niisama moodustavad kindlad sõn a ü h e n d i d ja e p i t e e d i d rahvalaulude luulekeele põlise tagavara. Nimetagu siin ainult üksikuid näiteid. Nii on neiu ja naise kohta olemas eriti rikkalik kujukate ütluste tagavara, meeste, loomade ja eluta asjade kohta vähem: *hahka särki* (Set.), *hallikuube* (Vir., Vilj.), *kaabopää* (Vir., Vilj.), *kaerasööja* (Vir., Set.), *kannusjalga, kardavanik* (Set.), *käbikübar*, vrd. Ing. *käpykypärä, kypärpää, lagjakaabo* (Set.), *laila kappä* (Vilj.) = hunt, *linajuuksed* (Vir., Set.), *linalakka e. linaleht* = hobune, *linapää* (Vir.), *linatukka* (Vir.), *linikpää* (Set.), *luikpää* (Set.) = naine, *musta kulmu* (neiust, poisist, mehest), *piiripää* (Vir.), *punapõlle, punapärge, pärgapää, rataskaela* (Set.) = hobune, *saabassääri, sinipõlle* (Set., Vör.), *sinirüüd* (Set.), *sinisukka, sõlgerinda, sõrasilma e. hõrasilma* = hobune valge silmaga, *säresoomeline* (Vör.), *tsõõrisarna* (Set.), *tutupää, ubasuu, vahahiusse'* (Set.), *vanikpää* (Set.), *vesihiiro* (Vir.) = hiiro. Märgitagu samuti *tsõõri moro* (Set.), *vahavainio, vaskivainio* jne.

Lõpuks ei saa puudutamata jätta mõnesuguseid iseärasusi rahvalaulude sõn a t a g a v a r a s. Tavaliste murdesõnade kubinas esindub mingeid silmanähtavalt vanapäraseid elemente, ka laensõnu, mida nüüdne elav keel ei tunne või nii oht-rasti ei tarvita. Toome siin vanapärastest sõnadest järgmised, rahvaluulele iseloomulised: *arbija* (Set.), *orbuja* (Vir.), *arbutama* (= nõiduma), *aro, ar(v)oline, alo* (Set.) = soo, *askel* (Vilj.), *azēl, askle* (Set.), *hahk* = hall, *heris, herits* (Vör.-Set.), = kelm, *hurm* = veri, *hähk* = pulm (Set.); *igäkulo* (Set.), *igi-, igine* = igavene (Vir.), *iha, kabo* = neiu, naine, *kammelik* = kole, vrd. Ing. *kammaala, kaput, kard* = plekk, *kikerdama* = veeretama, *kirjukorja* = saan, *kund, kond* (Set.), *kõnnu* = mets, *kõrb* = põline mets, *küsi-*

telen, lagle = metshani, *lape* = külg, *lebama, lugu* = arv, *luulema* (Vir.) = arvama, *maasulane* = kubjas, *mesimari, nast, naast, neidine* vrd. ing. *neitinen*, sm. *neiti, nägümä* = paistma, *oppema* (Vir., Saar.) = õpetama, *osa* = liha, *pain(i)ma* (Set.) = värvima, *piirda* (Vilj.) = lõigata, *ribe, rive, soetama, sugema, sundija* = kubjas, *taidma* = oskama, *tutkame* = ots, *tutjuma* (Set.) = hõljuma, *tõra* (Set.) = tüli, *varb, vägi* = rahvas jmm.

Vanalaadiliste sõnade hulgas on suur hulk laensõnu, eri allikatest ammutatud. Neistki mõned kujutavamad: *aiake*, *aekene* (germ.) = äärepael, *harmi* = hall koer, vrd. sm. *harmaa* (balti laen) = hall, *hatt* (Vilj., Set.; germ.), *härtu* (germ.), *hingist, ingest* = ratsu, vrd. ing. *hengesti, kassa* (paula) (ven.) = juukse(pael), vrd. ing. *kassa*, set. *kosa, kilda* (germ.), *kil(l)ing, kirmas(k)* (saks.), *krookima* (Vir.) = kurrutama, *kääv* (ven.), *kört* = kuub, *körtima, looper* = käskjalg, *lüht, mark*, vrd. ing. *markka* (germ.), *mukk* = nägus, *münt* = raha, *oldermann, paat* (balt.) = tumekollane, eriti hobune, *paater* (saks.) = kaelaraha, *pajatama* (ven.), *penning* (saks.), *piiga, poord* (saks.), *pussak* (ven.), *püük* (Vir.; saks.) = pesu, *raiz* (Set.) = reis, ka adra kurg, *rakk* (germ.) = koer, *rind* (ven.) = rida, *roov* (saks.); *rukk* = kuub, *sund(i)ma* (Set.; ven.) = kohut mõistma, *surnuk* (ven.), *taalder* (saks.), *tapper* (Vir., Vilj., Hiiu; ven.) = kirves, *telder* (saks.) = sõiduhobune, *tarvo* (balt.) = metssõnn, *vaip* (germ.) = tekk, *veering* (saks.), *viisuma, viisama* (ven.) = vahtima (Vir.), *virb* (ven.), *värvima* (saks.) = palkama, *ümbrik* = kuub.

Teadagi on laenude poolest vahe eri maakondade vahel. Nii on setu lauludes tunduvalt enam vene laenusid kui mujal. Näit.: *ada* = põrgu, *hõlst* = холст, *hot* = ehk küll, *kaadsa'*, vrd. Vir. *kaltsad, kamand* = hulk, *kantora* = vallamaja, *kabak, kitasnik* = üliriie, *kosa* = pats, *kost, kostitama, kull'atelema* = lusti pidama, *kulatski* = sai, *kumak* = liik, *lõnga, kun(n)itsa* = maks, *kurst* = peotäis, *kusal* = taru, *laaditama* = tegema, *liis(t)na* = üle-arune, *loohka* = 'laadna', *maaster* = klooster, *mats, matso, määts* = kera, *miira* = vald, *mutitama, mu'utama* = eksitama, *penätämä* = kaebama, *piknä, pitnä* = susla, *proogi'* = püksid, *prääditama, seenine* = vöörus, *suti-tama* = hukka mõistma, *sõlk* = siid, *takan* = joogiklaas, *truuska* = kaaslane, *tsura* = poiss, *tsäiu* = tee, *tsäpoka, tsääräk* = kärakas, *tsöloka* = surnukas, jne.

Selle vastu esindub kirde-eesti keeles, mis ju hoopis muudel alustel näib sündinud¹⁾ kui muud Eesti murded, mõnesuguste vene laenude kõrval rohkesti sõnu, mis soome keelest tuttavad on, nende hulgas tähtis kogu ka rootsi laensõnu. Soome laenusid leidub mujaltki üleskirjutatud rahvalauludes. Üksikud võivad tüüpilisemadki olla. Mõned näited: *azel*, gen. *askle* (Set., Vilj.), vrd. ing., kuid eraldi sm. *askare*, *ilda* (Vir.), vrd. sm. *ilta*, *imbe*, *kaubinge* (Kolga), vrd. sm. *kauptunki* = linn, *kumpali* (Kolga), vrd. *kumppani*, *leikar*, *lemme-*, *leeme-* (Set.), vrd. sm. *lempi*, *matka*, *meeletahtu-* (Set.), vrd. ing. *mielihetty*, *narsutama* (Muhu), vrd. sm. *narskuttaa*, *pääpaika* (Set.) = linik, *parda*, *pölü* (Set., Vilj.), vrd. sm. *pöly*, *siniriba* (Vilj.), vrd. ing. *ripa*, *turki* = kasukas, vrd. sm. *turkki*, *vüko* = nädal, *vilt* (Vir., Set.), = tekk, vrd. sm. *viltti*, *voos* = aasta, *ülgä* (Set.), *ülä*, *ürga* (Vir.), vrd. sm. *ylkä* jne.

Aga enamad küsimusesse tulevad vanapärased sõnad on rahvalauludes siiski õige ühetasaselt ära jaotatud, mis nende kaua-aegset tarvitust näib osutavat. Selleski suhtes on rahvaluule keelepõhi vana. Laensõnad peavad muidugi suurelt jaolt 1300. aasta paigult ja hiljemastki ajast pärit olema.

Eespool on sagedasti võidud eriliselt vanu vormisid analüseerides nende lähtekohaks Viru kirdeosa eeldada, kord suurema, kord vähema tõenäosusega. Teiselt poolt on vana kirja keelegi kaasabiga võidud kinnitada, et suur osa vormisid seesugustena juba vähemalt 1600. ja kesteab 1500. a. paigu on pidanud olemas olema. Enamatel juhtudel peab siiski võrreldes tugevat mõjustust, et mitte ütelda otsekohest ammust laenu, Virumaa murde poolt olematama. Kõike vanapärasest rahvaluules ühiseestiliseks osutada ei ole kuidagi võimalik, kui ka vormid mitmeti tähelepandavalt suurt vanust näivad kinnitavat. Kahtlemata on nad vana, isegi põlised, kuid ikkagi virupoolse laulu mõju all säilinud. On tuttav, et kustki nii palju laulusid ei ole kirja pandud kui sellest Eesti kitsa-alalisest kirdeosast. Sellel ajal peab oma seletus olema, niisama kui sel asjaolul, et eesti rah-

¹⁾ Oletatavasti on Viru rannamail juba 1000. aasta ümber ja kesteab ennegi edasi-tagasi rahvaliikumisi olnud. Seda näitab kirde-eesti murde astmevahelduse taandumine samas kujud kui soome keeles, rida häälikuloolisi iseärasusi ja ka sõnastik. Kesteab ei ole ehk liiga julge oletada, et kirdeosasse vanemal ajal osalt soometõulist (Ingeri poolt valgunud) rahvast juurde on asunud, mis aastasadade kestes eesti keele mõju tõttu põhjalikult eestistus, siiski kohati paljugi algupärasest alal hoides, ühenduse tõttu Ingerimaaga. Enne 1500. a. on see kirde-eesti keel igatahes juba olemas olnud.

valauludes ükski kohanimi nii sagedana ei esindu kui just Viru. Seesugust sagedust võib veel leida ainult ingeri lauludes. Seisukoht on samasugune. Viru laulude haruldast küllust sisuliselt, vormiliselt, sagedasti isegi keeleliselt ei või ingeripoolse laulu omast lahus pidada. Selle võrra näikse mõlemate saatus teineteisega seotud olnud.

Igaühele, kes Ingeri rahvalaulusid on jälginud, on silma torganud eriti eestipäraste laenude rohkus. Ingeri laulud, nimelt Lääne-Ingeri omad, otse kubisevad eestipärastest sõnadest¹⁾, ütlustest, ainetestki, motiividest. Mõnel pool on eesti laensõnade rohkuses tahetud näha lihtsat edvistust võraste ebemetega, millele suuremat ja kandvamat tähendust ei tarvitseks anda. Tõepoolest ei näi asi siiski nii olevat. Hoopis kõrvale vaadates sellest asjaolust, et Lääne-Ingeri murre ikkagi eesti mõjust tugevasti läbi on tungitud — ja see ei või mitte vastne olla, sest et sedasama vajjagi keele suhtes võidakse kinnitada —, leidub Ingeri lauludes vanu, kindlakskujuenenud luulekeele elemente, ms. ühissõnu-epiteete²⁾, terveid lauluridu. See sunnib oletama, et läbikäimine ingeri- ja eestipoolse rahvaluule vahele palju sügavam, otsekohesem ja lähe-

1) Sõnadest, mis kas otseteed eesti keelest on laenatud või ligemat ühtlust eestipoolsetega osutavad, nimetatagu: *askeli* = toimetusi, vrd. Set. *azēl*, *hyvyys*, vrd. Vir. *hüüs* = varandus, ka Mülleril, *kapukka*, *karta*, *kastari* = linn, vrd. Set. *kaster*, Vir. *kastori* (laensõna), *kulopää*, vrd. Set. *kulopää*, *kumu*, vrd. Set. sam., *käpykengät*, vrd. Set. sam., *kyssytellä*, *lappia*, vrd. Set. *lape* = külg, *leivämaa*, vrd. Set. sam., *liitto*, vrd. Vir. *liit*, Set. *lido* = kimp, *malvalahan* = sõtta, vrd. Vör.-Set. *malvi* = *maleva*, *nurmi* = põld, *paatti* = paat hobune, *panimet*, vrd. Vir. *panemed* = paelad, *puute*, vrd. Set. *puude* = vöö, *päite*, vrd. Set. *pääde*, *päide* = tutt, *sisovainen*, vrd. Set. *sisask*; *sorto*, vrd. Vir. *sörd*, Set. *söörd*, *tare*, vrd. Vör.-Set. *tare*, *vahatukka*, vrd. Set. *vahalatva* = kollased juuksed, *vaskivainio*, vrd. Set. sam., *virpoi*, *virpi*, vrd. eesti *virbi*, *ummiskenkä*, vrd. *ummisking* jne. Ka laensõnade pooldest avaldab Ingeri rahvaluule sagedasti imeteldavat ühtlust eestipoolse Virumaaga, näit.: *hengesti*, vrd. Vir. *hingest*, vrd. rootsi ja saksa *Hengst*, *isoissa* = valjastes, vrd. Set. *izüdze*, *lapatti*, vrd. Set. *lapat*, *läsiä*, vrd. Vir. *lesima* (juba Mülleril) = lamama, *manitella* = meelitada, vrd. Set.-Vir. sam., *penniuki*, *rinta*, vrd. Set.-Vir. *rind* = *rida*, *sutittaa*, vrd. Set. *sutitama*, *tenkä* (ven. *деньга*), *vaakanaiset*, vrd. Vir. *vaagana* jne.

2) Eriti tähelepanuväärne on sarnasus luulekeele kujukate ütluste poolest: *armorantaja*, vrd. eesti *armuand(a)ja*, *atränkantaja*, vrd. Set. sam., *hautoja*, *helmekaula*, vrd. Vir. sam., *kantaja*, *kasvataja*, *kypäräpää*, vrd. eesti sam., *linttipää*, vrd. Vir. sam., *saapassääri*, vrd. eesti sam., *solkirinta*, vrd. eesti sam., *tanupää*, vrd. eesti sam., *tinavyö*, vrd. eesti sam., *valkopää*, vrd. eesti *valgepää* jne.

sem on olnud, kui võiks arvata ja kui vahest on arvatud.¹⁾ Asjaolusid kaaludes ei võigi see teisiti olla.

Seda kõnealust lähest vahekorda kinnitab, peale muu, lugematute üksikute lauluridade kohtade spontaanne tarvitus, võõrasteski ühendustes, erinevategi motiivide raamis, edasi hulk selgesti oma algupära avaldavaid eestipoolseid süžeesid või nende vabu teisendeid ja valdavalt suur kogu laenusid terve laulude näol.

Teiselt poolt on kindlaks tehtud, et Virumaa rahvaluules ohtrasti soomelaadilisi laenusid esindub, mitte üksi sõnu, võrdlusi, vaid samuti lauluridu ja terveid laulusid, kuigi kes-teab mitte kaugeltki sel määral kui vastuoksa. Need avaldavad selgesti oma päritolu Ingeri poolt. Veelgi enam. Teinekord kerkib Setu lauludes esile sõnu, ütlushi, lauluridasid, mis ainult jälle Ingeri poolt leitavad on. Ühtlus on puhk-puhult otse üllatav. Ei saa kuidagi mõtet tagasi tõrjuda, et nende mõlemapoolsete rikaste rahvaluule ainete ühtlus kord geograafiliseltki olemas on olnud. Kas on ta Virumaa kaudu käinud, muude alade vahendusel, või isegi piki teist Peipsi randa, seda on võimatu kindlaks teha.

Nüüd on teada, ja seda on eriti dr. V. Salmise poolt mitmel puhul tõendatud, et Ingerimaa on korrajatele enam laulusid andnud kui mingi muu maakond soome keelealal. Samuti on Virumaa, kitsas ja kasin maa-ala, kaugelt palju enam rahvalaulusid, eriti ehtsaid ja täidlasti, andnud kui ükski muu Eesti maakondadest. See ei või juhuline olla. Samal nähtusel siinpool ja sealpool Narva jõge on kuidagi õige lähedalt teineteisega tegu. Ingeri laulurikkus on ilmselt suurelt osalt tänu võlgu laenudele Eesti poolt. Teisiti ei ole lugu kes-teab Virumaa laulurikkusega, kuid sel juhul ei näi olukord nii lihtne olevat kui Ingeri lauludest kõneldes.

Viimasel ajal on hakatud jälle rõhutama, et õige suur osa Ingeri laulusid ei ole Soome, Lääne-Soome, poolt sisse rännanud. On hakatud oletama põlise kodupärase aluskorra olemasolu, sellesse isegi vadjalaste vähest ja kõdunud luulet sulgedes. Selle küsimuse jälgimine on Soomes praegu veel käsil ja tehtud otsusedki nõuavad lähemat kinnitust. Aga eeldus on ometi viljakas olnud. Ta töötab perspektiivisid tunduvalt avardada. Ühenduses Ingeri rahvaluule algupära küsimusega selgub, lootkem seda, endisest enam ka Eesti rahvaluule arenemise probleem ja vahest kord selle algupärangi.

¹⁾ Ingeri lauludes mängib muu seas näit. *vello, veljyt* sama osa, mis setu lauludes, ja *viie vilje* kõrval esindub harilikult samuti *seitse sõsart* nagu setukestel j. m. s.

Aga nüüdki võib huvitavate juurdluste jätkudes, kõiki vastastikuste laenude tunnistusi abiks ja toeks võttes, seda vastuvaidlematuks pidada, et eesti rahvaluule on palju lähemas läbikäimises ingeripoolsega olnud, kui seda vahest on võidud arvata ja aimata. Need tähelepandavaid põhjasademeid heitnud laenusuhted ei või pealegi väga hilised olla. Seda tõendab selle Virumaa poolt valgunud idapoolse voolu mõju olemasolu tervel Eesti maa-alal, tähelepandavalt muu seas Setumaal, mis muidu nii kaua on võinud omalaadilist erilist arenemist arendada. Ühis-ingeri-eesti ehk ühis-eesti-ingeri luule olemasolu ei tarvitse see laenuvahekord sellegi pärast eeldada. Kõnealuse rahvaluule algupära küsimus on veelgi keerulisem küsimus ja jääb tuleviku lahendada.

Elmiste probleemide esilekergitamiseks võib ja peabki eesti rahvaluule jälgimine oma osa andma, seda enam, mida ohtramini üldist tagapõhja silmas peetakse. Muude tõendajate seas on eesti rahvaluule keel, mis oma aluskihis selle poolestki sagedasti ühte pidades Ingeri muistsete rahvalaulude keelekujuga kaugelt vanemaid vormisid ja olluseid sisaldab kui ükski elav eesti murre või lähem sugukeel. Põline nagu eesti rahvaluule vorm, meetrum ja prosoodia, on suurtel osalt ta keelelinegi avaldus ja ehe.

Villem Ridala-Grünthal.

SOOME KEELE OSA EESTI KIRJAKEELE ARENEMISEL.

PILK SOOMEST LAENAMISE MÖTTE KÄIKU ROSENPLÄNTERI
AEGSEST MAARAHVAKEELEST EESTI RIIGIKEELENI.

1.

Sissejuhatuseks.

Iga vähegi haritud eestlane on vähemalt midagi kuulnud soome laenelementidest eesti kirjakeeles. Tegelikult on soome sõsarkeele toe teadlik tarvitamine meie kirjakeele arendamisel sama vana kui selle keele kultuurkeeleks arendamise mõtte üldse. Rosenplänteri „Beiträge zur genaueren Kenntniß der ehstn. Sprache“ ümber koondunud eesti keele sõbrad on juba vaistnud soome laenude kasulikkust eesti keelele, hilisem üle saja aasta kestnud meie keele areng on üha paisuval määral kasustanud soome keelt kui kaugemat, arenenumat eesti murret eesti täisväärtusliku kultuurkeele loomisel. Tohiks vist küll olla juba õige aeg hakata ajaloolistki huvi tundma eesti kirjakeele selle tahu vastu, mille moodustavad enam kui sajandi jooksul temasse võetud soome laenelemendid.

Käesoleva kirjutise raamides pole arusaadavalt võimalik minna jälgima iga soome keelest laenatud keelelist üksikelementi ega fikseerida tema tarvitamiselevõtu täpsat daatumit ning algatajat. Selliseks ülevaateks kuluks töötada pikemat aega eesti kirjanduse ja ajakirjanduse alal, läbi võttes kõik Soomega ning soome keelega kokkupuuteis olnud autorite teosed ja kirjutised. Sest faktiks võime juba eeskätt pidada, et suur hulk soome mõjusid on tunginud eesti keelde aastakümnete jooksul mingi ilmse propagandatagi ja autoriteetse ettepanekuta, ajakirjanduse ja kirjanduse mõjuvõimsamate esindajate vaikiva keeletarvituse kaudu. Selle eesti

keele vähehaavalise „soomestumisprotsessi“ jälgimiseks pole siinkohal aega ega ruumi. Järgnevas püütakse vaadelda esmajoones seda meeleolu, milles tulvusid eestisse soome laenemendid, ja neid meie autoriteetsete vaimutegelaste arvamus, mis tekkinud aastakümnete või koguni aastasaja jooksul ja moodustavad meie soomesõbralise ning soome mõju-
dele vastuvõtliku avaliku hääle.

2.

XVI—XVIII sajand. XIX sajandi algus. *Rosenplänter'i „Beiträge'de“ ringkonnad, Ed. Ahrens, E. Lönnrot.*

Asudes ligemale oma teemale peame viivuks peatuma juba eesti kirjakeele arenemise tumedail algaegadel, mille kahtlemata pärinevad esimesed kirjalised kokkupuuted soome ja eesti keele vahel. Noil aegadel, XVI ja XVII sajandil, olid eestlased ja soomlased ühise Rootsi valitsuskepi all ja seega ühise hariduslikugi elu keerises. Eesti pastorkond koosnes tol ajal osaliselt soomemaise päritoluga isikuist (Rootsi ajal Eestis teetsenud Soome kirikuõpetajate arvu arvatakse umb. 120-le), ja kuna siis pastorid olid ainukesed rahvakeele harijad, on tõenäoline, et nende tegevus ei jätnud mõju avaldamata ka tookordseile eesti kirjakeele algmeile. Huvitava tõestisena sellest on säilinud nn. „Turu käsikiri“, a. 1909 Turu toomkiriku arhiivist leitud soomeaegses eesti keeles kirjutatud vaimulikuisuline anonüümne pärand kelleltki omaaegselt Eestis töötanud soome pastorilt. Kettunen oma kirjutises, mis käsitleb seda käsikirja „EK“ 1930 lk. 1—7, ligemalt nimelt lk. 6, avaldab oma arvamust soome pastorite mõjust eesti kirjakeele algaegadel järgmiselt: „Eesti keele õppimine neile (s. o. soome pastoreile; J. Mg.) on muidugi võrratumalt kergem olnud kui võõrsilt tulnud saksa või rootsi soost õpetajaile, ja nende mõju eesti kirikukeele arendamisel peaks a priori arvesse võetama, ja mitte ainult esimesi kirjalikke katseid, vaid ka piibli tõlkeid uurides. Vastav soomekeelne kirjandus pakub tänuoluliku võrdlusmaterjali, ehk küll seal jällegi eesti keele mõju tuleb vist mõnikord arvestada.“ B. G. Forselius'e kui võimalikult soome päritoluga teoloogi omaaegsed revolutsioonilised püüded eesti saksastatud kirjakeele kohendamise alal, nimelt ta katsed piibli eestistamise alal, mis sakslasis pahameeletorni sünnitasid, kui ka ta revolutsioonilise kirjaviisiga aabits on tuge saanud vist küll soome keelelt, mida ühel konkreetsetel ortograafilisel juhul näikse

võimalikuks pidavat ka V. Reiman (vt. EÜS-i Alb. III, lk. 21): „Võib aga ka olla, et Forselius siin Soome *k* päälleon mõtelnud.“

Kõnesolevaist eesti kirjakeele hämaraist algaegadest pike-malt rääkida lubaksid vahest ainult pika-ajalised eeluurimused. Edasi aga järgnes XVIII sajandi algusest peale Eestis venelaste valitsemisaeg, mis katkestas riiklikud kui ka hariduslikud sidemed eesti-soome hõimude vahel. Asjata otsiksime vist küll ka kogu XVIII sajandi kestel mingisuguseid suhteid eesti ja soome kirjakeele vahel. Sellevastu löi järgneva XIX sajandi algus selleks jälle uued väliselt avaramad võimalused, kui Soome aastal 1809 sattus Vene valitsuse alla. Ja samul aegadel hakkas eesti keel, pärisorjusest vabannud maarahva keel, enesele osaks saama suuremat huvi ja tähelepanu kui kunagi varemalt. Umbes samal ajal kui O. V. Masi ng'i „Näddalaleht“ maarahvast mõningate Soome sõnumite kaudu tutvustas vennasrahvaga üle lahe, tekkis J. H. Rosenplänter'i „Beiträge'de“ ümber tihe ring eesti keele sõpru ja arendajaid, kes selle keele tulevikku võtsid ennekuulmatu tõsidusega. Pole siis ime, et kõnealuse ajakirja toimetaja, asudes kaaluma maakeele eesti kultuurkeeleks virgutamiseks tarvilisi vahendeid, keelest endast ning ta murdeist saadavaist rikastamisabinõudest rahuldamatuna leiab soome hõimukeeles legaalse abivahendi (Beiträge III [1814], lk. 75—76, kirjutises „Über die Bildung und Bereicherung der ehstnischen Sprache“):

„Dies führt uns denn zu einer neuen Quelle, aus der die Bildner der ehstnischen Sprache nicht nur viel, sondern auch sicher schöpfen können. Es ist die Mutter aller ehstnischen Dialekte, die finnische Sprache. Wo also Wörter fehlen, da wird es besser sein, sie von dem eigenen Stamme, dem finnischen, als aus fremden Sprachen zu nehmen. Gleich für das eben genannte Wort insektid bietet die finnische das Wort massakad (sic!) dar, das überdies in mehreren Gegenden schon gewöhnlich ist. Statt das bisher üblich gewesene worstid wird man lieber das finnische makkarak, Würste, brauchen, u. s. f.“

Ilmesti mitte niipalju võrdleva keeleteaduse kui eesti keele tegeliku korraldamise huvides soome keeleainete eesti keele rikastamiseks tarvituselevõtu veendunud pooldajana avaldab Rosenplänter juba järgnevas oma ajakirja köites (Beitr. IV, lk. 80—95) katkeid Johan Strählman'i soome grammatikast „Da die finnische Sprache eine Schwester der ehstnischen ist...“ (seals. lk. 80). Ja mõni aasta hiljemini otsib Kr. J. Peterson oma kirjutises eesti keele täis- ja osaobjekti reguleerimistarbe üle (Beitr. XII [1818], lk. 145—149) tuge

soome grammatikast (vrd. *hän otti leivän, hän otti leipää*), tsiteerides äsjamainitud grammatikakatkendeid. Eesti kirja-keele arengule kõige haaravama tähtsusega oli Beitr. XV lk. 124—130 ilmunud A. J. Arvidsson'i (nimemärgi all A.) artikkel „Ueber die ehstnische Orthographie“, mis kärevalt arvustab eesti keele nn. enne-ahrens'iaegset kirjaviisi („offenbar falsche Art zu schreiben“), soovitades soome eeskujul talitada põhimõtte järgi „man schreibe, wie man spricht“ (seals. lk. 128) ja kirjutada *jäänut, armastap, tekemist* pro *jänud, armastab, teggemist* (lk. 127), *pitasit, setawiisi, tule, juures* senise *piddasid, Tulle, Jures* jne. asemel (lk. 128) ning *luu, puu, maa* pro *lu, pu, ma* (lk. 129). Arvidssonil on juhus olnud üht eesti madrust lugemas kuulda, mis teda selles veendes on kinnitanud. Ka juhib A. tähelepanu sellele, et eesti keeles nagu soomeski on enam kui ainult 6 ladina grammatika eeskujul tarvitavat käänet. Tolleaegseis „õige eesti keele“ otsinguis ajaloolisel tagapõhjal läheb kõige kaugemale Heinrich von Jannau, kes oma kehakas uurimuses „Ueber die Grund- und Ursprache der Ehsten“ (Beitr. XIX köide) jõuab kõige muu seas järgmisile meid huvitavatele tulemusile (lk. 89):

„Finnen, Liven und Ehsten waren ursprünglich Ein Volk. Die Finnen sind das Stammvolk, die finnische Sprache ist also die Grundsprache der Ehstnischen.“

Sellele seisukohale vastavalt muidugi võib ja peab soome keel Jannau arvates olema õige eesti kirjakeele saavutamisel igas suhtes eeskujuks, nii et ta peale soome keele reeglite pikemat vaatlust edasi lausub (seals. lk. 143):

„Man wird diese sehr speciellen Regeln *mutatis mutandis* mit auffallender Uebereinstimmung auf die ehstnische Sprache anwenden können. Das die Ausbeute für die ehstnische Sprache äusserst bedeutend sein muss durch Vergleichung und Berichtigung derselben aus dem Finnischen, das wird dem Sprachkenner nach dieser kurzen Vergleichung erleuchten...“

Millisel alal soome keele abi eesti keele täiendamisel eriti teretulnud võiks olla, selle kohta loeme seals. lk. 151:

„Selbst schon die Leichtigkeit, mit der man *Abstracta* bilden kann und *Substantiva*, verspricht eine grosse Ausbeute für die ehstnische Sprache, der diese Gelenkigkeit und Biagsamkeit lange in dem Grade nicht eigen ist...“

Rosenplänter'i kaasaeglasist ja kaastöölisist, kel oli suur huvi soome keele vastu ja tutvus sellega ning kes oma õigekeelsuslikes kirjutisid apelleerisid soome keelele, ei saa nime tamata jätta Röpina pastorit J. Fr. Heller'it ja Kadrina pastorit A. Fr. Knüpfere'it. Viimase kui keelemehe kohta

kuulatame Ed. Ahrens'i otsust (vt. Grammatik der Ehstnischen Sprache² [a. 1853], lk. 6):

„Seine „inhaltschwere“ Dedicationsschrift¹⁾ ist nicht einmal sein Eigenthum, sondern eine bloße Übertragung der inhaltleeren Finnischen Declinationslehre Strählmanns aufs Ehstnische...“

Seals. lk. 7:

„Mit dem Finnischen hat er sich über 25 Jahr beschäftigt, und was hat er darin entdeckt? Den Essiv und den Adverbial, zwei Formen, die schwerer zu übersehen als zu bemerken waren.“

Suhtugugi Ahrens Knüpfper'i keelelisse tegevusse alahindavalt — essiivi, oleva käände avaštamine eesti kirjakeelele, millest siin on jutt, on küllalt suur teene eesti keelele. Sama käände soovituseks on sõna võtnud ka äsjanimetatud Heller, kes „Beiträge'de“ XV köite lk. 39 (eksklikult ühendades seda käändevormi küll lõunaeesti n-lõpulise inessiiviga) tähendab essiivi kohta (näit. sõnas *tükkina*), et see „verdiente zur Bereicherung der Schriftsprache aufgenommen zu werden“. Essiivi tarvituselevõtt ja soome kirjaviisile üleminek, mille tegelikuks teostajaks ja aluseks sai Ahrensi grammatika teine trükk aastast 1853 (vrd. ülemal, lõplik uue kirjaviisi juurdumine toimus küll alles peale pikemaid riidlusi aastakümneid hiljemini) — need on kõige olulisemad soome keele tegelikud mõjuavaldused eesti kirjakeele arenemise teel XIX sajandi esimese poole jooksul, kuigi, nagu nägime, teoreetiliselt mõnel pool oldi valmis soome keelelt palju rohkemaidki mõjustisi vastu võtma eesti keele parandamise ja täiendamise tähe all. Rääkimata muidugi värsken- dusest, mis tõi soome keele tundmine ja arvestamine eesti grammatika käsitlusse ja mida täiel määral tunnustades sõnab Ahrens oma äsjatsiteeritud grammatikas (lk. 1):

„Die Ehstnische Sprache ist eine Tochter der Finnischen, denn diese verhält sich zu jener, wie das Ursprüngliche zum Abgeleiteten... Es ist daher unmöglich, ohne Kenntniß der Finnischen Sprache die Ehstnische zu ergründen und auf befriedigende Weise grammatisch oder lexikalisch zu bearbeiten. Wer das Finnische nicht lernen will, kann das Ehstnische nicht lehren.“

Viimased kategoorilised sõnad autoriteetsest suust jäid hulgaks ajaks helisema eesti keele harijate kõrvu ja andsid lõpliku legalisatsiooni soome keele kui eesti keele arvatava vanema kuju mõjuvõimule eesti kirjakeele arengus. Et ka Ahrens ise oma uut kirjaviisi ei pidanud endaleiutatud „Ah-

¹⁾ Bemerkungen über die Declinations- und Casus-formen der ehstnischen Sprache. Zur Jubelfeier des Propstes Glanström von Weißenstein. 1817.

rensi kirjaviisiks“, vaid soomest laenatuks, selle kohta on tunnistuseks ta grammatika II tr. eessõna, kus konstateeritakse see kirjaviisiuudis:

„An die Stelle der herkömmlichen Orthographie ist die Finnische Schreibart getreten, ohne welche die Gesetze der Formenlehre nicht richtig gefasst werden können.“

Ning soome eeskuju jaatamine essiivi tarvituselevõtus paistab tema sõnust sama teose lk. 67:

„Dieser Casus ist zwar bisher der Schriftsprache ganz fremd geblieben, verdient aber mit vollem Rechte aufgenommen zu werden. Der Ehste kennt und gebraucht ihn noch jetzt, obgleich nicht mehr in der ursprünglichen Ausdehnung (wie im Finnischen)...“ (näit. *leskena, nahkana* jne.).

Ent just „algupärase ulatuses (nagu soome keeles)“ soovitati ju nüüd essiivi tarvitusele võtta.

Viimaks ei saa siinkohal vaikides mööda ka isikust, kes vahest omalt poolt on võinud mõju avaldada soome kirjaviiši maksulepääsemiseks eestis. See on soome „lauluisa“ Elias Lönnrot, kes a. 1844 käis umbes pooleaastasel uurimisreisul Eestis, puutus teekonnal ligemalt kokku ms. Ahrensi'ga Kuusalus, Fählmanni'ga Tartus ja Kreutzwaldi'ga Võrus ning oma kirjades, mis ta Eestist kodumaale läkitas (vt. L. Kettuse kirjutist „Elias Lönnrot Virossa v. 1844“ „Virittäjä“ 1908, lk. 1—9), räägib sellest, kuivõrt veenvalt ta on eesti keelemehi uuele kirjaviisile manitsenud, ja kes ka muidu, nagu näeme samast refereerivast Kettuse kirjutisest (lk. 4), oli eesti ja soome keele liginemise veendunud pooldajaid:

„Viron ja Suomen pitäisi ruveta sukulaisoikeuksiaan käyttämään, lainaamaan toisiltaan sanoja ja muita kielensä rakennustarpeita, muokalaisuuksia sen sijaan yhä enemmän syrjimään. Niin ollen ei kummankaan kielen omintakeisuus tulisi kärsimään, ja mihin kauniisiin tuloksiin tuo menettely voisikaan johtaa!“

Lönnroti kui „Kalevala“ autori ja Õpet. E. Seltsi auliikme julgustav sõna küllap vähemalt osaltki on olnud kaasa mõjuvamas, et Ahrensi grammatika järgmine trükk võttis omaks uue ortograafia ning et viimane sai enesele kaitsjajaks ja propageerijajaks niisugused autoriteetid nagu Fählmanni ja Kreutzwaldi. Fählmanni „Piibo jut“ (a. 1846) oli — kuigi Fählmann ise mõnes suhtes oli keeleküsimusis alalhoidlane — esimesi katseid rakendada uut Ahrensi grammatika I trükis (a. 1843) soovitatud kirjaviisi ja Kreutzwaldi näeme ühena esimesi uuele kirjaviisile üleminejaid ja uue kirjaviisi agara propageerijana.

Soome keelemõjude küsimus ärkamisajal. Kreutzwald ja „soome kirjaviisi“ ning selle vastustaja O. J. — Kreutzwald'i, Koidula, Jakobson'i, Hurda, Jannsen'i ja A. Reinwald'i seisukohad eestluse ja soomluse, eriti eesti ja soome keele lähendamise küsimuses.

Nii olemegi välja jõudnud XIX sajandi teise poole algusse, rahvusliku ärkamise eelaegadesse, mil alguse sai (a. 1857) eesti püsiv ajakirjandus, algas rahvusliku kirjanduse enneolematu tõusuaeg ning teravamalt kui kunagi varemini nihkus kord-korralt ikka enam esile rahvusliku mõtterelva, eesti keele, kultiveerimise küsimus. Ja keeleküsimusist püsis tükk aega esialal kirjaviisiküsimus. Jälgime väheks selle ümber tõusnud mõtteavaldusi, niipalju kui need käsitlevad teda soome mõju küsimusena.

Kreutzwald on saanud „soome kirjaviisi“ tähtsaimaks tugisambaks, ja nii kujuneb ühtlasi Kreutzwaldiga polemiseerimiseks võitlus uue kirjaviisi vastu. Nii on lugu pikema, O. J. nimetähedete taha peituva kirjaga „Tallina maalt“ „Tallo-rahva postimehes“ 1858 pealkirja all „Neile, kes luggeda tahavad: Makele kirjutamisest Soomlaste visi järrele“. Loeme seal lk. 31 ms. Kreutzwaldi poole pöördumise:

„Armas, kallis kelewennake! ma pallun Sind: Kas sa nüüd Võrrus nenna oma Wirro-Järwe selge kele-murde hääle kõrvist ärra olled kautanud, et Eesti maa-keele Some kelega ühhe kõllaliseks teha tahhad? Et nad kül möllemad ühe allika jõed on ning neil algmiselt üks põhi, — siisgi on nad teine teisale joostes isekombeleisiks jänud, et üks esteks soosid ja pärrast kaljusid möda, teine jälle mustast nullast ja livast läbbi jooksis, mis läbi mitte üksnes põhhi ning karv, vaid ka maggogi teiseks sai. Tunda võib igga laps, et neil keeltel üks põhhi on olnud, agga „välja-ütlemisel“ on nüüd kül hea vaks vahhet. Kes seda ei märka, sel ei olle ergast kõrvakuulmist. Ühte lähheb ta agga mõnnes Allotagguse-randades, kus allati Soomlastega seggamine seisavad. Egga üksgi keel rajja päält omma selgust ei leia.“

Sama uue ortograafia kui soomepärasuse vastu vaenulik toon jätkub ka kirjutise järjes, sama lehe lk. 39:

„Kui liate veel Soomlane pakkutava kirja teejuht on olnud, ep olle immeksgi panna: temma tundis jo omma keelt ennam, kui meie keelt. Meie ei pea agga mitte ni nõdrad ollema, võerast kõlvatuma nõu kergel mel, kus ei sünni egga sest kasso olle, kohhe vasto võtma: sellega laimame endi ollemist ning meelt.“

Lõppeks esitab eesti keele iseseisvuse ja iseolemise sama südi kaitsja oma kirjutise kolmandas jätkus (lk. 46—48) soome vanasõna: „*Mighä lintu, sedhä lauulu*“ nagu oma väi-

dete kinnituseks. Eesti keele lausa üleoleku teadvust õhkub aga juba sama kirjutise viimasest järgust (lk. 55—56):

„Mis meie Soomlaste pilkamisest kulame: meie keel on õppind musta mulla rohto, agga mitte Some kaljo ning rabba sammelt söma: priske ellaja hää on ikka teisite kui lahjal.“

Samast kriitilisest ja rahvuslik-iseteadvast sulest või mõnelt selle mõtteosaliselt on lähtunud arvatavasti ka järgnev võrdkujuline eesti ja soome keele vahekorda iseloomustav kirjutis „Tallor. postim.“ järgmises aastakäigus (1859) lk. 4:

„Emma ning temma tüttar.

Tüttar peab omma emma, kennest ta on sündinud, austama ja armastama, et temma kässi hästi käib ja temma kaua ellab Ma päl. Nenda ei pea siis Ma kele luggeja sedda mitte tühjaks naljaks arvama, kui temmale näidetakse, kuidas temma nüidine kelemurre on eestotsa Somema kelest väljatulnud, nago oiakenne hallika seest väljatulleb. Tähhendamisse sannaga võib siis kül ütelda, et Some keel on nago aus emma ja Ma keel otsego tema armas tüttar... Ühhel tütrele on ka omma emma pallenäggo, muudkui norem ja priskem.“

Järgneb mõningaid näiteid soome keelest (seals. lk. 5). Vaevalt küll vist soovitaks kirjutise autor „nooremal ja pris-kemal tütrele“ mingis suhtes eeskujuks võtta oma vana kortsunudpalgelist „ema“, kui tuleks küsimus kirjaviisist või keelearendamisest?

Seesama „Järva mees“ O. J. satub keeleküsimusis uuesti Kreutzwaldiga poleemikasse mõni aasta hiljemini „Perno Postimehes“ Kr. eeskujul tarvitusele võetud nais-sugu-lõpu-na (*kuningana*) puhul ja näitab oma puristlikku suhtumist keele laenainestesse, „Perno Postimees“ 1862 lk. 234:

„Pealegi ni kaua, kui meie endi kele seest veel üht tarvitavat sõnna leiame, ei tohhi meie neid võerast kelest veel mitte kerjata; kus agga jälle omma varrast sedda ei leia, noh, siis ei jä muud ülle, kui võera naeal toetada, ja laenates võlgo teha. Keige ennamiste on tarvis üht raea pealist murret läbbi provida, kas seal hõbbeda hulka mitte verrivõera naabri vanna vaske ei olle, mis mitte vimaks roostetama hakkaks.“

Viimane lause viitab sellele, et Kr. kui Võru elanik katsub siin eesti keelde vene sugemeid kagueesti murdeist sisse tuua, millise süüdistuse Kr(eutzwald) tagasi tõrjub „P. P.“ sama aastakäigu lk. 273—274 paiguti väga teravaks ja irooniliseks minevas vastuses, mille asjalikus osas öeldakse:

„Igga keeletundja teab, et meie Eestikeelel sõnade sugu vahhetegemist ei ole, kui mitmel teistel keeltele, vaid kõik sõnad on meil ühte sugu, tähendagu nemad mehiste, naisiste ehk asiste. Sellepärast ei võinud „kuningana“ sünnitajal sugu vahetegemise mõttet olla, vaid sõnna võeti esiteks nalja pärast „Reinovaderi“ juttus üllesse, hiljemini pool häda pärast lühenduse abiks, kui paremat kätte ei

juhtunud, sest et laialisel tarvitusel väga igapäavaseks kulunud *praua* ja *emand* kõrgema naisterahva kohta kõhetumad näitased, ja pealegi üks sõna igakord lühem on kui kaks... Nisama vähe olen ma Wene vormis Eestikeele mune valanud, aga seda sagedamast hoolega püüdnud: loodud sõna rikust omal nurmel kasvatada ja kosutada, nii pikalt kui jõud ulatas.“

Oleme peatunud sel teemast näiliselt kõrvale kalduval *na*-küsimusel teatava tagamõttega: võib-olla on Kr. selle tuletuslõpu põiminud tõesti „omalt nurmelt“, nimelt talle õige vähesel määral tuntud soome keelest, mis ju tollaegse vaate järele, nagu ülemal korduvalt nägime, polnud muud kui eesti keele algsem kujund. Meie lähemate saksa ega vene naabrite keelest pole häälikuliselt kerge seda lõppu eesti keelde tuletada (vrd. Keelekultuur I, lk. 33), küll aga rootsist soome saabunud *na*-tuletuslõpust. Oletuse ümber jääb muidugi hõljuma paks kahtluseudu, aga (*n*)*na*-lõpu eesti keelde saabumise episood niisugusenagi tohiks sellest hoolimata ka kui kõrvalepõige lugejat huvitada.

Kreutzwaldi suhtumine soome keelde ja seal eesti keelde tulevaisse mõjustusisse peegeldub lühisõnaliselt, kuid siiski eredalt ta kirjavahetusest Koidulaga; see-pärast laseme kõnelda „Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahe-tuse“ koltunud lehekülgedel. Et uue soomepärase kirjaviisi propageerimisel Kreutzwaldil meeles on mõlkunud ka kul-tuurpoliitilised kaalutlused, näeme tema kirjust Koidulale 1. X 1869, Kirjavahetus I, lk. 394—395:

„Sie berichten ja selbst, wie anerkennend und nachsichtig die Finnen über unsere schwachen Leistungen sprechen und schreiben, sollte nicht schon drin ein wichtiger Grund liegen, uns ihnen näher anzuschliessen? — Dazu wäre die Adoption der neuen Orthographie gewiss eins der wichtigsten Mittel.“

Tema vaade hõimukeele õppimise tarbele peegeldub kir-jast Koidulale 17. III 1868, Kirjavahetus I, lk. 119, kus Koi-dulale õnne soovitakse soome keele õpingute edenemise pu-hul ja tõsiselt kahetsetakse soome keele õppimiseks vaba aja puudumist:

„Viimse aastade sees pidin iseäranis sagedasti kahetsema oma Soome keele puudust, kus mitme Soomlasega kirjade vahetamist pean. Nüüd peame seda tallitust kõik võõral keelidel toimetama, mis mõnel kogunist mokka mööda ei taha käia: et Eestlaste ja Soom-laste vahel muud keeled peaksid liikuma — kui nende mõlemate loodud emakeel.“

Kaugemalarenenud soome kirjakeele eeskujusasetamist eesti keelele näeme Kr. kirjas 21. IV 1868, Kirjavahetus I, lk. 157:

„Minu soovimised lendavad ühte puhku sinna, et meie kallid emakeel ei mitte üksnes niisama kui sieie päävani seisma jääks,

kunni pisuke rahva sugu kestab, vaid ma palun Vanaisa helduse poolt ühte puhku abi, et tema ka edespidi Teie sarnatsid loome laseks sündida ja ikka rohkem ja rohkem neid jüngrid äratada, kellel küllalte andeid saaks olema: meie rahva keelt õitsemise poole edasi kosutada, nõnda et meie Eesti keel ka kõrgemate õpetuste juhata-misel seda jõuaks omast rammust täita, mis praegune Soomekeel juba toimetab, nõnda et neil seal juures enam endist Rootsikeelt tarvis [ei] lähe, mis neil enne nõnda kui meil praegu veel Saksakeel pruugiti.“

Paaril puhul võtab ta ses kirjavahetuses ka konkreetse-malt sõna soome keeleliste eeskujude kohta, nõnda ilmse sümpaatiaga järgnevais 27. V 1868 Koidulale adresseeritud ridades, Kirjavahetus I, lk. 215:

„Teie „Blumbergi herra“ sünnitab mulle parajalt mõttet, kas ei peaks mõnusam olema, kui meie ka ses üksis Soomlaste rikusest laenama lähäksime ja edespidi pruugides võtaksime rääkida ja kirjutada: „herra Blumberg, herra Baumbach j. n. e.“ Mis Teie sest uuendamisest arvate?... Asi oleks esotsalt kui nalja pärast katsetööks etevõta, kunni temast viimaks tõsi tuleks.“

Tõrjuvam on Kr. seisukoht juba teisel, kus ta arvustab Koidula keeletarvitust, arvates selles leiduvat soomepärasusi, nimelt kirjas 11. XI 1870, Kirjavahetus II, lk. 118 (õigu-poollest siin küll polegi tegu soome mõjudega, vaid eesti murdenähtustega):

„Natuke Soome haisu on minu nina juba „Saaremaa onupojast“ nuusutanud, kus „sana“ — „sõna“ oli äratapnud, niisama võeras näitas mulle, et Teie „tõine“ ja „tõisega“ herra Jakobsoni jälgi hakate taga ajama, mis mõlemaid uuendusi ma kogunist kiita ei tohi, kui ehk ka mõnes paigas Eesti Hottentottid nõnda võivad kõnelda...“

Seda teatavat pelgu „soome haisu“ vastu keeles pole imestada, sest Kreutzwald ei tunne tolles eas üldiselt vaimus-tust Hurda ja Jakobsoni keeleuuenduspiüete vastu (vt. näit. Kirjavahetus II, lk. 177—178, Hurda ortograafiliste ettepa-nekute ja ta isiku teravat arvustust, Jakobsonist oli äsjases tsitaadis juttu). Koidula jagab ses suhtes tema vaateid: Hurda reform-ettepanekuid seletab ta viimase „junkerliku kõrkusega“ ja „tugeva enese-ülehinanguga“ ja arvab neist (Kirjavahetus II, lk. 152): „Ebenso glaube ich, hat Herr Hurt mit seinen orthographischen Erneuerungen nicht gerade aus dem besten Glückstopf gegriffen.“ Jakobsoni uudissõna paleust ei pea ta ka õnnestunuks („Meine Leidenschaft ist es eben auch nicht“), kuid arvab selle siiski noorpõlve keeletarvituse kaudu viimaks läbi löövat (Kirjaha-hetus II, lk. 115). Osalt vahest sellest meelelaadist, osalt ka enda naiselikust passiivsusest tingituna pole K o i d u l a, nii-palju kui teada, aktiivselt sekka löönud keelekõsimis ega

pole nii siis ka, hoolimata oma soomesõbralikkusest, teatavast soome keele oskusest ning kalduvusest, oma kirjavahe-tusis (Kreutzwald'iga, eriti aga muidugi soomlase A. Alm-berg'iga) seda koguni üksiksõnadena ja -lausetena ning keele-segunagi tarvitada, aktiivselt teotsenud eesti ja soome keele lähendamise ja vastastikuse laenamise mõtte arendamise alal. Koidula, kes on öelnud (vt. Koidula ja Almbergi kirjavahe-tus lk. 13): „Suomemaa on meil alati kui laiem ja suurem isamaa mieles ja südames“, on kindlasti mõelnud teistega kaasa selle „laiema isamaa“ keeleküsimusigi, kuigi tänapäe-vasele avalikkusele pole kahjuks teada, mis ja kuidas. Sama ebamääraseid on kahjuks — juhitagu mööda minnes tähele-panu sellele — Koidula soomepoolse kaas-sillatöölise A l m b e r g i g i vaated eesti ja soome keele tulevikuvahekorrale, kuid keelte lähendamise küsimus on võinud temagi peas liikuda, kui ta veendunult lausub (äsjamainitud kirjavaheetus, lk. 14):

„Kõigist takistustist hoolimata edeneb soomlus vaikselt siiski ja, nagu loodame, pääseb võidule. Me loodame, et nii sünnib ka Eestis, ja et kord see päev koidab, mil Eesti ja Soome rahvas ühendatud, iseseisva rahvuskonnana võtab osa inimsuse suurest kultuuritööst!“

Kreutzwaldilt ja Koidulalt teistele kaasaeglastele ülemini-keul kohtume C. R. J a k o b s o n'iga, kelle kultuurpoliitiliste sihtide selgus ja radikaalsus tõestub ka tema suhtumises soome hõimrahvasse ja keelesse. Jakobsoni sule all sai keeleküsimu-sest kultuurküsimus, kultuurpoliitiline küsimus, tema kirju-tiste veenev toon võib kaasa kiskuda veel meiegi päevil ning mitmeski suhtes tuleksid ta sõnad nagu mõne modernse hõi-mutegelase suust. Pikemas kirjutises „Ural-Altai keeleselts“ „Eesti Postimehes“ 1866, nr. 26 (lk. 205—207), tutvustab C. R. Jakobson asjaliste andmete varal lugejat ta laialise hõimkonnaga ning lõppeks (lk. 206—207) jõuab välja sel-tele, mis ta südamele on lähimal:

„Ma ütlesin, et Somekeel neist keigist üllem olla. Ta näitab rohkem seädivat mõistust ja sünnitavad ello, kui keik teised Altai seltsi keeled. Tal on ka suur rikkus ennemuistsist juttudest ja rahva lauludest, kelle läbi ta keik teised omma suggulastest ärravarjab. Sellepolest võime agga ka Eestikeelt, Somekeele keige liggimat suggu-last, rikkaks nimetada... Võime ennast nüüd ka omma rahva lau-ludega Soomlase kõrva seada, siis on meil keigis teises asjus veel vägga palju tööd tehha ja palju õppida, enne kui meie nende liggi jõuame. Neil on jo keiksuggused kirjad ja ramatud, ning keiksuggu-sed tarkused savad nende suurte kolides Somek. õppetud. Sepär-rast peaks ka iggaüks õppetud Eestlane nõudma, Somekelega tuta-vamaks sada, mis mitte raske ei olle, et ta vägga palju Eestikelega ühte lähhäb. Somekeel ja Soomlaste kirjad savad meie ükskord tõeste kallikspetud hallikaks sama, kust meie sagedaste head õppe-tust ja uusi mõtteid same leidma ja omma keelt p u d u v a s a n n a d e g a t ä i e n d a m a“ (minu harvendus; J. Mg.).

Keeleküsimust puudutab vaid kirjutise lõpplause, kuid näeme, kui läbimõeldult liitub see kogu selle eel käivale kultuurpoliitilisele programmile. Soomega ühistöö küsimus on J-le nii südamelähedane, et ta õige peatselt selle jälle uuesti esile võtab, nimelt sama lehe-aastakäigu 42. nr. (lk. 334—335):

„Agga meie olleksime jälle valde tee peal, kui meie omma veikest jõudu ükski se sure asja tarvis arvaksime kül ollevad, teiste rahva vaimokõrgusega võitlemist peale hakkata. Ka selle polest andsin oma ülleval nimmetud kirjas (äsjatsiteeritud kirjutises; J. Mg.) otsust. Meie keige lähhema sugguvannaste Soomlastel on jo suur ja rikkas kirjavarra; Soomlased ja Eestlased olgo agga eddespiddi oma vaimo töös üks rahvas. Meie võime nende ja nemmad meie kirjad ilma paljo muutmisseta prukida, ja meie essimenne ja pea kohhus on nüüd, nendega vaimo polest ikka ennast ja ennast ühte sullada. Üksi seläbbi võime eddespiddi omma perremehhe seisust ülleval piddada ja ennast se eest hoida, et meie teiste pobboliks ei sa egga jä. —“

Ja selle soomlasile liginemise esmajärgulise astmena peetakse edasi juba loomulikult möödapäasematuks uue kirjaviisi vastuvõttu, kusjuures peale saksa soost keeleharijailt päritud vana kirjaviisi puuduste kirjeldamist lausutakse:

„Sest Saksakeel on hoopis teisest seltsist, ja ta kõnne seadused puhtast teised, kui meil. Peab se proov maksma, siis peame se peale vatama, kuidas Soomlane, Laplane ehk Samojed meie kirja loeb, ning seal same leidma, et uus kirjutusse viis meil pärris viis on. Ka ei ole ta Sakstest väljavõeltud (sic!), nenda kui mönni arvab ja kuidas luggu vanna kirjutusse visiga on, vaid üks õppetud kulus Eestlane, meist keigist auustud Dr. Kreutzwald, on tedda Soomlaste kirjaviisi järgi üllespannud¹⁾... Meie keik agga, kes meie eddasi jõuame, andkem ka ses asjas teine teisele kät ja lahutagem sega ühhe sure vahheseina Soomlaste ja Eestlaste vahhel, eddespiddi nenda ühhendud jõuga vimase sure eesmärgi pole töttades.“

Õnneks järgneb sellele Jakobsoni kirjutisele „E. Postim.“ toimetusel väga heakskiitv järelsõna, millest näeme midu nii tagasihoidliku J. V. Jannseni mõtteid eestlaste ja soomlaste kultuurilise liginemise ning isegi „kokkukasvamise“ kohta (seals. lk. 335). Tehkem sellestki väljavõte:

„Tõssi on ka, et meie omma suggu ja ussovendade Soomlaste naeale toetades ja nendega kele ja kirja polest kokkukasvades sedda kindlam Eestlaseks võime jäda. Tõssi on ka, et meil saksa- ja vennekele kõrvas keige häddasemalt somekeelt olleks tarvis tunda, mis meie kelega ühhe jure peal seisab... Ärge võidelgem omma rammo raiskades mitte isse ühheteise vasto, vaid ühhel meel keik selle vasto, et meie peavaenlane, tuimus ja rummalus meitest peaks tagganema ja meie pääv päevalt ergemaks ja targemaks sama, är-

1) „E. Postimehe“ toimetuse parandav alamärkus: „Meie teada olli endine Kusalo õpp. Ed. Ahrens essimene Some kirjutusse visi üllesvõtja... Agga õige joon jääb õigeks joneks, tõmbagu tedda kes tahhes.“

ratundma, mis meile ja meie lastele tullus on. Some vendades võime ses asjas väga palju õppida. —“

Enam kui ükski käsitletud ärkamisaja tegelasist võtab vaatluse all olevais eesti-soome küsimusis puht-keelemehena sõna hiljemini keeleteaduse doktoriks tõusnud Jakob Hurt. Tulnud a. 1871 isa Jannsenile abiks „Eesti Postimehe lisalehe“ toimetajana ja pannud viimases järjekindlalt maksma uue soome kirjaviisi¹⁾, avaldas sama Hurt, kellest mööda minnes kuulsime juba eespool kõneldavat kui keelemehest, enda toimetatavas lisalehes nr. 7-ndast peale (lk. 42) samal aastal pikema kirjutise eesti keele rikastamisest ja korraldamisest, millisest kirjutisest meid siinkohal huvitab eriliselt järgnev katkend (lk. 148, nr. 25):

Minu tõine soov on see, et Eesti kirjamehed Soome keelt tundma õpiksid. Soome keelt on hää aeg varemine harima hakatud ja ta on mitmes tükis meie keelest rikkam. Et seesama keel ühtlasi meie keelele ka väga ligimene sugulane on, siis võib iga teravam mõistus kergesti arvo saada, et meie säält omale kirjakeelele väga hääd ja kaunist abi rohkeste tuua võime. Soome sõnad käivad nii väga meie sõnadega kokko, et meil vähe muutmist tuleb, mõnikord tead sugugi tarvis ei ole.

Mis Soomes meie sõnadest teisiti käib, sel on oma kindel seadus, kudas ta teisiti käib. Kes neid seadusi tundma on õppinud, võib igakord kergeste Soome sõna Eestlaseks ümber muuta. Soome keelest on uuemal ajal meile ka jo mitu sõna võetud, näituseks: *alaealine* ehk *ala-igane* (Soomekeeli: *ala-ikäinen* = mittetäisealine), *laevastik* (Soomekeeli: *laivasto* = laevade kogo, Saksa keeli „*Flotte*“), *sõnastik* (Soomekeeli: *sanasto* = sõnade kogo, Ladina keeli: *vocabularium*) ja mõni veel. Kes teraselt neid sõno ära arvab, peab viimati leidma, et nemad meile täieste sünnivad ja kerged mõista on.

Õppigu siis meie Eesti kirjamehed häste Soomekeelt ja saagu nemad Soome keele seadustega täieste tuttavaks, sest võivad nemad meie Eestikeelele palju ja hääd tulo tuua. Arvab ehk keegi, et Soome keelest abiotsimine auus töö ei ole, siis võime temale vasta ütelda: Soomlased teevad meie keelega üsna niisamati; nad võtavad meie keelest enesele, mis aga vaja ja sünnib.“

Äsjanähtud mõttekillud on huvitavad peale muu sellegi poolest, et neis on konkreetsemalt juttu enne a. 1871 eesti keelde laenatud soome elementidest (*alaealine* jt.). Hurt oli õigekeelsuslasena tüüpiline nn. „keeleajalooliselt õigete“, s. o. ajalooliselt vanadeks osutuvate vormide pooldaja ja sellepärast arhailisema kuju säilitanud soome keel oli tema meelest loomulikult täiuseideaaliks eestigi keelele. Kui H. soovitas kirjakeelele teatavaid vanemaid ja „õigemaid“ keelen-

¹⁾ Muidugi tuli lugejaskonnast palju etteheiteid. Neile vastab Hurt „Lisalehes“ nr. 7: „Esitaks nurisevad mõned selle pärast, et mina uut viisi õigest kirjotan. Seda Soome viisi nemad ei salli ja sõimavad seda keele solkimiseks.“

deid oma kodumurdest lõunaeestist (*o*-d järgsilbesse nagu *tulo, talo* jne.; momentaanverbitüüpi *kahahtama, kohahtama*; frekventatiiv-verbide nagu *kolistelema*; pikemat „algupärase-*mat*“ *vad-lõppu* juhtumeil nagu *tulivad*) või mujalt, siis oli neil korral soovitamisele hoogu andmas vist küll ka teadmine, et samad vanemad keelekujud leiduvad tolles „ideaalses“ soomegi keeles¹⁾. Soome keele kaudset mõju Hurda keele-reformidele võiks nii siis küll õige tunduvaks pidada. Näit. *ää* kaitseks sõnus nagu *pää* jt. Hurt toob rea paralleele soomest (*ääni, pää* jne.) ning lisandab: „Esiteks on *ää* siin vanem ja päris hääl...“ („E. Postim.“ lisaleht nr. 11, lk. 65). „Võru murde“ *o* soovitamisel selgub soome keele arvestamine järgmisest põhjendusest, millele lisaks on toodud rida näiteid soomest:

„See vahe tegemine on vana ja meie leiame teda otse niisamati ka Soomekeeles. Kus Võrolased *o*-d kuulda lasevad, sääl seisab tema ka Soome keeles enamiste alati. On jälle Võro murdes *u* hääl sõnale osaks saanud, siis kõnelevad ka Soomlased enamiste alati *u*-ga.“

Korduvalt oleme näinud eespool rõhutavat soome keele õppimise tarvet, esiteks selleks, et saadaks soome keele najal arendada algavat eesti kirjakeelt, ja teiseks, et kergesti ligipääsetava soome kirjavara kaudu tõsta rahva vaimlist tasapinda (seejuures liialdatigi soome tolleaegse kirjanduse ulatust ja suurst). Viimane eneseharimisvõimalus paistis loomulikult eriti meelitavana niisuguseile ärkamisaja self-made-man'idele, nagu Ado Reinwald. Kreutzwaldi, Jakobsoni ja Hurda õhutatud soomeharrastus leidis temas, kes teraselt kuulatas kõike, mis tema haritumad suguvennad eesti kultuuri tõstmiseks ette panid, koheda idanemismulla. Ja nii näemegi siis Reinwaldi esinevat soome keele õppimise ägeda propageerijana, ägedamana, kui seda on olnud keegi enne või vaevalt pärastki teda, „Perno Postimehes“ 1871, nr. 6 (lk. 50, A. R. nimetähtede all):

„Eesti õppetud mehed! Muretsege meile veel puuduvaid kooli raamatuid, mis loomulikud on, ja ka üht Soome keele õppimise raamatut (mis minu teada veel eesti keeles ei ole), sest meie kohus on, nago üks auus mees mõni aasta taggasi Eesti Postimehes ütles: ika ja ika enam Soomlastega ühte sulada. Sele asja poolest oleks mul veel palju rääkimist, aga jäeb teiseks korraks. Saaks aga meile head kooli ja Soome keele õppimise raamat (Kas ei olleks parrem

1) K. Leetberg nimetab oma brošüüris „Äpardanud keeleuendus“ (1927), lk. 48—49, „Hurda seaduseks“ ms. seda, et tuleb kirjutada *allik*, mitte *hallik*: „Ja mikspärast? Sellepärast et Soome keeles ilma *h*-ta on. Kirjamehed oleksid nüüd pidanud Hurdale vastama: Olgugi et Soome keeles ei ole, aga Eesti keeles on, ja oleksid pidanud endise juure jääma...“

venne kele õppimise ramat. Red.) käte muretsetud; siis ei oleks meil enam suurt häda raamatu puudusest, siis võiksime juba usinamine nende tähtsa aegadele vasto jõuda, kuna isa Kalev koin (sic!) tuleb

Oma lastel õnne tooma,
Eesti põlve uueks looma.“

See lubatud „teine kord“ ei lasknud end kaua oodata, sest juba sama aasta „Perno Postimehe“ 15. ja 16. numbris avaldab R. pikema kirjutise „Soomlased“, mis küll ei paku materjali eesti-soome keeleliste suhete jälgimiseks, kuid on tähtis kui esimesele laulupeole (1869) järgnenud hõimumeelsuse osalt naiiv-koomiline, osalt liigutav-siiras peegeldis, kajastis meeolust, milles mõni eestlane oleks olnud valmis üle võtma soome keele kas või tervelt (NB korduvat soomlusega sulanemise motiivi!), rääkimata vastuvõtlikkusest üksikuile sealtpoolseile laenainestele. Kuulatame R-i enese naiiv-siirast paatost („P. Postim.“ nr. 15, lk. 122) selle kohta, mis eesti rahval peale oma varju-unest ärkamist tuleks kõige pealt teha:

„Üks üllem ja esimene püüdmine peaks agga meil nüüd olla: omma ösel eksinud ja laiale pillatud sugguvõssa kokko koguda ja ühhendada, issiärranis kele, kirja ja lomuliko vaimo harimises, se on meie rahvaliko pühhalik kohhus ja kõige kindlam alluspõhhi ja vundament.

Meie peaksime siis ommale kele mehheks murretsema: Soomlane, Laplane, Ungrialane jne., ja kuleksime vanna pappa suust igga mees oma kele sõnno, ja ka sedda, et temma meie kõikide issa olla (jutt on meie hõimude esivanemast Paabeli keelesegamise ajal; J. Mg.). Immekes pannes vataksime teine teise otsa ja ei saaks arru, kas se unnes voi ilmsi on. Vanna issa saaks agga karreda silmaga meie peale vaatma ja hakkaks meid halleda sõnnadega nomima, et temma lapsed, issiärranis Soomlane ja Eestlane teine teist ni vähhä tundvad ja armastavad... agga issa sõnnad saaksid mulle küll süggavaste süddamesse tungima ja eddespiddise parrema tegudele kihhutama.

Eesti rahva õnne põlve viimsel otsal kuleme küil veel Kallevi-poega Soomemaal omma eesti kelega läbbi savad ja ka soomlasi meie keelt räkivad, mis agga hiljem sest sündinud, sedda mattab orja põlli ja võeras vain kõik omma musta vaiba alla.

Just meie päivil on agga nüüd selle polest kõige kolledam luggo (jutt on eestlaste ja soomlaste sugulusteadvusest; J. Mg.). Soomlased meie vennad ellavad veel üksnes õppetud Eestlaste suus ja süddames, ja sorem hulk meie rahvast ei tea agga tahha sest ennem ühtegi teada!“

Kirjutise järg „Perno Postim.“ järgnevas numbris, lk. 130, siirdub tükati juba eesti-soome keelesuhetele:

„Meie keel ja kirri lähhäb peaaego Soomlastega ühte, sest ta on Soome kele tüttar; sepärrast ei voi ka kegi ilma Soome keleta Eesti kele põhjust kätte sada. Sedda on ka meie õppetud mehhed

juba ammugi ärra tunnud kui nad meie kirjutuse visi ue, se on lomuliko põhja peale rajasivad ja seal tedda eddasi kasvatasivad.

Arvata poled sõnnad on hopis Eesti kelega üks ja võib tuta-
vad ramatud üsna õppimata aru saies luggeda.

Sellest (eespool oli näiteid soome keelest; J. Mg.) on nüüd
näha, et Soome keel ja kirri meiega ühte lähháb ja kahte asja tun-
nistab: essiteks mödaniko ühhendust ja teiseks tulleviko üh-
henduse kerget ja võimaliko korda (harvendus minu; J. Mg.).

Soome-maa, se on üks sõnna täis immeliko armo süggavust,
täis õnsaliko luuletusi ja heljumesi ühhe õige Eestlase süddames.
Eesti rahvas se on üks rõmulik teadus, maggus mõtte ühhe Soom-
laise rindus.“

Luggejad savad nüüd vist issigi arro, mis minno pea nõudmine
selle kõnnega on: armastust omma vendade vasto ärratada ja püüd-
mist nendega ühte sullada. — Nago minna jubba Postimehhe 6mas
numris sovisin, on meile kõige pealt Soome kele õppimise ramatud
tarvis, ja siis rahvast ennesest sedda keelt püüdmise õiguse sisse
sada, se on kolidesse õppitavaks. Miks pärrast õppetakse meie las-
tele võerast Saksa keelt, kellesse nad ommetige ni kaugele ei jõua
tungida, et se neile kasso sadaks ja ei mitte lomuliko Soome keelt,
kelle sees ka jubba suur ja kuulus kirja varra on? — Lõppeks nim-
metan veel, et ma ka issi tean, et mo tännane kõnne kõikide mele-
pärrast ei olle, sest tõdde ja ue asja essimised sovimised ei jäe
millaski ilma süta.“

Kirjutaja on, nagu näeme ta lõppmärkusest, teadlik sel-
lest, et tema platoonilised mõtted soomlastega sulanemisest
ja eesti ning soome keele „tuleviku ühendusest“ kaugeltki
mitte kõikjal ei leia heakskiitmist. Tema ja ta võimalikkude
mõtteosaliste loodetud vastav rahvuslik liikumine ei saanudki
mingit tuult tiibade alla — kõige pealt ei võtnud juba soome-
poolne hõimumetall, nagu aastakümnete jooksul hiljemini,
reinvaldlikuski tundeikumuses sulada.

4.

*Fennismide küsimus eestis XIX sajandi 80-ndail ja 90-ndail
aastail ning XX sajandil kuni a. 1905. A. Grenzstein'i, K.
A. Hermann'i, A. Genetz'i, M. Veske, M. J. Eisen'i, J. Tilga,
J. Tamberg'i, H. Prantsu seisukohad. Selle ajajärgu fen-
nismid tõlkijail ja soomeorientatsioonilil kirjameestel (Veske,
J. Bergmann, M. Lipp, Eisen, Tilk, Prants). Soome isiku-
nimed Eestis. Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumid, V. Reiman,
O. Kallas ja tema fennismid.*

Ärkamisaegse paatose ajad möödusid, tulid argiajad,
eesti keelegi korraldamise küsimused siirdusid masside sil-
made alt üksikute töökabinettidesse. Soome keele abiksvõtt

eesti keele arendamisel, see mõte küllap hõõgus edasi, kuid elavat leeki andmata, — vähemalt allakirjutanud pole silma puutunud Eesti avalikkuse XIX sajandi 70-ndate aastate hilisemalt veerult vastavaid teoretiseerivaid kirjutisi ega konkreetseid ettepanekuid. Kuigi mõni sõnavõtt neis meid huvitavais küsimusis noilt ajult peaks minevikulolu varjus piiluma, näikse olevat tõsiasia, et Eesti-Soome suhete ja eriti eesti ning soome kirjakeelte vahekordate arendamise alal valitses noil aegadel vaikus. Vaikus enne tormi, et järgnevatil 80-ndail aastail seda hoogsamalt uuesti puhkeda, ja siis juba vähema romantika, sellevastu aga suurema asjalikkuse ning vastavalt ka suuremate saavutuslootuste tähe all, uute isikute õhutusel.

XIX sajandi 80-ndate aastate eesti noortest kirjameestest näikse soome keeleainete eesti keelde ületoomine eriti huvitanud olevat A d o G r e n z s t e i n'i, keda muutunud poliitiline orientatsioon juba sama aastakümne lõpupoolelt alates käsutas ikka enam ja enam kõrvale hoiduma kõigest soomelisest. Teravapilgulise keelemehena tundis ta eesti keele täiendamise tarvet ja süvendas selle asja huvides omalt poolt tunduvalt Eestis juba koduseks saanud soomest laenamise mõtet. „Eesti Postimehe“ toimetajana avaldas ta a. 1881 oma lehe nr. 17 ja järgmised läbivas pikemas kirjutises „Uued sõnad“ ms. järgmised soome keele eeskuju ja laenude kohta käivad arvamused („E. Postim.“ 1881, nr. 19, lk. 73—74):

„Soomlased sünnitavad omad kunstsõnad võimalikult oma keelest, mis meile ju kõige ilusamaks eeskujuks on. On meile üht sõna vaja, siis katsume seda Eesti keelest saada, mis enamiste ikka korda läheb. On see aga võimata, siis läheme Soome keele juurde laenule. Ei saa meie ka säält midagi, mis väga harvaste ette tulla võib, alles siis on meil luba võõraste keelte sõnu võtta.“

Peale vahepealset eesti keele enda tuletusvõimaluste kaalumist tullakse sealsamas (lk. 74) juba õige sügavaulatuselise *eba*-sõna laenamise ettepanekuga teatavas tähendusfunktsioonis:

„Sõnakene *e b a*, Soome keeli *epä*, pöörab sõna mõtte otse ümber ehk teeb ta halvaks, nagu näituseks *e b a j u m a l* ja *e b a u s k*. Soome keeles on see sõnakene enam pruugitav kui meie juures, nagu näit. sõnades: *epäjumala* (üttele *epä* nagu *ebä*), *epätasainen*, s. o. mitte tasane, *epäpühä*, s. o. mitte püha, *epäoikea*, mitte õige (köver), *epäkelpo*, mitte kõlblik jne. Kui sellega halbdus mitte suurendatud ei saa, siis soovime meie järgmisi sõnu nende eeskujude järele meie kirjakeelele: *ebatõde*, *ebatarkus*, *ebamõistus*, *ebaselgus*, *ebatänu*, *ebarõõm*, *ebavoorus*, *ebatruudus*... ja palju sellesarnaseid ebailusaid asju.“

Grenzsteini tookordse soomesõbralikkuse kajastuseks võiks vist küll lugeda ka järgnevad read sama aasta „E.

Postim.“ 20. nr. (lk. 79) ühe soome tõlke ilmumise puhul, mille täpsust ning õnnestunust kiidetakse ja mille varal soovitatatakse asuda soome keelt õppima:

„Ehitagem Soome silda!“ Nõnda hüüavad huuled viimasel ajal igal vaimustatud isamaa pojalt, kes isamaa õnne ja rahva tõsist kasu taga nõuab... Soome silla ehitamiseks ja nimetatud püüde kordasaatmiseks on aga pääasi Soome keel.“

Nii siis on Grenzsteini keelelised ettepanekud ilmsesti kantud tõsiseist „sillamõtteist“. Ja tema kui keelelise silla ehitaja tähtsus ta kaasaegsete seas tõstus esile eriliselt ta „Eesti sõnaraamatuga“ (umbes 1600 uut sõna, ilm. 1884), milles on rohkesti soome laensõnu. Osa viimaseist on tarvitusele tulnud juba varemalt, osa on uudisena ette pandud. Ilma et siinkohal võimalust oleks varemini teiste poolt tarvitusele võetud ja Grenzsteini uudiste vahel piirjoont tõmmata, esitame kindlamate soome laenude loendi Gr-i „sõnaraamatust“ (paljudele neist on Gr. ise soomekeelse originaali juurde märkinud): *aade*, *määrasõna* (Umstandswort), *alaealine*, *?alakool*, *alg-* teatavalt liitsõnades (*algelajad*, *-häälik*, *-täht*), *algupärane*, *alus* (Subjekt), *arve* (Hypothese) (tuletatud Gr. enda andmeil sm. sõna *arvioima* najal), *arvlema* (eine Hypothese aufstellen), *arvustama* (kritisieren)¹), *asjamees* (Agent), *eba-* (liitsõnus nagu *ebatõde*, *ebatänu* jne., vrd. äsjast Gr.-i kirjutist „E. Postimehes“), *?edenev* (*joon*) (absteigende Linie, Deszendenz), *esialgune*, *esimees*, *esiteleva*, *kabelaud* (Damenbrett; Gr. ise annab selle sõna originaalina sm. *kapulauta*), *?kirjandus* (võiks vahest loodud olla sm. *kirjallisuus* sõna eeskujul), *laevastik* (vrd. Hurda arvamust lk. 128), *lause* (Satz, in der Grammatik), *?majandus* (kuna Gr. selle puhul mainib sm. *talous* sõna, võiks soome sõna eeskujul selle sõna loomisel tulla küsimusse), *määrsõna* (Adverb), *nais-* liitsõnus (*naisjumal*, *naisõpetaja*), *näitleja* (Schauspieler) ja *näitlema*, *olemus* (Wesen), *õpi-* liitsõnus (*õpikeel*, *õpilause*), *sisimaa* (arvatavasti loodud sm. *sisämaa* eeskujul), *tavaline* (gewöhnlich) (Gr. märkus: „Soomek. *tavallinen*, Virus pruugitav“), *teade* (laenatud tähenduses ‘Wissenschaft’, nagu sõnus *taimeteade*, *tähetead*, *usuteade*, < sm. *tiede*), *?teaduhimu* (Wißbegierde), *tehas* (Manufacturfabrik), *toimekond* (Komité, < sm. *toimikunta*), *toimetaja* (Redacteur), *toimetama* (redigieren), *toode* (Darbringung, Dargebotes), *tõisend* (Variante, vrd. sm. *toisinto*), *tõdestama* (beweisen; Gr. toob võrdluseks sm. sõna *todistaa*), *tõdestus*

¹) Eesti arv-sõnast tuletatuna ei oleks see sõna kuidagi saanud oma praegust tähendust, küll aga sm. *arvo* ‘väärtus’ sõnast, vrd. sm. *arvostella*.

(Beweis, sm. *todistus*), *tulukäanded* (< sm. *tulosijat*), *ühi-*
sus, *üksikus* (=ainsus; vrd. sm. *üksikkö*), *ülikool* (moodus-
 tatud kahtlemata sm. *yliopisto* najal), *üliõpilane* (Gr. mär-
 kus: „Soome keeli *ylloppilas*“), *vabameelne*, *võrdne* (pro-
 portional, vrd. sm. *vertainen*), *võrrend* (Proportion; vrd. sm. *verranto*).
 Peale esitatud sõnade, mis on kas otse soomest
 laenatud või soome eeskujul moodustatud, on Gr-i uudissõ-
 nastikus veel rida suurema kahtlusega siia kuuluvaid sõnaku-
 jundeid (? *omastav* kääne — vrd. sm. *omanto* jt.), millest lu-
 batagu mööda minna. Viimaks aga siiski tuleks tähelepanu
 juhtida sellele, et Gr. teatavais liitsõnakujundusis ja tuletisis
 peale eesti keele enda eeskujude on kaudselt lasknud end juh-
 tida soome keelele, nii mõnikord *kond-sõnus* (*kohakond* —
 vrd. sm. *paikkakunta*, *osakond*), *stik-tuletisis* (nagu *taimes-
 tik* — sm. *kasvisto*; vrd. Hurda arvamust *laevastik-sõna* puhul
 lk. 128), *la-sõnus* (*Saksla*, *Venela* jt.); rohkeist *nd-tuletisis*t
 viitavad mitmed kas otse või kaudselt soome poole (vrd. üle-
 mal *tõisend*, *võrrend*, ilmsesti ka *näidend* — vrd. sm. *näytäntö*).

Grenzsteini sõnastiku soome ainestega tutvudes oleme üht-
 lasi saanud põgusa pilgu heita 80-ndate aastate alul eesti
 keelde tunginud või tungida püüdnud tähtsamaile soome lae-
 nudele. Edasi võime minna vaatlema teisi sama-aegseid eesti
 keelemehi, ja loomulikult juba esi-järjekorras Grenzsteini
 kaastöölist ja hiljemini vastast ajakirjanduslikul ja ühiskond-
 likul tööpõllul — dr. K. A. H e r m a n n'i. Värske ajalehe-
 toimetajana avaldab ta oma seisukohad soome keele suhtes
 „E. Postimehes“ 1882, nr. 49, lk. 3—4, O. A. F. Mustonen-
 Lönbohmi soome-eesti sõnaraamatut tutvustades:

„Uuem aeg nõuab, et iga haritud Eestlane Soome keelt peab
 mõistma, ilma kelleta keegi oma emakeelt hästi ei või
 mõista. Ühest kannust on mõlemad, Soome ja Eesti keel välja
 võsunud, samade juurte pääle rajavad endid mõlemad. Aga aja-
 jooksul on Soome keele käsi paremine käinud kui Eesti keele käsi:
 Soome keel on rohkem haridust saanud, temas on tähtjas kirjandus
 valmistatud ja tema kõlab Helsingi universiteedisgi (ülikoolis) pro-
 fessorite õppuse keelena. Soome keeles leiame väga palju sõnu, ni-
 melt kunstsõnu, mis meil puuduvad. Tarvitab keegi oma kirjatöödes
 uusi kunstsõnu, siis võib ta neid varsti Soome keelest võtta, kus need
 kõik saadaval ja sagedaste on nad sellesarnased, et neid täieste Eesti
 sõnadeks peab nimetama, kudas on see, et need siamaale Eesti kee-
 les veel pole tarvitatud. Põhjuseid on otsata palju, mis Eestlasele
 Soome keele õppimise ülitarvilikuks teevad ja mida kõiki me siin ei
 jõua üles lugeda.

... igaüks, kelle emakeel armas ja kes emakeeles tööd teeb, peab
 ilma tingimata Soome keelt uurima ja seda Eesti keelega võrdlema...“

Näeme siin õige kaugeleminevat soome keele kasutamise
 nõuet, eriti oskussõnastiku alal. Hermann ise teatavasti
 ongi teotsenud oma põhimõttele vastavalt, istutades eesti

keelde soome sõnu (ms. *huvi, huvitama* on H-i poolt Soomest toodud). Võtame siin paar näidet H-i talitusviisist soome laenude soovitamisel. Oma pikemas puristlikus kirjutises „Uutest sõnadest“, Postimees 1886, nr. 10—16, ei maldta Grenzsteini *la*-lõppu koomilisuseni (tema ettepanekud ms. *magala, tööla* ehk *tegele* ‘töötuba’, *õpila* ‘kool’ jm., aga ka meie päevini säilinud *lehtla* ‘lehtmaja’) propageerides oma soovitusel „Eesti keeles on imeline ilus lõpp *-la* olemas“ liisamata jätta eriti tugevasti *-la* tarvituselevõtu poolt rääkivat tegurit („Postimees“ nr. 12, lk. 1):

„Veel rohkem on seda lõpu *-la* Soome keele sõnades ja lõppudes leida, mis kõik ühte kohta nimetavad.“

Teises kohas („Postimees“ 1886, nr. 15, lk. 1), kus H. arutab eesti *-kond* sõna abil uute loomise võimalusi, ja lisandades keeleajaloolise märkmena, et soomes esineb see sõna veel iseseisvaltki *kunta* kujul, soovitab ta eesti keeleski soome eeskujul (eesti murrete eeskujust ei tehta juttu) hakata tarvitama *u*-list kuju (näit. *perekunna eest*):

„Väga kenä oleks meie keelest, kui ka meie Eesti keeles ütleksime: *-kund, -kunda, -kunna, -kunnale, -kunnal* jne.“

Hermann kui õigekeelsuses keeleajaloolise „õiguse“ nõudja pöördus eesti õigekeelsuse reguleerimisel loomulikult arhailisema soome keele poole. Kuid ta on siinjuures oma põhimõtetega õige kaugele läinud, vaadates eestis puuduvale *s o o m e s õ n a v a r a l e* kui eesti *o m a l e m u i s t s e l e* varale ja oma puristlikes taotlusis soovitades soome sõnu lihtsalt muistsete eesti sõnadena, nende võõrkeelset algupära mainimata. Meil on selle kohta käepärast näiteid küll juba järgnevalt 90ndailt aastailt, kuid H-i seisukohtade valgustuseks on nende esitamiseks siin paras koht. Nimelt „Postimehes“ 1893, nr. 251, 257 ja 261 leidub mitmeid soome keele võrdlusi sisaldav pikem õigekeelsuslik kirjutis „Uuesti elustatavad sõnad“, milles (nr. 257) soovitatakse eestis „elustada“ germaani päritoluga *preili* asemele soome sõna *neiti* nagu põline oma (peale selle kui on soovitatud samul puristlikel põhjusil *herra* ja *proua* asem. *isand* ja *emand*):

„... ja *preili* on Eesti keeles „*neidi*“, kuna „*neitsi*“, „*neiu*“ ja „*neid*“ isenimed on... kuna „*neidi*“ Eesti keeles juba muiste on peenemat noort neidu nimetanud.“

Sama tendents näikse esinevat ka hiljemini „Rahva Lõbulehes“ 1898 lk. 50 leiduvas ilmsesti Hermannilt põlvnevas kirjutises „Eesti keele kaduvad ja uuesti elustatavad sõnad“, kus katsutakse elustada sõna *taba*, ilma seda eesti murdeist otsimata või soome keelega põhjendamata, mis viimane allikas siiski kõige usutavamalt on olnud selle „elustamiskatse“ aluseks („ilus *taba*“, „sel *tabal*“ jne.):

„Sõna viisi asemel oli Eesti keeles muiste „taba“ tarvitada.“
 Ette pandud uue sõna tarvitamisega on katsed tehtud juba „R. L.“ sama aastakäigu lk. 13 J. Aho tõlkes: „*et sääl oma taba edasi proovida*“. Hermann kui äärmuslik purist oli kategooriliselt võõraste sõnade laenamise vastu (ms. tähendab ta „Postimehes“ 1886 Grenzsteini sõnastikku soovitades selles leiduvate võõrsõnade kohta: „Parem oleks küll, kui võerastest keeltest sugugi vaja ei oleks võtta ja kui täitsa Eesti sõnadega toime saaksime, ...“), kuid soome sõnad polnud tema meelest võõrad, vaid oma d põlised.

See, mida eespool nägime soome laenude suhtes rääkivat Grenzstein'i, eriti aga Hermann'i, ja mis me neist edasi veel kuuleme Eestis 80-ndail aastail, on teataval määral sõltuv olnud juba välistest õhutusist. 1881. a. Helsingis peetud Soome Kirjanduse Seltsi 50-aastase juubeli pidustused tõstsid kõrgele sellest osavõtnud eesti saatkonna (M. Lipp, M. J. Eisen, A. Mõttus jt.) vaimustuse Soomemaa ja soome keele vastu ning õhutasid eestlaste-soomlaste vendustunnet ning keelilise suguluse teadvust. Laiadessegi eesti rahvahulkadesse kandus seda hõimu-meeleolu ajakirjanduses ilmunud vaimustavate peokirjelduste kaudu.¹⁾ Eesti-soome keelilise lähenemise püüdeile andis aga erilisel hoogu juubelipidustusil 1. juunil kell 10 homm. soome teadlase dr. Arvid Genetz'i poolt peetud eesti ja soome keele lähendamise kohta käiv ettekanne, mis hiljemini ilmus „Suomi“ II seeria 15. osas (a. 1882). Eestlasile pidi kindlasti hoogu andma oma keele korraldamisel seegi, et ettekandja kohtles mõlemaid keeli — eestit ja soomet — võrdsetena, soovitades neis mõlemas vastastikuseks lähenemiseks peamiselt rida ortograafilist, välist laadi reforme, aga ka mõningaid häälikulisvormiõpilisi muudatusi. Eesti keeles soovitas ta soome eeskujul (vt. mainitud väljaanne lk. 261) esimese silbi *oo*, *öö*, *ee* asemele võtta *uo*, *üö*, *ie*, tarvitada mitte *ea*, vaid *ää* esimeses silbis (*pää*), kirjutada soomepäraselt *luen*, *viaks* (pro *loen*, *veaks*), *juoa* (pro *juua*, vrd. sm. *juoda*), (lk. 264) reformeerida kaksiksulghäälikute kirjutamisviisi soome eeskujul (*palkk*, gen. *palka* pro *palk*, gen. *palga*), võtta tarvitusele *v*-kirjamärk *w* asemel, (lk. 266) *h*-ga algavad sõnad reguleerida soome keele järgi („Suotavaa olisi, että Virolaiset revideerisivat näitä sanoja...“). Peale selle soovitas Genetz mõlema hõimukeele leksikaalsete vahede vähendamiseks kummaski keeles leksikaalne puhastustöö ette võtta järgmiste põhimõtete kohaselt (lk. 267): 1) mõlemaile keeltele ühised

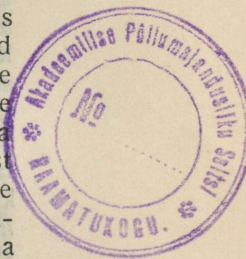
1) Pikim neist M. J. Eisen'i „Teekond Soome maale“ (1881).

laensõnad alles jätta; 2) kui mingi mõiste nimetamiseks on teises keeles laensõna, teises põline oma, tuleb viimase sõna võõra laensõna asemele eelmisse keelde võtta; 3) kui mõlemal pool on oma erinev laensõna, tuleb tarvitusele võtta mõlemas keeles ühine uus omapõhjaline sõna (nööbi asemel sm. *nyplä*, kõrtsi as. *juomala*, arsti as. *parantaja* jne.). Soome keeles soovitas ta eesti keele eeskujul järgmisi uuendusi: ü võtmist y asemele (lk. 260), (lk. 263) tarvitama hakata d-kaolisi kujusid nagu *teh'ä*, *lau'aks* (pro *tehdä*, *laudaksi*, osalt idasoomegi murde eeskujul jälgides), (lk. 263—264) kuna eestis on n teatavil juhtudel kadunud või vokaliseerunud, soome keeles võtta eesti-soome ortograafiliseks lähendamiseks neil korral tarvitusele s märk (*linna* pro *linnan*), võtta soomes tarvitusele i-lõppkaolised kujud (nagu *üks* pro *yksi* — murdeis väga sagedad) ja järgsilpide vokaalides eestile lähedad murdelised kontraktsioonkujud (*valké* pro *valkea*).

Läbirääkimised sel puhul olid, nagu näha kõnesolevast publitseeritud protokollist, kogu ulatuses pessimistlikud, isegi ainuke eestipoolne sõnavõtja A. Möttus esitas ainult kahtlusi (*juoa* ettepaneku puhul), nii et võis juba ette näha nende kaugeleminevate ettepanekute raugemist tegelikkuse traditsioonidekantsi ees. Soomes vähemalt ei järgnenud neile mingit märgatavat õigekeelsuslikku liikumist. Eestis siiski tunnukse 80-ndail aastail õigekeelsuse käsitlemisel dr. A. Genetzi esitatud soovide teostamise püüdu mõne õigekeelsusmehe juures, ms. just ülemalkäsiteldud Hermanni juures nagu võiks seda märgata, eriti aga, nagu näeme varsti allpool, M. J. Eiseni õigekeelsuslikes ettepanekuis.

Vaadelnud äsja soome teadlase mõtteid eesti ja soome keele lähendamisest, on edasi põhjust küsida: kuidas suhtus sellesse küsimusse meie oma ainuke XIX sajandi tunnustatud keeleteadlane Mihkel Veske, kelle sõna E. Kirjameeste Seltsigi keelelisel normeerimisotsuses oli kaua aega kõige kaalukam? Otsiskeludest hoolimata pole õnnestunud leida V. kirjutisist soome laenude kohta käivaid märkusi, ja see vist pole juhuslik nähtus. V. seadis oma ortograafiliste veenete aluseks „Kesk-Tallinnamaa“ rahvakeele, oma praktikas ilmselt palju arvestamata soome keelt (näit. tema sümpaatia diftongikujudele nagu *püidma*, *pea* — vrd. sm. *pyytämään*, *pää*), kuigi ta muidu oma keeleajaloolisil põhjendusi väga taotses opereerida soome keelega. Selle kohta näit. loetagu tema „Eesti keele healte õpetuse“ (ilm. a. 1879) lk. VI—VII:

„Et käesolevas raamatus Soome keelt sagedaste nimetan, on tarvis ütelda, mikspärat (sic!) seda teen. Soome keel on healte poolst vanema, täielikumana järje peal, kui Eesti keel. Eesti keele sõnad

olivad vanast enamiste nii pitkad ja nende healed enamiste nõnda, nagu nad praeguses Soome keeles on; aega mööda on Eesti keel sõnade lühendamise ja kokku tõmbamise läbi selleks saanud, mis ta praegu on. Eesti keel on sellesama aja sees rutemini lühendanud kui Soome keel. . . . Vanematest sõnavormidest saab aga uuematele mitmesugust tarvilikku aru ja abi seletuse juures. Sellepärast peab iga Eesti keele uurija, kui ta õigete tahab tööd teha, Soome keelt mõistma. . . .“

Samasugust puht-keeleajaloolist huvi soome keele vastu ja lisaks ka selle kui rahvaharimisvahendi vastu osutab Veske „Soome keele õpetuse“ I osa (ilm. 1881, E. Kirjam. Seltsi toimetused nr. 47; II osa 1883. a.) eessõna:

„... sugulase Soome keele tundmine äratav Eesti keele vaimu ja ajaloo tundmist, avab tema aru-saamist, . . . Soome keele tundmine käänab Eesti õppijalle rohke vaimu-varanduse aida ukse kergeste lahti, sest Eestlane. . . võib mitu kord vähema kulu, kergema vaevaga ja lühema ajaga lähedalt sugulast Soome keelt lugema ja mõistma õppida kui kedagi muud keelt.“

Veske seisukohaga võiks vahest seletuda seegi, et E. Kirjameeste Seltsi keelekorralduslikud määrused püsivad üldiselt vabad soome mõjudest. Otsekohe mingit antagonismi soome mõjustusile Veskel ilmselt siiski pole, ta kaldub soome keelega rohkem kokku puutudes tarvitama isegi fennisme (vt. allpool).

Soome Kirjanduse Seltsi juubeliteel tehtud keelelise hõimusele ettepanek näikse eriti tugevasti mõjunud olevat M. J. Eisen'ile, kes oma veel mitu aastat hiljemini avaldatud pikemas õigekeelsuslikus kirjutises „Mõtted üleüldisest kirjaviisi kohta“ „Olevikus“ 1886, nr. 21 ja 22, laseb end väga mitmes küsimuses juhtida eesti ja soome kirjakeele lähendamise põhimõttest. Kus eesti keeles on kirjaviisikõikuvust, seal viitab Eisen vastavale soome keele esindusele kui meie kirjakeele arvestamiseks kõlbavale. Nõnda soovib E. mainitud ajalehe nr. 21, lk. 1—3, kirjutada *nõuu*, *auu* (mitte *nõu*, *au*), sest soomes on vastavalt *neuvo*, *auvo*; kirjutada *tued*, *siad*, *luen* jne., kuna „Sedasama seadust pannakse ka Soome keeles täiesti tähele *sido sio*, *suden suen*, *tuki* omastavas *tue*. . .“; tarvitada vokaalvaheldust *hagu* : *haod*, sest „Seda vahet teeb ka Soome keel selgeste, nagu näituseks *hauða haud* ja *haon hao*, *tauti* = *taud* ja *sinä taot*. . .“. Vaadeldes ligemalt esimese silbi *ea-ää* esindust soome kirjakeeles ja murdeis tuleb E. eesti kirjakeele suhtes ebameeldivale järeldusele:

„Mina ei ole küll ää sõber sugugi, ega kirjuta ka ää, aga ette toodud põhjused sunnivad mind ennem ää sõbraks heitma kui tema vaenlaseks saama.“

Ja vähe edasi leitakse eesti keelele 1. silbis *üü* kohasemaks kui *üü*, sest

„Üü on nii Soomlastel (yy) kui ka kõigil muudel Soome sugu rahvastel kirjaviisiks; üi ei kirjuta keegi.“

Sama kirjutise järjes sama lehe nr. 22, lk. 1—3, peetakse soome keelest mõjustatuna eesti keele alalütlevas loomuliku-maks II-lõppu (ilma et seda just reeglistada soovitataks):

„Mina kuulen alalütleva lõppudes selgesti enam kui ühe l-e. Ja need Soome murded, mis alalütleva täishääliku ära kaotanud, kirjutavad alalütleva lõppu ka kahe l-ga... näit. kirkoll, kaupall, tuhanell jne.“

Eiseni sümpaatia alalütleva lle-lõpule saab samuti ilmsesti tuge soome keelelt:

„Alalütleva lõppu on õigem ja parem kahe l-ga kirjutada, nii kuningalle, mägedelle, vaeselle, armsalle. Seda on Dr. Weske¹⁾ ja õp. Bergmann ammu juba ära näidanud ja nende järele mitmed muud ka ammu juba nii kirjutatud.“

Asesõna see kohta tähendab E., et seda on „õigus ühe e-ga kirjutada“ peale muu sellegi tõttu, et „Soome keeles kirjutatakse see ühe e-ga...“ Genetz'i keelelisi soove tuletab eriti meelde Eiseni ettepanek, reguleerida h- esinemist sõna alul eestis:

„... pääle selle kirjutatakse Soome keeles ka herved h-ga. Selle vasta on aga tänini kirjutatud hagan ilma h-ta kirjutada, sest h-d on väga vähä kuulda ja Soome keeles puudub h ka sell sõnal akana. Parem oleks ka sõna heal, Soome ääni, ilma h-ta kirjutada, sest seski sõnas on h kahtlane. Vahe tegemine heal=hüväl vahel nõuaks ju seda.“

Ka ühe tähtsa otsese soome laenuettepaneku teeb E., mis hiljemini vahepeal koguni unarusse vaibus ja enam kui kolmekümne aasta pärast uuesti tagajärjekalt korrati, nimelt nais-sugu tuletuslõpu laenamisetpaneku:

„Lõpu -nna, -inna, -anna pruukimine ei ole küll Eesti keeles iga korra hästi kohane... see lõpp ei ole Eesti ega Soome oma, vaid Soomlased on teda Rootslaste käest laenanud ja enamiste ka laenanud sõnade lõpus teda tarvitama hakanud... Siisgi ilma naestesugu lõputa me oma keeles ka läbi ei saa. Pareim ehk oleks siis kui me algsõna (präfix) nais- ja lõppu -tar (lühendatud tütar) pruukima hakkaksime, nagu Soome keelesgi, näituseks kuningatar, naisopettaja j. n. e. (nais-liite ettepanek esines juba Grenzsteini sõnastikus, vrd. ülemaal; J. Mg.). Meil on enne juba nimes Ilmatar, ilma tütar, tar lõpp juba olemas. Nii kirjutaksime siis näituseks: Meie naisõpetaja an-nab ka õmbluse tundisid; Linda ütles: Ka mina tahan ihust ja hingest Eestitar olla; kuningatar (kuninga tütar) on Tallinna jõudnud j. n. e. Seisust tähendades võiks enam viimane, ametit tähendades enam esimene abisõna maad leida. Ometi oldagu nendega ettevaatlik ja tarvitatagu neid ükski säääl, kus neid hädaste tarvis.“

80-ndate aastate teisest poolest peale esineb harda soome sõbrana ja eesti-soome keelelisegi lähenemise pooldajana meie ajakirjanduses karkusmees-ajakirjanik Jüri Tilk.

1) Veske aga ilmsesti eesti murdeile põhjendudes, nagu muiski oma keelelisel ettepanekuis.

„Sakala“ 1887. a. 52. nr. 1 (lk. 4, veerg 1—3) kirjandusliku ülevaate all Mustose sõnastikku publikule meelde tuletades ning soovitades paneb ta kirja järgmised soome keele õppimist õhutavad ja selle tegelikkuse tähtsust eesti kirjakeelele suure liialdusega ülistavad sõnad:

„Et see raamat (Mustose teos; J. Mg.) meie juures tarvilist laialilagunemist pole leidnud, tuleb osalt sellest, et raamatu nimest arvata võib, nagu oleks ta ainult Soomekeele õppijatele kirjutatud. Asi pole aga mitte nii. See sõnaraamat on nii täielik ja tähtjas töö, et teda kõikidele meile kirjanikkudele, kõikidele neile, kellel näituseks eesnimetatud Grenzsteini raamatut vaja läheb, tungivalt soovitada tuleb. Ega meie ajal võigi seda enam Eesti „kirjameheks“ arvata, kes vähegi Soomekeelt ei tunne. Kes vähemalt selle raamatu järele Soomekeelt pole tundma õppinud, see ärgu pangu imeks, kui ta Eesti keeleasjus alles mitmest küljest pimeduses kobab... Uute sõnade sünnitamise, õigestikirjutusegi kohta võib see raamat väga tulusaks käsiraamatuks olla. Eesti uute sõnade sünnitajad ongi siiaamaani liiga vähe Soomekeelt tähele pannud; sagedaste on suure vaevaga ja nõrgal keeleteadelisel põhjal uus sõna loodud, kuna Soomekeelest väga ilusa, kohase ja kõikile arusaadava sõna oleks saada võinud. — ...Lugeja näeb varsti, et see meile mitte mõni võõras isekeel ei ole, vaid päris meie oma armas emakeel. — Lõpeks olgu see soov, mida hra Lönnbohm nimetatud sõnaraamatu eeskõnes avaldab, et me mitte ainult ilusate sõnadega, vaid tööga sellele ajale katsuksime läheneda, millal Soome-Eesti rahval üks kirjanduse piir on, nii et igaüks haritud Eestlane tähtsamaid Soome- ja iga haritud Soomlane tähtsamaid Eesti keelelisi raamatuid lueks, mis koguni kerge on, sest et meie keeled muud ei ole, kui ainult kaks murret.“

See nimelühendi „J. T—lk“ all ilmunud kirjutis ei vaja kommentaare: eelmise aastakümne soomlastega sulanemise hilistunud mõlgutuste asemele astub siin juba asjalikum, meiegi päevil sageli kostev eesti-soome kaksik-kultuuri unistus, mida kandvad kaks keelt kui murded võivad ammutada teineteiselt endi rikastamiseks aineseid. Samade küsimuste juurde tuleb T—lk tagasi järgmise (1888) aasta „Sakala Lisas“ nr. 16, artiklis „Mõni sõna meie kirjakeelest“:

„Läänemere lahede, Riia, Soome ja Põhja lahe ümber asuva Soome sugu rahva murrete seas on Soome keel päämurre; Eesti, Karjala ja Lapi keeled kõrvalised, vähemad murded, Soome murre on neist viimastest palju täielisem ja rohkem haritud;... Isegi on mõista, et siis need kõrvalised, puudulikumat murded omas keele rakenduses mitte igauks iseteed käia ei saa ega või, vaid selle kõige täielisema murde oma kirjakeele arendamisel alati silmas piavad pidama ja kus vaja ja võimalik, seda omale abiks võtma. — Ja nii ongi ka lugu meie kirjakeele arendamisega siiaamaani olnud. Vana, Saksa õigekirjutuse viis on juba täitsa kadunud ja uus võidu kätte saanud. Ja see „uus“ pole ju muud kui päris Soome kirjaviis, ainult mõne tarvilise, aga ka mitme ilmaaegse muudatusega. Sakste tulemise ajal võis ehk Eesti ja Soome murde vahe umbes nii suur olla, nagu nüüd Tallinna ja Tartu murde vahe. Murrete lahkumise juuri tuleb aga juba sellest ajast otsida, kus rahvas sisse rännates ühest lahkus. Oleks Saksa keele asemel meil näit. Soome keel valitsenud,

siis ei oleks meie keel vististi nii iseteed otsima peasenudki, vaid meil oleks praegu vististe üks kirjakeel olnud. Ja nüüdki — vaieldagu ja puigeldagu nii palju kui tahes, ikka seisab Soome keele meie kirjakeele õige põhi, ega ole enne rahu ja ühendust loota, kui kõik seda ära ei ole tunnud.

Tõine asi, mis kirjakeeles tähtjas, on kirjutuse mõnu (Styl)... Ka sellegi külle pealt ei ole Soome kirjandus meie kohta mõjuta.“

Selleski soome keele ja kirjutuse üleolekut liialdavas kirjutises seatakse soome keel ilma tingimusteta eesti kirjakeele põhjaks ja eeskujuks. Seda oma soome-austuses äärmuslikku, hiljemini lõplikult Soome elama asunud ja peaaegu soomestunud J. Tilk-Virulat on eesti keele soomele lähendamise küsimus pärastpoolegi veel paelunud. Temast kõneldes lubatagu hüpata ajas ette ja juhtida tähelepanu tema keelelisele kirjutisele „Eesti Kirjanduses“ 1907 (II) ja 1908 (III). Esimeses (lk. 14—15) soovitab Tilk tõrjuda mitmed germanismid eestist soome laenudega (*järeleaimamine* — *matkimine*, *grupe* — sm. *ryhmä* „ja eesti keeles tuttav ’ühes rühmas“; *Qualität* — *laad* < sm. *laatu*, *ühistus* < sm. *yhdistys* soovitatakse võtta tarvitusele soome keele põhjal „võõriti tehtud“ *ühisuse* asemel; sõna *asjaarmastaja* peetakse halvaks ja juhitakse tähelepanu sellele, et sama mõiste paremaks väljendamiseks ütlevad soomlased *harrastajad*); samalaadne on ka kirjutis „E. Kirj.“ 1908, lk. 183—184 (soovitatakse öelda näit. *Näitasivad kahtlaselt* = nägid kahtlased välja, anda *keelva ehk eitava otsuse* = äraütleva, tarvitada murde — aga ühtlasi ka soome — sõnu *hankima* ja *pala*), viimaks soovitatakse „E. Kirj.“ sama aastakäigu lk. 215 võõrsõnus nagu *roman*, *Amerika* paigutada eestis rõhk 1. silbile, „kuidas soomlased lausuvad ja Eestis vanem rahvas räägib“.

Senini nähtud soome laenamissoovitusist erineb J. T a m b e r g'i kirjutis „Soov keele kozutamiseks“ „Omas Maas“ 1888, lk. 223—226, sellega, et juhib tähelepanu eriliselt Põhja-Eesti rannikumurdele, kust soovitab võtta soomepäraseid sõnu eesti kirjakeelde, et lähendada viimast soome hõimukeelele (*salm*, *neem*, *manner*, *ulgu*, *lood*, *tüve* jt.):

„Siiz oleks soovida, ett Eesti keele need sõnad ka makksma sääksivad pannud, mis Soomlazed ju on makksma pannud, sest Soomlastel on juba suur kirjavara ja oma keeleuurimizega on nad kaugelt meie ees. Nõnda leiame meie Soome keele kirjanduzest väga palju sõnu, mis ka Eesti keeles Viru ja Harju rannas tõeste pruugitakse.“

Eespool oleme viimati käsitelnud tervet rida keelemehi ja ajakirjanikke, kes läinud sajandi 80-ndail aastail esinesid avalikkuses eesti keele soomele lähendamise või soomest eestisse laenamise mõtte pooldajatena. Näeme, et seda mõtet hoiti ärk-

vel õige mitmelt poolt ja märgitava agarusega ja, kuigi ametlik õigekeelsus suhtus sellesse kõigesse E. Kirjameeste Seltsi „üldise kirjaviisi“ otsuste kaudu nähtavasti tunnustav-ükskõikselt, need mõtted (eriti Grenzsteini sõnastikus teostatuna ja muulgi teel) kandsid mõneski suhtes veel meie päevil maitstavat vilja. Järgnevad 90-ndad aastad on rahvusliku masenduse ja intriigide aeg, loomulikult kõige muu kui keelekõikumuste hoogsa arendamise aeg. Soigub kirjandus epigonismiks, vaikib keelekorralduse-hoog, muidugi ka soomest keelehoonele kivide kandmine. Vähemalt lubab see lünklik ainstik, mis on aluseks käesolevaile ridadele, esialgu nii väita. Ja seda vaikust jätkus, kuni tuli uus puhang rahvuslikus elus ja kirjanduses — XX sajandi esimese aastakümne revolutsioonilise keskpaigani. Ajakirjanduses pidid soomeharrastused üldiselt tagasi tõmbuma. Soome keele õppimise tähtsuse rõhutamine ja selle õppimisele manitsemine jätkus; eriti tuleb siin nimetada H. Prants'u kui agarat soomeharrastuste õhutajat, näit. „Postimehes“ 1892 nr. 213 ja 214 nimelühendi -ts all kirjutises „Soovisõnake Eesti ajalehtedele ja kirjanikkudele“ (kus soome keele- ja kirjanduseharrastuse õhutamise kõrval ms. üles kutsutakse Soome kohanimesid eesti keeles soomekujulistena tarvitama, nagu *Viiburi, Turu, Mikkele, Tambere, Oulu, Lappeenranna, Hämeenlinna* — mitte rootsi- ega muukeelseina) ja hiljemini korduvalt „Lindas“. Tolleaegse ajakirjanikkudepõlve üldise soomesõbralikkuse peegeldiseks tohiks vist pidada ka Juhan Liivi (kes teatavasti töötas „Sakala“ juures aastast 1887, hiljemini aastast 1890 peale „Oleviku“ toimetuses) värsiavaldist killus „Saksa kirjandus“ (Luuletused⁴ 1926, lk. 272):

Ei, olgu selles meil selge vahe
et meie kool on üle lahe.

Soome keeleliste laenude teoreetilise rahvuskultuurilise külje kaalumise aga ning laiaulatuselisemad ettepanekud selt alalt näikse XIX sajandi viimsel kümnel ja järgneva sajandi esimesil aastail soiku jäänud olevat, kui usaldada tolleaegsest ajakirjandusest kätte juhtunud vastavate andmete nappust.

Enne kui üle minna vaatlema eesti-soome keelesilla uut hoogsat, 1905. aasta paigu algavat järku, peame üldiselt veel peatuma selle eel käiva veerandsajandi passiivsel soome elementide eesti keelde nõrgumise nähtusel. Ilma teoreetiliste põhjendusteta ja hõimutundeile apelleerimatagi jäi soome keele mõjude sissetungile tee vabaks soome keelt oskavate eesti keeletarvitajate ja tõlkijate kaudu. XIX sajandi 80-ndate aastate algusest peale kohtame Eestis juba

terve rea nobedasulelisi vastavaid kirjamehi ja tõlkijaid. Mainitagu neist silmapaistvamatenä P. Undritz, J. Bergmann, M. Lipp, M. J. Eisen, hiljemini O. Kallas, J. Tilk, H. Prants — rääkimata elukutselisist keeleteadlastest nagu Veske ja Hermann. Et soome keelest tõlkijagi teadlik oli oma kohusest eesti keele rikastamise vastu, selle kohta olgu siin esitatud M. Lipu (varjunime all M. Lille-nupp) tõlgitud „Soome Uudisjuttude“ kolmanda ande ees-sõnast (a. 1885) väljavõte:

„Ja peaks pääle selle juttudes mõnel kohal keel kare olema, siis palun ka seda vabandada: karedamad käänud tahavad ennast Soome keele alguspäraliste lausete pääle rajada, et ka seeläbi omalt poolt Eesti keelevara rikastada.“

Kui me nüüd allpool jälgime soomeorientatsiooniliste tegelaste ja eriti soome keelest tõlkijate keeletarvitust noil ajal, siis peame äsjanähtu põhjal neis soomepärasusis, mida seejuures kohtame, nägema mitte ainult tõlkimislaiskust või eesti keelde ümbersõnastamatajätte-mugavuse taotlust, vaid tähtsal määral ka tahtlikku eesti keele täiendamise ja parandamise püüdu kõrgele ideaalipedestaalile asetatud soome keele abil.

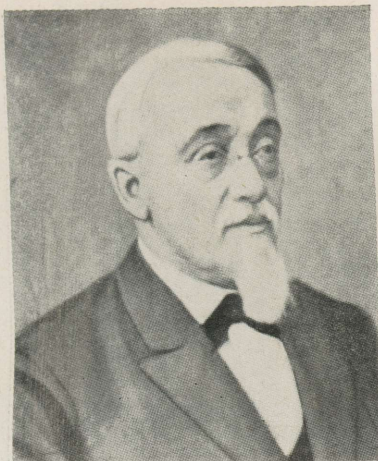
M. Veske fennismidest¹⁾ oli mööda minnes juttu üle-mal, järgnegu siin mõni näide tema pikemast reisikirjeldusest „Soome sõit“ („Sakala“ Lisalehes 1880, nr. 4—7 incl.): *üliõppilas, sõnumeleht 'ajaleht', selitades 'selgitades', 2 vesi-(ja raud)teed* (NB nominatiivliitumus), *lääni 'kuberman-gu(sse)', asukate 'elanikkude', lähätab 'saadab, läkitab', (üliõpilaste-) osakond*; oma „Eesti keele healte õpetuses“ tarvitab V. ms. *üksikus 'ainsus' < sm. yksikkö, mille ka Grenzstein hiljemini võtab oma sõnastikku* (vt. ülemaal lk. 134). J. Bergmann'i kalduvust fennismeile iseloomustavad järgmised näited „Meelejahutajast“ 1881: lk. 315 *lugusaal 'lugemistuba', 316 jaeti 'jagati', lugutubasid 'lugemistubasid', ülikorrast '(maja) ülemisest korrast' (< yläkerros), lk. 41 määr tähenduses 'siht' (kuldne m.), 50 ülipealikuks < sm. ylipäällikkö, 53 vesiajupuist, 221 õpikohaks* (vrd. sm. oppi-paikka), *lain* (pro laen, vrd. sm. laina). Bergmannil on suur

¹⁾ Järgnevate ja edaspidigi kirjutises esitatavate fennismide hulgas on rida sõnu, mis leiduvad eesti murdeiski (*järjestama, seli-tama, varakas, kargutama, ots, lähutama* jt.) ja Wiedemanni sõnaraa-matus, kuid mida võib, arvestades sõna tarvitajat ja esinemiskohta, soomest saaduiks pidada. Ühtlasi rõhutatagu, et eri autori keeletarvitusest nopitud näiteist ei või välja lugeda, nagu oleks just kõnesolev autor esmakordselt tarvitanud teatavat soomepärasat keelendit, nii siis esitatavail näiteil pole — üksikjuhud muidugi välja arvatud — laenu-kronoloogilist tõestamisvõimet.

sümpaatia i-mitmuse vastu, mis peale vana kirja-keele, rahvaluule ja murrete eeskuju ilmesti on tuge saanud soome keelelt: m. k. lk. 41 *idapoolsist, maist ja vesist*, 50 *neile vesile*, 54 *kuumil (kividel)*, *kannetavais, talvisis jääahelais*, 57 *säherdusist, vaevalisist*, 77 *saaril, neilsamul vesil, laiule ja rikkaile maile*. M. Lipu tõlkeis esinevaist fennismest mainitagu näiteks „Soome uudisjutud“ I (1882) lk. 1 *varakas 'jõukas'*, 3 *algu teha 'algust teha'*, 6 *kihlad 'kihlakingid'*, 8 *mõrjusvaiba 'mõrsjavaiba'*, 10 *targal silmal 'terase silmaga'*, 14 *meelekujutuselikkus* (vrd. sm. *mielikuvituskellisuus*), Soome Uudisjutud III (1885, vrd. ülemaal) lk. 3 *meelitatav 'meeldiv'*, 4 *uudistalu*, 5 *suutelemä 'suudlema'* (see sõna on tõenäoselt oma praeguselgi kujul varane soome laen), 6 *kainus 'häbelikkus'*, 9 *otsa 'otsaesist'*, 11 *kellukas 'kellaga lehm'*, 18 *haimgemeelseks 'kurvaks, nukraks'*, (*oli...*) *ilmutanud 'teatanud'*. Märgitagu ka Lipu essiivitarvitust näites (Soome uudisjutud III, lk. 5) *mehisena mehena, sirgena ja...* Sama kalduvust fennismeale osutab ka Lipu hoopis hilisema aja kirjutus „Lindas“ 1900: lk. 396 *asjakirjasid 'dokumente'*, *pääsetähte* (? vrd. sm. *pääsylippu*), 397 *suuremoeline 'suurepä-rane'* (vrd. sm. *suuremmoinen*), *edisesse 'esikusse'* (vrd. sm. *eteinen*), (*ehitatud ja sisustatud*; kirjutus lõpeb hüüdega: „*Tervist veljedelle!*“ (muidugi mitte *vendadele!*). M. J. Eisen'i rohkeist kirjutisist on eriti kerge leida fennismi-näiteid, nõnda eri brošüürina ilmunud reisukirjeldisest „Teekond Soome maale“ (1881) leiame lk. 11, et *A. Möttus jõi Soome naiste malja* (s. o. tervituspeekri), lk. 12 *joodi malja* (s. o. tervit), *ilmutas 'teatas'*, lk. 13 *sõnumilehed* (vrd. ülemaal ka *Veskel!*), 20 *metsastaja, metsastamas* (vrd. sm. *met-sästää*). Eiseni luuletuskogus „*Helinad Emajõelt*“ (1884) esineb lk. 58 soomest võetuna sõna *harjanded (... ja Maanselja harjanded)*, soomepä-rane on *kohta* sõna tarvita-mine lk. 81 värsireas *Püham neist kõigist on kohus mul Oma-maa kohta*, lk. 87 kohtame meile juba tuntud *malja (Kodu soovitude maljal Elaks õnnelikus eas!)* jm., „*Omas Maas*“ 1886 kirjutab E. soome etnograafilise näituse kirjelduses ms.: lk. 70 *ei kuulu tema plaani* (vrd. sm. *kuulua*), lk. 71 *asuvad 'elavad'*, 72 (*kaalub...*) *mõnda naela 'mitu naela'* (vrd. sm. *monta naulaa*), sama aasta „*Laulu ja mängu lehes*“ lk. 222 *lugumäär 'arv, hulk'*, *runo-viisid, järjestamine 'kor-raldamine'*, NB eriti sääraseid soomepä-raseid lausekonstruktsioone nagu *...on lubanud... seltsi tarvitata-vaks anda, Pidupäevad jäävad veel... määrata-vaks*. „*Olevikus*“ 1886, nr. 22, kirjutab Eisen *algukeele*, „*Postimehes*“ 1889 Julius Krohn'i surma puhul, et viimane on soome keele teinud *her-*

Y. S. Yrjö-Koskinen

esimees 1874—1892

F. V. Rothsten

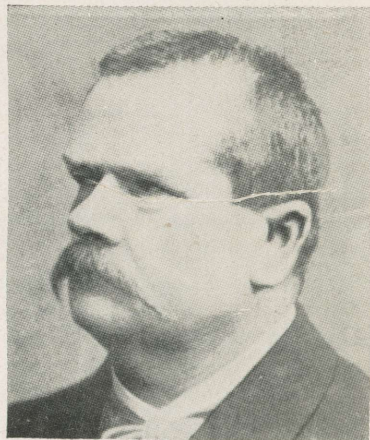
sekretäär 1870—1900

SÖÖME KIRJANDUSE SELTSI TEGGLASI

A. Genetz-Jännes

esimees 1892–1902

E. Aspelin-Haapkylä

esimees 1902–1917

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

rasväegi keeleks, samal aastakümnel on ta tarvitanud verbi *soomendama* ja mitmeid muid fennisme ning on kahtlemata soome keele eeskujul *i*-mitmusele sümpatiseerinud, näit. on Eiseni 1880-ndate aastate kirjutisist pärit *kodumaisile vendile, väljamaisile võeraile, naisile niihästi kui mehile*. Jüri Tilga keeletarvitus on soome mõjud eriti tunduvad, nii võib vahest tema kirjutises „Sakala“ 1887, nr. 52, lk. 4, soomepärasuseks lugeda väljendid nagu *kirjanduse piir* (pro ring, piirkond), *kirjakauplused* (pro raamatukauplused; kuid ka eestis muidugi tarvitati tol ajal *kiri* = raamatu tähenduses); „Omas Maas“ 1888 tarvitab T. artiklis Uno Cygnaeus'est ms. sõnu (lk. 147) *uudisasutuses*, (148) *vastalause, järjestama, koolitoime... ülemvalitsuse* (= kooliasjanduse), *iakas* 'elatanud' (sm. *iäkäs*), *südamaakundadeski*, (149) *kristlisele 'kristlikule'* (vrd. sm. *kristillinen*), *persoonast* 'isikust', *ühiskunnale, keha hoidmisest* 'k. ravi(tse)misest', *kummagi 'mõlemate'* (mis praegu üldiselt tarvitusel), (150) *kehkitab 'arendab'* (Wiedemanni sõnaraamatus tähendab küll ka 'tõstab' jne.), *moodustama* (vrd. sm. *muodostaa*), *tarve-asju* 'tarbeasju', *ainelisele* 'majanduslikule' (nii sõna *aineline* kui *aine*¹) on noil ajal soomest laenatud, — need puuduvad oma praeguses kirjakeele tähenduses veel Wiedemanni sõnarm. teiseski trükis). Sama „Oma Maa“ järgmises (1889) aastakäigus tarvitab T. soome tõlkes jälle rohkesti fennisme: (lk. 609) *kalastaja, uisteles* (sulgudes lisandatud väljendile *vedas vedelit*), (610) *pitki* 'pikku, piki' (ka eesti murdeis), *alalõuga* 'alumist lõuga', (611) *airudesse* 'aerudesse', (612) *jalgtelje* (vrd. sm. *-teljo!*), *laskumeheks* 'laskja-meheks', (613) *koselaskmine*, (614) *suutles, äkiarvamata, asukatest* 'elanikest'. H. Prantsu keeletarvitus iseloomustamiseks järgnegu näiteid „Lindast“ 1894, kus leiame lk. 515 *sugunime* 'perekonnanime' (Grenzsteini sõnastik annab veel *sugunimed* = nomina appellativa!), *ebakohta* 'puudust', 516 *ilmutada* 'teatada', ja „Lindast“ 1896: lk. 302 *ühiskool* (vrd. sm. *yhteiskoulu*), *huvilad* (sulgudes tarvitatud sõna *suvemajad* sünonüümina), 323 *nimismees* (maapolitseinik); „Postimehes“ 1892, nr. 214, lk. 1, kirjutab Tilk: *on... soomendatud, kaunikirjandust* 'ilukirjandust' (vrd. sm. *kaunokirjallisuus*). Hoopis juhulisemategi tõlkijate kirjutisid pole puudu fennismest, näit. „Omas Maas“ 1889 lk. 608 esineb *sobul* 'soobel', *tunduril, jägalat* 'põdrasammalt', *kauba asjana... olivad* (NB essiivitarvitust!), „Postimehe“ Öhtustes kõnedes 1896

¹) Sellekohane märkus leidub juba „Keelises Kuukirjas“ (1914—16), lk. 36.

namba üdimesse (pro üdisse, vrd. sm. *ytimeen*). Pea kõigi eespoolnimetatud soomeorientatsiooniliste kirjameeste juures võib eriti selgesti märgata, kuidas eesti *ka* asemel soomepäraselt esile tungib liitpartikkel *-gi* (näit. *temagi pro ka tema*).

Ühtlasi märgitagu siinkohal, et XIX sajandi lõpukümneil hakkasid Eestis pinda leidma soome isikunimed. Selle tõestuseks on näit. Hermann'i „Postimehe seinakalender 1890“, kus iga päeva taha paigutatud nimede hulgas leiduvad ms. järgmised soomest võetud (osa neist on hiljemini üldtarvitatavaks saanud, osa on jäänud ettepanekuastmele püsima): *Ilmar, Vellamo, Laina, Imbi, Aura, Imanne, Väinu, Küllike*.

XIX sajandi lõpul ja aastasaja vahetusel oli eesti kultuuril olemas organ, mis ulatus oma ümbrusest märgatavalt kõrgemale ja mille autoriteetlik mõju tema soomesõbralikkuse tõttu ka soome keeleteadlaste mõjustuste suhtes pole salatav — Eesti Üliõpilaste Seltsi Album („Esimene leht“ a. 1889). See on koht, kus aastate jooksul ilmus originaalseid või refererivaid kirjutisi eestlaste-soomlaste ühisest minevikust ning rohkesti soome kirjanduse tõlkeid. Otse programmikirjutisi keeleküsimumste alalt pole seal ilmunud, kuid oma autoriteediga ümbrusest kõrgemal seisvana pidi see väljaanne juba oma keeletarvitusegi poolest olema ja oligi omal ajal eeskujuks ümbrusele, sisaldades seejuures soome keeleteaduse elemente. Selle albumi esimestes vihkudes esines tõlki- ja meile juba tuttav M. Lipp, aga eriti tähtis on siinkohal mainida, et EÜS-i Albumi kandvamaiks jõududeks on olnud Villem Reiman ja Oskar Kallas, mõlemad tulised Soome sõbrad. Käsiteldaval ajajärgul teenivad need kaks isikut erilist tähelepanu oma soomepärase keeletarvituse suhtes, eriti viimane neist. V. Reimani keeles pole fennisme igatahes kuigi rohkesti, kuid tema keele analüüsimisel — milleks käesoleva kirjutise eeltööd pole ulatunud — leiduks selles vist siiski üht-teist (näit. EÜS-i Albumis III, lk. 12 *asuma 'elama'*, 40 *pää-õpiraamatuks* — vrd. sm. *oppikirja*). Dr. Kalda keele kohta seevastu on rohkeid näiteid tema kirjutisist ja (eriti Aino Kalda tööde) tõlkeist, vaadeldes neid: EÜS-i Album III, 1895. a., (J. Krohni referaat) lk. 178 *ülijumalale*, 198 *arbapulga* (Wiedemannil *arp*, omast. *arbu, arbi*), 205 *taluvägi 'talurahvas'*, *eri paikades 'eri kohtadel'*; Album IV (A. Kalda tõlge) lk. 109 *aina 'alati'*, 110 *aiva (noor) 'päris'*, 112 *taibuv 'painduv'* (küll ka Wiedemannil murdesõnana esinev), *isekas* (vrd. sm. *itsekäs*); Album V (A. Kalda tõlge) 55 *joominguid*, 56 *pooleks... pooleks... pooliti... pooliti...*, *jäätlane 'hiiglane'* (vrd. sm. *jätti-*

läinen), 63 *tagab* 'garanteerib' (küll ka eesti murdeis esinev); Album VII (A. Kalda tõlge) lk. 81 *varsi kui* 'eriti kui', 82 *jättilast* 'hiiglast', 83 *mehistunud*, seals. (kirjutises „Soome kirjakeele sündimisest“) lk. 193 (*on*) *mõnda murret* 'mitu murret', 198 *aadelisugud* 'aadlisuguvõsad', 199 *väitekiiri* (vrd. sm. *väitöskirja*; on juba varem inigi tarvitatud), *võeralt ei tundunudki* (vrd. sm. *ei tuntunutkaan vieraalta*), 201 *südamaalt*, 203 *tundus kibedalt ja raskelt* (vrd. *äsjast*), *pühadena pidada* (pro *pühadeks pidada*). O. Kalda keelele iseloomustavad on ka näit. ta teoses „Lutsi Maarahvas“ (a. 1894) leiduvad fennismid: lk. 9 *kargutati* 'peletati' (sm. *karkoittaa*), *Töistkymmend* 'üle kümne' (vrd. sm. *toistakymmentä*), (*riidu ja*) *kabinat* 'mässu' (sm. *kapina*), 21 *varsi* (*veaks tuleb arvata*) (sm. *varsin*), 37 *sugupõlvede* (sm. *sukupolvi*), 39 *Eks. . . tuldud. . . toime* (pro *saadud toime*), 43 (*kõrtsi*) *põikeda* ' (mööda minnes) sisse astuda' (sm. *poiketa*), 50 *hinges* (*loomad*) 'elus' (sm. *hengissä*), (*särk*) *üll* 'seljas' (ka eesti murd.), 135 *mõniku* 'mitmuse, plurali' (sm. *monikko*). Pole ime, et Grenzstein dr. Kalda keele eriti laituse alla võtab (Kauni keele kaitsmiseks [1899], lk. 24) ja lause, milles esineb äsjamainitud *kargutati*, esitab „räpaka keele“ näitena (seals. lk. 17), samuti nagu ta sealsamas sõna *oma laadilist* kui soomepärasuse viib „andsaka keele“ alla. Hermann (hiljemini Tõnissoni) „Postimehe“ ja seda toetava EÜS-i ringkondadega olid ju Gr-il nii rahvuspolitiika kui ka keeleküsimuste ajal teravad vastuolud (Tuletagem meelde tema ülemalkäsiteldud — vt. lk. 103—104 — soomesõbralikkust. Veel 1888. aasta „Olevikus“ nr. 47, lk. 2, lausub soomest võetavate keeleliste laenude kohta Gr.: „See soov on juba niisama vana kui õige.“) tol ajal, kus ta hõimupoliitiliseks credo'ks oli saanud (Eesti küsimus lk. 23—24):

„Soome sild, millest Eesti luuletused meile laulavad, on valmis, ja see on Soomlaste ja Eestlaste Isevalitseja, Vene keiser. . . Laulgem temale ja lootkem tema pääle. Muud silda meil ei ole olemas ega tulemas.“

5.

Soome mõjud a. 1905—11, „Noor-Eesti“ keeleuenduse alg-ajad. Joh. Aavik'u äratushüüd fennismele „Noor-Eesti“ I albumis. A. Jürgenstein'i arvamine sellest. Nooreestlaste (Aavik, V. Grünthal-Ridala, Suits, Tuglas) tollaegsed fennismid. Grünthali põhimõtted soomest eesti keelde laenamise suhtes a. 1911 ja 1912.

Kahe kultuur- ja keelepoliitilise vaenliku leeri vastakuti seistes saabus Eestisse uus XX sajand ja selle algusele peatselt

järgnev Eesti Euroopasse ründamine uue, vahepeal tõusnud sugupõlve eestvedamisel. See „Noor-Eesti“ liikumisega algav eeskätt kirjanduskultuurilise süvenemise tung viib paratamatult ühtlasi välja keelekultuuriliste küsimuste juurde. Leitakse, et vana keelega ei jõua kuigi kaugele, asutakse kärsikule ajale vastava uue hooga uuendama ja täiendama keelt ning jõutakse paratamatult mööda aastakümneid tallatud teerada soome keel kui meie keele täiendamisvahendi ning eeskujuks kõlbava sõsarkeele-sõsarmurde juurde. Ainult aeg on uus, teotsejad uued ja noored, deviisid uuele ajale kohastunud. Iseseisvat eesti kultuuri kandva kirjakeele kasuks ekspluateerime meie soome keelt, öeldakse. Need ajad ja hilisemad, mille juurde nüüd asume, on meile nii lähedal, et nende ajalooliseks vaatlemiseks puuduvad objektiivsed mõõdupuud. Aga ka soome keeliliste mõjude ulatus on „Noor-Eestist“ peale viimase 25 aasta jooksul nii laiuline, et käesolev kirjutis võib anda sellest vaid mõningaid visandlikke, juhulise iseloomuga ülevaatekatkeid, püüdes registreerida tähispunktide ja suutes vahest sedagi vaevalt rahuldava täielikkusega.

Nii siis oleme „Noor-Eesti“ juures, kus meie jälgitava keeleküsimusele kõige enam tähendavad nimed Joh. Aavik, V. Grünthal-Ridala, G. Suits, Fr. Tuglas. Juba selle liikumise eelvirvenduses — albumis „Kiired“ — näeme huvi Soome elu ja kirjanduse (NB soome tõlked!) vastu, kusjuures G. Suitsu kui nende albumite taga seisva noorteringi vaimlise juhi kirjutised (muidugi ka väljaspool „Kiiri“ ilmunud kirjutised ja tõlked), nagu kõigi ülemalgi nähtud vanemate soomesõprade keeletarvitus, pole enam puhtad fennismidest. Ent niipea kui „Noor-Eesti“ ilmus värskeltristituna avalikusse oma esimese albumiga a. 1905, oli sel juba kaasas siitpeale eesti keele arengus mõjukaks isikteguriks saav Joh. Aavik oma keeleuuendusega, milles nähtaval kohal seisis ja seisab soome keeleainete kasustamine eesti kirjakeele arendamisel. Selle esinemise tähtsuse tõttu eesti keele tulevikule toome siin pikema väljavõtte kirjutisest „Eesti kirjakeele täiendamise abinõudest I“, mis ilmus Aaviku sulest kõnealuses „Noor-Eesti“ algusalbumis (lk. 126—128):

„Päale üleüldiste võraste sõnade on meil veel palju loomulikumat hallikas, kust me seda suurema õigusega uusi sõnu võime ammutada. See on soomekeel. Seda hallikat on omal ajal kasuga tarvitatud, nagu seda soomekeelest võetud sõnad huvitama, toimetaja, asjaajaja, tavalik, edasi jatkama j. t. näitavad. Üleüldse aga on seda hallikat vähesel määral tarvitatud, mis pääasjalikult sellest tuleb; et eestlaste seas väga vähe soomekeele mõistjaid on. Ainult viimasel ajal näib huvitus soomekeele ja kirjanduse kohta

elavamaks saavat, iseäranis õppiva nooresoo seas. Teiselt poolt aga on mõnedes, ei tea, mil põhjusel, teatud vastumeelsus kõige Soome asja vastu tekkinud, just nagu oleks neid soomekeel ja kirjandus juba kaelani ära tüütanud, kuna ometi Soome kirjandust võrdlemisi alles väga vähe on eestlastele pakutud ja „Soome sild“ alles ehitamata on.

Soomekeelest sõnade laenamine ei tohiks ühegi eestlase meelest seadusevastane olla. Soomekeel on ju meie keelega nii sugulane, et talt laenatud sõnad eestikeeles sugugi võõrastavalt ei kõla, vaid ennem nagu mõne murraku sõnad näivad olema. See on luu meie luust ja liha meie lihast.

Sõnad, mis soomekeelest eestikeelde vastu võtta tulevad, võivad kahesugused olla: 1) niisugused, mis eestlastele nii hästi juure kui sõna kaju ja tähenduse poolest omased ja arusaadavad on, nagu: asianajaja, sukupolvi, veturi, pettymys. Neid sõnu võib ilma millegi mõtlemiseta ja kahtlemiseta vastu võtta; 2) niisugused, mis oma kuju ehk tähenduse tõttu kohe arusaadavad ei ole, nagu, näit., epäkohta, käsittää (concevoir, auffassen), käsitys (conception, Auffassung). Viimase kategooria sõnade vastuvõtmine sünnitab raskust, sest et nad eestlasele mitte kohe arusaadavad ei ole. Kuid kui nad üleüldiselt tarvitusele tuleksid, saaks viimati igatiüks neist aru, nagu sõna huvitama lugu seda näitab.

Need on ainult mõned näitused sõnadest, mida sünniks vastu võtta. Tulevikus läheks aga selles tükis põhjalik ja süstemaatlik uurimine ette võtta ja nende sõnade nimekirja kokku seadida ning avaldada, mida tarviliikuks ja kasulikuks arvatakse soomekeelest vastu võtta. Muidugi ei ole neid sõnu võimalik ühe korraga eestikeelde paisata, vaid vähehaaval, aga kindla plaani järele tarvitusele võtta. Kõige parem abinõuu selle kordasaatmiseks on, et soomekeele õppimine eestlaste seas ikka enam ja enam maad võtaks, sest mida keelt inimene oskab, säält on ta kalduv sõnu laenama.“

Anton Jürgenstein suhtub oma kirjutises „Noor-Eesti“ üle „Eesti Kulturas“ I (a. 1911), lk. 111, õige kiitvalt sellesse äsjatsiteeritud artiklisse, pidades seda siiski tähiseks, millest alates olevat eesti keeles alanud võõrsõnade-uputus. „Noor-Eesti“ I albumis olevat

„tüse keeleteaduseline töö J. Aaviku poolt paika leidnud: „Eesti kirjakeele täiendamise abinõudest“. Siin juhatatakse abinõud kätte, kuidas meie veel väikest sõnatagavara rikastada ja keele paenduvust tõsta: keeletäiendamine keele enese põhjal lõppude ja murrete abil ja võõrakeelsete sõnade tarvituselevõtmine.“

„Kahjuks algab sellest mõistlikust artiklist saadik suure osa „Noor-Eesti“ kirjanikkude juures üleliigne võõraste sõnade ja tsitaatide tarvitamine pääle, mis mõne kõhnema juures otse ajutiseks haiguseks muutub.“

„Võõraste sõnade“ all on Jürgenstein ja teised „Noor-Eesti“ algatatud keelcuuenduse vastased mõelnud ka soome laensõnu. Tegelikult on aga „Noor-Eesti“ I soome mõjudest puhtam kui mitme meie vanema põlve fennofiili kirjutised;

leia me seal vaid näit. Suitsul (lk. 169) *käsituse* (sm. *käsitys*), Grünthal räägib (lk. 207) *sala kahjust, mis rinda täitis* (vrd. sm. *kaiho* = igatsus), tal esineb ka (seals.) *Olemused* (aga see on juba Grenzsteini poolt soovitatud!), R. Lesteral (lk. 209) *pettumuse* (sm. *pettymys*) ja teraval otsimisel kohtame vahest veel mõne soome sõnaeraku, mis juhuliselt aga juba varem inigi võib kuskil esinenud olla. Suuremat julgust soome sõnade kasutamisel on nooreestlasil juba „Noor-Eesti“ II albumis, nii Aavikul Aino Kalda „Vana Oru surma“ tõlkes: (lk. 152) *irvihambad* 'irvitajad', (153, küll kindlasti juba varem inigi — vist dr. P. Hellat'i „Tervise õpetuses“ — laenatud sm. sõna) *lihaksed*, (154) *algjõulikk* (vrd. sm. *alkuvoimainen* = ürgjõuline), (155) *otsa pääl* 'otsaesisel', (156) *mõisa pääehitus* 'härber' (sm. *päärakennus*), (159) *soonevedus* 'soonekrambis', Grünthal'il varjunimelisis Haljangu Lembitu päevaraamatukatkendeis sealsamas (113) *terita meele* (sm. *teroita mieleen*), *jumalist* 'jumalikk' (sm. *jumalinen*), (115) *kaugemeelist* (sm. *kaukomieli[nen]*), *heldunud meelevärinal* (sm. *heltynyt*), NB ka soomelis-arhailised *h-juhud* (112) *härkavatest*, (114) *hümistada*. Kuid viimane kirjutus ongi juba avaldatud toimetuse lisamärkusega „Orto-graafia ja ortoloogia toimetuse poolt muutmata“ — nii siis vabandab toimetuse publiku ees Grünthali keeleomapärasuste, vist ka fennismide pärast. „Noor-Eesti“ juht G. Suits pole ju kunagi olnud aktiivne fennismide propageerija eesti keeles, tema „Elu tules“ leidub vaid mõningaid juhulisemaid soomepärasusi (*masendas* — riimi nõudel, või [ühtlasi eestimurdeline] *ots* 'otsaesine' kahemõtteliseks kippuvas värsireas *tuhat sügistormi hoogu üle selle otsa sõitnud*) ja ka oma hili-semas luuletistekogus „Tuulemaa“, mille ilmumise ajal olid mõned ta rühmakaaslased haaratud juba tugevast fennimipalavikust, jääb Suits kaunis külmaks fennismide vastu (NB siiski ülemaine : *Ei tea, kas kihk see maine, ülemaine; kahju* [sm. *kaiho*]: *Nii kaugenevad nagu pettumuste kahjud; meel soov*¹⁾ : *Eesriiet akna eest meel hilju päästa ja . . . tal meel kui elada ja meel kui surra; ühtuma: Ju kased mähes, kaks ühtund suud; lisaks veel hüve, maapagulane jt., mis vist küll juba varem inigi on esinenud). Kuid Jürgensteini etteheiteist nooreestlaste keelele võib siiski aru saada, kui jälgida viimast 1910. aasta paigu. Suurimaks fennismide harrastajaks Eestis oli tol ajal kindlasti Grünthal, kelle luuletuskogu „Villem Grünthali laulud“ (1908) lõpul leiduv sõnastik annab mitme seal esineva soome laenu seletused: *ahav* (tuul),*

1) Seda leia me aga ka näit. eesti Piibli I trükis.

zukeldama, ulgumeri, ülev 'kõrge (hingeliselt)', *vaid* 'ainult' (moodustatud sm. *vain* eeskujul), *valdama* 'võimatama, võimust võtma'. Nooreestlaste keeletarvituses kõnesoleval ajal liikuvatest fennismidest võime saada mingi kujutluse nende häälekandja „Noor-Eesti“ ajakirja (1910—11) põhjal. Eesrinnas sammub siin ses suhtes jällegi Grünthal: (m. k. artiklis lk. 288) *ülistuseks, käsitletakse*, (289) *ebatõelisi, üllatavamid*, (290) *tõeasjade* 'faktide' (vrd. sm. *tosiasia*), (NB soomepärase partitiivi tarvitus konstruksioonis) *osa raamatut* (pro raamatust), *Henrik Lätlane* (sm. *Henrik Lättiläinen = Läti Hendrik*), (NB soomepärase, praeguseski eesti keeles viisalt hingitsev konstruksioon lauseis — lk. 288) *Ei või mitte rõõmu avaldamata olla* ja (lk. 291) *ei või tunnistamata olla*; värsitõlkes (lk. 50) kohtame *süleldavat* (vrd. sm. *syleillä*), (lk. 366) *kodukate* 'koduste' (vrd. sm. *kodikas* eeskuju). Kuid ka Suitsu pikemais kirjutisis leidub üllatavalt palju soome laenusid ja soome keele eeskujul moodustatud keelen-deid: (lk. 2) *kunsti edustajatega*, (3) *kirjanduse alged* (sm. *alkeet*), (571) *põlvenes* (vrd. sm. *polveutua*), (*mis enam kui pool aastasada*) *käsitab*, (574) *ainekirjutuses* 'kirjandis, kirj-töö(de)s', (578) *keelmatu* 'salgamatu, eitamatu' (sm. *kieltämätön*), *sugupõlv*, (579) *tasapind*, (579) *jäljendaja* (vrd. sm. *jäljittelijä*), (583) *saavutasivad*, (584) *üksmeelne, süveneda* (vrd. sm. *syventyä*), (586) *Tullakse tunnistama* 'hakatatakse t.', (588) *naisasi* 'naisküsimus', NB lõppeks ka täiesti soomepärase essiivitarvitus (lk. 569) *suuremana rahvusli-kuna kaotusena*. A a v i k - R a n d v e r e keeles muidugi ei puudu fennismid: (lk. 231) *edusid* 'paremusi', *vastab... meeleolu* (NB partitiivi tarvitamist), (114) *edustab*, (115) *on käsitatud*, (117) *salapärase*, (636) *teretulnud* (vrd. sm. *tervetullut*), *ühejaksulisemat*. T u g l a s'e suhet soome laenele-mentidesse osutavad näited tema kirjutisist (lk. 6) *mägede piirded* (vrd. *piirteet*), *ilme* (vanem laen), (7) *teravapiir-delisi* (*kroonikaid*), (9, *et minu huuled valusaks*) *tuleksivad* 'saaksid', (9) *sinerdavat* 'sinendavat' (sm. *sinertävä*), (lk. 488) *kaunistelemine* (ja *enesepeetus*), (lk. 538, V. Kilpi' tõlge) *patupunerdavate* (vrd. sm. *punertava*), (539) *suletud* (*sul-gema* küll ka eesti murdeis), (540) *valetuna* 'valatuna' (ka murdeline). Toimetuse poolt (?) tõlgitud A i n o K a l d a kirjutisest samast „Noor-Eesti“ ajakirjast märgitagu veel ilmsete fennismidena: (lk. 396) *avaldusemood* 'avaldusvorm', *liikele* 'liikvele', (397) *esik* 'esimene laps', *tõsiasjade*, (398) *eramaa* 'tühimaa', *lõpuline* 'lõplik' (sm. *lopullinen*), (399) *tõelisest* 'reaalsest' (sm. *todellinen*).

Käsiteldavast ajast on meil olemas ka nooreestlaste endi ridadest „Noor-Eesti“ keeleliste püüete hinnang, ms. ka meid huvitavate fennismide küsimuses, nimelt V. Grünthali artiklis „Eesti kirjakeele arenemine“ „Eesti Kulturas“ I (1911), mis muidugi isegi on silmapaistev oma soomepärase sõnastusega (*ebalootus*, *ebamäärane*, *rühikas*, *pahe*, *algpool*, *kireline* 'rutuline', *mööndama*, *ebakoht*, *eristama*, *ilmne*, *rüht*, *moodud* 'vormid', *ebaeduline* 'kahjulik', *maalane* 'maamees', *ebaterve*). Siin leidub kõige pealt pooldavaid märkmeid ka eesti keele fennismide ajaloost, nõnda (lk. 283):

„Mõne asja poolest on Hermannil õnnelikgi mõte olnud, kuigi see tegelikult pahasti tõeks on tehtud. Nii on ta esimeste seas, kes sugulaste keeltega tegemist tehes, vanu algupäraseid sõnu, laenukena Soome keelest, püüab meie hilisemate Saksa laensõnade asemel keelde tuua. Hermann on ka tõepoolest esimene purist.

(lk. 286) Nagu öeldud, ei ole Hermann enese tõesti labase mõtete väljendusega kirjakeelele muud anda suutnud kui mõned laensõnad, mis hää instinktiga Soome keelest saadi, nii *huvitava*, *algpärane*, *aade* ja veel mõned muud.“

Selle kõrval võiks huvi pakkuda Grünthali sõnavõtt Grenzsteini keelelise tegevuse kohta, millel ei puudu tähendus, nagu ülemal nägime, ka soome laensõnade levitamisel (m. k. lk. 287—288):

„Ta on selleks kogu sõnastikugi välja andnud, millest küll suurema osa täiesti nurjaläinuks võib lugeda; ainult mõned harvad on tõesti kõlvulistena tarvitusele tulnud.“

Kirjutise lõpposas (lk. 299) tuleb viimaks kõne alla ka Aaviku fennismideharrastus:

„J. Aavik oli keele rikastamiseks mitte üksi võõrakeeliste sõnade abil, vaid Soome laensõnade ja omade uute sõnadega terve kava üles seadud (sic!), olgugi, et selles mõttes midagi iseäranis uut ei olnud. Aga ei või kahelda, et sellel ometi tõesti laialeulatavat mõju on olnud.“

Ja edasi kuuleme juba „Noor-Eesti“ soomehuvilistist keeleharrastusist üldisemalt (lk. 300—301):

„... teisi niisama tarvilikka mõisteid võidi omandada laenude kaudu meile nii lähesest Soome keelest. Mis Hermann ja Grenzstein paari sõnaga nagu imestades olid teinud, sai nüüd palju laialisema ala, iseäranis Soome keele tundmise laialilagunemise tõttu nooremas sugupõlves. Sõnu ei toodud, nagu nüüd ka loomulik, enam üksikult, vaid hulgakaupa, ja suur osa neist on juba kirjakeele ühiseks omanduseks saanud. Võõraste sõnade tasakaaluks on pärast „Postimeesgi“ mitmed Soome pärased uued sünnitused ka ise loonud või vastu võtnud. — — — — —

Alles pärastpoole hakkas murde sõnastiku kaas-vool võõraste sõnade vooluga kõrvu edasi tungima. Soome keelest saadud laensõnad käisid mõlemate vooludega ühes.“

Grünthali põhimõtetist fennismidesõbralikkust saame jälgida ka ta teises vähe hilisemas selleteemalises kirjutises, nimelt Joh. Aaviku tõlke arvustises (J. Aho „Üksi“ puhul) „E. Kirj.“ 1912, lk. 373—383, millest järgnegu siin väljavõte (lk. 374):

„Ja julgen kinnitada, et kõigist mõistmatustest, väärkäsitustest hoolimata, ainus õige tee seda uuendust (s. o. eesti keeleuuendust; J. Mg.) tõeks teha, see on, et see meile nii sugulase keelena tunduva Soome keele abil toime pannakse, oma keele varadest juba kõnelemata, mille tarvitusele võtmine on iseenesest aru saadav. Ja seda püüdu võime rõõmuga laiemas kavas, kui kunagi enne, tähele panna kõnesolevas J. Aaviku tehtud Juhani Aho eestistuses.“

6.

A. 1912—17, Aaviku ja Grünthal-Ridala keeleuuenduse võidukäik. Aaviku radikaalsed põhimõtted ja uued laenuettepanekud 1912. Nende mõju nooreestlaste keeletarvituses.

Niisugused teoreetilised seisukohad olid muidugi soome laenudele eestis kõige soodustavamad. Ja üha soodsamaks hakkas minema õhkkond Eestis soome keelelisile mõjustusile. A. 1912 on siin pöördelise tähtsusega, sest sellest algab Joh. Aaviku eriti intensiivne tegevus eesti keele igakülgse uuendamise, ühtlasi ka soome elementidega täiendamise ja parandamise alal. Silmapaistvaimaks viimases suhtes on A. kirjutis „Soome sõnad Eesti keeles“ „Eesti Kirjanduses“ 1912 (VII), lk. 5—30, mis ms. sisaldab jällegi väärtuslikke märkmeid eesti keele fennismide ajaloost (lk. 10 Hurda, Veske, Hermann, Grenzsteini tegevusest sel alal, lk. 30 loendatakse tähtsamad hilisemal ajal, eriti XX sajandil, keelde tulnud soome laenud ¹⁾) ja märgib soome laenude eestisse tungimise nähtusi kui eesti keelearengu tõuserioodide loomulikke kaaslasi XIX. sajandi seitsmekümnendaist aastaist peale. Edasi (lk. 11) kirjeldatakse käesoleva sajandi alguse noorte huvi soome kirjanduse (A h o) vastu ja rühmkonna noorte ülikooli-

¹⁾ Ühtlasi katsutakse seal määrata eri laenude autorid — G. Suits: *ala*(?), *edustama*, *esinema*, *hääldama*, *jäljendama*, *käsitama*, *lähtekoht*, *rühm*, *saavutama*, *üllatama*; V. Grünthal: *hääbuma*, *ilmne*, *küllane*, *eeldama* jne., eriti pikk loend; Joh. Aavik: *anas-tama*, *edu*, *ennustama*, *erak*, *hajameelne*, *haihtuma*, *harrastama*, *hurmama*, *lakkama*, *saabuma*, *sugupõlv*, *täsmaline* jne.; M. J. Eisen: *kogemus*, *mööndama*; Fr. Tuglas: *masendama*; O. Kallas: *ilme*, *isekas*; M. Martna: *mugav*. Loendis on mõningaid ebatäp-susi. Eri autorite individuaalsele fennismele on tähelepanu juhitud ka m. k. lk. 15: Grünthal — *ühearvuline* 'üheväärne'; Tuglas — *suurpürdeline*, *päripõhjaline* 'põhjalik', *päämäär* 'siht'.

õpinguid ning sellega kaasas käivaid soome keele harrastusi, mis said hiljemini määravaks „Noor-Eesti“ keelelisele maitsele (lk. 13):

„Nii on seda Soome keele mõju viimastel aastatel iseäranis „Noor-Eesti“ ja nimelt ainuüksi „Noor-Eesti“ rühmasse kuuluvate meeste sulesünnitustes märgata. Iseäranis silmapaistev on see V. Grünthali keeles.“

Edasi peatutakse Grünthali keele iseloomulikemal fennisemel, kusjuures praeguses keeles üldiseks saanud tuntud lauselühendusliku *lume sadades, aegade kuludes* tüübi läbiminekuvõimalustes, mille tarvitamise algatajaks on olnud Gr., Aavik veel kõvasti kahtleb. Peatudes veel (lk. 15) seniseil sm. leksikaalseil ja tuletuslikel mõjustusil (NB *uma*-refleksiivid ¹⁾) nagu *anduma, laskuma, pettuma*; sõnade tuletamine eesliite *eba-* ja järelsõna *-pärane* abil, nagu sõnus *omapärane, raskepärane*, eriti rohkesti jällegi Grünthalil) ning üles seades häälikulised, tuletuslikud jm. nõuded eestisse laenatavate soome sõnade suhtes esitab Aavik alfabeetilises järjekorras pika nimestiku eesti keeles tarvitamiseks soovitatavaid soome sõnu (puhtaid laene 85, lk. 16—25). Viimaste hulgas on rida vanemaid laene (*aade, ilme, huvi* jne.), osa tol ajal üksikute kirjanikkude juurde teed leidnuid (*anduma, edustama, illev, tõlgitsema* [vrd. sm. *tulkitsemaan*], *vilgas* jne.), aga eriti suur hulk ettepanija Aaviku enda poolt isiklikult soovitatavaid laensõnu (*avardama, edu, ennatama* 'ette jõudma', *turv, vaihtuma, veetlema* jne.), millest kõigist suur osa kuulub tänapäeval eesti keele üldvarra, ilma et teaksime nende laenupäritolu muidu, kui hakkaksime „uurima“ nende „ajalugu“. Ettepanija arvates on juba ennakult aimata suurt vastuseisu neile soovidele ja ta hüüab kurjaennustavalt lõppeks (lk. 27):

„Seda on liig! Hüüavad mitmed. Nii palju uusi sõnu on palju! Rahustagu nad endid: see on alles algus.“

Ja nii see oligi, sellele järgnes hiljemini hoopis suurejoonelisem soome keele elementide, mitte ainult leksikaalsete, vaid ka vormi- ja tuletusõpiliste, tulv eestisse. Ja motiiviks oli siin: „Meie keelele oleks sellest määratu kasu“ (Aavik, m. k. lk. 305) — ei enam selliseid hõimutundepalanguid, nagu eelmisel sajandil, vaid reaalne soome keele eksploateerimise püüd iseseisvat kultuuri kandma kutsutud eesti keele õitsenguks.

Veel sama aasta (1912) „E. Kirjanduses“ lk. 451—484 soovitab Aavik artiklis „Keele kaunima kõlavuse poole“ mõ-

¹⁾ Nende soovitamiseks on välja astunud ka H. Põld „E. Kirj.“ 1910, lk. 444.

ningaid eriti radikaalseid „rohte“ eesti keele ilu tõstmiseks soome keelest; nõnda algatab ta juba oma hiljemini aktiivseks tõusnud *o*-küsimuse (lk. 463):

„...kas tohiks niisuguseid sõnu Soome keelest muutmata kujul laenata, kus kaugemal esimest silpi näit. *o* häälik ehk mingi kaas-häälik esineb (*sulo, lumota, ihailen*). Tahaksin omalt poolt peaaegu jaatavalt selle pääle kosta... Kui *o* (kaugemal esimest silpi) meid ladinakeelses laensõnas ei haava, miks peaks ta siis neis Soome sõnades vastumeelsust äratama? Olgu viimased meile ka kui võõrad sõnad harukordadel lubatud.“

Edasi järgneb (lk. 30) eesti keelele eriti teretulnuks osutunud nominatiivsete ja lühenduslikkude sõnaliitmiste ettepanek soome eeskujul (*kirjutustlaud, loomisvõime, elamisõigus*), allatiivi *lle*-lõpu soovitamine „nagu see Soome keeles on ja nagu mõnes paigas meiegi rahvas kõneleb“ (lk. 466), ettepanek asendada *a e*-ga passiivvormides nagu *kirjutetakse, armastetav* jne., sest „Nii on ka Soome keeles (kirjoitetaan, kannattettava, parannettu), mis nagu igas tükis, nii ka siin paremini eufonia nõudeid täidab“ (lk. 467). *i*-mineviku propageerimisel (lk. 470 *kirjutin* jne.) ja lühema *ta*-infinitiivi soovitamisel (lk. 479 *kirjuta* pro *kirjutada*) apelleeritakse taas soome keelele, ja ka muidu on tunda kaudset soome keele kaasarääkivust keeleparandusettepanekuis (näit. *i*-mitmuse elustamise soovitamisel, lk. 475—477). Loomulikult esineb leksikaalseid soome laenuudiseid kirjutises eneses terve rida (*ponnistus, annus, pooldama, suhe, võrratu* jm., vt. erilist uudissõnade loendit lk. 484).

Näeme, kuidas soome laenude küsimus puhtleksikaalsest eesti keele rikastamise küsimusest avardub noil aegadel kogu keele-ehitust (vormi- ja tuletus- ning isegi lauseõpetust) haaravaks keeleuendusküsimuseks. Lausekorra-revolutsiooni signaalina mainitagu siin veel eriti Aaviku kirjutist „Kõige suurem germanismus“ („E. Kirj.“ 1912, lk. 353—369). Arusaadav, et see nooreestiline keeleline liikumine ametlikke keelekantse rünnates leidis endale kajastuse ka „Noor-Eesti“ enese järjekorralises IV albumiski (1912), kus Aaviku kirjutises „Tuleviku eesti keel“ (lk. 170—179, mille toimetus jällegi „osalt nõus olles avaldab... autori enese vastutusel“) küll pole nii palju asjalisi ettepanekuid ja fakte kui äsjatsiteeritud „E. Kirjanduses“, kuid seda enam keeleluulet. Võtame sellestki olulise katkendi (lk. 174), mis puudutab soome laenelemete:

„Ja nõnda kavatseme hulga uusi sõnu keele tuua ja tarvitusele võtta. Need sõnad moodustame osalt juba olevist tüvedest, osalt ammutame murdeist, osalt laename Soome keelest. Ja õiguse poolest ei peagi me viimast miksiki võõraks keeleks, vaid pigemini mõneks

rikkamaks ja enam haritud murdeks, mille edenemine võib meile eeskujuks olla. Ja me mõtleme ta lopsakast sõnasalvest täite kama-lutega sõnu ammuta. Me eksploateerime Soome keelt samuti nagu seda Romaani keeled Ladina ja Rootsi keel Saksa keelega on teinud.“

Sealsamas puudutatakse veel mitmes kohas soome keele appivõtu mõtet tuleviku eesti keele arendamisel, nii lk. 173:

„... me ravitseme ta (s. o. eesti keele; J. Mg.) verevaesust mur-rete kosutava mahlagaga ja mõnede tervete fennismidega,“

või lk. 176, kus tarvilikeks uuendusiks peetakse

„... lauselühendused Soome keele, või õigemini meie enese rah-vakeele eeskujul, sihikindlam täisobjekti tarvitamine, ... ning pää-asjalikult rikkam leksikon, milles hulk uusi Soome laenusid ja enne tarvitamata rahvamurde sõnu silma toruvad.“

Järgmises (V) „Noor-Eesti“ albumis (1915) väärtustab Aavik oma kirjutises „Eesti stiili arenemisjärgud“ noorees-tilise keeleuudenduse stilistilisi püüdeid, riivates selles fennis-midegi osa (lk. 227):

„Oma reformatoorsis püüdeis ka rahvuslikku omapärasust tao-tades, kasutumaid võõrapärasusi välja ajades (näit. saksikut sõna-järjestust), kongeniaalseid fennisme laenates, toetab keeleuudendus ka omapärase rahvusliku stiili kujunemist...“

Fennismide võidurünnak soomeorientatsiooniliste noor-estlaste teoseis, tõlkeis ja kirjutises võttis noil aegadel loo-mulikult üha hoogu. Jälgitagu näit. „Üksi“ tõlget Aavikult (mille keele kohta on pikemalt sõna võtnud Grünthal ülemal-tsiteeritud arvustises „E. Kirj.“ 1912) või omal ajal sensat-sioonilist ja soomepärasuselt, aga ka üldse võõrapärasuselt rekordset Grünthali sule alt tulnud D'Annunzio „Süütu“ tõl-get (a. 1913), nende ¹⁾ ja isegi G. Suitsu ²⁾ kirjutisi „Noor-Eestis“ IV ja V (1915), „Eesti Kirjanduse“ sama-aegseis aastakäikudes ja mujal. Nii murdus XX sajandi teise aasta-kümne alul senine ahtake soomepärasuste eestisse tungimise rada avaraks maanteeks.

¹⁾ Aavikul näiteks leiame fennismidena „Noor-Eesti“ alb. IV lk. 177 *paheksumise*, 180 *lakanud*, *ei veedelnud*, 181 *ebatervelisi* 'tervise-vastaseid', 183 *heittlus olemasolust* (pro *olemasolu eest*), 184 *mehe-kas* 'mehine', *ihaitles*, *puutel* 'puudusel', sama alb. V 216 *kogunase* 'terve', 217 *vaihtub* 'vahetub', 225 *puutelist* jne. Sama fennismiderohku-sega kohtume Grünthali kirjutises, näit. „E. Kirj.“ 1912, kus pikemale artiklile „Eesti rahvaluule“ järgneb lk. 517 pika rea fennisme sisal-dav (*korvama*, *viljelema*, *üimalgasus* 'pealiskaudsus' jne.) uudissõ-nastik; eriti mainitagu ta luuletistekogu aastast 1914 „Kauged ran-nad“, mille lõpul „Märkustes“ seletatakse eri sõnastikus ms. paar-kümmend sm. laensõna (*alang*, *ulgumaining*, *hurmama*, *loiske*, *juhm*, *neste*, *södur*, *harras*, *kone* 'masin' jm.).

²⁾ Suitsu suhteliselt puristlikust keelest mainitagu fennisminäi-teina „Noor-Eesti“ V lk. 9 *teaduseharjutajate*, *aitamatult* 'paratama-tult', 11 *parvlesid*, 12 *rühmitustesse*.

Keeleuenduse vastaste seisukoht fennismide küsimuses: J. Jõgever, Joh. V. Veski, H. Pöld, K. Leetberg. „Keelelise Kuu- kirja“ ankeedivastused: P. Pöld, M. J. Eisen, V. Ernits.

Ent sel teel võidukalt ratsutajaile oli vastutulijaidki, kes peatasid teelisi ja pärisid, kuhu sõit läheb. Arusaadavalt ei leidnud säärane soome keelega sõbrustamine ja seejuures oma emakeelele adresseeritud sageli käredate komplimentide kuulmine kõigis eesti keele harijais heakskiitmist.¹⁾ Tuli arvustavaidki hääli, mis käisid keeleuenduse kohta üldiselt ja ühtlasi ka meid seekord huvitava „keelesoomestamise“ vastu eriliselt. Tuli vanemast kirjanikkonnast E. Wilde oma teravalt parodeeriva Grünthali-jäljendusega „Uuel teel“ (ilmunud „Virulase“ lisa 1908 „Kirjandus ja teadus“ nr. 4 [47] lk. 25—30, hiljemini a. 1914 raamatus „Muiged“), milles said ülev, üllatav, sala-, algu- ja omapärane jne. kõige muu keeleuendusliku kõrval armutud vitsad, tuli A. Jürgenstein („E. Kirjanduses“ „Keele- ja meelearanduslised vested“, vrd. juba ülemal „Eesti Kultura“ I mainitud kirjutist), A. Hansen-Tammsaare²⁾ „Tallinna Kajas“ 1915 (hiljemini eribrošüürina „Keelest ja luulest“), Marta Reichenbach „Päevalehes“ 1915, K. A. Hindrey „Postimehes“ ja loomulikult ka — keelemehed, esmajoones J. Jõgever ja Joh. V. Veski. Eesti keele loomulik arenemistee paistis olevat hädaohus, ähvardas keele killustumine kaheks, „vanaks“ ja „uuendetuks“; suurt võõraste soome keele-elementide tulva temasse võidi seletada kui keele enese kehvusetunnistust. Saabus kibedate keeleliste poleemikate aeg, mida muidugi siin, kus on vaatlusel vaid eesti keeleuenduse üks tahk, pole õigust kogu ulatuses jälgida, kuid millest siiski ka hoopis mööda minna ei tohi. Vaatleme üld-

¹⁾ Keeleuenduse juht Aavik peab mitmel puhul tagasi tõrjuma eesti keele liigse „soomestamise“ etteheiteid, näit. brošüüris „Mis on keeleuendus?“ (1916) lk. 31: „Sellepärast on etteheide, nagu tahaksid keeleuendajad keelt ainult Soome sõnadega rikastada, ... ülekohtune kahtlustus.“

²⁾ Tammsaare näit. pole — vastuoksa keeleuenduslasile ja mõnele oma „Noor-Eesti“ rühmakaaslasel — sugugi vaimustunud soome k. ilust (Keelest ja luulest, lk. 45—46): „Ma tunnen soomlasi vähe, aga nende keele ja kunstiteoste järele otsustades leidub nendes palju venivat, pikaldast, aeglast ja lapselikku, peaaegu lapsikut, nende keeles sõidetakse nagu „leppse reega“. Grünthali fennismidearmastusest arvab ta (seals. lk. 47): „G.-Ridala armastab murdesõnu ja luuletamise eel loeb ta nähtavasti ikka nende tagavara läbi niug tuletab mõnusamad Soome keelest meelde.“

joontes seda, mis oli teise keelise maitse ja erinevate veenete esindajail tollaegsete eesti keelemeeste peres, eriti autori-teetsemail, Jõgeveril ja Veskil, öelda eesti keele fennismide kohta. Nemadki pooldasid eesti keele rikastamist ja täiendamist, kuid mitte nii maruhoolist, ja nimelt keelerikastamist keele enda varasalvedest, mitte soome keelest, mis neile tundus v õ ð r a s k e e l, mitte e e s t i k e e l e lähedane m u r r e, nagu „Noor-Eesti“ keeleuenduslasile.

Võtame näiteid tüüpilisemaist Jõgeveri seisukoha-avaldustest. Peame nende kommenteerimiseks tähendama, et J. sarkastlik arvustus ei võtnud keeleuendust niigi tõsise nähtusena, et oleks ennast palju vaevanud asjaliku poleemikaga; tavaliselt tarvitas ta üleolevalt ironiseerivat tooni ning sofistlikku mõtete pahupidipööramise meetodit. A. 1912 puhkenud keeleuenduslikule tegevusele reageeriti teisitimõtlevalt poolt suure ägedusega ja peagi. Aaviku artikli „Keele kaunima kõlavuse poole“ (mis „E. Kirj.“ äratrükina ilmus ka eribrošüürina) puhul ja selles domineeriva esteetiliselt seisukohalt keele uuendamise mõtte vastu kirjutab Jõgever pikemas sõnavõtus „E. Kirj.“ 1913, lk. 242, ms. järgmist, kus ta kõigis Aaviku keelekaunistamispuüdeis leiab ainult alateadlikku või varjatud mõjuavaldust soome keelelt:

„Kui me üksikult juhtumised ligema läbivaatamise alla võtame, kus s ja t Eestis hr. Aaviku arvates inetumad on, siis tungib meil iseenesest otsekohe vastus keele peale: Need on pea ainult juhtumised, kus s ja t Soome keeles puuduvad. Meile saab nüüd hr. Aaviku püha viha nende häälikute vastu arusaadavaks. Ta on harjunud neid sõnu Soome keeles ilma s ja t:ta hääletama ja temale tuleb see vastik ette neid samu sõnu Eesti keeles s ja t:ga hääletada. Kõige imelisem aga on järgmine asi, mis ühtlasi näitab, kui vähese järeлкаalumiseга hr. Aavik oma otsused on teinud ja kui vähe ta selle üle järele mõelnud on, miks need häälikud temale vastikud näivad olevat: Ta ei näi ise sugugi aimavat, et ta oma keele iluduse Soomest on pärinud, et tal need keelekujud inetumad tunduvad, mis Soomes puuduvad. Vähemalt ei näi ta kuskil selle peale tähendavat, et ta Soome keelt iluduse eeskujuks peab. Ta ei ole nähtavaste nii kaugele asja läbi mõelnud.“

Kas Jõgever pole küllalt tähelepanelikult lugenud Aaviku kirjutisi või oma tavalisele polemiseerimistaktikale vastavalt katsub ta oma vastase mõtteid enesele kasulikus valguses paista lasta: Aavik on ju, nagu ülemalgi nägime, küllalt mitmel puhul rõhutanud, et talle soome keel on eesti „haritum murre“, mis „paremini eufonia nõudeid täidab“ (E. Kirj. 1912, lk. 46—47, vt. ka Aaviku enda vastumärkmeid seals. 1913, lk. 424). Kuid J. ei piirdu paljalt nende arvustuslike märkmetega, vaid avaldab pikema eriartikli „Õigekeelusus ja õigekiri“ veel sama aasta „E. Kirj.“ lk. 289—303, mis

teoreetiliselt põhineb üksikasjuni Setälä kirjatööl „Über die Sprachrichtigkeit“ (FUF IV) ja mille terav ots on muidugi jälle sihitud keeleuenduse ja soome laenude üliküllastuse vastu eestis. Esmalt (lk. 289—290) kordab ta oma äsjakäsiteldud mõtteid Aaviku keeleilunõuete kohta:

„Ta ei ole mingit objektiivilist mõõdupuud kätte näidanud, mis ära ütleks, kas teatav keelekuju ilus või inetu on. Ta on oma ülesande liig kergeks pidanud: on lihtsalt Soome keele kujud võtnud, nendega Eesti omasid võrrelnud ja neil juhtumistel, kus Eesti keele kujud Soome omadest lahku lähevad, Eesti omad inetumateks nimetanud. See oleks ikkagi mingisugune objektiiviline mõõdupuu, aga ka seda ei ole ta julgenud otsekohe soovitada, vaid seda võime ainult järeldada,

(lk. 290) „Kaudselt asendub ka hr. Aavik sellele seisukohale (s. t. et loetagu „võimalikult palju suurte kirjanikkude töösid nende algkeeles, see on minu arvates ainuke abinõuu, mis ilusat keelt kätte õpetab“; J. Mg.), kui ta, ilma et isegi seda tähele oleks pannud, Soome keele ifuduse eeskujuks seab. Ma paneksin eeskujudeks, kui me neid juba Soomest peaksime otsima, mitte Soome keele, vaid Juhani Aho ja Kalevala nende Soome algkeeles.“

Peale seda keele ja stiili mõiste ebaõnnestunud segiajamist, millele ka Aavik tähelepanu juhtis oma vastukirjutises, järgneb J. sama kirjutise lõpposas (lk. 300) siiski ka tema seisukoht soome laenude suhtes üldse, mis kõigist kahtlusist hoolimata jaatab parajal mõõdul keelde toodavaid fennisme:

„Laenamise juures sugulastest keeltest võib meil ainult Soome keel kõne alla tulla. Setälä tõenduse järele on Soome keele ühe Eesti sõna (õigem Eesti sõna järele moodustatud sõna) kantapoika kannupoiss vastuvõtmist soovitatud, aga ka see ainukene laen Eesti keelest on vastuvõtmata jätud. Selle vastu on meil viimastel aastatel Eesti keelt Soome sõnad, kõnekäändude, lauseehitusega tüdimuseni ülepuputatud, nõnda et väga mitmed kauaaegsed tegelased kirjanduse põllul juba valmis on vastikuse tundel sulge käest ära viskama, kuna uus keel sellele vastu nagu lööb, mida nemad on harjunud Eesti keeleks pidama. Mõistlikul kombel laenamise vastu Soome keelest ei ole mul midagi ütelda“ (harvendus minu; J. Mg.).

Jõgeveri polemiseerimisviisi ja keeleuendusele ning kaudselt seega ka fennismidele suhtumise kujukaimaks näiteks on ta sõnavõtt Grünthal-Ridala „Süütu“ tõlke puhul sama (1913) aasta „E. Kirj.“ lk. 462—465, kus ta muidugi jälle väga vähe esitab faktilist vaidlusmaterjali, küll aga irooniliselt tähendab:

„...kas tema keel siiski liig sagedasti Eesti kirjakeelt meele ei tuleta, sagedamine, kui uue keele loojatel armas, seda jätame nende eneste otsustada... Meie „uuest keelest“ tohime meie Eesti keele igatahes niisama hästi uusi sõnu laenata, kui igast teisestki keelest, muidugi, kui nad meile sündsad on. ...seda mõõda leidub uues keeles, nagu lhk. 341 nimetatud, Araabia, Kreeka, Inglise, Itaalia, Ladina, Prantsuse, Romaani ja „kunstlikult moodustatud uussõnade“

seas ka suur hulk Eesti keeli sõnu, igatahes palju rohkem kui Läti Hendriku ladinakeelses kroonikas.“

Tõele maad andes peab J. aga 1913. a. keelelises ülevaates „Eesti keeleteadus“ E. Kirj. Seltsi VI aastaraamatus (ilm. 1914) lk. 123 tunnustama, Aaviku ja Ridala tõlkeid laites, keeleuudendusele vastuvõtlikkust keeletarvitajais:

„Vististe osalt need tegelised katsed uues keeles on seda võrt tähelepanemist äratanud, et kuna tänini keeleuundajate ettepanekud laialdast vastuvõtmist leidsid ja ainult mõni arglik hääl tähendada julges, et vanemad kirjanikud noorte keele kiire eduga sammu ei jõua pidada, möödaläinud aastal juba õige käremaid vastuvaidlusi Eesti keele kaitseks uuendajate vastu kuuldus.“

Jõgeveri ja tema mõtteosaliste energilisest vastuseisemisest keeleuudendusele saame hästi aru, kui uuesti meelde tuletame eesti niikuinii väetikeste kirjakeele kaheks killustumise kolli, kui loeme näit. Jõgeveri kategooriliselt tõrjuvat kirjutist „Mis me tahame“ E. Kirj. 1915 lk. 20—24, mis iseloomustab (lk. 21) uue „loodava kirjakeele“ aluseid järgmiselt:

„Lause-ehitus laenatakse venestatud Karjalast, Soome sõnad moonutatakse ümber nõnda, et eestlane neid välja ütelda oskaks ja seatakse „loodava kirjakeele“ aluseks.“

Ja vastavalt muidugi eesti kultuuriarengu huvides (lk. 21) on mõistetav kategoorilisus:

„Sellest järgneb, et ...uue kirjakeele loomise mõtte igal pool, kus see esile tikub, tagasi tõrjume, olgu see „loodav kirjakeel“ nii ilus, kindel ja korralik kui tahes.“

Fennismele ähvardavaks kujuneb aga eriti järgnev mõttekild (m. k. lk. 22—23):

„Siingi (s. o. laenamisel) läheme meie põhjalikult lahku uue keele loojatest, kes kirjakeelest kõik sõnad, mis neil ühel või teisel põhjusel ei meeldi, välja tahaksivad heita ja murretest, kõige sagedamine aga Soome keelest teised asemele tuua. Meie tõrjume loobuma, pigemine, ühing, Leedu keelest (sic!) laenatud nauding tagasi, sest et meil sellekohased omad sõnad lahkuma, ennemine, ühisus, varandus (sic: *nauding* = *varandus!*) juba olémas on.“

Kõnesoleva keeleuudendusii li arvestajast keelemehist peame eriti peatuma peale Jõgeveri veel J. h. V. V. e. s. k. i' l, kelle sulest on pärit juba hoopis asjalikum ja kaalutum Aavik-Grünthali keeleuudenduse arvustus artiklis „Eesti kirjakeele edasiarendamise-teedest“, album „Voog“ I, lk. 99—120. Siin pole koht sõeluda Veski rohket faktilist vaidlusmaterjali; küllalt on, kui selgitame V. suhte fennismidele. Tema põhitees (lk. 100): „Kõik Eesti keele pea-asjaliseks edasiarendamiseks tarvisminevad sused, kavad ja seadused peituvad meie keeles eneses, ...“ tingib juba ka ta kriitilise suhtumise soome mõjudesse. Sellepärast suhtubki V. arvustavalt kee-

leuendajate poolt propageeritavale soomepärasele nominaatiivsele sõnadeliitmisele (m. k. lk. 102—103), soome eeskujul karitiivsete *tu*-adjektiivide järjekindlale tarvitamisele *ta*-lõpu-
liste asemel (lk. 108), samuti *tu(ma)*-refleksiivide tungimisele põliste *ne*-liste asemele (lk. 110). Uudissõnade puhul näeme juba puudutatavat soome mõjustisi põhimõtteliseltki (lk. 110—111):

„...on viimastel aastatel mõned keelemehed meie keelt hoolega kultiveerima — edasi arendama ja rikastama hakanud, oma ammutusekohaks peale hulga Euroopa rahvusvaheliste sõnade nimelt Soome keele rikkalikku ning korraldatud salve valides. Rahvusvahelisi sõnu keelesse juurde tuues tormasivad meie keele „euroopastajad“ esiotsa küll liialdusesse, ...kuid pärastpoole on nad oma liialdamisest enam-vähem kainenunud, ses tükis nõnda siis toetamisväärilise parajuse roobastesse kaldunud. Kuid Soome keele aineid meie keelesse põimides ei ole need keelemehed endile mitte täiesti õiget teed leidnud“ (minu harvend.; J. Mg.).

Mõõduka soome keelest laenamise vastu, näeme, pole ka Veski. Kuid vaadeldes eesti ja soome sõsarkeelte tunduvaid vahesid, jõuab V. veendele, et soome sõnu ei või laenata eesti keelele häälikuliselt kohandamata (nagu *haihtuma*) ega ole soovitatav soomest laenata eesti omade teisetähenduseliste sõnadega häälikuliselt segunema kippuvaid sõnu (näit. *mööndama* — *mõõndama*, lk. 112) ei ka laenata soomest sõnu, mille samatüvelisil eesti vasteil on hoopis erinev tähendus (*keskustelemine*, *kogema* — vrd. eesti *kesk*, *kogemata*). Viimasel korral näeb V. soome laenudes hädaohtu eesti keele iseseisvusele (lk. 113):

„Kuhu säherdune mõistete segamine, kui ta maksvusele peaks pääsma, pikapeale viib, on selge: meie sõnade tähenduses võtab Baabeli segadus maad ja Eesti keel nihutatakse tema iseolemise kõigutamise teel viimaks mingiks iseseisvuseta soomelaadiliseks keeleseguks. Sõnatähenduste ümberristimistega on meil mõned keelemehed kahjuks juba kaunis palju õnnetuid katseid teinud.“

Soome laenude hüpertroofilise tarvitamise peapõhjuseks peab V. asjaomase keeletarvitaja võõrdumist omast keelest, mis Soome haridusega noorestlasile ju ei tarvitseks tunnuda erilisel raske etteheiteana (lk. 114—115):

„Ehk kui meie keelest üleüldiselt tuttavaid ja tarbekohaseid sõnu: omanik, iseäranis, lahkuminev ehk isesugune, asuma, vahekorid jne. välja tahetakse tõrjuda ja nende asemele Soome sõnu püütakse seada, nagu: omistaja, eriti, eriline, asetsema, suhted, siis ei saa seda muuga seletada, kui et viimaste sõnakujude tarvitaja meie keelest ära on võõrdunud ning Soome mõju vangi sattunud. — — — — —

Nad (s. o. tarbetud fennismid; J. Mg.) satuvad keelesse tihti ainult sel põhjusel, et tooja, kes Eesti sõnakõladest ning -vormidest teiste keelte segaval mõjul ära on võõrdunud, iseäranis rohkeste aga Soo-

me kõladega ning sõnakujudega on vilunud, viimased kõrvale esteetilisemad leiab olevat, kusjuures aga ära unustatakse silmas pidades, kas säherdused uudissõnad meie kohased on, meie keele aluseid ei kõiguta ega vassi.“

Et selle fennismidepooldajate eesti keelest võõrdumisega asi siiski nii hull pole olnud — kuigi tera tõtt vahest on ka V. äsjaseis sõnus —, seda võime vahest sellestki järeldada, et V. poolt kõne alla võetud sõnust (*kuuluma, korvama, kiinduma, süvenema, omama* jt.) valdav osa on hiljemini tarvitusele võetud ka nende eestlaste poolt, kellele oma keelest võõrdumist pole põhjust ette heita, ja on varsti ainult „uurimise“ varal veel põlisest eesti sõnavarast eraldatavad. V. arvustab samas kirjutises ka soomepärasest lauseriformi kui „võõra eeskujuga“ sattumist (m. k. lk. 116) ja tuleb idealiseeritava soome lausekorra suhtes vähe võõristavaile tulemusile, et selles olevat tegu „nähtavaste küll Karjala kaudu Soome ulatunud Vene mõjuga“ (mõte, mida — nagu nägime eespool — pärast on korranud ka Jõgever), kuid lõpptulemus on siiski ka (lk. 117) soome lause-eeskujude suhtes jaatav:

„Mõnesuguste Soome konstruktsioonide laenamist tuleks üleüldiselt soovitavaks pidada, kuid see sündigu ikkagi üksnes neis piirides, kus meie mõtteavalduse-laad nende läbi stiili kahjuks asjata keeruliseks ega segaseks ei muutu; ...“

Arvustavaid mõtteid keeleuuenduse kohta üldiselt, eriliselt fennisme puudutamata, avaldab Veski ka oma ülevaates „Eesti keele arenemisest 1914“ E. Kirj. Seltsi III aastaraamatus (ilm. 1915), samuti ka ajakirjas „Keeleline Kuukiri“ (1914—16) lk. 95, kust ms. jällegi ilmneb ta kriitiline suhtumine fennismele:

„Meie keele praegused revolutsioonimeelsed uuendajad arvavad sellega juba palju tähtsat korda saatnud olevat, kui nad Soome keelest sõnu juure toovad ehk meie keelt mõnes tükis Soome keele reeglite alla painutavad ja paiguti analoogianõudega liialdustesse lähevad.“

Peale Jõgeveri ja Veski väärrib toleaeegseist keelelisis küsimis sõnavõtjaist erilist tähelepanu Harald Põld, keeleuuenduslaste ettepanekuid asjalikult ja heatahtlikult kogu ulatuses kritiseeriva kirjutisega „Keeleline kirjastik nr. 1—8“ „E. Kirj.“ 1915, lk. 307—311, kust saame ülevaate kõigist tähtsamaist päevakorral olevaist keeleuuendusist ja millest selgub ka kirjutaja seisukoht fennismideküsimuses. Põld on õigekeeleküsimis rahvakeelslane; sellepärast leiavad temalt heakskiidu vaid mõningad (peamiselt) soome eeskujul baseeruvad uuendused (lühema mitmuse osastava reform ja nominatiivne sõnaliitmine, lausekorrareform, lauselühendused nagu *asja nii olles*; vt. m. k. lk. 308—309),

kuna suurem osa viimaseist tema arvates on kas „ilmaaegsed“ või „täitsa kõrvale heidetavad“ (mitmusetüüp *jutustavis*, i-minevik nagu *ütlin*, lühendatud infinitiivitüüp *kirjuta*, soovitatav uuenduslik *keelde pro keelte*, *kirjutetakse pro kirjutatakse*, *tu*-adjektiivid nagu *nagematu* ja eriti soovitatav *nd-lõpuline soomepärase partitiiv tüübist hooletund resp. hooletond*, liigsed soome sõnalaenud, superlatiiv, *o* elustamine järgsilbes). Põllu põhimõttelist tagasihoidlikku, kuigi mitte hoopis eitavat suhtumist fennismidele osutab seegi, et ta tarvilikuks peab täiesti „kõrvale heita“ eesti keelest „Soome sõnad seal, kus omadega täiesti läbi saab“ (lk. 310, näit. *nautima*, *nauting*, *lakkama*, *ponnistus*, *suhe* „ja palju teisi“), eriti aga tema arvamine (seals.) *tu-lõpuliste* verbaaladjektiivide kohta: „...*tu*-lised tuletused on Eesti keele soomestamine, iseäranis veel kui omastava *tund* ka tarvitusele peaks võetama. Kas peab see Soome silla loomiseks kaasa aitama? Mis tehakse Soome keele poolt selle heaks?“

Viimase *tund-lõpu* kohta tähendatakse samal lk. veelgi, et kui see tarvitusele tuleks,

„siis ei võidaks meie keel selle läbi muud, kui et ta Soome keelele läheneks. Kas seda aga on tarvis?“

Näeme, et Põld ei poolda soome laenelemente eestis mitte Soome silla ehitamise, vaid ainult eesti keele arendamise huvides; selle tõenduseks tsiteeritagu ka tema arvamust „Keelelises Kuukirjas“ (1916) lk. 134:

„Hoida tuleb ainult selle eest, et liiga maad ei antaks võõraste keelte mõjudele ja mõõdukad oldaks Soome eeskujude tarvitamisel.“

Käsiteldaval ajal on vanemaist keelemeestest keeleuuenduse puhul eriti sümpatiseerivas toonis sõna võtnud veel nime-tamisyäärselt K. L e e t b e r g E. Kirj. Seltsi aastaraamatus VIII, lk. 83—87 ja IX, lk. 84—88 (ilm. a. 1916, 1917, viimases lk. 86—87 koguni lühendatud *nd*-list ja *tet*-list partitsiibilõppu põhimõtteliselt pooldades), nii et tal ilmsesti keeleuuenduse programmis sisalduvate fennismidegi vastu midagi pole, kuigi ta äärmuslike soomepärase uuendusettepanekute suhtes arvab (aastaraam. VIII, lk. 86), et

„...ka Aaviku viimased ettepanekud tõesti juba väljastpoolt lubatud piiri on võetud“.

Äsja Veskist ja Põllust kõneldes mainisime nende sõnavõtte „Keelelises Kuukirjas“. Selles lühikest aega (1914—16) elutsenud ja ainult kuues vihus ilmunud keeleuuenduse häälkandjas oli korraldatud ankeet eesti keele arendamise kohta, kus peale Veski ja H. Põllu võtsid sõna veel mitmed keeleküsimusist huvitatud. Mitmed neist ei puudutanud üldse fennismideküsimust (H i n d r e y, Ed. H u b e l), arvustavalt näikse suhtuvat neisse P e e t e r P õ l d (m. k. lk. 91: „kee-

leuuendus... lubab liiga kergesti võõrsilt laenata...“), osa sõnavõtjaid aga pooldab täielikult fennisme, nõnda iseene-
sestmõistetavalt (m. k. lk. 93) V. Grünthal ja oma soo-
mesõbralikkusega meile juba tuntud M. J. Eisen (lk. 87):

„Keele arenemist tuleb edendada murdesõnadega ja sellekohaste
sobivate laenudega Soome keelest,“

samuti (seals.) V. Ernits:

„Kõiki abinõusid peaks tarvitama keeleuuendus ...murrakuid,
Soome keelt...“

Kaudu soome keelest laenamise arvustavalt suhtuvate
seisukohavõtude oleme nii siis lõppeks jälle väljas fennisme
pooldavate häälte juures. Üldkokkuvõttes peame konstatee-
rima, et isegi kõnealusel ajajärgul, mil soome mõjud olid meie
keelele kõige pealetikkuvad, ei ole me absoluutselt
e i t a v a t suhtumist neisse kohanud, vähemalt mitte autori-
teetsete keelearendajate ridades.

8.

*Fennismide levimise eeldused ja teostumine 1912—17. Fen-
nismide kõlapind neil aegadel. Soome mõjud iseseisvusaegse,
eriti tänapäeva eesti keeles.*

Oleme näinud, kuidas a. 1912 paigu pandi veerema soome
mõjustiste laviin eesti keeles, kuidas selle pooldajad teda
kaitsesid ja vastased tema vastu sõdisid. Põhimõtteliselt
polnud ükski eesti keele arendamise suhtes autoriteetne ring-
kond fennismide vastu, ja sellepärast oli neil vaba tee eesti
keelde. Ettevaatlik ja arvustav suhtumine fennismesse kee-
lealalhoidlaste poolt oli kokkuvõtteks osalt kasukski eesti
keelele: kui kõikjal oleks kuuldunud vaid elaguhüüdeid fen-
nismele, ei tea, kui kaugele soome keele rüppe meid keele-
uuendus siis oleks juhtinud. Tagasihoidlikkusele keele „soo-
mestamise“ suhtes manitses hõimusiameelseid ka see, et
soomlased vastukaaluks midagi ette ei võtnud oma keele ees-
tile lähendamiseks.

Soomepäraste nagu muudegi keeleuuenduste publikusse
istutamisel osutasid keeleuuendajad igatahes agarust ja leid-
likkust: lühikest aega oli neil selleks koguni oma häälekandja
„Keeleline Kuukiri“, mis juba eespoolgi paaril puhul oli kõne
all (peale muu esitas Joh. Aavik selles mitu „kimpu uusi
sõnu“ värskete fennismi-ettepanekutega), avaldati propa-
gandakirjutisi ja soomepäraseid tõlkeid ning — mis kõige
olulisem — 1914. aastast peale ilmus „Keeleline kirjastik“
uuendatud keele levitamiseks. Keeleuuenduse ja seega

kaudselt ka fennismide edu oli kindlustatud eriti veel sellega, et haritud õppiv noorsugu suhtus sellesse sümpaatiaga. Märgitagu (eriti V. Ernitsa eestvõttel) uuendusliku keele mõjulepääsu „Üliõpilaste Lehes“ (vt. näit. seal keeleuuendust pooldavaid kirjutisi: „Ü. L.“ 1914, lk. 29—31, V. Ernitsalt, K. Reita v'i kirj. „Põlevast küsimusest“ seals. 1915, lk. 125—132, H. Visnapuu kirj. „Vastne aeg, vastne vaim“ seals. lk. 206—208), Eesti Üliõpilaste Seltsi väljaandeis („Sirvilaudades“ 1915. aastast peale ja IX albumis a. 1915, kus eriti täheldatav on V. Ernitsa soomepärasusist läbiimbunud kirjutis „Rahvusfilosoofilisest ilmavaatest“) ning ka revolutsiooniaegses „Noorsoo Rahvuslikus Liidus“. Edasi järgneb juba revolutsioon ja selle järele kirjanduses „Siuru“ liikumine oma uute kirjanduslike teede otsingutega (märkitagu silmapaistvana keeleuuenduse poolduskirjutisena „Siuru“ osalise Tuglase „Võhiku mõtteid“, hiljemini ilmunud „Kirjanduslikus päevaraamatus“ 1921 lk. 152—176), mis jõudsid välja uuele keelele. Selle aja puhul keeleuuendusest kõnelda tähendab ühtlasi kõnelda fennismidest eestis, sest teatavate soome elementide levitamine eesti keeles oli, nagu ülemal oleme näinud, kõigi muude reformipüüete kõrval tähtsaks osaks keeleuuenduse programmis. Ja nii on see jäänud tänini. Joh. Aaviku nimega ühendatav keeleuuendus pooldab ja levitab täninigi erilise innuga fennisme eesti keele rikastusvahendeina.

Ent revolutsiooniga ja sellele järgneva Eesti iseseisvumisega algab meie ja meie keele tänapäev. Seda veel kuidagi ajaloolises perspektiivis vaadelda pole kerge, kuigi ka siin fennismide tungimine eestisse on jätkunud, ja koguni laiemal alusel kui varem. Soome keele oskus on Eesti ülikoolis eesti keele teadusliku õppimise ja uurimise kaudu endisega võrreldes määratult levinud, soome kirjanduse tõlked arvult paisunud, soome õpetlased Tartu ülikooli algaastail on kandnud olengute ja (lekt. Joh. V. Veski juhatusel toimunud) oskussõnastikutöödest osavõtmise kaudu rohkesti soome keele sugemeid meie kõrgema hariduse keelde, otsene isiklik läbikäimine Soomega üliõpilaskonnas, sportlaskonnas (NB sealsed viimase aja laenuid *edurivi*, *edumaa*, *tasavägine*, *hävima* 'kaotama' jm., mida kohtame igapäevases ajakirjanduseski!), karsklaskonnas (nende kaudu näit. on tulnud meile *huviõhtu* lõbuõhtut tõrjuma), viimasel ajal *isegi* (viimaksometi) kirjanikkonnas ja muis ringkonnas on paisutanud viimaseaegsete soome juhulaenude, aga ka püsima jäänud laeementide hulga nii suureks, et need väärivad omaette vaatlemist ja

sõelumist. Muidugi ei tohi kõige rutu juures nimetamata jätta Aaviku „Uute sõnade sõnastikku“ (1. trükk a. 1919, 2. tr. a. 1921 poole võrra kasvanuna) kui soome uudissõnade teenusrikkaimat propageerijat ja sama autori rohkearvulisi teoseid, brošüüre ning spetsiaalkirjutisi, milles kõigis ka soome mõjude küsimus on aktiivselt päevakorral („O küsimus“, „Kas Ü või Y? Y!“; „Keeluuenduse äärmised võimalused“, kirjutis „Soome-Eesti hõimlus ja keeluuendus“ „Soome-Eesti hõimualbumis“ I lk. 22—34 jne.). V. Grunthali kogu viimaseaegne kirjanduslik toodang (olgu see siis näit. kas tema „Tuules ja tormis“ 1927 või teoreetiline „Eesti kirjanduse ajalugu koolidele“ I—II, 1924—25) on üha kasvavalt ja muu eesti keelega võrreldes otse segavalt soomepärase. Samuti maksavad Soomega kokku puutunud nooremad kirjanikud — Tuglasest ja Suitsust rääkimata — oma mõjudematti. R. Janno „Metsmees“ näit. osutab soome mõjustisi (*kannatab* ‘maksab’, *silmarabatuseks* ‘silmapilguks’ — vrd. sm. *silmänräpäys*, *arvlen*, *ühtäkki* ‘korraga’), samuti ta Pahlbergi-följetonid võtavad lustakuse lisamiseks mõnikord sekka fennisme (*kapsäkk* ‘sumadan’ jt.). Parimadki soome keelest tõlkijad (näit. Tuglas ja nooremaist Aug. Anni) kannavad oma sulega meile edasi soome keeleseemneid. Sihiliku ja teadliku keelerikastamispuude kõrval, nagu varasemategi aegade tõlkeis, on selles kõiges mõnikord alateadlikku ja ebaõnnestunudki soomepäratsemist, mille keel ise oma tervete instinktide varal enesest maha varistab, nagu seda on sündinud aastakümnete jooksul varem inigi soomepärase ebakeelenditega. Soome tõlgete liigse soomestamise vastu on eriti teravalt häält tõstnud A. Palm „E. Kirj.“ 1930 lk. 393, kus L. Jaaksoni sooritatud T. Pakkala teose tõlke keeles loendatakse rohke arv fennisme: „loendamata kümneid poolvündunud soome sõnu, mida keeleliste salakaubitsejate (sic!) poolt juba varemalt on kantsutud keelde sokutada“, sealsamas lk. 238 leiab A. P. H. Visnapuu sulest tulnud J. Turgenevi „Aadlipesa“ tõlkes jällegi irriteerivalt palju fennisme: „Imelikult segavalt mõjub soome mõju Visnapuu sõnavaras: *palama*, *ponnistama*, *aavistama*, *püsahtuma*, *ehutama*, *toivutama*.“ Kui tragikoomiline lugu on aga meil siiski tänapäev soome keelt oskava eestlase, nagu Aug. Palmi, emakeeletarvituse purismiga soome mõjude suhtes, näitab seegi, et käre arvustaja ise ei saa teha etteheiteid, tarvitamata sealsamas näit. sõnu *pädevus* ja *möödusuhted* (vrd. sm. *mittasuhteet*) ja tema enda tehtud soome tõlked pole sugugi vabad fennismidest. Mis siis veel ette heita tõlkijale-filoloogile, kui „Olionis“ filoloogiale ja

soome keele uurimusele kauge geograafiateadlane Edg. K a n t oma stiililt päris ehtsas Vahemere-äärses reisukirjeldises (vt. „Olion“ 1930, nr. 6) väga eestipärases ümbruses tarvitab sõnu *viherdav, pürgima, hoomama, kuiskama* jt. Ja hiltjuti võis lugeda lehes nimetu autori kirjutises *rahusobimusest* (s. o. rahulepingust) ning Tuglasel *ajapikka* (s. o. pika-peale, vrd. sm. *ajan pitkään*). Ei, praegusel ajal ei tarvitata soomepärasast keelt enam mitte ainult „Uute sõnade sõnas-tiku“ või „E. Ögekirjutuse-sõnaraamatu“ järele, vaid näikse, nagu tooks iga Soomes matkaja enesega mõne fennismi reisu-mälestuseks kaasa. Kui hoog nii edasi lisandub, siis hakatakse soomepärasust eesti keeles pidama viimaks *keeleveaks* (mida seni pea kunagi pole tehtud) — siis vahest eesti keelel on õigus hakata tõrjuma fennisme, ja võib-olla teebki ta seda kunagi tulevikus, kui soome laenude toomise motiiviks jääb eesti keele rikastamine ega selleks saa ainuüksi eesti keele soomele lähendamine. Täinini igatahes selleks põhjust pole olnud, sest soome laenelemendid on otse vastupidi osutunud meie keele esmajärguliseks *p a r a n d u s* aineks.

9.

Kokkuvõttemärkmeid soome mõjudest eesti kirjakeeles.

Lõppeks rääkides soome mõjudest eestis ei saa mööda lühida ülevaatliku kokkuvõtte tegemisest. Seejuures peab meeles pidama, et paljud soomepärasused on eesti keelde tulnud mitte niivõrt otse soome laenudena kui eesti keele ar-haismena, ja et soome keel kui arhaistlikum sõsarkeel need on säilitanud, siis on eesti keele ajalooliselt vanemate kujude maksmapanekul paratamatult soome keel saanud eeskujuks. Teiselt poolt on mitmed fennismena eesti kirjakeelde tungi-nud uuenduslikud keelendid ja vormid olemas ka eesti mur-deis (eriti soomepäraseis Viru rannamurdeis, osalt ka lõunaeestis) või koguni vanas kirjakeeleski, aga et keele-uuendajatele seisis soome keel tavalisest lähemal kui eesti murded, siis tuleb neil kordadel, nagu ka keeleuuendajad ise on tõendanud, ikkagi esmajoones konstateerida soomepool-seid mõjustusi, kuigi nad pärast tagantjärgi on osutunud liht-salt eesti omiks murdepärasusiks. Seda eelöeldut meelestades võime teha järgneva kokkuvõtte silmapaistvamaist soome mõ-justusist eesti kirjakeeles. Kõige pealt kuulub siia, kui arves-tada ka tuletussõnad ja tähenduslaenud (nagu *paika pidama* = tõele vastama, *tõsi* olema), sadadesse ulatuv *lek-sikaalsete laenude* hulk (*aare, aine, algupärane, hetk,*

neste, seik, suhe, suund, sünk jne.), millest meil õige paljud esinesid eelolevas arutelus. Vormiõpetuse alal põlvnevad soomest või võlgnevad vähemalt tänu soome keele tõukele: *i*-mitmus (*inimesile* jne.), eriti NB teatavail juhtudel esinev *ei*-mitmus (*pudeleid, pileteid, pileteisse* jne.) ning osaliselt soome eeskujudel põhjenevad lühemad mitm. osastavad (*isi, osi, kavu, uni, jõgi; öid, töid*); uuenduslikud illatiivkujud nagu *õhe, jähe*, eriti puhtsoomelised mitm. illatiivid nagu *küsimussi, kässi, vessi, töihi, soihi, maihi* 'maadesse' (viimased küll veel alles vähelootuslikus ettepanekuastmes); instruktivkäände elustamine (*lahtisi silmi, palja päi*); prolatiivkäände elustamine (*meritse, maitse*); *lle*-lõpuline allatiiv (kaasrõhulises silbis: *kõrgelle, jumalalle*; siin eriti on soome mõju vaid kaudne, enam räägivad selles kaasa eesti mürded); peamiselt luulekeeles võimalik *i*-minevik (*kirjutin*, on ette pandud koguni delised omastavad nagu *keelde, meelde, juurde* (muidugi ka keel-*del, keeldest* jne.); ettepanek on jäänud esialgu vaid individuaalsesse keeletarvitusse). Tuletuse alal on soome mõjud ja eeskujud olnud eriti viljakad: *uma*-refleksiivid ja *nduma*-refleksiivid (*anduma, pakunduma*); frekventatiivverbide rohke tarvituselevõtt (*naeraskelema, kujutlema* — *skele-, letuletuslõpud*); *hta*-momentaansuffiks (*hirahtama* jne.); *ma*-tuletusliku verbaalnoomeni tarvitamisala laienemine (*saamaks* 'et saada' — vrd. sm. *saadakseni* jne.; *löömal* 'lüües', sm. *lyömällä*; uuendusettepanek veel värske ja vähe pinda leidnud); nominaaltuletuslõppude *-ur, -stu* (mõlemad küll ka eesti murdeis kaunis levinud), *-lm* (*kujutelm*), *-lu* (*arutelu*), *i-ne* (*öine, maine* jne. — ka eesti murdeis), *-tar* (*kuningatar*), sõnaliite *-kund* (*üliõpilaskund*; tänini vähe pinda leidnud), *-tu*-suffiksi (*päätü, surematu* pro *-ta*) ja nominatiivliitumuste (*aedlinn, rongkäik* jne.) produktiivseks tegemine, NB ka adverbilõpu *-sti* tarvitamist arvsõnades (*neljasti* 'neli korda'). Eraldi märgitagu superlatiivi tarvituselevõttu (*suurim, valgeim*). Järgsilpide *o* elustamine Aaviku ja Grünthali kavatsuste järele pidi toimuma täiesti soome eeskujul (vt. „O sõnastik“ 1916, „O kysimus“ 1919), kuid on nüüd juba teostumatuna siirdunud keeleuuenduse ajalukku. Lauseõpetuse alal on soome eeskujud eriti tunduvad, nimelt *lausekorras* (predikaadi nihutamisel lauselõpust ettepoole, pea- ja määrussõna asendivahekorras jne.), lauselühenduses (*lume sadades kõndisin teel*), täis- ja osaobjkti vahekordade reguleerimisel ning germaanipärase osaobjktidiktatuuri kõrvaldamisel eestist, partsiaalse predikaaditäite elustamisel (*ta on meie aja kuulsaimaid teadlasi*), partsiaalse

subjekti tarvitusele toomisel (eriti pealkirjades ja sildel — „*Muljeid Soome reisult*“), germaanipärase postpositsioonide kultiveerimise asendamisel käändetarvitusega (*lauale pro laua peale*), aagensgenitiivi ulatuslikum taastamine eesti keeletarvitusse (*nende kirjutatud pro nende poolt kirjutatud*). Lõppeks ei saa muidugi mainimata jätta soomepoolset tõuget meie praegusele n. n. Ahrens'i kirjaviisile üleminekul; võiks vahest osalt soome mõjust sõltuvaks pidada ka *v* tähe tarvituselevõtmist *w* asemele, ning tänini päevakorral püsiv *y* soovimine *ü* asendajaks on otse soome keele dikteeritud. Seega oleks loendatud olulisim osa sellest, milles soome keel kas otse või kaudsemalt (eesti murrete kõrval kaastegurina) on mõjustanud või nüüdismomendilgi püüab mõjustada eesti kirjakeelt. Mainimata üksikasjad veel juurde arvanud, saame igatahes pildi, mis soome mõju eesti keele arenemisel täisväärtuslikuks kultuurkeeleks näitab heledas ning positiivses valguses. See, mida aimas juba *Rosenplänter*, mida uskus ärkamis-aeg (*Kreutzwald*, *Hurt*, *Jakobson*) ning milles olid veendunud ja juba töölegi rakendunud läinud sajandi 80-ndate ja 90-ndate aastate keelemehed kui ka avalikud tegelased (*Hermann*, *Grenzstein*, *Eisen*, *J. Tilk*, *O. Kallas* j. t.), on ulatuslikult teostunud „Noor-Eesti“ kee-
lemeeste *Aviku* ja *Grünthali* algatusel, eriti 1911.—12. aastaist alates: soome keel on saanud viljakaks teguriks meie eesti kirjakeele arengu teel.

10.

Eesti keele „soomestamine“ kui eesti kultuuri sisemine küsimus. Soomlaste osavõtt sellest, eriti L. Kettuse õigekeelsuslik tegevus. Eesti laenelemendid soome kirjakeeles.

Soome elementide võidukäik eesti keeles on olnud täiel määral viimase sisemine küsimus. Siin pole olnud väliseid aktiivseid ataake soome keele ega selle harijate poolt ega eredalt märgatavat soomepoolset osavõttu eesti keele arendamisest, vaid mis on sündinud, see on sündinud eesti keele enda sisemisest tarbest ja eesti keeletarvitajate ning -harijate endi algatusest ja vaetud soovist, rikastada ja parandada oma emakeelt kõigi muude pakunduvate võimaluste kõrval ka soome keele kui arhailisema ning puhtama sõsarkeele või kirjakeelena enam arenenud sõsarmurde varal. Siiski on olnud üksikuid segandumisi soomlastegi poolt neisse eesti kultuuri sisemistesse asjadesse: juba *Rosenplänter*'i „*Beitragedes*“ on soomlane *Arvidsson* üles tõstnud eesti kirjaviisi reformi küsimuse

(vt. ülemaal lk. 119); võiks oletada, et Elias Lönnrot'il on olnud mõju soome kirjaviisi eestis maksmapaneku suhtes (vt. ülemaal lk. 121); teatavat mõju ja järellaineid on olnud ka soome õpetlase Genetzi eesti ja soome kirjakeele lähendamist taotleval ettepanekuil (vt. lk. 136), huvi ja arusaamist eesti kirjakeele arengu suhtes on hiljemini veel (1910. a. paigu) osutanud eesti murrete uurija soome dr. H. Ojansuu. Kuid erandliku ja püsiva väärtusega mõju eesti kirjakeele arengule ja fennismide levimisele eesti keeles on olnud prof. Lauri Kettusel. K. on juba varakult osutanud erilist huvi meie kirjakeele vastu, olles ms. „Keelelise Kuukirja“ kaastööliseks ja kirjutades heatahtliku soomekeelse ülevaate eesti keeleuendusest „Viron kirjakielen uudistus“ väljaandes Suomalainen Suomi I (1916), lk. 94—107, hiljemini võttis ta agaralt osa eesti õigekeelsusküsimuste määramisest Tartu ülikooli professorina (1919—1924). Kettuse teos „Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul“ (1920) on oma üldise heatahtlikkusega keeleuendusele ja loomulikult ka fennismidele eestis (vt. m. t. lk. 70—73) tunduvalt kaasa mõjunud keeleuenduse saavutiste võimulepääsemiseks, pealegi kuna E. Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna autoriteetse liikmena ja Akad. Emakeele Seltsi asutajana-esimehena K. isiklikult avaldas suurt mõju nende organisatsioonide keelelisile otsuseile ning viimaste ajakirjus „E. Kirjanduses“ ja „Eesti Keeles“ võttis mitmel puhul sõna fennismide toetamiseks. Eriti eesti lause-ehituse soomele lähendamise alal on K-l tähtsaid teeneid teose kaudu „Lauseliikmed eesti keeles“ (ilm. 1924).

See on kõik nimetamisväärne, mis soome poolt on tehtud eesti keele lähendamiseks soome keelele. On loomulikult õigus küsida: mis on sealtpoolt tehtud keelesilla ehitamiseks vastupidises suunas, s. o. soome keele lähendamiseks eestile sinna eesti elementide kodundamise teel? On ju meiepoolsed keelesilla ehitajad Jakob Hurdast peale (vt. lk. 128) laiaades massides äratanud sümpaatiat soome laenelementide vastu selle lohutusega, et soomlased teevad samuti nagu meiega, s. o. oma keele arendamiseks laenavad meilt. Tõeliselt ei ole eesti laenude küsimus soome keeles tõsiselt üldse mitte pävakorralgi olnud, kui mitte arvestada neid mõningaid võimalikke (paljudel juhtudel aga ka küsitavaid) eesti laene, mis on soome kirjakeelde tunginud juba enne selle teadliku kultiveerimise algust vahest ehk vanemate soome sõnaraamatute vahendusel (nagu *puuseppä* jt., millest vt. Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta I, lk. 125—126), vanemate soome lingvistide-luuletajate (eriti Aug. Ahlqvisti, J. Krohni ja Genetzi) keeletarvituses leiduvaid subjektiiv-

seid estitsisme (vt. m. k. 127—132) või mõnd eesti keelele lähemist soovitavat peokõnet (nii ülemal kõne all olnud Genetz'i kõne a. 1881, Joos. J. Mikkola kõne a. 1909 — vt. m. k. lk. 133). Tõsiselt on eesti ja soome kirjakeele ühendamist kaalunud Aug. Ahlquist ja E. Lönnrot oma kirjavahetuses a. 1848 (vt. E. A. Saarimaa, „Virittäjä“ 1910, lk. 131—133), kuid, eriti Lönnroti pessimistlikult sellesse mõttesse suhtudes, on nad jõudnud eitavaile lõpptulemusile. Tagajärjeta on seda küsimust arutanud ka soomlane C. G. Swan ja ungarlane P. Hunfalvy, vt. Kirjallinen Kuukauslehti 1869, lk. 256, ja Ojansuu, m. t. lk. 132, alamärk. 2. Viimase kümne aasta jooksul on eesti laensõnade soovituks (*uuria, suvehtia* 'suvitada' j. t.) Soomes sõna võtnud noorema põlve keeleteadlane dr. Aarni Penttilä, kuid suurema tagajärjeta. Tartus Eesti iseseisvusajal amētis olnud soome professorid (eriti Kettunen ja A. M. Tallgren) on hiljemini oma emakeelseis kirjutisis mõnikord ilmselt tahtlikult tarvitanud eestipärasusi, kuid suurema mõjuta oma ümbrusele, kus estitsisme peetakse keeleveaks. Aino Kalda viimaseaegses eestiainelises toodangus näikse vilksatavat mõni võimalik eestipärasus, ja päris viimasel ajal kõneldakse koguni ühest hoopis kindlast eestist soome kirjakeelde tungivast sõnast *lavastaa* 'lavastada'. Eesti laenude küsimus soomes on muidugi hoopis eriprobleem, siinkohal kõrvaline, sellepärast piirdumegi nende pealiskaudsete märkustega. Igatahes on tõsiasi, et kõige põhjalikumgi uurimine selle probleemi lahtiharutamisel ei leia laiu ainevaldu. Imestamiseks ega soomlaste loiduses süüdistamiseks pole põhjust: ajal, mil soome kirjakeel oma peajoontes lõpliku kuju omandas, XIX sajandi algupoolel ja kolmandal veerandil, oli eesti kirjakeel veel nii arenematu, et ei suutnud oma eeskujudega imponeerida. Ja miks hilisemal soome keele arendamisel eesti keele abi pole otsitud, küllap selgi on oma põhjused, kuid nende edasiarutamine viiks meid kaugele välja käesoleva kirjutise raamidest, millel on aeg juba kord lõpule jõuda.

Julius Mägiste.

LÖNNROT'I JA FAEHLMANN'I KOKKUPUUTEID JA ÜHISEID HARRASTUSI.

On, nagu oleks Soome ja Eesti vaheline kultuurkontakt alles meie päevil elustunud. Kaasaegsetena oleme kalduvad seda illusiooni meeleldi hellitama. Unustame eelkäijad.

Aga lugedes iseäranis Elias Lönnroti kirju tema Eesti retkelt (aastalt 1844), lugedes Faehlmanni kirju riiginõunik Rein'ile Soome, lugedes Kreutzwaldi ja Faehlmanni kirjavahetust, lugedes Õpetatud Eesti Seltsi protokolle võib kerkida küsimus vastupidises suunas. Kas ei ole 1830.—1850. aastail teaduslike, kirjanduslike, rahvuslike huvide kokkupuutumine Eesti ja Soome vahel olnud koguni lähem ja tundavam kui praegu? Muidugi tuleb arvesse võtta neid piire, milles liikusid tolle aja peaharrastused.

Esimese ja teise „Kalevala“ ilmutamise vahelisel aastail oli Elias Lönnrot küll see isik, kes kõige põhjalikumalt tundis soome ja eesti keelt, soome ja eesti rahvaluulet.

Eestis aastal 1844 nädalate kaupa maal rännates liitus ta eelmiste teadmistega veel eesti rahva vaimsete ja aineliste olude tundmaõppimine. Lönnrotis, kes oli Soome mandri jalgsi risti ja rästi läbi käinud, kuidas Soome talupojad elasid, ärkas siin loomulikult arvustav võrdlus. Ja tema Tartu kirjast „direktor Snellmanile“¹⁾ (Juhana Vilhelm Snellman) võime näha, kui pörutatud oli soome rahvaluule korjaja eesti talupoegade seisukorda vaadeldes. Kannatlik, alaliselt tasakaalukas Lönnrot on sel puhul avaldanud ägedamat temperamenti ja sügavamat kahetsust kui harva ühelgi teisel juhul. Ainukest pääseteed eesti teorahva viletsusest näeb pahandaja maaomandamise siirdumises talupoegadele. Vali arvustus vaheldub Lönnrotil pilkega, kui ta kirjutab: „Siiski võivad aadlitiitlita isikud, kellel on hoovinõuniku

¹⁾ Elias Lönnrotin matkat. II osa. Vuosina 1841—1844. Helsingissä 1902, lk. 266.

kraad või kõrgem, enesele siin maad osta, mispärast valitsus — kes aegamööda heameelega ei või sallida, et talupojad jäävad nii rõhutud seisukorda — arvatavasti on sunnitud tõstma iga talupoja hoovinõuniku aukraadi.“ Karakteristlik on ka see Lõnnroti väljendus, et ta oleks kindlasti haigestunud meelepahast, nähes siinseid olusid, kui mitte keeleuuringine „õnneks“ ei oleks nõudnud talt nii palju tööd.

Rännates kuus ja pool nädalat tartu murde piirkonnas oli Lõnnrot külastanud nii mõndagi kirikumõisat. Ja ta kirjutab Soome ¹⁾: „Mind on väga külalislahkelt vastu võetud igal pool kirikumõisates, ainukestes härraskohtades, kus käisin.“ Jah, tol ajal võtsid Läänemeremaade ja Põhja-Euroopa pastoraadid üldse ka juhulisi haritlas-külalisi lahkelt vastu. Kohalikkude pastorite jaoks oli Lõnnrotil liiatigi veel väärtuslik soovitus kaasas. Soome Kirjanduse Seltsi arhiivis säilitatakse F. R. Faehlmanni poolt Lõnnrotile antud soovitus ²⁾: „Herr Dr. Lõnnrot aus Finnland bereist Livland, um die estnische Sprache kennen zu lernen. Meine Freunde in Livland, namentlich die Herren Prediger, bitte ich, ihm mit Rath und That beizustehen.“ Soovitus on dateeritud Tartus 16. aug. 1844.

Rüütlimõisates Lõnnrot ei käinud. Ta ütleb ise selleks kaks põhjust olevat. Üks on see, et tal ei olevat mingisugust tarvet kohalikkude mõisnikkudega kontakti otsida. Teiseks motiiviks on uurija meelehärm aadlihärrade vastu rahva äärmise allarõhumise pärast. „Tahaksin tuhandrublalise palgaga meelsamini olla pastoriks Soomes kui siin kümnetuhandelise palgaga, sest sureksin vist enim, kui harjuksin hoolimatult vaatama mõisnikkude poolt rõhutud rahva seisukorda.“

Tartus peatudes elas Lõnnrot tollaegse ülikooli joonistusõpetaja von Hagen'i perekonnas. 13. aug. 1844 dateeritud kirjas ³⁾ sõber Zitting'ile kirjeldab maakuulajadoktor Soomest, kui palju lihtsamini Tartus elati Soome vastavate haritlasringkondadega võrreldes, kui spartalik oli söök, kui piiratud oli kohvi ja todi maitsmine. Üks ainuke kord mitme nädala kestes joodud õhtupoole-kohvi, ja seegi juhtunud erilisest põhjusest: lapsed tulid maalt koju. Lõnnrot kõrvutab veel teisigi jooni siinsete literaatide tagasihoidlikust elust võrreldult Soome omadega ja soovitab Eestist midagi õppida.

1) M. t., lk. 258.

2) SKSArh. M. 6, lk. 295—298.

3) M. t., lk. 246.

„Kõik, kes meil kaebavad tulude piisamatust, võiksid siin õppida palju uut.“

Elias Lönnroti suurimaks sümpaatiaks kogu Eestis on siiski doktor F. R. Faehlmann. Soome teadusemehe vaimustus Faehlmannist väljendub nii tingimatuna, nii austavana, nagu see võib olla ainult ületamatu nähtuse ees. Olid ju neil kahel ka kõik eeldused teineteisest aru saada. Mõlemad airtid, mitte ainult rahateenimis-praksisega, vaid inimeste aita-niise õilsa eesmärgiga. Mõlemad emakeele uurijad, kummagi sügavaimaks harrastuseks rahvavaimu toodete säilitamine, kirjapanek, kunstiteosteks kujundamine. Austus ning sõprus püsib, kuigi arvamused mõnes teoreetilisest küsimuses lahku lähevad, nagu soome ja eesti keele ortograafia käsitluses. Ei saanud Lönnrot tõenäoliselt jagada ka Faehlmanni rahvus-pessimismi. Soome rahvussaavutised aastal 1844 olid ju üldse teised kui Eestis, kus valitses veel estofiili vaatekohalt asjadesse suhtumine. „Enne aga kui rahvas kaob, peame tema mälestusest päästma, mis veel päästa on“ (Faehlmann Nolckenile).¹⁾

Juba Lönnroti mitmel puhul väljendatud vihast rõhujate vastu leiame rohkem demokraatlikku elu-usaldust. Sellest hoolimata ei mõistnud soome rahvuseepose koostaja ometi valesti Faehlmanni pessimismi. Ta kirjutab: „Fählmann on ise vali eestlane, sest eesti keel on olnud ainuke keel, mida ta kümneaastasena on osanud rääkida.“²⁾

Kibedat poolehoidu õnnetule rahvale avaldab Faehlmann igatahes oma deklinatsiooniõpetuse sissejuhatuses („Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“).³⁾ Lönnroti kirjad kui ka Faehlmanni kirjutised tõendavad mõlemate rahvameelsust, rahva-armastust. Faehlmanni väljendustes on ainult rohkem lootusetust.

Faehlmann oli Lönnroti eesti keele õpetaja selle Tartus viibides. Lönnrot sai siis nautida õpetust säärase isiku poolt, keda siis peeti parimaks eesti keele asjatundjaks. Ja soome õpetlasest õpilane oskas seda hinnata. Kõige pikemalt kirjeldab Lönnrot Faehlmanni 16. aug. 1844 dateeritud kirjas dr. Rabbe'le Soome. Ta imestab oma kolleegi piiramatud tööjõudu. Faehlmann oli ju sel ajal dieteetika ja farmakoloogia professori kohustetäitja, eesti keele lektor ülikoolis, tegelik arst, kelle haigete arv võis tõusta päevas koguni 70-ni. Õpetatud Eesti Seltsi esimees. Öhtu hilja, ametikohustest va-

1) Friedrich Robert Faehlmann'i album. Tartus 1929, lk. 58.

2) Elias Lönnrotin matkat. II osa, lk. 248 ja 249.

3) Friedr. Rob. Faehlmann'i album, lk. 58.

banenud, õpetas ta Lõnnrotile eesti keelt. Lõnnrot seletab: „Kõige sellega saab ta imestusväärset hakkama ning kirjutab lisaks eestikeelseid kirjutisi „Marahva Kalendri“ ja saksaakeelseid seltsi toimetuste jaoks.“ Seda haruldase tööinnu ja mitmekülgse pilti täiendab iseloomustis: „Ta on meie eas olev mees, rõõmus, otsekohene, heatahtlik ja abivalmis kõiges, mida vaid suudab teha.“ Õpetatud Eesti Seltsi koosolekust 14. aug. jutustades lisab Lõnnrot, et teised liikmed võisid kell 12 koju minna, välja arvatud Faehlmann, kes pidi veel haigeid külastama.

Elias Lõnnrot viibis Eestis 1844. a. juunikuust kuni 1845. a. alguseni, elades suurima osa sest ajast Tartus. Tema ja Faehlmanni vahel arenes nähtavasti vastastikuse austuse ja sõpruse vahekord. Lõnnroti kirjas 12. nov. dr. Rabbele leidub paar väikest märkust, millest võime järeldada, et Lõnnroti suhted Faehlmanni perekonnaga olid kodused. Ta räägib neist päevist, mil ta töö vaheajal „põgusalt külastab“ (soome sõna „pistäytyä“) Faehlmanni kodu.¹⁾ Samas kirjas rahasaadetise eest tänades mainib Lõnnrot, et Faehlmann juba suvel — külalise seda küsimata — oli käskinud pöörduda vaid tema poole, kui juhtuks rahapuudust. Aga Lõnnrot teatab sellest ainult kui Faehlmanni iseloomujoonest. „Seda tema abivalmis lahkust ei ole mul siiski tarvis olnud kasustada ega saagi vist olema, sest et Sina nüüd oled saanud mulle päris 100 hõberublat, niimoodi osutades paremini tundvat minu tarbeid kui mina ise.“

Teises Lõnnroti kirjas²⁾ mainitakse Faehlmannist, et ta teda sagedasti on külastanud ja õpetanud temale eesti keelt. Nagu kirjadedest selgub, tehti külaskäike vastastikku.

Erilist huvi tohiks väarida Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis säilinud Lõnnroti saksakeelne kiri Faehlmannile, dateeritud Kajaanis 3./15. mail 1845.³⁾ Näeme, et see on Lõnnroti esimene kiri Faehlmannile pärast Eesti teekonnalt kodumaale jõudmist. Soome ametivend tänab dr. Faehlmanni osutatud lahkuse ja sõpruse eest Tartus. Samas kirjas ütleb Lõnnrot: „Was ich diesmal Anderes über die finnische und vielleicht auch über die estnische Prosodie sagen könnte, verspare ich an die Zeit, da wir uns in Kajana wiedersehen.“ Vaevalt oleks Lõnnrot nalja pärast rääkinud Faehlmanni Soome sõi-

1) Elias Lõnnrotin matkat. II osa, lk. 272.

2) Lektor Ståhlberg'ile, 24. aug. s. a., lk. 251.

3) Selle kirja kätteotsimise eest olen tänulik härra M. Lepik'ule. Minule enesele oli selge, et kojujõudnud Lõnnrot vähemalt tänukirja pidi Faehlmann'ile saatnud olema. Kiri on praegu Õpetatud Eesti Seltsis, M. VIII, nr. 172.

dust, iseäranis keset tõsist juttu teaduslikust tööst. Arvata-
vasti oli Lönroti Tartus viibides suunitlud sõprade jälle-
nägemist Soomes, Faehlmanni külaskäiku Kajaanis. Teostu-
matu soov-unistus! Kas on Tartu doktor sellele kirjale ka
vastanud? Kahjuks ei ole leidunud vähemalt mitte Soome
Kirjanduse Seltsi arhiivis Lönrotile saadetud kirjade hulgas
Faehlmanni omi. Seletatav on see vahest tolle ääretu töö-
koormaga, mida Faehlmann kandis.

Aga Lönroti ja Faehlmanni lähedat vahekorda kajastab
ka see kiri, mille kirjutas Kajaani doktor 24. det. 1850 arva-
tavasti Õpetatud Eesti Seltsi sekretärile dr. Sachsen-
dahl'ile.¹⁾ Kajaanis oli juba teada Faehlmanni surmasõ-
num. Oma osavõttu väljendab Lönrot järgmiste ilmekate ri-
dadega: „Auch meine Theilnehmung an der Trauer über
Faehlmanns Tod ist gross, denke ich an seine Persönlichkeit
als Mensch und Arzt, oder an den Verlust, den die estnische
Litteratur dadurch erlitt. Sein Porträt hängt immer an der
Wand meiner Schreibstube, und mein kleiner Sohn — dass
ich im vorigen Jahre mich verheirathete, wissen sie vielleicht
schon — betrachtet es manchmal, will es auch gern um die
Augen und die Nase befangern.“

Faehlmanni surmaga kaotas Lönrot oma südame lähima
kontakti Eestiga. Kirjade järele otsustades ei soojenenud
„Kalevala“ koostaja vahekord „Kalevipoja“ autoriga kunagi
nii tuttavlikuks, kui see oli olnud Faehlmanniga.²⁾ Loomu-
likult mitte! Oli ju Lönroti ja Kreutzwaldi isiklik kokkusaa-
minegi Võrus lühike ja pinnalist laadi olnud.

Näib, nagu oleks Lönroti tagasihutajaks sel retkel olnud
eriliselt eesti keele õppimise tung. Kohe Eestisse tulles sõitis
õpikumiline soome teadlane pastor Ahrensi juurde Kuusa-
iusse, Ahrensi hiljuti ilmunud eesti keele grammatika kaasas.
Ahrensi tuntud eesti keele oskus oligi Lönrotil Kuusalusse
sõidu veetlevaks põhjuseks. Aga Ahrensi pidi varsti minema
Tallinna sinodile. „Kaks korda mainib Lönrot ka Rosen-
plänter'it: „Loomulikult oleksin pidanud külastama ka
Pärnus Rosenplänterit, kes on 40 aastat eesti keelt uurinud ja
kes vahest oleks võinud minulegi kasulik olla.“³⁾ Ta lohu-
tab ennast sellega, et „aeg veel selle aastaga ei lõpe“. Veel
viimastki juhust tahtis Lönrot kasustada eesti keele õppimi-

1) Õpetatud Eesti Seltsi arhiiv: M. VIII, akt 184.

2) Vrd. Kreutzwaldi kirja Lönrotile, mille avaldanud soome
keeles prof. A. Niemi. „Virittäjä“. Kolmas vuosikerta 1889.

3) Elias Lönrotin matkat. II osa, lk. 241.

seks, nimelt elava rahvakeele kuulamist, käies jala teed Tartust Peterburisse. ¹⁾

Faehlmanni kaudu astus Lönnot otseühendusse Õpetatud Eesti Seltsiga. Soome uuriija kavatses paar päeva enne seltsi esimest sügiskoosolekut alata oma rännakut Lõuna-Eestisse. Aga seltsi esimees palus teda tungivalt osa võtma augustikuu 27. päeval peetavast istungist. Lönnot jäigi siis veel Tartu. Mõni päev hiljemini kirjeldab ta koosoleku käiku sõber Rabbele Soome. Tüüpiline iseloomujoon Lönnotis, et ta oma kõige isiklikuma momendi unustab esiteks mainimata. Nimelt selle, et ta valiti samal koosolekul seltsi auliikmeks. Kui see kirja lõpul talle meelde tuleb, ütleb ta: „Palusin õigust kopeerida seltsi sõnastikukogusid, millega nõus oldi. Selleks sain hiljemini teisegi õiguse; olen ju siia maani unustanud jutustada, et olen üks seltsi äsjavalitud uusi liikmeid.“ Selgi puhul ei tarvita Lönnot täpset sõna „auliige“ — seltsi protokollis „Ehrenmitglied“. Protokollis on see märgitud lisandusega: „Diese Wahlen wurden einstimmig von der Gesellschaft angenommen.“ ²⁾ Tähendatud koosolek peeti v. Maydell'i juures. Peale peremehe, esimehe ja külalise olid seltsi liikmetest koos: pastor Körber sen., pastor Hollmann, pastor Boubrig, dr. Hansen, pastor C. Reinthal ja arhivaar Thraemer. Koosoleku kavasse kuulus mitmesuguste teaduslike küsimuste eritlus. Mitmes ühenduses puudutati soome teateid. Seltsi sekretär dr. Sachssendahl oli reisul viibides käinud Laadoga rannal. Sealt oli ta esimehele saatnud kirja „enthaltend Bemerkungen über die finnische Sprache und die Perlfische rei“. Doktor Lönnot ise on esitanud lõpuks võrdlusi soome ja eesti keele deklinatsiooni- ja konjugatsioonivormidest, siis on ta seletust andnud neist küsimustest, mille kallal ta parajasti Tartus töötas.

Eelmised näited tahavad vihjata Õpetatud Eesti Seltsi huvisid Soome kohta. Samale koosolekule esitas Lönnot palve saada seltsi sõnastikukogusid kopeerimiseks. See lubati talle „mit besonderem Vergnügen“.

Lõuna-Eesti rännakute järele algab eesti keele õppimise kõrval Lönnotile uus, suur ja usinust nõudev töö. See sundis sõnastikukopeerija jääma Eestisse palju kauemaks, kui oli kavatsatud. Selle töö lõpuleviimine on Lönnoti arvates tingimata tarvilik, sest „muidu peab mitu aastat ootama, enne kui jõutakse nii kaugele, et eesti uus sõnaraamat tehakse ja

¹⁾ M. t., lk. 268 ja 278.

²⁾ Protocolle der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Vol. II.

trükitakse“.¹⁾ Kuigi Lönnoti töökava oli kirjutada alates kella 5 hommikul kuni kella 10 õhtul, oli päevi, kus ta ei saanud ettenähtud määra valmis. Ta teatab jällegi Soome, et ainult praost Hellenius'e seltsile saadetud kogu sisaldab 800 poolepoolsust lehekülge. Selle töö kestes selgub soome sugukeelte uurijale, et mõlemad keeled võiksid anda teineteisele kaunis suure lisa sõnavarasse. Kirjas Snellmanile ütleb Lönnot: „Eesti keele sõnavara näib andvat kaunis suure lisa meie emakeelele, nagu vastupidi soome keel võib tasuks anda veel suurema määra eesti keelele. Eesti keele lähem tundmine on päris hädatarvilik soome sõnastiku koostamiseks, osalt sõna algupärase tähenduse leidmiseks, osalt sellepärast, et eesti keelest võib saada mitu algupärast sõna, mida soome keel tohiks vahetada hirmsalt väänatud rootsipäraste sõnade vastu. Mitme asjaolu põhjal tahaksin järeldada, et eesti keel oli muinasajal arenenum kui soome keel.“ Sääraseid mõtteid avaldas soome tark juba aastal 1844. Sõnastikuline ja fraseoloogiline laenuamine on täide läinud alles viimaseil aastakümneil, ja siiski peaaegu ainult eesti keele rikastumise suhtes soome keele varadest.

Elias Lönnoti kirju tema Eesti retkelt loed veel meiegi päevil haruldaselt suure rahuldustundega. Tema soomlus ei sega õiglast suhtumist Eestisse, ka mitte ta kodumaa arenenumad ainelised ja sotsiaalsed olud.

Aga pöördudes tagasi Õpetatud Eesti Seltsi protokollide juurde näeme, et Lönnot 4. okt. peetud istangust jällegi osa võttis. Ta oli nii siis maalt tagasi jõudnud. C. Reinthali juurde olid kokku tulnud osalt Lönnoti tuttavad augustikuu istungilt, osalt oli teisi, nagu Gehewe, Schaefer, mag. v. Rumel, v. Stackelberg. Koosolek oli seekord lühema kavaga, otsustades protokollile järele.²⁾ Soome külalist huvitab kõige rohkem, nagu tema kirjad seda tunnistavad, Faehmanni ettekanne „Über die weiche Aussprache der Zungen-Consonanten im Estnischen“.

Seltsi protokollile on märgitud Lönnoti kink: 16 soome- ja lapikeelset raamatut. Veel andis Lönnot seltsile käsikirja: „Sammlung von Sprichwörtern in finnischer, estnischer, lappischer u. tschudischer Sprache“.

Samal istungil kerkinud küsimus eestikeelse kalendri väljaandmisest huvitas uut soome liiget. Valiti toimikond, mille

1) Kirjas pastor Sirén'ile, Peterburis. Elias Lönnotin matkat. II osa, lk. 279.

2) Protocolle der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Vol. II.

tööst Faehlmanni hiljemini Lönnotigi kutsus osa võtma. Paar päeva pärast seltsi koosolekut kirjutab Lönnot kalendri asjast. Selle väljaandmine meeldib talle, nagu ka see, et asi oli otsustatud „ilma tühise ja tarbetu formaalsuseta“. Ta kirjutab: „Seesuguse kalendri võiks ka meie selts (Soome Kirjanduse Selts) iga aasta välja anda. Sealjuures ei oleks vist kahjuks meie seltsile, kui meie omandaksime natuke Tartu seltsi välist vormi.“¹⁾ Milline väline vorm oli mõeldud? Vastus peitub ehk varem lauses: „Kui see oli otsustatud tee ja veinitud juues, sigareid suitsetades, söödi põhjalik õhtusöök. (Kas meie selts ka ei saaks elavamaks nii vabas vormis?).“

Kalendri-toimkonna istungil paneb Lönnot tähele, et rahvaraamatu koostamine võetakse käsile tõsiste ja kriitiliste kaalutlustega. Kirjutiste sisu ei tohiks olla pietistlik, aga ka mitte ebapietistlik. Pikalt kirjeldab Lönnot Faehlmanni jutukest „Kribus Krabus“ ja leiab sellele mingisuguseid vasteid kodumaal Nervander'i toodangus.

Mida rohkem Lönnot süveneb Eesti oludesse, seda rohkem leiab ta materjali õppimiseks ja korjamiseks. Õpetajatel peab olema maal veel suuremaid sõnavarakogusid kui Õpetatud Eesti Seltsil! Mis siis muud, kui peab tulema paari aasta pärast uuesti siia tööd jätkama.

Eesti keele küsimustes orienteerumine nõudis veel küllalt lisaselgitust. Kohe Eestisse saabudes ja eesti keelega tutvudes pörkas Lönnot raskuste vastu. Kaks murret võistles kirjakeele eesõiguse pärast, kaks alles ilmunud grammatikat (Ahrensi ja Faehlmanni omad) ja enne kõike kaks vastastikku vaenulist kirjaviisi! See viimane moodustus ka ainukeseks komistuskiviks Faehlmanni ja Lönnoti sõpruses. Ainuke kord, kus „Kalevala“ meister on ärritatud Tartu tuttavate keskel, on siis, kui ta kirjutab Soome:²⁾ „Õpetatud Seltsi esimehe dr. Fählmanni ja teistega on mul olnud tühja jagelemist ja vastamist soome ortograafia asjus. Nad laidavad selle kõlbmatuks ja arvavad eesti ortograafiat palju paremaks, ka soomele kohasemaks.“ — Ärritatuna kirjutab Lönnot mõned read soome keelt eesti kirjaviisil, nii et sõbergi võiks veenduda selle võimatuses. „Milliseks „sea-saksa keeleks“ soome keel sel viisil kirjutatuna muutuks, võib küll kergesti näha, ja sääraseks see (ortograafia) juba on muutnud eesti keelegi.“ Lönnotit rahustab siiski kadunud praost Masing'i suhtumine soome keele ortograafiasse („Estnische Ori-

1) Kirjas dr. Rabbele 18. okt. M. t., lk. 257.

2) Lektor Zitting'ile novembrikuu alguses. M. t., lk. 267.

ginalblätter für Deutsche“). Ka see, et on Tallinnamaal neid, kes soovivad soome kirjaviisi eesti keelde, nagu Ahrens. Lönnrot otsustab rahuldust soetada: „Oleks aega, tahaksin Õpetatud Seltsi järgmisele koosolekule heameelega midagi soome ortograafiast kirjutada, kuigi sellest ei oleks muud kasu, kui et olen ennast kirjalikultki vabastanud.“ Selle mõtte teostas ta hiljemini, sest praegugi leidub veel Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis Lönnroti käsikiri: „Etwas über die Finnische Orthographie“. ¹⁾ Lönnrot puudutab selles kirjutises iseäranis pikkade vokaalide ja geminaatkonsonantide kirjapanemist — küsimus, mille üle eesti ortograafia eri suundade vahel parajasti vaieldi. Soomlase tagasihoidlikust delikaatsusest hoolimata on kirjutise lõpupool omistatud mitte soome, vaid eesti ortograafiale: „Die estnische Orthographie hat man soviel möglich nach der deutschen eingerichtet. Aber wenn nun die gewöhnliche deutsche Orthographie auch für die deutsche Sprache nicht recht gut und vollkommen ist, so konnte sie der estnischen noch weniger genuthun.“ Veenvalt katsub Lönnrot näidetega seletada, kui asjata on lühikese vokaali märkimine järgneva konsonanthääliku kaksiktähga. Lapsest saadik omandatud saksakeelne haridus oli eesti ortograafia küsimustes tumestanud Faehlmannigi muidu nii selget instinkti.

Iseteadvust oli aga Faehlmanni küllalt. Tulevad meelde Lönnroti ja Faehlmanni eriarvamused soome ja eesti ortograafiast, kui lugeda Faehlmanni juba varemini (20. veebr. 1840) kirjutatud saksakeelset kirja Sommer'ile (Suve-Jaanile). ²⁾ Kiri tundub olevat väga iseloomustav Faehlmannile. See on stiliseeritud selgelt, hoogsalt, üleolevalt. Selles kõneleb Tartu doktori kriitiline suhtumine soome kultuurisse: „Immer bleibt es eine noch unbeantwortete Frage: welcher finnische Dialekt ist der vorzüglichste? Der Finne lobt seinen Dialekt — er ist der reichste, er hat eine Litteratur, er ist genau bestimmt in Formen und selbst der Ehste erkennt das an — denn die estnischen Volkslieder nähern sich dem finnischen Dialekt an. — — — — Ich erlaube mir auch ein kleines Urtheil. Im Altertum waren die Ehsten gewiss der ausgezeichnetste finnische Stamm; die geographische Lage des Landes brachte sie in Verbindung mit dem übrigen civilisirten Europa und die uralte Geschichte erzählt viel von ihren Kämpfen und Zügen und von ausgezeichneten Menschen ehstnischer Herkunft. — — — Die Finnen dagegen blie-

¹⁾ Õpetatud Eesti Seltsi arhiiv. M. VIII.

²⁾ Senini avaldamata kiri. Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis.

ben mehr in Ruhe. Die Cultur der Ehsten ging aber unter im barbarischen Druck der rohen Deutschen; der Finne wurde von Schweden abhängig, ohne unter seinem Druck zu verkümmern.“

Aga keeleküsimumustesse tagasi! Ortograafia oli meie kahe suurvainu ainukeseks tüliõunaks. Ala, kus nad jälle suhtusid teineteise vaadetesse leplikult, on eesti ja soome prosodia. Selles küsimuses ühendas mõlemaid analoogiline huvi — rahvalaulu rõhu- ja välterakendust, rahvalaulu „silbi-mõõtu“ võtta kõigi värsikatsete aluseks nende emakeeles. Faehlmann oli a. 1840 pidanud kõne: „Über die estnische Prosodie“.1) Siingi oli ta sõdinud nende eelarvamuste vastu, nagu oleks eesti keel vaene ja eriti luuleliseks väärtustamiseks ikka mannetu olnud. Silbiõpetust, keelerütmi, alliteratsiooni ja riimi tarvitamist lühidalt ja katkendlikult karakteriseerides oli ta püüdnud tabada eesti värsiehituse põhiseadusi. Selle visandi tulemused Faehlmanni siiski ei rahuldanud. Ta tahtis küsimust veel edasi uurida. Sellepärast lubas Lönnrot Tartus viibides Faehlmannile Soomest saata Renvall'i „Mnemosynes“ ilmunud artikli soome prosodiast. Lönnrot täitski oma lubaduse. Tõlkis Renvalli kirjutise saksa keelde ja saatis Faehlmannile Tartu. 2)

Tõlkele järgneb huvitav isiklik kiri, mida oma artikli algupoolel juba tsiteerisin. Muidu sisaldab Lönnroti kiri kauris valju arvustuse samast Renvalli katsest: „Die in derselben aufgestellten prosodischen Gründe können meines Erachtens für den Sprachgebrauch nahe bei Åbo sich einigermassen schicken, sind aber von geringem oder sogar keinem Werthe für die finnische Sprache überhaupt.“ Renvalli artikli tõlke lõpul leidub veel Lönnroti oma vägisõnaline lause: „Das Übrige bezieht sich auf unsre Psalmoesie und ist, wie dieselbe Poesie, lauter Dreck.“

Lönnroti saadetisele liitus lisana saksa keelde tõlgitud võtteid Reinhold von Becker'i grammatikast: „Auszug aus „Finsk Grammatik“.“ 3)

Samas kirjas räägib Lönnrot ka oma kavatsustest kirjutada soome prosodiast. Selle mõtte ta teostaski varsti, avaldades värsitõlgete näiteid ühes kommentaaridega: „Kokeita suomalaisessa laulannossa“, ajakirjas „Suomi“ 1845. a.

Teadmata on, kuivõrt Faehlmann Lönnroti ees paljastas oma arusaamatust „Kalevala“ prosodiast. Vähemalt oma

1) Käsikiri Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis. M. VIII, nr. 171.

2) Tõlke käsikiri Õpet. Eesti Seltsi arh. M. VIII, nr. 172.

3) Tõlge Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis. M. VIII.

eesti prosoodia visandis otsis ta „Kalevalast“ trohheilist rütm ja leidis sealt „kõiksuguseid värsjalgu“. Lönnroti ja Faehlmanni vahelisest kokkupuutest rahvaluule küsimustes on meil üldse kõige vähem teada. Vaevalt saab aga arvata, et Faehlmanni eesti rahvaeepost koostades sellesuunalisi mõtlevatust nende vahel ei oleks olnud.

Igatahes kirjutas Lönnrot Faehlmanni surma puhul Sachssendahlile: ¹⁾ „Zu sehr zu bedauern ist, dass durch Fählmanns Tod die Redaction des Sagencyclus von Kallewe-Poeg unvollendet blieb. So viel man auch von Dr. Kreutzwald zur Vollendung derselben warten mag, und nach seinen bisherigen Leistungen wirklich warten kann, so glaube ich doch, dass manches, diesem Sagencyclus eigenes, nur in Gedächtnis des Verstorbenen aufbewahrt, mit ihm ins Grab versank.“

Lönnrot imestles nii siis Faehlmanni kui rahvaluule tundja andeid. Seda kuuleme ka ühest teisest kirjast, mis ta varemalt oli Tartust Soome läkitanud. Selles räägib ta Faehlmannist kui „imeilusate muinasjuttude kirjutajast“. Tõsi küll, lähem tutvumine nende muistendite laadiga on põhjustanud ka arvustavat vasturääkimist Lönnroti poolt.

Faehlmanni muinasjuttude ümbertöötamise meetodit ei ole Lönnrot siiski mitte saanud heaks kiita. Ta mainib ühes 31. märtsil 1849 saadetud rootsikeelses kirjas ²⁾: „Säärased moonutused („omskapningar“), mida dr. Fählmann on enesele lubanud eesti muinasjuttudega, ei kuulu minu arvates asjasse, kuigi need oleksid tehtud samasuguse vilumusega, milleks vähemalt minul ei oleks oskustki.“ Teises kirjas samale adressaadile a. 1851 on Lönnrot veel kindlamini veendunud selles, et Faehlmanni muinasjutud ei ole rahvamuinasjutud, vaid vabad ümbermoodustised („bearbetningar“). Seda ta ei poolda Soomes järeletegemiseks.

Lõpuks tahaksin veel tähelepanu pöörda Lönnroti Tartus viibimise ajal kombeks saanud raamatute kinkimisele ja vahetamisele soome ja eesti literaatide vahel. Lönnroti kirjad kühisevad raamatute tellimistest eesti sõpradele. Samuti jutustab ta sagedasti neist uutest raamatuid, mis talle enesele antatud. Raamatutarkust austav sugupõlv!

Faehlmann valiti a. 1846 Soome Kirjanduse Seltsi auliikmeks. Lähedal on mõte Lönnroti mõjuavaldusest selles alga-

¹⁾ Tõenäoliselt Sachssendahlile, sest kirja saabumise päev on märgitud Sachssendahli käekirjaga. Õpetatud Eesti Seltsi arh. M. VIII, akt nr. 184.

²⁾ Elmgrén'ile; Soome Kirjanduse Seltsi arhiivis.

tuses. Oli see ju otsekui vastuviisakuse väljenduseks Lön-
roti valimisele Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks.

30. nov. 1846 kirjutab Faehlmann professor G. Reinile
tänukirja,¹⁾ kus ta töötab: „So viel in meinen geringen
Kräften steht, verspreche ich die Zwecke der Gesellschaft zu
fördern, und ich warte nur auf eine neue Aufforderung. Un-
sere estnische Gesellschaft steht den Zwecken und Bestre-
bungen nach der finnischen sehr nahe; es wäre daher zu
wünschen, dass beide sich einander mehr näherten — und
wozu ich hiermit ernstlich auffordere.“

Faehlmanni tahteavaldus ei ole ka meie ajal veel vanane-
nud. Võime sellega täiesti ühineda.

Aino Suits.

Allikaid.

Tarvitatud trükkteosed:

- Elias Lönnotin matkat, II osa, Helsingis 1902.
F. R. Faehlmanni album, Tartus 1929.
Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen, Helsingis 1846.
Virittäjä. Kolmas vuosikerta, Helsingis 1899.

Trükkimatud kirjad ja käsikirjad:

- Faehlmanni soovitus Lönnotile (Soome Kirj. Selts).
2 Faehlmanni kirja prof. G. Reinile (Helsingi Ülikooli rmtk.).
Faehlmanni kiri J. Sommerile (Õ. E. S.).
Faehlmanni käsikiri: „Über die estnische Prosodie“ (Õ. E. S.).
Lönnoti kiri Faehlmannile (Õ. E. S.).
Lönnoti kiri Sachssendahlile (Õ. E. S.).
2 Lönnoti kirja Elmgrénile (Soome Kirj. Selts).
Lönnoti käsikiri: „Etwas über die finnische Orthographie“
(Õ. E. S.).
Protocolle der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat,
Vol. II.

1) Kiri säilitatakse Helsingi Ülikooli raamatukogus.

MÕNINGAID SOOME JA EESTI AJALOO- UURIMISE ÜHISKÜSIMUSI.

Soome ja Baltimaade ajaloo-uurimislik töö on arenenud väga erinevais tingimuses. Küll Soomeski on võõrast rahvusest ajaloolased uurinud Soome minevikku, kuid juba 19. sajandil ja vareminigi näeme puhtsoome uurijaid ikka enam ja enam tegelemas oma maa ja temal asuvate rahvuste ajalooaga. Vabam elukord, ühiskondlik ja majanduslik areng tingisid teissuguse suhtumise maa möödunud aegadesse, ühtlasi oli võimalik juba ammu rajada rahvuslike teaduste uurimist objektiivsele ja ajakohasele uurimislikule tasemele.

Baltimaadel tegelesid veel õieti kuni iseseisvate riikide tekkimiseni peamiselt balti-saksa ajaloolased, kelle suhe maa pärisrahvastesse on küllalt hästi tuntud, ja ainult üksikud isikud lätlaste ja eestlaste hulgas võisid selles töös mõjuvamalt ja seisukohtade mõttes omapäraselt kaasa rääkida. Nimetagem siin näiteks Villem Reiman'it, kelle tööd Õpetatud Eesti Seltsi ja Eesti Üliõpilaste Seltsi väljaandis rajanesid materjali põhjalikumale tundmisele, esitades teadusepäraselt ja kindlamalt fikseeritud eesti rahvusliku ajaloo-uurimise vaatekohti käsitledavate ajalooliste küsimuste puhul.

Tol ajal valitses mõlemal pool võrdlemisi nõrk teise maa ajaloo-uurimisliku töö tundmine, kuigi võiksime kõnelda siin suurema huvi olemasolust Soomes, mis avaldub meile seal ilmunud uurimustes. Balti-saksa ajaloo-kirjandus, mis koosnes sagedastigi asjaarmastajate puudulikest töist, puudutas oma parimate uurimuste kaudu väga vähe Soome mineviku olusid. Tegeldi ju enamasti balti seisusliku ajaloo eriküsimustega ja harva võeti maa pärisrahvaste elu sügavamalt puudutavaid küsimusi erilise vaatluse alla. Eesti rahva ajaloo uurimise harrastajad olid enamasti tõlkijad või kompilaatorid, kel puudusid eelharidus, majanduslikud eeldused ja

muudki võimalused mingi iseseisva väärtusliku eestikeelse ajaloolise sisuga uurimuse teostamiseks. Piirduti heal juhitud enamasti ainult sellega, et mitmesugustes „ajalugudes“ ja lugemistes lisandati omalt poolt pateetlik annus rahvuslikku meelust.

Siinkohal ei ole ülesanne loendada kõiki neid vahetevahel Eesti alal ilmunud üldilmelisi Soome ajalugu tutvustavaid kirjutisi 19. sajandi lõpult ja 20. sajandi alult. Tähelepanavamad on juba K. O. Lindequisti „Üldises ajaloo“ leiduvad peatükid Soome ajaloost ja Mikkel Martna' raamat Soome üle. Ka pärast Eesti iseseisvumist ei ole olukord ses suhtes paranenud; puuduvad nii Eestis kui Soomes teise maa kohta põhjalikumad teaduslikud ajaloolised ülevaated. H. Prantsu „Soome sild“, mis tahab kirjeldada Eesti-Soome ühtekuuluvust aastatuhandete jooksul, on koostatud isegi rahvakirjanduse seisukohalt niivõrt pinnapealselt, et teda ei saa tõsisemalt arvestada. Ja Tartu ning Helsingi Akadeemiliste Hõimuklubide korraldusel August Anni' toimetatud „Soome maa, rahvas ja kultuur“ (Tartus 1924) juba oma programmilise sisu kaudu ruumiliselt piiratud kirjutistega Soome ajaloo ja ühiskondliku arenemise alalt ei suuda asendada tarvilikku põhjalikumat eestikeelset käsitelu Soome ajaloo tutvustamiseks. Samuti ei suuda seda Noor-Eesti väljaandel H. Jürgenstein'i tõlkes ilmunud R. Silvanto' „Soome maa, rahvas ja kultuur“ (Tartus 1930).

Soomes väljaantud, Eestit üldtutvustavaid teoseid on nähtavasti vähe rohkem, ja nende kohta pole eelöeldu mitte just sel määral maksev. Mainigem neist teoseist Helsingi Akadeemilise Hõimuklubi toimetusel ilmunud koguteost „Viron Kirja. Maa, kansa ja kulttuuri“ (Helsingis 1926). Siin leiame Harry Moora'lt ülevaatliku kirjutise Eesti ajaloo üle. Sama autor on andnud ülevaate ka Eesti Vabadussõjast ajakirjas „Suomen Sotilas“ 1926. Juba varem ajul on hulk artikleid ilmunud eesti etnograafia, rahvaluule, muinasteaduse ja teiste teadusalade üle Soome nimekailt teadlastelt (J. ja K. Krohn'id, Aspelin, Heikel, Väisänen, Tallgren, Ojansuu, Manninen, Granö j. t.); eestlastest on V. Reiman ja mõned teised tutvustanud soome lugejaid Eesti ajaloolise arenemisega; viimati veel V. Grünthal artiklis „Virolaisten historia“ (Suomen Suku II, Helsingis 1928). Nimetagem veel Emil Vesterise kirjutisi, Gunnar Sarva „Viro ja virolaiset“ (Porvoos 1919), Harri Holma „Viro ja Suomi“ (Helsingis 1919) j. t. Teisal mainitakse neid rohkearvu-

lisi artikleid ning ülevaateid, mis on ilmunud perioodilistes väljaannetes nagu „Historiallinen Aikakauskirja“ ja „Historiallinen Arkisto“.

Käesolevas kirjutises ei ole mõeldud peatuda Soome ja Eesti ajaloo vastastikuse propaganda ja tutvustamise otsustarbel, peamiselt hõimuharrastuse mõjustusel väljaantud teoste juures, vaid on tahetud objektiivse uurimistöö edukuse huvides juhtida tähelepanu Soome ja Eesti ajaloo-uurimisliku töö lähendamisele ja kontakti loomisele, mis aitaks kergemini lahendada mitmeid mõlema maa ajaloolasi ühiselt huvitavaid eriküsimusi Soome ja Eesti ajaloos.

Et mõlema maa ajalooline areng on viinud neid ajuti kord tihedamasse, kord harvemasse kokkupuutumisse, siis on vastavad erilised probleemid, mis siit hargnevad, põhjustanud uurimusi, mille tundmine tarvilik ka naabermaale. Et selles eriküsimuste uurimises on soomlaste teaduslik uurimistöö ealt vanem, siis on nad kaugel ees eestlastest, kellel on käimas alles esimesi katseid neid soomlastega ühiselt siduvate küsimuste uurimise alal¹⁾. Kujukamaks näiteks sellest Soomes tehtud tööst, kus arvestatakse ka Eestis asuvat ainet, on kõige pealt ürikute publitseerimise alal Reinhold Hauseni „Bidrag till Finlands historia“ I—V (Helsingis 1881—1917), „Finlands medeltidssigill“ (Helsingis 1900), peamiselt aga „Finlands medeltidsurkunde“ (Samlade och i tryck utgifna af Finlands Staatsarkiv. I—VI. Helsingis 1910—1930), millise kogu senised köited toovad ürikuid alates 9. sajandiga ja lõpetades 1508. a., nende hulgas palju ka neid, mis asuvad Eesti arhiivides. Erikuimusi on käsitelnud A. H. Snellman (=Virkkunen) uurimustes „Itämeren Suomalaiset itsenäisyytensä aikana“ (Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen Aikakauskirja XVI, 1896. a.) ja „Itämeren suomalaiset saksalaisen valloituksen aikana“ (SMYA, XIX, 1907. a.), Soome ajaloolaste seas klassiku

¹⁾ Näiteks vt. käesoleva kirjutaja artiklit: „Iseloomustisi Tallinna-Soome vahelisele kaubandusele peamiselt XVII sajandi lõpul ja Eesti koloniidest Soomes“, Ajal. Ajakiri 1929, nr. 1—2; on ilmunud üksikuid arvustisi soome uurijate tööde üle Ajaloolises Ajakirjas ja Eesti Kirjanduses. Eluloolised andmed soome soost tegelaste üle, kes iseloomulikud ja tähelepanndavad kujud Eesti ajaloos, leiduvad Eesti Biograafilises Leksikonis, samuti nagu leidub Eestigi kohta vastavaid andmeid Soome leksikonides. Kirjutisi Soome oludest, nende seas ka ajaloolisi, on avaldatud hõimupäevade puhul koguteostes, ajakirjade eri numbrites ja hõimusuhteid harrastavais eri ajakirjus.

Yrjö Koskise uurimuses „Nuijasota, sen syyt ja tapaukset“ (III tr. Helsingis 1929) kirjeldab kaas-aegseid Eesti olusid, Werner Tawaststjerna omas „Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota“ (I osa 1918—20, II osa 1929. a. Helsingis) annab hoopis uusi andmeid toova kirjeldise selle suure sõja kohta 16. sajandi lõpul Eestis, Soome Riigiarhiivi juhataja dr. Kaarlo Blomstedti uurimuse „Henrik Klau-
npöika Horn“ (1: Kustaa Vaasan ja Juhana Herttuan palveluksessa, Historiall. tutkim., julk. Suomen Hist. Seura III, 1. Helsingis 1921) esimene osa käsitleb hertsog Juhani huvi Liivimaa vastu, Henrik Horn'i osavõtet sellest, Juhani usaldusmeest Tallinnas Matthäus Friesner'it j. m., teine senini alles ilmumata osa peaks Eestis veel enam tähelepanu äratama, sest teatavasti oli Henrik Horn hiljemini Eestimaa maavalitseja. Sama ajastut puudutab ka teine K. B. uurimus: „Juhana Herttuasta v. 1563 luopuneiden suhde hallitsijan vaihdokseen v. 1568“ (Hist. Aikak. 1921, nr. 4).

Lähemalt on Eesti arhiivide ainekku uurinud dots. Arvi Korhonen, kogudes siit Soome olude ja Eestis asunud soomlaste kohta rohket materjali. Ta on tutvustanud Soome uurijaid ka Eesti ajaloo-uurimisliku töö ülesannetega ja agraar-ajaloo alal ilmunud uute töödega („Viron historian tutkimuksen tehtävistä“, Hist. Aikak. 1919, nr. 2—3, ja „Baltialaista agraarihistoriaa“, Hist. Aikak. 1927, nr. 1), ühtlasi avaldanud väärtuslikke uurimusi, mis vahenditult Eestit puudutavad. Nii „Vakkalaitos, yhteiskuntahistoriallinen tutkimus“ (Suom. Hist. Seura IV, Helsingis 1923), kus autor on suurel määral kasustanud Rootsi Riigiarhiivis asuvaid Eestimaa vakuraamatuid ja jõuab huvitavatele tulemustele, samuti „Rootsi revisjon Baltimaal 1601. aastal“ (Ajal. Ajakiri 1926, nr. 1—2). Nimetagem veel artiklit „Viron vapaista talonpojista“ (Hist. Aikak. 1923, nr. 1—2). Ka kirjutises esimese ristisõja kohta Soomes (Hist. Aikak. 1926, nr. 2) kasustab ta balti ajalooallikaid.

Kõigiti mainimisväärt on Gustav Adolf Donner'i töö „Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222—1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern († 1251)“, ilmunud väitekirjana Helsingis 1929. a. Tema hiljuti ilmunud raamat Jakob Frese'ga seotud asjaolude üle (Helsingis 1930) põhineb suurel määral Tallinna linnaarhiivi

andmeil. Põhjasõja algusajal Soome vägesid Eestis puudutab K. O. Lindequisti avar ja hoolas uurimus „Isonvihan aika Suomessa“ (Porvoo 1919). 1343. a. sündmusi Eestis ja Turu ning Viiburi foogtide suhtumist nendesse riivab J. W. Ruuth'i „Tutkimuksia Suomen ja Hansan välisistä suhteista ennenv. 1435“; eelmise autori nimekaimu Martti Ruuth'i on huvitanud Soome-Eesti olusid käsitlevate usuliste küsimuste selgitamine, näiteks pietismi ja herrnhutismi kohta, kusjuures ta vaatleb nende usuliste voolude liikumist Baltimail, eriti Eestis, valgustab Tallinna osa nende voolude vahendajana Soomes, esile tuues muu seas ka Tallinna gümnaasiumi (asut. 1631) seisukohta, mis liikumist soodustavalt mõjustas. Ühtlasi rõhutatakse Eestis teotsenud soome soost õpetajate osa selles liikumises ja Peter Schäfer'i kokkupuutumist Tallinnaga („Katsaus pietismin ja herrnhutismin esiintymiseen Itämeren-maakunnissa, eteenkin Virossa, ajanjaksona 1710—1743“, Teolooginen Aikak. 1913, lk. 459—470, ja „Itämeren maakunnat ja erittäinkin Rääveli uskonnollisten liikkeitten välittäjänä Suomeen varhaisemman herännäisyyden aikana“, Suom. Kirkkohist. Seuran Toimit. XII, 1, Helsingis 1915, lk. 255—296).

Nimetagem veel ajaloolaste Kustavi Grotenfelti ja K. R. Melanderi töid Soome kaubanduse käigust ja paiganimedest ning läbikäimisest Eestiga (Historiall. Arkisto X, XVI, XXVII, XXXII jne.), prof. A. R. Cederbergi kirjutist „Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton-Pärnun yliopistossa v. v. 1690—1710“ (Hist. Arkisto XXIX), siis arhiiviuurimusi sooritanud dr. Liisi Karttust (muu seas ta teos „Antonio Possevino, Un diplomate pontifical an XVI-e siècle“, 1908) j. m. t. Emil Vesteriselt on ilmunud „C. R. Jakobson, Eestin kansallisuusliikkeen johtomiehiä“ (Helsingis 1926). Osalt liigse tunde-elementidega küllastatud, mitte teadusliku uurimuse näol koostatud, kuid siiski huvi ja objektiivsusega on kellegi H. L. kirjutatud ülevaade 1905. a. sündmuste ja järeldajade kohta Eestis „Vallankumouksmyrsky Virossa“ (Viiburis 1907). Mõned, osalt isiklike mälestisi sisaldavad raamatud on ilmunud ka meie ajaloo kõige uuema ajastu, Vabadussõja kohta, peamiselt ühenduses Soome abivägede osaga siin: Vilho Helanen: „Suomalaiset Viron vapaussodassa“ (Helsingis 1921), J. E. Sainio: „Pohjan Pojat Vi-

rossa“ (Helsingis 1919), K. Pohjala: „Pohjain Poikain matkassa“ (Porvoos 1920), Hans Kalm: „Pohjan Poikain retki“ (Porvoos 1921) ¹⁾.

Juba siin nimetatud autorite ja teoste hulk tõendab, et soomlased on seesuguste ühiste huvialuste küsimuste uurimisel meist kaugel ees, mis küll ei ole imestust-äratav juba eespool mainitud põhjusel; kuid asjaolu, et mitmed soome uurijad viimaselgi ajal aktiivselt ja edukalt sooritavad seesuguseid uurimistöid, peaks meilgi äratama tähelepanu ning tekitama elavamat uurimislikku huvi ühisküsimuste vastu, millistest on mõningaid esitatud järgnevas.

Missugused kokkupuuted on sajandite vältel aset leidnud Soome ja Eesti ala vahel, teisiti: millised küsimused oleksid nii Soome kui Eesti ajaloolaste huvialuseks, selgub juba osalt siin loendatud raamatuist kui ka arhiivi-ainestikust, mis Soome kohta Eestis ja Eesti kohta Soomes olemas. See pärast oleks vahest põhjendatav peatuda lähemalt selle ainese juures, et anda tast peajoonelise ülevaate. Olgu veel tähendatud, et Soome ajaloolased (A. Korhonen, A. R. Cederberg ja mõned teised) on osaliselt juba uurinud Soome ja soomlaste kohta Eestis teateid sisaldavaid meie maa arhiive. Soome arhiivid ei sisalda Eesti ajaloolastele niipalju andmeid meie olude kui ka eestimaalaste teotsemise kohta Soomes kui Eesti arhiivid soomlastele, kuid sellele vaatamata ei ole Eesti poolt jõutud veel kasutada suuremat osa Soomes asuvast dokumentaalsest ainestikust, mis lisandaks selgust mitmesse meie ajaloo eriküsimusse.

Eesti arhiivinduse olukorrast riigi tekkimisel ja vabadussõja ajal on informeerinud soome uurijaid ühe esimesena dr. Arvi Korhonen, õigusega märkides seda arhiivimaterjali laialipaisatust ning korraldamatust, mis sel ajal Eestis valitses. ²⁾ Nüüd on ses suhtes juba oluline muudatus paremusele sündinud; asutatud on rida uusi arhiive, koondatud ja reevakueeritud arhivaalide-kogusid. Uurimine arhiivides võib toimuda normaalses olustikus.

¹⁾ Ülaltoodud loend ei ole kavatsetud kaugeltki kõiki tähtsaimaid Eesti kohta käivaid Soome uurimusi sisaldava nimistuna, temaga on tahetud anda ainult umbkaudset kujutlust Eestit puudutavate soome ajalooliste teoste suhtelisest rohkusest. Täpne loend leidub loodetavasti Akad. Ajaloo-Seltsi poolt lähemal ajal avaldamisele tulevas Eesti ajaloo-bibliograafilises leksikonis.

²⁾ Vt. „Viron historian tutkimuksen tehtävistä“, Hist. Aikak. 1919, nr. 2, lk. 85. A. Korhonen on viibinud arhiiviuurimuste läbi viimiseks Eestis ka 1927. ja 1928. a.

Tähtsamaiks Soome ainestiku sisaldajaiks on Tartus Riigi Keskarhiiv ja Tallinnas linna-arhiiv. Eeskätt Liivi- ja Eestimaa rootsiaegsed kindralkuberneride arhiivid Riigi Keskarhiivis sisaldavad kirjavahetust Soomega. Eestimaa linnade garnisone puudutavad munsterrullid, rügementide nimistud, Tallinna asehaldurite ja kuberneride kirjavahetus Soome võimumeestega Turus, Viiburis, Helsingis, supliigid, kaubanduseasjad, kohtute protokollid j. t. sisaldavad rohkesti senitundmatuid teateid soomlaste teotsemise üle Eestis ja nende kodumaal. Liivimaa rootsiaegse kindralkubeneri kirjavahetuse hulgas a. 1634—48 on üks pakk 138 kirjaga Rootsist ja Soomest, 1667.—78. a. Soomest kindralkubernerile saadetud kirju 31, 1701.—08. a. 80 kirja, kindral Lybecker'i ja landshöfdingi kindralmajor Abr. Cronhiort'i 76 kirja Soomest 1701.—08. a., väga paljud teated Soome, eriti Käkisalme kohta Ingerimaa asjades. Eestimaa Rüütelkonna ja Ülemaakohtu arhiivid, Eestimaa kubeneri kantselei, kubermanguvalitsuse, kroonu palati ja Tallinna politsei arhiivid oma mitmesugustes osades lisavad olulist eelnimetatud materjalile. Kindral Numsen'i arhiiv, mis hiljuti Valga linnaarhiivist Keskarhiivi üle toodi, siin korda seati ja inventeeriti, sisaldab Rootsi-Vene sõja kohta Soome alal 1790. a. ettekirjutisi, raporteid ja kirju. Numsen oli esmalt Vene dessantvägede ülemaks, siis Vene vägede vasema tiiva juhiks Soomes, kus ta tuntuks sai Anjala ja Kymi jõe lahingute kaudu.¹⁾

Tallinna linna-arhiivis leiduvate Soome aineste kohta on Soome uurijail kahtlemata juba ülevaade olemas linna-arhiivi kataloogi kaudu, mille teine parandatud ja täiendatud trükk ilmus mõni aasta tagasi. Ka mujal on antud ülevaade selles arhiivis asuva, Soome ajaloole lisandeid andva materjalihulga kohta.²⁾ Arvestades Tallinnal olnud tihedat läbikäimist Soomega võib leida mitte üksi Soome osakonnas (B. C. Finland), vaid peaaegu igas teiseski arhiivigrupis Soome olusid käsitlevaid dokumente, eriti tihedalt aga välismaa magistraatide kirjades, rae, kaubanduse, gildide, tsunftide, laevaraamatute, tolli- ja sadama-asjade hulgas. Linna-arhiivi uuemas osakonnas võidavad ses mõttes tähelepanu kommerts-

¹⁾ Arhiiviametniku N. Treumuth'i koostatud „Kindral Numseni arhiivi nimistu“ ja sissejuhatus sellele ERKA-s (Eesti Riigi Keskarhiivis). Vrd. H. V. Harbou, „Frederik Numsen“, Dansk Biografisk Lexikon, XII B. (1898).

²⁾ A. R. Cederberg, „Tallinnan kaupungin vanha arkisto“, Ilta-lehti nr. 277, 28. XI 1920.

ja merekohtu toimikud ja protokollid 18. ning 19. sajandist, Tallinna kaupmeeste (Peter Duborgh'i, Jürgens ja Co, J. Chr. Zielich'i, Jac. Joh. Gronicka j. t.) ulatuslikud kirjakogud 18. sajandi lõpult ning 19. alult, iseäranis aga Suure, St. Kanuti ja Toomi gildi vanad arhiivid.¹⁾

Narva linna-arhiivis tohiksid Soome kohta huvitavat ainet sisaldada Turu õuekohtu kirjad ning otsused ja nende koopiad a. 1633—1704, sama õuekohtu kirjad mitmesugustele isikutele ja supliigid kohtule endale a. 1651—1703. Tähelepanu teenivad ka välismaa magistraatide kirjad, nende seas Viiburi, Helsingi ja Turu omad 1609.—1724. a. Loomulikult ei anna see loendatud materjal veel täielikku ülevaadet Soome materjalide kohta, mida leidub teistegi linnade, nagu Tartu, Pärnu jne. arhiivides.

Siirdudes Eesti kohta leiduvate arhiivimaterjalide vaatlemisele Soomes, näeme need peamiselt Helsingisse koondunud olevat.²⁾ 18. ja 19. sajandi kohta leidub vähema ulatusega asju Turu ning Viiburi arhiivides. Vähe leidub teateid ka Helsingi magistraadi arhiivis. Need käivad peamiselt Tallinnaga ühenduse kohta. Hoopis huvitavamad on Soome Sõja-arhiivis leiduvad andmed Eesti Vabadussõja ja soomlaste osavõtmise kohta sellest, samuti Eestile abiandmise komitee materjalid (umbes 16—18 jooksva meetri ulatuses), mida senini pole nähtavasti kasustatud (välja arvatud nähtavasti hr. toimetaja E. Laaman). Kahtlemata on Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiiv sellest huvitatud ja vabadussõja ajaloo vastava osa kirjutamisel võetakse arvesse siit saadaval olevad andmed.

Tähtsam osa Eestit huvitavat ainekku sisaldab Soome Riigi arhiivis. Peale seesuguste materjalide, mis kaudselt või vähesel määral teateid toovad Eestimaa olude ja eestimaalaste kaubandamise ning teotsemise kohta Soome linnades, on siia koondatud Helsingi, Porvoo, Viiburi, Vaasa, Pori, Hamina j. t. raekohtute protokollid. Kopiaal-eksemplaridena leiduvad siin ka Narva raekohtu protokollid a. 1684—1687 ja 1689—1700, arvult 16 köidet, Narva majanduskohtu protokollid a. 1687—1700 (14 köidet) ja Ivangorodi ning Jama läänikohtu protokollid a. 1684—1702. Osas, mis sisaldab

1) Vt. O. Liiv, „Ülevaade Tallinna linnaarhiivi tegevusest eriti viimase kümne aasta jooksul“, Ajal. Ajak. 1928, nr. 1, eriti lk. 33—34.

2) Helsingi arhiivides Eesti üle arhivaalide leidumise kohta lühike ja ainult kõige olulisemale tähelepanu juhtiv ülevaade käesoleva kirjutaja poolt: „Märkmeid Soome arhiividest“, Postimees 11. XI 1928, nr. 308.

valitseva senati ja Eesti- ning Liivimaa justiitskolleegiumi toimikuid, mis puutuvad Viiburi kubermangusse, on alal mitmed Eesti asjad. Nii võiks mainida senati asjade rühmas Vana-Soome kohta a. 1777—1809 nr. 6 (resolutsioon 19. VII 1782 assessor M. R. von Nasacken'i suhtes Varbla mõisa kohta Hanilas Läänemaal), nr. 31 (7. I 1786— F. J. von Derfelden'i ja Ch. A. Osten-Sacken'i kaebuse suhtes Kaelase mõisa kohta Pärnumaal) j. m. t. Liivi-, Eesti- ja Soomemaa kammerkontori protokollide, päevikute ja sissetulnud kirjade hulgas 1724.—1798. a. leiduvad saksa- ja venekeelsed preiskurandid Riia ja Narva kohta a. 1724—1726 ning „Cammer Contours Jahrs Verschläge pro Anno 1728—1731“ (Riia ning Tallinna kubermangu ja Narva kohta).¹⁾

Osas „Handlingar och Räkenskaper 1635—1809“ puutuvad silma Käkisalmi lääni ja Ingerimaa vakuraamatute, pearaamatute ja aruannete seas mitmed, mis majandusloo seisukohalt meile öieti tähtsad võiksid olla. Mainigem siin näiteks üht üle kolmesaja leheküljelist folianti Ingerimaa kohta, mille ühe osa moodustab „1643 åhrs Jordebook opå Dorptz Academia Godzen“ ja Liivi-, Eesti- ning Ingerimaa litsentside pearaamatuid 1707. ja 1708. a.²⁾

Eesti ajaloolastele kõige väärtuslikumad on aga need kirjad, kontseptid, aruanded ja muud dokumendid Rootsi ajast, mis nähtavasti samuti asuvad Soome Riigiarhiivis selles kogus, millele R. Hausen oma ülevaates SRA-i üle on pannud signatuuriks D.³⁾

Need arhivaalid on varustatud nimestikuga, mis kergendas käesolevate ridade kirjutajale 1928. a. sügisel Soome Riigiarhiivis teisel ülesandel töötamisel ülevaate saamist nende sisust ja tutvumist kirjade enestega. Et nimetatud arhiivmaterjalide olemasolu SRA-s eesti uurijatele kaunis vähe näis tuntud

1) SRA (Soome Riigiarhiiv), B VIII, nr. 9811, 9815 ja 9833.

2) SRA, B VII, nr. 9660, 9798 ja 9799; vt. ka nr. 9642, 9643, 9645, 9663 ja 9664.

3) Reinh. Hausen, „Öfversigt af Finlands Statsarkivs uppkomst, tillväxt och närvarande organisation“ (Helsingis 1883). — Gottlundi väärtuslikust kogust, mis sisaldab rohkesti Eestile huvitavaid ürikuid, on omal ajal kavatsatud avaldada biograafiaid leksikonile „Handlingar upplysande Finlands äldre historie“. Sellest teosest ilmus ilma tiitelleheta ainult esimesi alfabeedi tähti haarav osa, sisaldades teateid umbes 255 meid huvitava üriku kohta; see 136-oktaavleheküljeline raamat, olles suur haruldis, asus Peterburi Teaduste Akadeemia raamatukogus. Vt. selle üle A. Schiefner, Ueber eine (für die Geschichte der Ostseeprovinzen im 16. u. 17. Jahrhunderte) wichtige Urkundensammlung in Finnland, Inland 1854, nr. 7, lk. 105—109.

olevat, valmistas allakirjutanu huvitavamaist lühida kirjeldava nimistu, mis sisaldab kokku 187 numbrit kirju, ürikuid ja kõiteid. Omakord on neist vähemalt 94 originaalid, teised kaasaegsed koopiad.

Seda arhiivimaterjali on koos teiste Rootsi kohta käivate arhivaalidega 1897. a. kavatsetud vahetusartiklina anda Rootsile, et sealt vastu saada Soome kohta käivaid asju.¹⁾

Et üle anda kavatsetud materjal oli suure väärtusega, sisaldades asju, mis Rootsit vähe puudutasid, seejuures tähtsad olid Baltimaade ajaloole, võeti see väljaandmise küsimus arutusele Soome Ajaloolise Seltsi koosolekul 14. XII 1897. Koosolekul oldi nende materjalide väljaandmise vastu, sest et neid ka Soome ajaloole tähtsaks peeti. Sel puhul tähendab J. R. Aspelin muu seas, et nende arhivaalide väärtus on Tallinna ja Riia arhiividele palju suurem kui Rootsi Riigiarhiivile.²⁾ Ja K. Grotenfelt lisas nende dokumentide väärtuse illustreerimiseks, et neid tuleb arvata esmajärgulise tähtsusega arhivaalide hulka, mis oleksid auks igale arhiivile.³⁾ Refereerime siin neid kirju lühidalt.

Vanemad selles kogus on kuningas Eerik XIV kümme originaalkirja „Liivimaa kubernerile“ Svante Sture'le 1563—65. Vakuraamatulist asub siin üks pärgamentkõide saksa keeles Hiiumaa üle a. 1578. Edasi leidub 24. juunist 1569 Gabriel Christersson Oxenstierna' kiri riigikantsler Nils Gyllenstjerna'le. 10. märtsist 1583 Pontus de la Gardie' läänistuskiri Jakob Patton'ile Narvas ühe krundi üle. 1. nov. 1589 kuberner Gustav Banér'i originaalkiri kuningas Sigismund'i sekretärile pikema seletusega poliitilise seisukorra, abi saamise jne. üle. 19. nov. 1589 dublett-kaebekiri kuninga vägede üle. 20. märtsist 1594 Petrus Erasmi Brumes'i ladinakeelne originaalkiri Rakverest kuningas Sigismund'ile. Daatumita saksa-keelne originaalformular Liivimaa aadli poolt kuningas Sigismund'ile truidusevande üle. 19. sept. 1594 Haapsalu, 5. okt. 1594 Paide, 10. okt. 1594 Rakvere ja 28. okt. 1594 Narva kodanikkude truidusevanne Sigismund'ile (vana-aegsed koopiad). 20. maist 1595 Narvast rootsi rahuläbirääkimiskomisjoni kiri kuningale Odert Hastfer'i maa suhtes Jõhvi läänis (vana koopia). 31. märtsist 1599 Jürgen Farensbach'i

1) Seda ütleb juba nimestiku pealkiri: „Förteckning öfver i Finlands Statsarkiv befintliga Sverige rörande handlingar, hvilka föreslås till utbyte mot i svenska arkiv befintliga handlingar, som röra Finland.“

2) Historiall. Arkisto XVI, protokollu osa lk. 9.

3) Seals., lk. 11.

originaalkiri Karksist (?) kuningas Sigismund'ile poliitilise olukorra üle. 8. maist 1599 Jon Jonsson'i erakiri (originaal) Sigismund'i sekretärile Jöns Tidiksson'ile. Teised kirjad (originaalid ja koopiad) Juhan III valitsuseajast ja hiljemini 16. sajandi lõpult mitmesugustes asjades.

Teised kirjad haaravad ajastut 1600. ja 1710. aasta vahel, välja arvatud kaks originaalkirja 4. ja 6. veebr. 1797 Georg Christian Yttershagen'ilt Riist kuningas Gustav IV-le. Need on peamiselt Gustav II Adolphi ja Kristiina donatsiooninõu konfirmatsioonikirjad Rootsi kõrgemaile ametnikele kui ka eesti- ja liivimaalastele maade ja mõisate suhtes Eestis ning Liivimaal (näit. 25. nov. 1648 Kristiina kinkekiri Magnus Gabriel de la Gardie'le Kuresaare suhtes), siis mitmesugused kaebe- ja rekommandatsioonikirjad. Sõjaoperatsioonide kohta käivad: 3. jaan. 1604 Kehtnast Henrik Liive ja Christer Somme saksak. originaalkiri Poola sõjaretkete üle Tallinna asehaldurile Anders Lindersson'ile; viimasele kirjutab 17. jaan. 1604 Haapsalust Henrik Kursel (orig., saksak.) enda vahekorrast Diedrich Tiesenhausen'iga. 20. sept. 1606 Mansfeldi krahvi Joachim Friedrich'i kiri Pärnust (orig., saksak.) Volmari asehaldurile ja ohvitseridele kindluse olude üle. 20. veebr. 1608 kiri Riia raelt (orig., saksak.) Rootsi väepealikule, Mansfeldi krahvile rahuläbirääkimiste üle. 20. juul. 1609 Du Vernet' kiri Pärnust (orig., saksak.) kuningale sõjategevuse üle. Huvitav on ka juunis 1601 Riia linnasekretäri, bürgermeistrite ja rae poolt koostatud kaebekiri (orig., saksak.) kaptenile ja pealikule Jakob Hyllen'ile hertsog Karli kallaletungi üle Riiale. 30. jaan. 1643 kuninglik resolutsioon ja seletus (originaali kontsept) revident David Reimers'ile viimase poolt esitatud ülevaate kohta revisjonilude üle Eestimaal. Tartu matemaatika-professor Joachimus Schelenius'e palve (daatumita, orig.) palga saamiseks. 12. märtsist 1660 Turust Erik Sparre' kiri (orig.) Tallinna kubernerile Bengt Horn'ile teatega kuninga haigusest ja sellele järgnenud surmast. 9. juunist 1676 kiri Tallinnast Carl Johansson Sjöblad'ilt (orig.) riiginõukogule tema poolt maa kaitseks määratud vahendite üle. 22. nov. 1678 Riist Jochim von Südo kiri (orig.) kuningale kuuldusest, et türklased venelastele kallale tunginud, ja mitmesuguseist asjust Liivimaal. 4. okt. 1690 Stettiinist G. Perniger'i kiri (orig.) Upsala ülikooli kantslerile ta reisust Kuramaale ja Leedusse karaiitlaste usu ja kommete tundmaõppimiseks jpt.

Eriliselt rohkesti on originaalides ja koopiatena kirju, relatsioonid j. m. Põhjasõja üle. Siin on 1700. aastast Erik

Dahlberg'i šifriga kirjutatud originaalkiri Ax. Jul. de la Gardie'le sõja-asjade kohta, kirju saksilaste vaenutegevuse üle, teateid sõjategevuse üle Räpinast Tähtvereni; 1701. a. kirjade hulgast leiame Taani kuninga Frederik IV originaalkirja Jägersburgist Karl XII-le õnnesooviga eduka Väina jõest üle mineku puhul, talupoegade ja vangide ülekuulamise protokolle, teateid vaenlaste kohta, originaalrelatsioone C. G. Löschern von Hertzfeldt'i tegevusest venelaste vastu Peipsil, mitmed C. G. Skytte' (Tartust), major Schlippenbach'i, Adam Lewenhaupt'i, H. R. Horn'i (Narvast), Carl G. Frölich'i, kindralmajor Schlippenbach'i, Axel Jul. de la Gardie', kun. postidirektori Schmedeman'i (Pärnust) originaalkirjad kuningale, kuninglikule kantseleile, sekretärile jne. Rootsi vägede võitude ja kaotuste, majutamise, moonastamise ja muu puhul.

Mitmed neist dokumentidest on meie ajaloo-uurimusele juba tuttavad kas otsesel või kaudsel teel; siiski väärib kogu veel lähemat tundmaõppimist.

Juba siin loendatud kirjandus ja arhiivi-ainestik juhivad meile kätte rea teemasid ning küsimusi Soome ja Eesti ajaloo kokkupuuteist. Järgnevas on rõhutatud veel mõned küsimused, mis peaksid leidma lähemat uurimist.

Kauges muinasajas teineteisest lahkunud soome sugu hõimud põhja ja lõuna pool Soome lahte ei ole kunagi täielikult kaotanud omavahelist ühendust. Koos soome hõimudega on eestlased vikingitena sooritanud ühiseid rünnakuid Rootsi ja lõunapoolsemalegi alale ja samal määral on nad kannatanud ka vastaste retkede all omal kodumaal. Jõudes selle legendaarse aja hämarusest mõlema maa varemasse ajalukku, millest meil on säilinud juba usaldusväärsemaid kirjutatud teateid, näeme nüüdki sideme kahe rahva vahel olevat katkestamatut. Rootslaste asumine Ahvenamaale ja Edela-Soome leiab vastava kajastuse selles, et meiegi saartele ja maismaa rannikule tulevad rootsi asukad. See on sündmus rahva liikumise ja asustuse ajaloos, mis vääriks arheoloogi, ajaloolase ja keeleteadlase ühistööd, kes seda asundamisnähtust peaksid käsitlema ühiselt mõlemas maas.

Ristiusu-toojate tulekuga Liivi- ja Eestimaale on kestvalt tõusnud küsimus Soome ja Eesti vahekorraest sõjalise avitamise alal, millest eriti tarvilik oleks Soome abi küsimuse uurimine Harju mässi aegu. Seda ainet on, tõsi küll, käsitletud nii soome kui eesti ajaloo-kirjanduses, kuid küsimust siiski mitte veel täielikult lahendavalt. Meid ei saa küllaldaselt rahuldada küsimuse selline selgitamine, nagu seda mõned aastad tagasi on teinud dr. J. Luiga omas nii ülistust kui

rahulolematust, igatahes tähelepanu äratanud töös: „Eesti vabadusvõitlus 1343—1345. Harjumäss“ (Tallinnas 1924).

Nii soomlastele endile kui meile pakuks kahtlemata suurt huvi soome vägede osa sõdades Eesti pinnal. Eestimaa Rootsi võimu alla sattumisega on ikka ja jälle toodud täienduseks kohalistele, palksõduritest koosnevaile kui ka Rootsist saadetud vägedele olulisel määral lisa Soomest. Juba Tawaststjerna selgitab oma eelmainitud avaras uurimuses, kui rohkel määral saadeti Rootsi-Vene sõja ajal soome abivägesid Eesti- ja Liivimaale; samuti teame Põhjasõja sündmustest, millist osa tuli soome vägedel Eesti- ja Liivimaa kaitses etendada. Põhjasõja esimese aasta ja Narva lahingu kohta on seda küsimust huvitavalt valgustanud H. Sepp äsjailmunud põhjalikus uurimuses „Narva piiramine ja lahing a. 1700“ (Tallinnas 1930). Need kui ka teised üksikud uurimused ei taotle aga kogu selle sõjalisel alal abistamise küsimuse ulatuslikumat ning ülevaatlikumat käsitlust, milline ülesanne ootab alles uurijat. Eesti linnade garnisonide meeskonnad koosnesid Rootsi ajal väga tihti ja suures määral soomlastest, väepealikutena ja kindlusekoman-dantidena esineb samuti rida soome soost mehi. Isegi maa asundamispolitiika on seotud olnud linnagarnisonidega, ja küsimus, mil määral taheti teostada ning teostatigi soomlastest ja teistest rahvustest kaitsemeeskondade ajutist või kestyamat paigutamist linnade ümbrusse maaviljeldamis-tööle, on üks lahendust-ootavaid probleeme. — Üldse on Soome ja Eesti piirikaitse küsimus Rootsi ajal ühiselt vaadeldav.

Soome abivägede osavõtmine Eesti Vabadussõjast peab leidma täpsamat meiepoolset kujutamist, ja nähtavasti on see ülesanne juba võetudki teostamiskavva uuemaid sõjaajaloolisi küsimusi uuriva Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt.

Koos sõja- ja kaitseajalooliste küsimustega mainigem ka meie maa poliitilist ajalugu, milles mõnelgi korral oli vastutavate administratiivsete kohtade juhtimine soome soost meeste käes. Kujukaks sellekohaseks näiteks on Horn'ide sugu.

Eriliselt tähtis oleks soomlaste Eesti alale ja eestlaste Soome põgenemise ning elama-asumise üksikasjalisem uurimine. Rida huvitavaid küsimusi üksiksündmuste suhtes, üldprobleemi põhjalikum arutlemine — see kõik vajab veel rohket tööd. Selle kaudu avaneks võimalus selgitada olukordi, mis valitsesid kummalgi maal, samuti põhjendada neid mee-leheitlikke samme, mis sundisid aeg-ajalt suuremaid hulki, kestyvalt aga üksikuid jätna oma senise kodu ja otsima uusi

võimalusi elamiseks võõrais oludes. Nende majanduslikkude ja psüühiliste momentide esiletoomine, mis põhjustasid seesuguse rahvaliidumise, annab kaasahaarava ning suurejoonelise pildi rahva omaaegseist meeleoludest kui ka iseloomustava kujutise neist raskustest, millistes tuli elutseda, et teostada valjult keelatud ning ohtlikku kavatsust.

Et vastastikku on aset leidnud asumine Soome lahe mõlemale rannikule, seda tõendavad hästi viimasel ajal sooritatud keeleteaduslikud ja murde-uurimised.¹⁾ Ilmekalt tõendavad eestlaste asumist Soome juba sajandite eest vastavad „Est“ ja „Viro“ kohanimed Soome lõunarannikul.²⁾ Juba mõningad maaomandilised vahekorrad, mis olid Eestimaal kiriklikel asutisil ja aadlikel Soomega, annavad aluse siirdumiseks Soome. Nii saab 1351. a. Padise klooster patronaadi-õiguse Porvoo kihelkonnas. Segaduseajastul 16. sajandil põgeneb talunikke Soome. 17. sajandil kuuleme ikka tihedamalt seesugusest põgenemisest ja asumisest; iseäranis elavaks muutub see Põhjasõja aegu ja sellele järgnenud Vene võimu ajastul. 1705. a. tuli suur hulk põgenikke Ingeri- ja Eestimaalt Kirkkonummi kihelkonda, kuhu nad jäid elama, olles teenistuses talunikkude juures. Juba ammu enne Põhjasõda on eestlasi elanud Porvoo kihelkonnas (Estbacka's), peale 1710. a. on siia kihelkonda Eestist iseäranis elavalt põgenetud. Pörtöl tekkis õige arvukas eesti asundus. Põgenikkude voolu suurendamiseks aitasid võib-olla kaasa soome kalastusäride mõjustused, sest põgenikest loodeti head ning odavat tööjõudu. Porvoo kihelkonna rahvastiku koosseisu äramääramiseks soovitab selle kihelkonna ajaloo kirjutaja A. Allardt teostada vastavaid geneoloogilisi uurimisi.³⁾

Mitmesuguseil põhjusil Soome rannikupaikadesse asunud eestlased jäid sageli salajasse ühendusse oma endise kodumaaga, levitades sealgi avatlevaid teateid uute elamistingimuste üle. Kuigi selline põgenemine oli keelatud, usaldati seda siiski teostada, ja teise riigi seadused andsid põgenikule tihti paremat kaitset kui Vene riigi omad. Orjusenorme rõhuvusest tingitult muutus Soome põgenemine eriti ulatuslikuks 18. sajandi viimasel veerandil, iseäranis Rootsi-Vene sõja aegu a. 1788—90. Eestimaal rannakihelkonnas

¹⁾ Vrd. näiteks prof. J. Mägiste kõne Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolekul 2. XI 1930: „Eesti mõjustusi Ida-Soomes“.

²⁾ Vt. Kustavi Grotenfelt, „Paikanimistöäineksia Suomen kansallisuus- ja kaupankäyntiolojen valaisemiseksi keskiajalla“, Historiall. Arkisto XXVII (1918) 2, lk. 11 ja 19.

³⁾ Vt. A. Allardt, „Borgå sockens historia“ (Helsingis 1925), lk. 40—41.

muutusid pagemised Soome nii tavaliseks, et nende ärahooldamiseks tuli luua erilisi tõkkeabinõusid. Keisrinna Katariina manitseb kohalikke mõisnikke talurahvaga inimlikumale ümberkäimisele, rannakordonitesse paigutatakse rannavalvurite kõrvale kohati kasakaid, kellega tekib kohapealseil elanikel kokkupõrkeid. Rannavalvureil puuduvad paadid, millega jälgida põgenikke. 1) Suursaare mehed ei taha põgenikke välja anda neid jälgivale Kunda mõisa kupjale. 2)

Sel ajastul tekkinud Eesti asundustest võime eriti mainida Kirkkonummi kihelkonda koondunud. Kuid hiljemini, kui Soome kuulus juba Vene võimu alla, põgeneti Eestist sinna, kusjuures tabamisjuhud nüüd tihenesid ja põgenikke kergem oli nende endisesse asukohta tagasi toimetada. Sellised juhud põhjustasid ametlikke uurimusi, mida toimetati pagenud talupoegade kohta ja mis säilivad meie arhiivides. 3)

Eestlaste asumine Soome suuremal arvul leidis viimati aset veel 1906. a., mil Kuusalust üle kümne perekonna asus Porvoo ja Loviisa vahele randa elama, moodustades Kabbõle asunduse. 4)

Nende endiste kui praegu veel allesolevate eesti asunduste tekkimislugu on meile lähemalt tundmata, samuti eesti põgenikkude-asunikkude omaaegne sealne elu-olu. Kõige selle eesti põgenikkude ja asunikkude voolu juures Soome esineb peaaegu kogu sel ajal liikumine ka vastassuunas — soomlaste põgenemine ja asumine kui ka mõnel juhul sunduslik asundamine Eesti alale, mille põhjused ja kaasaskäivad nähtused on samuti alles lähemalt uurimata.

Soomlaste igatahes mitte tähtsuseta sisserändest Eestimaaale kõnelevad ajaloolised andmed juba 16. sajandi esimeselt poolelt, eriti Porvoo ümbrusest Tallinnasse ja mujale Eestimaa rannikule. 5) Teame Põhja-Eesti rannikul mitmes kihelkonnas soomlasi elanud olevat, ja soome mõju ranna-

1) Vt. O. Liiv, „Eestlaste salakaubandusest Rootsiga ja põgenemisest Rootsi Vene ajal“, Nool nr. 33 — 1930.

2) Selle sõjaaegse meeleolu kohta Põhja-Eestis vt. Fr. Bienemann, „Die Ostseeprovinzen, vornehmlich Estland, während des schwedisch-russischen Krieges 1788—1790“ (Peterburis 1874).

3) Vrd. näiteks ERKA-s Eestimaa kubeneri kantselei arhiiv, tmk. nr. 3730: „Acta wegen Ermittlung verschiedener nach Finnland geflüchteter Glieder Estnischer Landgemeinden“ (a. 1839—45) ja Balti kindralkub. arh. tmk. nr. 593: „Дѣло о бѣжавшихъ въ Финляндію и Швецію крестьянахъ“ (a. 1846—57) j. t.

4) August Nigol, Eesti asundused ja asupaigad Venemaal (Tartus 1918), lk. 79.

5) Allardt, op. cit., lk. 40—41; sama autor, „Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden“. Akad. afh. (Helsingis 1898), lk. 18—19.

äärseis murdeis on teravalt märgatav. 16. sajandi teisel poolel, kui Eesti- ja Liivimaa elanikkond sõja tagajärjel hõrnes, on mõnel Rootsi kuningal kavatsus olnud tühje maa-alasid Eestis Soomest toodud talupoegadega plaanikindlamalt koloniseerida, kusjuures uutele asukatele olid lubatud teised õiguslikud tingimused kui maa pärisrahvale; näiteks soovitab Juhan III toimetada mõnedsajad mehed koos naiste ja lastega siia. 1) On teadmata, kas see kuninga kavatsus teostus või mitte, kuid märkimisväärne on, et 1637. a. maanimistud sisaldavad kaunis rohkel arvul teateid soomlaste asumise kohta Eestis. 2) Et Soomest umbes sama aja paiku toimus võrdlemisi tugev põgenemine — „ärakargamine“, nagu seda sagedasti nii varemalt kui hiljemalt ette tuleb, tõendub 4. septembril 1636 väljastatud plakati kaudu. 3)

Vaatamata Eestimaal valitsevale orjusele põgenes siia soomlasi 17. sajandi teiselgi poolel õige rohkearvuliselt. See lootus, et mujal on parem kui kodukohas, on paljusid toonud Eestimaale, kus elutingimused osutusid mitmes suhtes, eriti isikliku vabaduse alal, märksa raskemaks.

Võib-olla on selles asundamisliikumises teatud mõju ka maaomanikel. Teatavasti läänistati paljusid Liivi- ja Eestimaa aadlikke maadega Soomes; nende aadlikkude käes oli 17. sajandi esimesel veerandil rohkesti Soome maa-alasid. Samuti said mõned soome sugukonnad Baltimail maaomanikeks. On omaette huvitav probleem, kuivõrt on balti aadlikud harjunud kombel püüdnud Soomes rahvale kohustisi peale panna, mis ei vastanud Soome õigustele ja olukordadele, ja mil määral seesugune maaomandus võis mõjustada vastastikust asundamist.

Eestis on soomlased tegelnud mõisus ja taludes maa-töölisena, siis ka veel linnades, eriti Tallinnas, ehituse- ja mustatöölisena. Tallinna kindlustustöödele vajati sagedasti soome töölisi. Mitmed soomlased on tegelnud siin ka

1) Tawaststjerna, op. cit. I, lk. 224.

2) ERKA, LRKkA XII 2; vrd. O. Liiv, „Vene asutusest Alutagusel“ (Tartus 1929), lk. 28—29. Ka varemate ning hilisemate aastate maanimistud ja revisjonid sisaldavad Eesti- ja Liivimaal rohkesti soomlasi. Seda küsimust, samuti sõdurite-kolooniaid Rootsi ajal Eestis käsitleb arhiivide andmeil mag. J. Vasa r kirjutises „Eestlaste tüuline kujunemine ajaloolisel ajal“ (Olion 1931, nr. 1, lk. 3—5), mille teine, nende ridade kirjutamisel veel ilmutata osa iseäranis kujukaid andmeid toob.

3) Vt. Artur J. Lindholm, „Bidrag till kändedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654“. Akad. afh. (Helsingis 1892), lk. 4.

„alamates“ käsitöö-ametites ja olnud Oleviste gildi liikmeiks. Soome asundused koondusid Tallinnas eriti Kalamajja ja Tõnismäe alevikku. Tihti kohtame nii Tallinnas kui ka piki Eestimaad rannikut soomlasi kaluritena ja laevuritena. Soomlaste rohkest Tallinnas tõendab omakord Karl XI poolt rajatud Kaarli puukirik ühisele soome-eesti kogudusele.

Takistusi soomlaste tulekuks Eestimaale leiame mitmeist kaasaegseist määrusist Soomes ja Eestis. 1689. a. keelab Eestimaa kindralkuberner Axel Julius de la Gardie noorte vallaliste meeste passita tuleku Soomest Eestisse. 1) Vaevalt aga aitavad need keelud ja laevade elava liiklemise tõttu Soome ning Eesti vahel on passita tulijate kontrollimine raske.

Nii siis pole üleliigne toonitada selle asunduse-ajaloolise küsimuse tähtsust ja tarvidust uurida põhjusi, mis lähemalt tingisid selle sajandeid vana liiklemise kahe rahva vahel. Kui palju siin peaosat etendavad nälg ja ikaldused, tööpuudus, vaenutegevus, seiklushimu, kalastus, kaubandus või muu motiiv, jääb tulevikus sooritatava uurimuse selgitada.

Nähtavasti ei kaotanud ühendust omavahel ka Soomes ja Eestis asuvad rootslased. Vihterpalu rootslaste dialekt on lähedalt sugulane Lõuna-Soome rootsi dialektiga. Rahvatraditsioon määrab siin rootslaste Soomest tuleku aja järgneva esimesele suurele katkule. Traditsiooni järgi põgenenud Vormsi elanikud Põhjasõja ajal Soome, praeguse Rauma lähedusse. Nagu Vormsi saare elanikud tõendavad, rännanud nad näljaajal Vormsi saarele Kirkkonummi ja Porvoo kihel-

1) ERKA, Axel J. de la Gardie' publikaat 10. V 1689, ERKkA, Placata von 1680 bis 1689:

„Gebe hiemit allen und jeden dieses Hertzogthumbs Eingesessenen / allermeist aber denen am Strande hin und wieder Wohnenden / nechst freundlichem Grusse / zu vernehmen: Wasz gestalt Ihre Königl. Majest. gnädig an mich rescribiret und befohlen / weilen es die zeitherige Erfahrung genugsamb belehret / wie so viel junge und ledige Leuthe sich ausz Finland nacher Ehistland wendeten / und dadurch gleichsamb verursacheten / dasz mit der Zeit ein grosser Mangel an Dienstvolck und Bauren sich herfürte häte / dasz / solchem allem vorzubeugen / in diesem Gen. Gouvernamente durch ein ernstes Patent allen und jeden / niemanden der ohne Pass ausz Finland kömbt / entgegen zu nehmen / oder bey sich und in seinem Gebiete zu dulden /“, vastasel korral järgneb vali karistus. Mitte üksi soomlasi, kelle maa palju lähem Eestimaale ja kelle tulek seetõttu palju kergem, vaid ka rootslasi on salaja rohkesti tulnud Eestisse, eriti nälja-ajal 17. sajandi lõpul Põhjalahe äärest Westerbottenist. Säärase lubamatu tuleku suhtes on avaldatud Axel Julius de la Gardie' plakat 14. II 1700 (sama arhiiv).

konnast. 1) Nii siis jällegi siin arvessetulev, kohati mõlemaid maid puudutav ajalugu.

Soome ja Eesti vaheline kaubanduslik liiklemine oli juba keskajast alates väga elav ja ses liiklemises on Tallinna oma tähtsusest esimesi kohti. Küsimusi, mis sel alal tekivad ja üksikasjalikku käsitlemist nõuavad, on käesoleva kirjutaja juba mujal rõhutanud. 2) Et kujuteldavaks teha neid ulatuslikke Soome ja Eesti vahelise kaubanduse arenemiskäigu uurimise ülesandeid, olgu mainitud, et Tallinna mõju küündis kaugele Põhjamaale juba 14. sajandil; Eesti mõõdud olid tuntud ja tarvitusel Soome rannikukihelkondades; kauba-artiklitena kala, metsa- ja puusaadused Soome poolt ja vili, viimasel sajandil lisaks sellele ka kartulid ning põletatud viin, Eesti poolt lakkamatult vahetuskaubaks mõlema maa rahvastiku vahel. Soomlased käisid oma laevadel Tallinnas, Mahus, Narvas ja mujal Eesti rannikul, eestlased harvemini, aga ikkagi küllalt sagedasti Soomes, kalapüük toimus vastastikku teineteise vetes; kõik see muutis liiklemise Soome lahe kaudu väga elavaks. Soomlased olid oodatud külalised Eesti rannikul: nende tulekut arvestati, aegsasti varusid talupojad nende jaoks kaupu. Vastastikune võlausaldus oli kõigutamatu. Ja on selge, et sel majanduslikul kokkupuutumisel oli teinegi kõrvalkõlg: informeeruti võõrastest oludest, harutati ühiseid või teisepoolseid muresid ning vaevu. See elav läbikäimine sündis osalt seaduslikult. Et aga õige tihti katsuti seesugust läbikäimist linnade ja kaupmeeste kasuks piirata, tekkis seadusliku kaubandamise kõrval salakaubavedu, mis on kestnud sajandeid. Praegune salapiirituse-vedu on teatav traditsiooniline jätk endisel ajal kestvalt toimunud salakaubandamisele Eesti ja Soome vahel.

Kui Vene võimu aegu soolatoll meie rahva elamistingimustega võrreldes ebakõlaliselt kõrgeks tõsis, võis tähele panna, kuidas see kauba-artikkel odava salakaubana Soomest sisse veetuna ennast maksma pani. Nagu nüüd piirituseveost, rikkastuti siis Eesti rannikuil soolaveost. Sellest julgustnõudvast kaubandamisviisist on säilinud mitmeid ilmekaid teateid dokumentaalses andmestikus.

Igatahes on kõigiti imposantne see pilt, mille avab meile Soome ja Eesti vahelise kaubandamise tundmaõppimine. See naaberrahvaste elav ja elutingimusi avardav kokkupuude ras-

1) Vt. C. Russwurm, „Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö“, I (Tallinnas 1855), lk. 38, 40.

2) Vrd. „Iseloomustisi Tallinna-Soome vahelisele kaubandusele“ jne. Ajal. Ajakiri 1929, nr. 1—2.

ketel aegadel, linnakodanikkude ja maarahva vastastikused suhted, need ei tõenda sugugi, et Soome lahe rannikul, eriti lõunapoolsel, keset rõhuvat orjuse-aega oleks valitsenud ainult passiivne alistumine olukorrale ja tuim ükskõiksus.

Meil puuduvad veel selgitavad ülevaated küsimustest, kuidas toimus laevade liiklemine Soome ja Eesti vahel, missugused laevaliinid siin olid, mis oli tehtud peatee, s. o. Tallinna ja Porkala vahelise laevadekulgemise korraldamiseks, kuidas toimus postivedu, millised laevatüübid olid kasutusel jne. (ei ole huvitusest tähendada, et soomlased Eesti rannikul olid tuntud osavate paadiehitajatena). Üksikud uurimused, mis neid küsimusi ühel või teisel viisil puudutavad, nagu Soomes Melander'i ning Rootsis T. Holm'i ja teiste omad, on kas ühekülgsed materjali suhtes ja mitte küllalt ülevaatalikud või meile lõpuks kättesaadamatudki.

Mitte üksi meie käsitööstuse arenemisloole, vaid ka genealoogiliste uurimiste harrastajatele peaks lähedal seisma teema, nagu on seda käsitöö-meistrite ja -sellide rändlemine ja suhe Eesti ning Soome vahel.

Elaval liiklemisel võivad oma varjuküljed olla. Leidub mitmeid teateid, et 1710. a. katk on levinud Soomes, kuhu olid põgenikud või kaubitsejad ta Eestist toonud. Võib-olla selleski selgusele jõudmine oleks mõõduandev katkuküsimuse käsitlemisel.

Kirikuelu korraldamise alal oli Eesti ja Soome vahel tihedam vahekord, kui see esialgu arvatav oleks. Juba piiskoppide Albert'i ja Toomas'e ühendus kristianiseerimise ja paganate allutamise edukamaks läbiviimiseks tähistavad seesuguse vahekorra algust Liivi- ja Eestimaa ning Soome kirikuelu korraldajate vahel. 1) Paavsti legaati Wilhelm on nähtavasti tähelepanndav kuhu mõlemale maale. Soome esimese kristianiseerija Püha Henriku kultus ulatub keskajal ka Eestimaale. 2) Eespool oli juba juttu Padise kloostri patronaadiõigusest Porvoo kihelkonnas; ka kalapüügi võimalus Soome rannal oli tal. Pärast usupuhastust muutuvad Eestimaa ja Soome kirikute kokkupuuted ikka tihedamaks. Turu piiskopi Michael Agricola poeg Kristian teotseb esmalt Soomes, saab siis Tallinna piiskopiks. 17. sajandil töötavad mõlemad hilisemad Turu piiskopid, isa ja poeg, Johan sen. ja jun. Gezelius'ed Liivi- ja Ingerimaa kirikuolude korraldamiseks. Enne eelnimetatuid

1) Mainitav oleks siinkohal ka preester Peeter Kaikkivalta eestlaste ristijana.

2) Vrd. O. A. Forsström, „Suomen keskiajan historia“ (Jyväskylä 1898), lk. 51.

teotses siin 16. sajandil piiskopina, küll lühikest aega, end. Turu piiskopp Peter Folling.

Eriti tähelepanav on rohke soome kirikuõpetajate arv, kes on teotsenud 16.—20. sajandini Eesti- ja Liivimaal. Üksi Eestimaaal tõusis nende arv üle 50. On huvitav, et soome õpetajate tulek Eestimaaale näib eriliselt koondunud olevat kahte ajastusse: 17. sajandi esimesse veerandisse ja Põhjasõja järelaega.¹⁾ Umbes kümmekond Soomest (eriti Viiburist, ka Helsingist ja Turust) pärit olevaid õpetajaid on ordineeritud Eestimaaal kirikuõpetaja-kohtadele Tallinna Toompea kiriku õpetaja Nicolaus Gaza' poolt. Teine suurem vool soome õpetajaid Eestimaaale, nimelt Põhjasõja ajal, on põhjustatud osalt sellega, et kirikuõpetajad pidid vaenutegevuse tõttu sõdivate poolte vahel oma koguduste juurest lahkuma, peale selle said mitmed välja- ja sõjaväe-preestrid, kes olid Soome rügementide või teiste väe-osade teenistuses, nüüd sõja aegu ja peale seda Eestimaaal rohketele vabakssaanud kirikuõpetaja-kohtadele. Neist on mitmed teotsenud suure hoole ja andumusega ning võitnud koguduses suurema poolehoiu kui saksa soost õpetajad kunagi varemalt. Näitena nimetame siin Lüganuse õpetajat Andreas Chalenius't (1716—1734).

Huvitavaid kujusid nende Soomest tulnud õpetajate seas on veel Viru-Jaagupi õpetaja Simon Pesz (astus ametisse peale 1620. a.), kelle vend oli seal samal ajal köstriks ja kelle lapsed jäid hiljemini talupoja-seisusse. Erakordse juhuga, mis ühenduses nende isikuga, äratavad tähelepanu Reigi õpetaja Paul Andreas Lempelius ja tema abi Jonas Kempe, kellest viimane Lempeliuse abikaasaga Soome põgeneb ning hiljemini Tallinnas linnusekohtu otsusel hukatakse. Aino Kalda kunstiväärtusliku teose „Reigi õpetaja“ kaudu on see lugu nüüd ennast ka tänuväärseks kirjanduslikuks aineks tõendanud.

Usu- ja kirikuajaloo alalt leiame seega rohkeid kokku-puutepunkte ning neist omakord võrsub rida lahendust-ootavaid küsimusi, mille uurimine tooks selgitavaid lisandeid Eesti ja Soome ajaloo tundmaõppimisele.

Hariduselu alalt võiks juba Bengt Gottfried Forselius'ega alates nimetada rea soome soost haridustegelasi Eestis. Ikka enam tihenevad 19. sajandil ka Soome teadlaste tutvumiskäigud Eestisse. 1632. a. Tartusse asutatud ülikoolil omalt poolt

¹⁾ Vt. selleks andmeid Eestimaa kirikuõpetajate elulugudest — H. R. Paucker, „Ehstlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihenfolge“ (Tallinnas 1849).

on teatav osa Soome kultuuriloos, sest eriti rootsi-aegses ülikoolis oli palju neid, kes pärit Soomest. Nii on ka siin mõlemal pool huvitavat ainet kõnealuste ühisküsimuste jaoks.

Vaimse läbikäimise tihenemine toimub 19. sajandi teisel poolel. Eesti rahvusliku ärkamisaja tegelaste ühendus Soomega tohiks üldiselt tundud olla, kuigi me mitmeski suhtes ei tunne veel nende vahekordade üksikasjalisemat arenemist. Nende vahekordade tekkimisest, läbikäimise tihenemisest ja vastastikusest mõjust kui võrdlemisi tuntud teguritest meie hilisema aja kultuuriloos ei ole tarvilik siin enam lähemalt kõnelda.¹⁾ Toonitavat oleks ainult tõsiasia, et sellest ajast peale kuni kõige viimase ajani on silmatorkavalt suur hulk eesti haritlasi, tulundus-, põllundus-, kooli- ja politikategelasi elanud kestvamalt või lühemat aega Soomes, asudes niiviisi kontakti selle maa eluga; sealt on nad mitmel korral kaasa toonud uusi mõjustusi tööks ja kavatsusteks Eestis. „Punastel aastatel“ oli väga paljude eesti poliitiliste emigrantide esimeseks varjupaigaks Soome, kust võidi suuremate raskusteta olla ühenduses kodumaaga. Sel ajal muutub Soome eestlaste seas hoogsamaks seltskondlik elu, Helsingis ja Viiburis organiseerutakse seltsidesse ja ühingutesse. Üht-teist iseloomustavat joont eestlaste seltskondlikust ning vaimsest tasemest Soomes annab Helsingi Eesti Haridusseltsi arhiiv, mille vanem osa asub Eesti Kultuuriloolises Arhiivis Tartus.

Eespool on esitatud mitmeid küsimusi, mis on huvitavad nii Soome kui Eesti seisukohalt ja mille uurimine kogu nende ulatuses annaks lõpptulemuses avara ja asjatundliku lisandi Soome ja Eesti vaheliste suhete arenemise jälgimisel. Tsentraalküsimused neist, mis on mõnikord lahutamatult seotud kahe maa oludega ja seepärast ainult ühiselt kahe maa ajaloolise arenguga vaadeldavad, on kaitseküsimus, Rootsi riigipiiri kindlustamine idajoonel Põhja-Soomes, Karjalas, Ingeris, Eesti- ja Liivimaal, edasi rahva omavahelise läbikäimise, asundamise, kaubanduse ja linnade-ajaloo alalt. Dokumentaalsete ja uurimistöode andmete kõrval peavad nende küsimuste selgitamist oluliselt edasi viima keeleteadus, etnograafia, arheoloogia, rahvaluule. Kohanimede ja keelemurrete uurimine, kommete, elamisviiside kirjeldamine, tõsiolu kindlakstegemine, et juba esimesel iseseisvuse-ajal olid kokkupuuted Soome lahe rannikurahvaste vahel olemas sõjakäikude, rahuliku kaubandamise, kalastamise, küttimise ning maade-

¹⁾ Vt. seda ainet puudutavat August Anni' kirjutist „Soome ja Eesti“ koguteoses „Soome“ lk. 160—179.

kasustamise kaudu,¹⁾ — see kõik aitab mitmeti kergendada ajaloolise uurimise ülesande rohkem tööd.

Nende ühisküsimuste uurimisel iseloomustab näitlikumalt mitmesuguseid asjaolusid ajalooline suuline traditsioon ja sellega sageli ühtiv rahvaluule, milles kajastuvad Soome ja Eesti kokkupuuted mineviku kindlamal või ebamäärasemal kujul ja millist materjali ettevaatliku kriitilise suhtumisega kasustades saame ilmeka kujutluse rahva arutlemisest ja tunnetest toimunud kokkupuudete puhul.

Et ainuüksi juba rahvalauludki suudavad siin pakkuda huvitavat, tõendavat näiteks mitmed laulud „Kanteletaris“ (Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 3. osa. Helsingis 1887). Laulus „Rahansa menettänyt“²⁾ mainitakse Eestis kaubandamas käimist, lauldes „Ajoin konstisti kotihin“, „Pah' oli Virossa orjan“, „Pakolaisen matka“ ja „Oinonsarvinen kantele“³⁾ kõneldatakse rasketest teenimisoludest ja orjusest Eestis. Eriti laulus „Pah' oli Virossa orjan“ jutustatakse, kuidas Eestis orjuses viibinu soovib kodumaale tagasi ning suure hinna eest saab viimaks kirikuhärralt passi. Tagasijõudmisel sõnab laulik:

Ole kiitetty Jumala,	Juominen jokivesistä,
Ylistetty luoja yksin,	Vaate vaipan kirjavasta;
Kun vielä kotihin saatit,	Yöt seisoin sepänpajassa
Päästit viimenki Virosta!	Päivät pitkät piinan alla,
Pah' oli Virossa olla:	Pyhät päivät pyssy käässä,
Leip' ei parkista parranut,	Aret atrasarvikossa.

„Pakolaisen matka's“ öeldakse:

Niin minäi mies mokoma	Palkalla pakanan maalla,
Paeten pahasta pääsin;	Surma kasvoi suun e'essä,
Orjana olin Virossa,	Paha päivä parran päällä.

Teatav ajaloolise traditsiooni ja legendi segunemise kajastus Rootsi võimu langemisest ja Vene võidukusest ilmestub laulus „Sota Narvan tienoilla“⁴⁾. Seda kirjeldatakse järgmiselt:

¹⁾ Vrd. H. Moora ettekande „Kodumaa majanduselust ja suhetest naabermaadega esimestel sajanditel p. Kr.“ referaati, Ajal. Ajak. 1929, nr. 2, lk. 101—103.

²⁾ II, nr. 253.

³⁾ II, nr. 320—322 ja III, nr. 8.

⁴⁾ III, 56.

Ruotsin rohkea isäntä	Tuli herroille helinä,
Istui Iivanan mäellä,	Alkoi kuitella kuningas,
Katsoi Narvan kaavanista	Linnan herrat hengähellä,
Tasapäätä tappelua.	Alkoi huovit huokaella,
Kun näki tuhon tulevan,	Papit paljon paukkaella.

Venelastest kõneldakse:

Venäjän kuningas viekas,	Otti Narvan nauroillansa,
Tuo viekas venakon poika,	Ivolinnan ikroillansa.

Need mõningadki näited tõendavad, et soome rahvaluules on kajastunud — muidugi tihti moonutatud kujul, nagu see harilik ajaloolisele traditsioonile või rahvaluulele — episoode Eestis minevikus valitsenud oludest, mille tundmine meile õige huvitav tohiks olla. Edasi leidub Soome lahe põhjaranniku rahvastikul traditsiooni ja muistendeid Eesti kohta, mis samuti iseloomustavad eesti asunikke jne. kohta Soomes.¹⁾ Ka Eestis omakord on tabatavad mõneski rahvalaulus motiivid Soome olude kohta;²⁾ ajaloolist rahvatraditsiooni, mis kõneleb kokkupuuteist Soomega, on Eesti põhjarannikul kauris rohkesti, ja traditsiooni kogujatel tuleks pöörata siin tähelepanu sellele asjaolule. Näiteks jutustatakse rohkesti soom-

¹⁾ Vt. A. M. Tallgren, „Muutamia uusia muinaslöytöjä ja kaivauksia“, Suomen Museo XXV (1918), Helsingis 1919, lk. 24; Virumaa elanikkude poolt Suure Tüüarsaare asundamisest — Eesti Rahvaluule Arhiiv, EVR 26, 73/4 stud. O. Liiv'i rahval. st.-ar. 1924. a. (teade Erik Kiski'lt S. Tüüarsaarelt); vrd. K. Grotenfelt, „Paikanimistöäineksia“, Hist. Ark. XXVI, lk. 11, mr. 1. Et mälestus eestlastest ja nende asundustest Soome rannikul on veel õige elav, seda tõendab ainuüksi juba sellekohaste traditsioonide rohke esinemine Uusimaal, rootslaste asumispiirkonnas. Umbes 60 traditsiooni ja teisendit eestlaste põgenemisest Soome, ranniku asundamisest eestlaste poolt, salakaubaveost Eesti ja Soome vahel, kaubaartiklitest, eestlastega juhtunud meriõnnetustest, eestlastelt nime saanud kohanimedest jne. leiame Soomes teotseva Rootsi Kirjanduse Seltsi seerias „Finlands Svenska Folkdiktning“ V. E. V. Wessman'i toimetusel ilmunud II osa (Sägner) esimeses köites „Kulturhistoriska sägner“ (Helsingis 1928), millisele raamatule käesoleva kirjutaja tähelepanu lahkesti juhtis mag. Paul Ariste. Vt. nim. köide, nr. 35 A, B, C, D, E, F, G ja H, 43 I ja II, 58, 84, 194, 196, 217—219, 903, 905—914, 1106, 1107, 1114, 1115 I, II ja III, 1116 II, 1119, 1124, 1386 I—V, 1404 I ja II, 1412, 1474, 1476, 1665, 1939, 1941, 2199, 2227, 2448, 2456 ja 2470.

²⁾ Selle teate eest võlgnen tänu Eesti Rahvaluule Arhiivi juhatajale dr. O. Loorits'ale, kes ühtlasi on käesoleva kirjutajale lahkesti muretsenud andmeid ERA kogudes leiduva ajaloolise traditsiooni üle Soome kohta. Laul Soome põgenemise motiividega asub ERA-s, ELG, EB 47 008, F 232 a. I, lk. 437—8.

laste kui Inglise ja Prantsuse laevade lootside osast Krimmi sõjas ning soomlaste kaubandamas- ja kalastamas-käimisest Eesti rannikul. Mäletatakse mitmel pool Soome põgene- mist¹⁾; ühtlasi kõneldakse, et Põhjasõja aegu tulnud soom- lasi Eesti- ja Liivimaale.²⁾ Soomega salakaubandamise üle on rohkesti mälestusi, kusjuures kaubaärtiklina mainitakse kõige pealt soola, aga ka viina, kala, vilja, kartuleid j. m. Iseäranis sagedasti kohtame neid jutte saartel.³⁾

Et oleks võimalik põhjalikumalt ja edukamalt uurida Soome ja Eesti ajaloo ühisküsimusi, on tarvilik tutvuda mõ- lema maa ajaloo-uurimisliku tööga, mis neis küsimustes ar- vesse tuleks. Juba alul tähendati, et tunneme vastastikku veel liiga vähe naabermaal vastaval alal toimuvat tööd. On vajalik lähem kontakt Soome ja Eesti ajaloo-uurijate ning ar- hiivindusetegelaste vahel nii eriprobleemide uurimisel kui ka teise maa üldajaloo lähemal tundmaõppimisel. Selles suunas aitaks palju kaasa tulevikus ajaloo-uurimistega tegelevate isi- kute tähelepanu juhtimine kõnealuse naabermaa ajaloole juba nende koolitamisel ülikoolis. Tartu ülikoolis on ses mõttes astunud teatavaid samme, ja siin ei puudu ülikoolis teotsenud soome õppejõududel oma tähtis osa. Loenguis ajaloo alalt on järjekindlalt määratud teatav osa Soome ajaloo kursusele, mis leiab võrdlemisi üksikasjalist käsitlemist; ka teistel ajaloola- sele arvessetulevail teadusealadel, nagu arheoloogia, etnograa- fia ja muud, on õige avaralt puudutatud Soome vastavaid olu- kordi. Tartu ülikooli, filosoofiateaduskonna seminari ja Õpe- tatud Eesti Seltsi raamatukogudes leidub rohkesti Soome aja- lugu üldiselt puudutatavaid töid kui ka spetsiaaluurimusi, mis rahuldavad üliõpilaste tarvet eksamitekava ulatuses, kus ette nähtud Eesti ja Põhjamaade ajaloo nõuetes mitmed Soome ajaloolised uurimused. Loodetavasti püütakse Soomegi üli- koolides toimetada Eesti ajaloo õpetamist ja tutvustamist ajaloo-teaduslikul koolitamisel kui ka vastava kirjanduse mu- retsemisega teaduslikesse raamatukogudesse.

Nende ühisküsimuste uurimisega ei ole tabatav ainult mingi kitsapiirilise eriprobleemi valgustamine mõnest mine- vikus toimunud kokkupuute üksikjuhust Soome ja Eesti vahel,

¹⁾ ERA, L 163 < Reigi (Ellen Espenberg 1927. a.); EKIA (AA—S-i osa), A. Lätti st.-ar. Reigi ja Pühalepa üle 1924. a.

²⁾ Konguta valda (Puhjas) kolinud Põhjasõja aegu Ida-Soomest 7 perekonda. O. Loorits'ale teade 1929. a. Elvast taluperemehelt G. Ottas'elt.

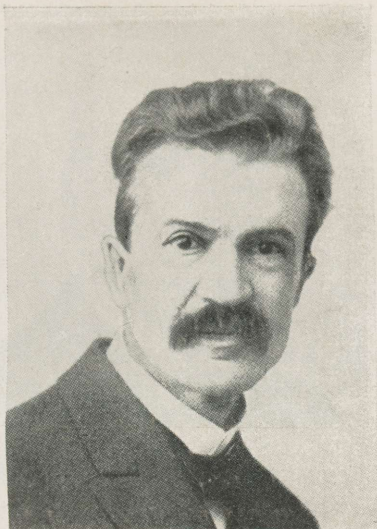
³⁾ ERA, H IV 2, lk. 221—4 < Kihelkonna ja E 55 150 < Püha- lepa; EKIA (AA—S), A. Lätti st.-ar. Reigi ja Pühalepa üle, lk. 4, 7; C. Russwurm, „Eibofolke“ II, lk. 46—47.

mis mõnikord võiks tunduda vähehuvitavana ja ebatähtsana. Nende ühisküsimuste uurimise kaudu saavutatav eesmärk oleks küll sootuks teisiti kujuteldav. Eriuurimuste kaudu Soome-Eesti ajaloo ühisprobleemidest jõuaksime kogusummas seisukohale, kust avaneb meile ülevaade kõigest sellest tihedast ja sõbralikust vahekorrast Soome lahe rannikul asuva kahe erirahvuse vahel. Selles vahekorras võiksime näha juba ammu teostatuna Soome silda, mille ehitamisest on meil peamiselt hõimusõbralikel ja muil idealistlikel kaalutlusil Eesti iseseisvumisest peale palju ning hoogsalt kõneldud. Tegelikus elus on rahvaste omavahelisi suhtumusi määranud enamasti ikka puhtreaalsed asjaolud, abi tarvilikkusest, rahva tulundusest ja sotsiaalseist olundeist tingitud nõuded, ja need asjaolud on olnud kõige elulisemad. See ülevaade selgitakski neil elulistel nõuetel rajanevat vahekorda, märgiks ära mõlema rahva ajaloo teise maa ning selle rahvaste kaasmõju osa ning tähtsuse ja avardaks arusaamist ning annaks õiglasema hinnangu nende vastastikku kujunenud suhete kohta, mis on kehtnud katkestamata, vaatamata mõlemaid maid tabanud muutlikule ning erinevale saatusele.

Otu Liiv.

Kaarle Krohn

esimees 1917—

E. A. Tunkelo

sekretär 1910—1927

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

V. Tarkiainen
abiesimees 1922—

A. Anttila
sekretär 1927—

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

SOOME OSAST EESTI EEST VÕITLEMISES.

Soome ja Eesti kaitseprobleemid on ajaloo kestel sageli kokku langenud, eriti kui silmas peame mõlema maa kaitset idasuunas, ja sellest ajast peale, kui Eesti ja Soome idapoolses naabruses Vene võim loodesuunas edasi nihkus, alistades osariigid, eriti muidugi linnriigid Novgorodi ja Pihkva ühes neile kuuluvate aladega. Erilise teravuse sai Vene hädaoht Soomele ja Eestile Moskva tsaari Ivan IV ajal. Juba Ivan III ajal sai Vene hädaoht akuutsema kuju. Ja juba siis tuli hoolikamalt silmas pidada Soome idapiiri kaitset. Sise-Soome saigi tol ajal enesele uue kaitsepunkti kindla Olavilinna näol, samuti täiendati ka Viiburi kindlust.

Kui Vene võim lääne- ja loodesuunas edasi tungis, sai selle ekspansioonipolitika juhtmotiiviks nõrgestada pealetungisuu nana mõeldud maade kaitse organiseerimist ja kõvendamist naabervõimude kaasabiga sel teel, et neid üksteisest isoleerida. Seda isoleerimispolitikat püüab Moskva silmas pidada, sõl mides lepinguid Rootsi-Soomega, Vana-Liivimaaga ja Poola-Leeduga. Jälgides Vene pealetungipolitikat Ivan III-st peale, märkame, et oma aggressiivse teotsemise pea-aladeks oli Moskva välja valinud Vana-Liivimaa ning Leedu, ja just nende maadega võideldes kulutas Moskva vallutamispolitika pearesursid. Liivimaa vastu teotsemiseks esines pea-toetuspunktina Pihkva, kuna Novgorodist võidi ette võtta retki nii Põhja-Eestisse kui ka Soome. Tähtsamaks Liivimaale pealetungimise punktiks oli Pihkva, mis ähvardas peamiselt just Liivimaa keskosi. Nii oli see olnud minevikuski; ka siis oli ikka kõige suurem hädaoht ähvardanud just sellelt suunal. Vahe endise ajaga võrreldes oli ainult selles, et hädaoht nüüd suurenes ja rohkearvuliste Vene vägede sissetung võis maa enese vähestesse sõjajõududesse paralüüsivalt mõjuda.

Soomele-Rootsile polnud aga Liivimaa saatus ükskõik, sest Vene võimu kindlustumine Soome lahest lõuna pool oleks

ohustanud Soome kuuluvust Rootsi riiki; Venele oleksid avanenud ka suuremad võimalused Soome alade rüüstamiseks, võib-olla koguni vallutamiseks. Lähtudes sellest vaatepunktist tuleb Soome seisukohast pidada eriti tähtsaks Rootsi võimu kindlustamist Soome lahest lõuna pool — Eesti alal. Kuid Rootsi võimu rajamine siin tõi Soomele kaela rasked kohustised ja koormised: Soome pidi toetama Rootsi võimu laiendamist Eesti alal, et piir viidaks loomulikkude kaitse-seisukohadeni, nii et Rootsil oleks võimalus edukalt kaitsta idapoolset Transbaltikat. See ei õnnestunud aga Rootsil enne Stolbova ja Altmargi rahu. Nende rahulepingute kaudu kindlustusid Rootsile piirina Vene vastu Peipsi järv ning maa kaudu Soomega sidemaana Ingeri ja Poola vastu piirina Väina jõgi. Sellega olid täiesti taastatud ka 'Pontus de la Gardie' võidud, mis olid Rootsile vahepeal kaotsi läinud; nimelt oli Rootsi 1590. a. kaotanud Ingeri kindlused ja Täyssinä rahu järgi Käkisalmi lääni Soomes. Võitlus Eesti-Liivimaa, Ingeri ja Käkisalmi lääni pärast oli kestnud kaua, 1561.—1629. a. Kõik mainitud maa-alad polnud ka Rootsi võimu algusest peale Rootsi kuningate vallutamiskavades; Eerik XIV huvi oli seotud hertsog Magnusele ja Poolale kuuluvate alade Rootsile vallutamisega, nii siis Eestimaa läänepoolsete ja samuti ka peamiselt Liivimaa läänepoolsete alade võitmisega Rootsile. See programm muutus Rootsi kuninga Johan III ajal. Poolaga püsis Johan rahujalal ja juhtis oma tähelepanu idasuunale, milleks suurel viisil kaasa mõjus asjaolu, et Vene omalt poolt sõja alustas. Ja alles Karl IX ajal arenes Rootsi ja Poola vahelise seisukoha tõttu Rootsi ekspansioon lõunasuunas, kuna jälle segased ajad Venes juhtisid nii Rootsi kui ka Poola tähelepanu ida poole, mille tulemuseks oli Ingeri ja Käkisalmi lääni vallutamine Rootsile, ja alles siis viis Gustav Adolf oma võitudega Poola üle piiri Väina jõeni.

Järelikult muutus Rootsi vallutuskava sisu osalt uute võimaluste ja osalt uute olukordade mõjul. Osa sellest, mis ida vallutamispoliitikast sel perioodil teostati, kuulus varasemasse Soome-Rootsi idapolitika programmi ja seda juba Tyrgils Knutsson'i ajast peale, kes püüdis viia piiri Soomes kuni Laadogani ja Neeva jõe liinini. See püüd kuulub XIV sajandi keskel ka kuningas Magnus Eriksson'i idapolitikasse, kuna aga püüd laiendada Rootsi vallutusmaid Soome lahest lõuna pool, kuulub ikkagi peamiselt ajastusse, mis seotud orduriigi kokkuvarisemisega.

Kui perioodil 1561—1629 kannatas Soome osalt seetõttu, et tal tuli kodumaalt anda mehi Eesti-Liivimaa, Ingeri ja Käki-

salmi lääni vallutamiseks ¹⁾ kui ka Vene pealetungide tagasitõrjumiseks, ja osalt ka seetõttu, et ta pidi meeskondadega mehitama mainitud alade kindlusi, siis kaugelt suurem oli eesti rahva kannatus, ja seda seepärast, et terve selle perioodi strateegiline teotsemisala Rootsi-Vene ja Rootsi-Poola vahelises sõjas oli Eesti- ja Liivimaal. Loodesuunas edasitungiva Moskva pea-eesmärgiks oli Eesti- ja Liivimaa vallutamine, kuna Soomes huvitas Venet peamiselt Käkisalme lääni tagasi saamine; järelikult kuulus siis Soome Rootsi ja Vene vahelises võitluses enam perifeeriasse. Nii siis kannatas Eesti- ja Liivimaa sõjatallernaana kehtvalt, ja seda pikema aja jooksul, kandes peale selle ka veel muid sõjaraskusi. Säärasena on jätnud ajastu Vene-Liivi sõjast kuni Gustav Adolphi sõadani raske pitseri eesti rahva ellu. See ajastu on võrreldav vahest muistse Eesti vabadusvõitlusega ja Põhjasõjaga.

Ometi ei tohi ka Soome pingutusi madalalt hinnata. Temagi pidi nüüd Rootsi riigi osana pikema aja kestel suuremaid sõjalisi koormisi kandma kui kunagi varemalt. Tõendiks selle perioodi raskustest soome rahvale tohiks olla suur rahulolematumus laiades Soome rahvahulkades, mille tõeliseks põhjuseks olid sõja ja poliitiliste olukordade tekitatud raskused. Seda liikumist tunneme Nuiasõja nime all, mis oma traagilise lõpuga suurt eesti rahva liikumist 1343. a. meelde tuletab, kuid mille põhjus näib erinevat eesti rahva suurest liikumisest.

Lähemalt ajajärku jälgides leiame, et Eesti ala kannatas eriti teravalt Vene rüüste- ja vallutusretkede aegu Johan III valitsuse ajal 1570—77, mil Vene väed korduvalt maad rüüstasid ja vallutusi tegid (nii aa. 1570/1571, 1573, 1575, 1576 ja 1577), kuna Rootsi ja Poola vahelise võitluse ajal 1562—67 kannatas Eesti ala edelaosa — praegune Pärnu- ja Läänemaa. Eriti rasked kogu maale olid Rootsi-Poola võitluse aegu XVII sajandi alul aa. 1602, 1603 ja 1604, mil sõjaviletsust väga suurel määral suurendasid veel nälg ja sellega seltsiv katk. Sõjasündmused Johan III ja Karl IX ajal puudutasid peaaegu kogu Eesti ala. Mõnevõrra kõrvale jäid ainult saared, millest kuulusid Saaremaa ja Muhu tol ajal Taanile (kuni 1645).

Puht-operatiivses mõttes esineb XVI sajandi teisel poolel korduvate pea-sõjaaladena Eestimaa ja Liivimaal Eesti alast loodenurk. Lääne- ja Pärnumaa olid pea alalises sõjakeerises aa. 1562—67; peale seda toimusid Pärnumaal Vene

¹⁾ Muu seas võiks mainida seda, et 1625. a. vallutati Tartu ja muu Ida-Liivimaa Gustav Horn'i ja Jakob de la Gardie' juhatusel olevate Soome vägede poolt.

retked aa. 1573 ja 1575. Sama lugu on Põhja-Eestiga aa. 1570—81; Liivimaa idapoolseid ja lõunapoolseid osasid rüüstasid venelased peamiselt 1577. a. Sõda Rootsi ja Poola vahel XVII sajandi alul möllab nii Eesti- kui ka Liivimaal; Gustav Adolfi sõdade teotsemisala on Liivimaa.

Rootsi ja Vene kui ka Rootsi ja Poola vaheliste sõdade aegu piirdus sõjaline tegevus peamiselt rüüstamistega ja kindluste piiramistega, välilahinguid esineb võrdlemisi vähe. Rootsi-Poola sõja aegu 1562—67 on tõsiseks välilahinguks Ruunavere lahing a. 1567 (veebruarius), kus said rootslased lüüa. Rootsi-Vene sõja aegu löödi ainult üks tõsine välilahing Eesti alal — Kolovere juures (1573), kus said venelased lüüa, ja Läti alal Võnnu juures (1578), kus ühinenud Rootsi ja Poola väed otsustavalt võitsid suurema Vene väe.

Rootsi ja Poola vahelise sõja ajal XVII sajandi alul oli kaks mainimisväärset välilahingut, nimelt 1604. a. Paide ja 1605. a. Kirchholmi juures. Neis mõlemas said rootslased lüüa. Ka Gustav Adolfi aegses sõjas oli vaid ainult üks silmapaistvam välilahing, nimelt Wallhofi juures 1626. a. alul.

Sõjalises tegevuses kesksema tähtsusega olid kindluste ning losside piiramine, ja just sel teel saavutati tähtsal määral sõja eesmärk; nii opereerisid Rootsi väepealik Pontus de la Gardie kui ka teised siinsed Rootsi väepealikud kindluste vastu, sundides venelasi sel teel maalt lahkuma.

Põhja-Eesti mandriala kindlustest olid kõige tähtsamad Tallinna ja Narva, neile järgnesid Paide ja Haapsalu, aga ka Rakvere, Kolovere, Lihula, Padise ja mõned teised suutsid edukalt vastu panna. Lõuna-Eesti ala kindlustest tuleb esiritta asetada Tartu, Viljandi ja Pärnu, aga ka Karksi vastupanevus on kaunis suur; vähem tähtsad on Põltsamaa, Laiuse, Helme ja veel mõned teised. XVI sajandi teisel poolel ja XVII sajandi alul tuli ilmsiks küll tõsiasi, et väikeste kindluste tähtsus ei ole siiski mitte suur, ja need kavatseti maha jätta, et tähtsamate kindluste korrashoidu seda suurema hoolega silmas pidada.

Kindluste korrashoiuks ja sõjaks vajati rahalist abi Soomest ja Rootsist. Kindluste garnisonide meeskonnad koostusid sageli tunduval määral soome ja rootsi rahvusest meeskondadest — muidugi siis, kui need kindlused olid rootslaste käes. Kui nad olid venelaste võimuses, siis olid neis venelased, kui poolakate käes, siis poolakad, sakslased, ungarlased jne., s. o. peale poolakate veel Poola teenistuses olevad palgasõdurid; palgasõdureid oli ka rootsi kindlustes, osalt kohalisi sakslasi

(näit. mõisamehi), siis inglasi, eriti aga šotlasi j. t. Aegapidi muutus rootsi garnisonivägede koosseis sellesse kuuluvate rahvuste suhtes homogeensemaks. Välivägede koosseis oli samuti kirju; peale rahvuslike elementide olid neil sageli tugeval määral esindatud palgasõdurid, kelle sõnakuulmine tihti palju soovida jättis, seda enam, et kehvadel valitsustel puudus korralikuks palgamaksmiseks raha. Ka rahvuslike väeosade väljaõpetus näib sageli puudulik olnud olevat; samuti oli lugu varustisega. Üldiselt erinevad rahvuslike väeosadest silmapaistvama võimega poola väed, kuna rootsi vägede tase sageli palju soovida jättis. Olukord paranes Gustav Adolphi sõdade aegu. Reformimistöö oli alanud juba varemalt, Karl IX ajal, kuid olukordade sunnil jäi see siis lõpetamata.

Silmapaistev on Soomest pärit olevate aadlimeeste osa siinsete vägede juhtimisel kui ka kindluste komandantidena. Korduvalt esinevad Horn'id, Fleming'id, Boije'd j. t. Eriti tähtis osa oli just Hornidel; neist kõige enam on meie maa ajalooa seotud Henrik Klasson ja selle poeg Karl, kes on rasketel silmapilkudel Johan III ajal suure vilumuse ning andumusega täitnud maakaitset Tallinnas ja Narvas; pealegi kuulub ka Henrik Horn nimekamate kõrgemate võimukandjate hulka Eerik XIV aegu. Muidugi esineb mainitud meeste kõrval veel palju teisi soomlasi, nagu Klas Åkesson Tott, Arvid Stålar, Torsten Henriksson j. t. Üks selle ajajärgu hiilgavamaid sõjapealikuid on aga kahtlemata sünnilt prantslane Pontus de la Gardie, kes oma väepealikuanded ka pojale Jakob de la Gardiele edasi pärandas.

Pontus de la Gardie sõjalisest tegevusest Eesti alal oleks mainida tema retki a. 1581, mis siinsesse sõtta endisega võrreldes järsu pöörde töid. Algatus läks nüüd täiesti rootslaste kätte — ja lühikese ajaga oli Eestimaa venelastest vabastatud.

Nagu juba eespool mainitud, oli Soomel raskeid ülesandeid ka siinsete vägede ja kindluste moonastamisel. Selle poolest oli raske aeg just Johan III valitsuse ajal, ent neid ülesandeid on ta ka enne ja pärast täitnud. Sellele lisaks tuleb siin opereerivate vägede majutamine Soome, eriti siis, kui laastatud Eestimaa ei suutnud meeste ülalpidamiseks enam kaasa aidata.

Asjaolu, et Soome ja Eesti ajalool on nii suuri olulisi kokkupuutepunkte olnud, osutab sellele, kuivõrt on mõlema rahva ja maa ajalugu seotud. Seda tõsiasi, et Soomel on olnud tähtis osa Eesti ala vallutamisel Rootsile, ei saa ega võigi ajalooline uurimine eitada. Eesti ja Ingeri ala valluta-

mine Rootsile oli vajalik ka Rootsi-Soome kaitse seisukohast, — see soodustas Vene survet Soomele hõlpsamini tagasi tõrjuda ja tagas Soomele arengu endistel alustel ja edaspilise kultuurilise arenemise suuna. Raske heitlus Eesti-, Liivimaa ja Ingeri pärast teostati peamiselt mainitud maade piirides, kus peaaugena esinesid Eesti ja Põhja-Läti, aga selles võitluses on kasustatud soome rahva abi. See abi kui ka need olukorrad, mis tekkisid XVI sajandi lõpul hertsog Karli ja kuningas Sigismundi vahelise võitluse ajal, nõudsid soome rahvalt, nagu eespool mainitud, suuri pingutusi, vahel peaaegu üle jõu käivaid. See lõikas sügavasti soome rahva ellu ja hinge, põhjustades suuri ja sügavaid lainetusi.

Mis on see raske aeg andnud eesti rahvale? Kõige pealt muidugi kuuluvuse Rootsi riiki ja ühes sellega kuuluvuse ka protestantlikku kultuuri, s. o. teiste põhjarahvastega ühisesse kultuuriõhkkonda. Just see ajastu on kaasa mõjunud, et protestandi usk sai eesti rahva usuks, kusjuures luteri kirik viidi laiadele rahvamassidele lähemale nendel, veel enam aga järgnevatel aegadel. See oli aga eesti rahva vaimse ühtekuuluvuse sideme süvendamine, ühtlaste traditsioonide loomine ja rahva vaimse üttehoiu-pideme kinnitamine, — oli ju karta, et eesti rahvas mitmesuguste uskude mõjul sisemiselt lõheneb.

Protestantlik-kiriklik kultuur, sellega käsikäes käiv rahvaharidus ning rahvakeelse kirjanduse algete areng kui ka rahva keele kultiveerimine kirjakeelena, olgugi eri murrakute näol, said kindlama aluse. See areng kuulub küll XVII sajandi keskele ja eriti teisele poolele, ometi oli alus sellele pandud meie maa vallutamise ajal Rootsile.

Seda kahe rahva sügavat kokkupuutumist ajaloolisel eluteel peab tugevasti silmas pidama mõlema rahva uurimistöö. Sellega on juba üsna oluline algus tehtud. Mainimisväärtseist soome uurijaist XVI sajandi teise poole sõja-ajaloo kohta on Werner Tawaststjerna, kes oma suures töös „Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota“ terves ulatuses käsitleb Rootsi-Soome võitlust Venega XVI sajandi teisel poolel Soomes, Käkisalmi läänis, Ingeris, Eesti- ja Liivimaal. Rootsi-Soome ja Vene vaheline võitlus pakub soome ja eesti uurijatele sel perioodil ja ka hiljemini uurimiseks veel palju probleeme, mille avastamisel ja lahendamisel on võrratu suur tähtsus mõlema maa mineviku valgustamiseks.

Hendrik Sepp.

SOOME KIRJANDUS EESTIS.

1. Alged.

Teatava üldistusega võiksime nimetada soome luule tundmist Eestis sama vanaks, kui on eesti ja soome rahvas. Sest soome-eesti ühisajani ulatuvad tagasi vähemalt meie rahvaleelu tähtsamad stiilivõtted, nagu arvatakse, ka mitmed ühised sangarinimed ja motiividki (näit. Kuldneiu tegemine). Ja hiljemini on Ingeri kaudu (osalt ehk ka otse üle Lahe) jätkunud seda vahetust läbi aastasadade. Vastav folkloristidepoolne „bibliograafia“ nimetaks koguka arvu soomepäraseid laule, millest mõnd harrastatud Eestis üsna laialt („Ori taevas“, „Mareta laps“, „Soome härg“ j. t.).

Kui aga otsime sinseid soome kirjaluule jälgi, osutub nii hästi kui tühjaks kogu aeg enne 19. sajandit. Uued vallutajad mõjustasid soome hõimude lõhastumist kõige rohkem just sellega, et nad neist ühe sidusid Rootsiga, teise Saksaga. Isegi orjastus sellisena oli ju aina negatiivne, selle toodud eraldus enam-vähem ainult väline ja uue vabanemisega iseendast kaduda võiv — sajandeid kestnud erinev kultuuriline kasvatus aga moonutas teissuguseks kogu vaimu, kogu praeguseni püsiva teadmis- ja hindamisstruktuuri. Ühine „Rootsi aeg“ alustas küll teatava uue lähene-mise, vähemalt väliselt, tõi Eestisse pikemaks ajaks soome sõjaväelasi, poolsoomelisi ülemaid ja haritlasi, nii vaimulikke, üliõpilasi Tartu „Academia Gustaviana'sse“ j. t., isegi arvatavasti meie esimese folkloristi Joh. Forselius'e, kelle poeg on ühtlasi meie tähtsam haridustegelane. Kuid ligemaks kirjanduslikuks kontaktiks oli sellest nähtavasti ometi vähe, juba selle ala üsna algelise viljeluse enda tõttu. Ainult meie kirikukirjanduse keele kujunduses näib paiguti soome eeskju jälgitud olevat (n. n. „Turu käsikiri“).

Tähendusrikkam järgnevale estofiilsuse ärkamisele oli soome ja eesti suguluse teoreetiline esiletõstmine „õpetatud

aja“ teadlejate poolt. Juslenius näit. kasustab juba mõlemaid keeli koos oma hüpoteesis soome keelest kui ühest Baabeli sündinud algkeelest. Noorem Olaus Rudbeck arvab niihästi soomlased kui ka eestlased ja laplased põlvnenud olevat erilistest iisraeli suguharudest. Liivimaalt pärit olev Lundi professor Arvid Moller avaldab a. 1756 uurimuse oma isamaast ja eesti ning soome rahvuse ühisest algupärasest (Kort Beskrifning öfver Est- och Livland etc.). Otsemalt või kaudsemalt mõjustab selline tutvustus juba 18. sajandi lõpu baltigi literaate. Estofiilsuse tõeline algataja G a r l i e b M e r k e l alustab eesti muinsuse ihalemist ja ülistamist, k a s u s t a d e s kogu aeg ka soomlaste ajaloost tuntud seiku.¹⁾ Neid on tal teada juba terve hulk ja eriti nendele toetudes väidab ta, et just soomesoolased on olnud muistne põhjamaade kultuurrahvas, germaanid nende kõrval aga ainult julmad barbarid. Kuigi Rudbecki teooriasse juba ironiliselt suhtudes jätkab Merkel siis ka ise umbes samasugust esivanemate idealiseerimist. Tema teos on esimene, mis nii pikalt Läänemeremaade publikule tutvustab ka soome muinasluulet (m. s. tuues pildi „Wainamöise“ laulmisest), ja mis nii mitmes suhtes on äratava ja allikana kogu järgneva sajandi Kungla-kultusele.

Ent alles „meie esimene luuletaja“ on ühtlasi ka meie esimene Soome kirjanduse tõlkija: K. J. P e t e r s o n oma tuntud „Soome mütoloožiaga“ a. 1821. Kuigi Ganander'i algupärane on rootsikeelne ja tõlgegi mitte eesti-, vaid saksa-keelne, saab sest ometi üks meie rahvuskirjanduse algatus-teoseist. Ja seda mitte üksi lisatud eesti andmete, vaid just samuti kasustatavate soome omade tõttu: Soome-eesti muinsuse oletatud ühtlus laseb siit ammutada nii harrastust kui ka üksikkujusid ja motive meie muinsusromantika peateosteisse — Faehlmann'i müütidesse, Kreutzwald'i „Kalevi-poega“ j. m.

Alles selle tutvustuse läbi on nagu laiemad ja ajaloolisemad juured saadud meie rahvusisenduse-tundele ja individuaalse rahvuskultuuri ehituspüüdeile. Nagu sama-aegsed soome ajakirjad ja rahvusteaduste harrastus Rosenplänter'i j. t. esto-fiilide tööle, nii oli see muinasluule ka meie kirjandusele vähemalt ühekski v ä l i s -abiks ja eeskujuks, peale kõikevalitseva saksa oma. Juba siit peale saab soome n. ö. teiseks kultuurideoloogiliseks välismagnetiks, mis aitab nõrgendada oma vastaspoolt ja nii kergendab omatahtlise liikumise tekkimist.

¹⁾ Vrd. näit. Lieflands Vorzeit, II rmt., ptk. 3.

Suuremaks ning laiemaks kasvab see soome kirjanduse „moraalne toetus“ muidugi alles „Kalevala“ ilmumise ja menu tõttu. Isegi kui sellel ei oleks olnud tuntud tagajärgi meie endi müütide ja eepose loomisele kihutuseks, oleksid soomlaste (nüüd mõne meelest juba „suurte sugulaste“) teened olnud küllalt tähtsad, aidates levitada seda eestlastegi kultuuririkõlvulisuse ja eesti rahvuskirjanduse vajaduse teadvust, mis oli tol ajal kõige tähtsam. Võrreldagu näit., kuidas seda arvestab ja kuidas vastavalt ka soomlaste võimeid püüab maha teha ülemõpetaja Ed. Meyer oma eestlusevastases poleemikas Ahrensiga j. t. ¹⁾

Selle ideoloogilise ja eeposeteoreetilise mõju kõrval pole „Kalevala“ sisuline ja stiililine mõju „Kalevipojasse“ mitte just suur. Jättes selle detailsema vaatluse muidugi eriuurimusse, mainime ainult, et otselaenudeks võib pidada üsna väheseid üksikkohti, kuna suurem hulk esmalt silmapaistvaid sarnasusi ²⁾ põlvneb kas rahvaluulest või läheb tagasi Gandner'ile (nii osalt soome sepapoja tapp).

„Vana Kalevala“ on praeguste andmete järgi ka esimene soomekeelne teos, mida on eestistatud. Üheskoos ta saksa-keelse sisureferaadiga soomlase H. J. Holmberg'i poolt ilmub sealt ka natuke teksti kohe meie muinsusromantika uue aja-järgu alul, Õpet. E. Seltsi Toimetiste esimeses vihus a. 1840, ja tõlkijaks on cand. N. Mühlberg. Valitud katke on üsna lühike, ainult I laulu värsid 1—60 ja eesti tõlge saksa oma kõrval on toodud küll vist ainult näitena, kuidas soome suurteos tõepoolest sobib eestigi rahvavormi. Muidugi on eestistus veel väga konarik, kuid arvestades asja raskust tolle aja kohta mitte halb. Mälestagem seda esimest tõlkepääsukest siingi väikese tsitaadiga:

„Minno meel on ihkaw, teggew
 Ja mo ajo ajotelleb;
 Meel mul walmib walmidelle,
 Ehhitelleb ennast laulma.
 Wellikuld, mo weiokenne,
 Kaunis kele kasalinne
 Arwast ühte ühhenemme,
 Arvast saaks me sannalemma,
 Siin neil raugo rajade peal,
 Siin neil põltud Põhja mail.“

1) „Inland“ 1845, vrg. 470 j., 609 j., 709 j., 778.

2) Vrd. M. J. Eiseni artikkel E. Kirj. 1913, lk. 97—114.

Keele iseärasustest torkavad silma eriti rohked fennismid (ajotelleb — sm. ajattelevi; raugo rajade peal — sm. raukoilla rajoilla, j. t.). Juba siin alglab siis kohe ka see hõimu-keelte lähedusel põhjenev segamispäe, mida pärast näeme suurema hulga teistegi soome tõlgete puhul. Aga ega keegi saa salata, et nii ühtlasi algab ka tegelikkusesse viidud vastasmõju meie keele sinnamaalsele germaniseerimisele ja et sellest teadmata või teadlikult toodud „salakaubast“ muutub palju varsti täielikuks omakapitaliks.

On väga iseloomustav tolle aja soomeharrastusele: need Mühlbergi 60 värssi jäidki meie ainsaks „Kalevala“ tutvustuseks — enam kui 40 aastat! Abstraktne, pühapäevlik, romantiliselt tegelikkusevaene oli ju kogu meie eel- ja kõrgärkamisaja hõimlus: jõudu ja julgust andis soome ja ta kultuurisaavutiste olemasolu, mitte nende üksikasjalik tundmine. Kreutzwald kahjuks ei saanud, tahtmisest hoolimata, kogu eluajal mahti asuda soome keele õppimisele. Ei jõudnud selles suurema põhjalikkuseni ka meie hõimuromantika heledam algataja Koidula. Mis kõnelda siis veel sellise raskekeelse suurteose kui „Kalevala“ (või „Kanteletar'i“) mõistmisest ja kohasest eestistusest! Eriti ajal, kus polnud minimaalsetki ostjaspublikut temale ega veel omalegi „Kalevipojale“.

Muud tõlgitavat aga tol ajal Soomest veel palju ei leidunud. Sealne suurnimi Runeberg, kelle (ja Topeliuse) varju alla hakkas pikkamisi siginema ka soomekeelset rahvusromantilist kirjandust, oli ju kõik oma tööd kirjutanud rootsi keeles, mille mõistjaid polnud eesti haritlaste keskel kaua aega ühtegi. Ainult saksa tõlgete kaudu näikse talt mõned killud siinsesse teadvusse jõudnud (nii näit. ilmub J. v. d. Smissen'i tõlkes juba 1847. a. „Inlandis“ vrg. 626 kolm laulu: „Das Dienstmädchen“, „Des Seemanns Mädchen“, „Das Begegnen“). Nähtavasti mõne sellise saksa tõlke kaudu on siis sündinud ka Kreutzwald'i „Viru lauliku lauludesse“ „Leinaja tütarlaps“ (Runebergi „Lipnik Ståli laulude“ „Torpflickan“).

Meie varem õpetlik-sentimentaalne rahvakirjandus näikse olevat soome tõlkeist pea üsna puhas. Ainsa erandina ja ühtlasi esimese proosatõlkena võime sealt mainida juba a. 1843 ilmunud anonüümset jutukest „Kahhest Some-ma wabbandikkudest“, mille on eestistanud C. J. Masing. S ä ä r a s e i d ja vähe paremaid asju oleks muidugi Soomest leitud ka teisi — peapuudus oli, nagu öeldud, keeleoskajaist, kuna saksa külajutte võis iga köster või koolmeister ümber taguda.

Ka ärkamisaja kõrgaeg 1870-ndate aastate ümber laenab soome kirjandusest veel üsna vähe. Nagu kogu tolleaegne hõimlus on see romantiliselt musikaalne enam kui konkreetset sõnaline: J. V. Jannsen'i „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ üldfraasiline tekst läheneb ainult umbes oma meelodialaenajale, Runebergi „Meie maale“. Koidula „Isamaa hiilgava pinnalla paistab“ jälgib ainult peateemalt Y. Koskise „Honkain keskellä“ nähtud kodumajakese ülistust, samuti ta „Mul meeles seisab alati“ on üsna vaba ümberlooming Ahlqvist-Oksase „Savolaste laulust“. Ainult natuke lähema ümbertöötisena liitub neile varsti Mihkel Veske „Kuule, kuidas heali helab“ (E. v. Quanten'i „Kuule, kuinka soitto kaikuu“ järgi). Aga just oma „musikaalsusega“, oma välise ja sisemise aatemeloodia abil ongi need laulud jõudnud selle määratu populaarsuse ning tähtsuseni, mis neil olnud nüüd juba üle poole aastasaja meie rahvustunde ning koduarmastuse väljendajana — ja sisendajana.

2. Järelärkamis- ja reaktsiooni-aeg.

Laename väljast eeskätt seda, mida meil on juba ka endil — vähemalt dispositsionaalselt, eeldustena. Eelärkamisaega toetas soome luule kõige pealt oma olemisega, ärkamisaega oma isamaalise hooga, oma tundega. Alles järelärkamisaeg, 80-ndad ja 90-ndad aastad, teevad oma eelkäijate aated massilisteks, viivad nad Kreutzwaldi, Jannseni ja ta sõprade perekondadest laiemaisse hulkadesse, pühapäevast juba enam argiellu, soovidest tegudeni — kuigi seejuures läheb palju kaotsi esialgsest innust ja eriti luules asendub tunde-ehtsus šablooniga. Ning alles need enam levituse kui süvenduse aastakümned on, mis ka soome kirjandust hakkavad kasutama juba n. ö. massiliselt, üksikute eeskuju-laulukeste asemel üle toovad sealseid kirjandustooteid otseses tõlkes, ja varsti õige rohkelgi määral.

Lähtekohaks on, nagu loomulik, uus ja juba perekam noorte haritlaste põlv. „Kalevipoja“ lugemiseks koondunud eesti üliõpilased, juhatatud keelemehist J. Hurdast ja M. Veskest, laiendavad varsti oma huvi ka „Kalevalale“ (muidugi saksa keeles), Castrén'i „Soome mütoloogiale“, ja mõnel neist näikse „aristokraatsete“ nääklemis- ja vehklemisõpingute kõrval leiduvat aega juba soome keelegi harjutuseks. ¹⁾ Aktiivsema hõimuharrastuse ja uue tõlkimisjärgu algatajaks näib olnud 25-aastane Paul Undritz, Väandra kooliõpe-

1) J. Kõpp, E. Üliõpil. Seltsi ajalugu I, Tartu 1925, lk. 28 jj.

tajakohalt Tartu siirdunud edasiõppija ning koolikirjanik. 1879. a. sügisel peab ta oma koondises kihutuskõne ligema läbikäimise algatuseks soome üliõpilastega — ja see ei jää tagajärjeta. Mag. Borenus'e vahetalitusel saadakse varsti kogumik soome kirjandust ning sõnastikke ja süvenenum tutvumistöö võib alata. Isiklik kontakt, eriti aga 1881. a. küllasõit Soome Kirjanduse Seltsi juubelile, lisab vajalist dünaamikat ja teeb mõnestki noorest aktiivse hõimutegelase ja tõlkija kogu eluajaks¹⁾.

Esimesena ilmuvad a. 1881 Kaarlo Suomalaise „Novellad ehk uudisjutud“ sama Paul Undritzi tõlkes. See on meie esimene ilukirjandusliku väärtusega tõlgeraamat Soomest ja oma savolise huumoriga romantilisest kerglusest hoolimata meie tollaegse kirjandusturu üks paremaid. Oma laadilt valmistab ta teed meie oma kergeile väikekodanlike juttudele (E. Wilde, Juhan Liiv j. t.).

Kõige aktiivsemaiks eestistajaiks sellest ringist saavad aga Martin Lipp ja M. J. Eisen. Need on, kes püüvad selles esikohal kogu 80-ndate ja osalt 90-ndate aastate jooksul, ühteviisi agarad (kuigi mitte just võimekad) „ümber panema“ nii proosat kui värse ja neid pillutama laiaili iga-sugustesse kalendritesse ja albumitesse, ajalehtedesse ja -kirjadesse. Aga ka iseseisva raamatuna ilmub Lipult päris austamisväärne antoloogia kolmes vihus (Soome uudisjutud I—III, 1882, 83, 85). Toimetaja „lillenupulisele“ aatelisusele vastavalt on selle teose laad küll kaunis imal-magus, eriti sissejuhatuse „paleduslised“ nõretused „eesti vendadele ja õdedele“. Valikuski on esikohal umbes sama-sugune ülipingutatult moralistlik Theodolinde Hansson (5 juttu) oma võidurikaste voorusnäidetega, teisiti öeldult: paruniprouadeks saavate torbatütartedega. Sellele järgneb väikekodanlikum K. Suomalainen (4 juttu) ja kolmandas köites ka juba talupoeglik-realistikum Pietari Päivärinta samuti 4 looga. Tõlke konarust vabandatakse püüdega, seda „soome keele algupäraste lausete pääle rajada“. Tegelikult on see veel kaunis saksik ega sisalda laenatud soomepärasusi mitte palju (siiski näit. „mõrsius-riided“, „uudismaa“ j. t.). Enam võib tõlkijat süüdistada mage-romantilise elemendi suurendamises ja muidugi tol ajal paratamatus ebatäpsuses. Umbes samas laadis on Lipp jätkanud oma tööd hiljemini, peale muu eestistades hulga soome rahvusromantilisi või sentimentaal-moralistlikke luuletisi (Topelius'elt, Runeberg'ilt, Suonio'lt j. t.). Kahjuks ei

¹⁾ M. k. lk. 41 jj.

ole neistki midagi luulena püsima jäänud: eksitav on eriti soomeliste pikemate sõnalõppude tarvitamine kõrvu lühikes-tega muidu nüüdiskeelseis lauludes (hommikulla, sülessa), riimi äärmine puudulikkus, sõnavaliku labasus jne.

Veel produktiivsem on Lipu noorema ametivenna M. J. Eiseni tegevus. 1881. a. Soome-sõidu jaoks toimetatud antoloogias „Eesti luuletused“ on mõned ta endagi hõimuvärsid võrdlemisi loetavad. Ja ta iseseisva raamatukesena ilmunud reisirakendis „T e e k o n d S o o m e m a a l e“ annab oma 25-el leheküljel koos pidumälestustega esimese niigi ti-heda informatsiooni soome kirjandusloost ja rahvuskultuuri-listest saavutistest. Eks aja see eeskuju vaimustatud noor-meest esitama kohe ka vastavat eestluse edendamise prog-rammi: kas polevat tarvis meilgi eestikeelseid gümnaasiume, Tartu ülikooli eesti keele professorit, eesti „sõnumilehti“, mis ilmuks nädalas vähemalt 2 või 3 korda, ja kõige pealt — eestigi keelt ka haritlaste keelena! Milliseks radikaaliks tegi see Soome: tollal sugenevas Eesti Üliõpilaste Seltsiski oli ju kõne- ja protokollikeeleks saksa keel, veel mitu aastat! Oli arusaadav, et sellisele Soomest sõgestatud „mässumeelsele“ teoloogile ei võidud anda kohta kodumaal, vaid kuskil Petro-savodskis või Ingeris.

Karjala ja Muinassoome luulevarade kandmine Eestisse aga sai selle noormehe erialaks. Ühes mitmesuguste muude värsitõlke-harjutustega ilmub temalt a. 1883 esimene eesti-keelne (R. Hertzberg'i järgi tehtud) ümberjutustis soome rahvusiidolist „Väike Kalevala“. Edasi avaldab ta siin-seal üksikuid eepose osi juba ka värsilises (kuigi väga kohma-kas) tõlkes, kuni viimaks jõutakse kirjastada kogu värsiline „Kalevala“ (I pool E. Kirjam. Seltsi poolt a. 1891, II E. Üliõpilaste Seltsi abil 1898) ¹⁾. Niisama on tolle aja kohta esileküündivad Eiseni artiklid ja eriraamatukesed Soome kir-janduse ja kultuuri „tähtsaist meestest“ (nii Runeberg'ist, Snellman'ist ja Lönnrot'ist).

90-n d a i l a a s t a i l muutub eestistamine soomest (nagu muistki keelist) juba hulgaliseks, ületades kõige eelmise tõl-kevara kogusumma. Valitumat isamaalis-eetilist materjali ja luuletisi püüavad pakkuda „Eesti Üliõpilaste Seltsi Albu-mid“ V. Reiman'i toimetusel. Tavalist jututäidet vajavad aga juba ärilise sihiga ajalehed ning -kirjad; elatakse ju õieti jutu- (ning nääklemise-) ajakirjanduse hooajal. Sigi-

¹⁾ Pikemalt vt. A. Anni, Kalevala eesti keeles, E. Kirj. 1922, lk. 113—126. M. J. Eisen, Kuinka aloin harrastaa Kalevalaa, Val-voja, 1908, Kalevalavihko, lk. 224—230.

vad mitmed pool-elukutselised literaadid-ajakirjanikud spetsiaalselt soome orientatsiooniga: nii Heinrich Prants ja tema Soomes õppinud abikaasa Anna (avaldanud rohkesti tõlkeid „Anni“ varjunime all), Jak. Ploompuu, Jüri Tilk, M. Juurik j. t., enamasti kõik ka Soomega isiklikus kontaktis olnud või olevad.

Edasi eestistatakse peaasjalikult romantilis-aatelisi jutte küla- ja väikekodanlisest miljööst: Th. Hahnsso'nilt veel hulk lisa, samuti aatelis-rahvavalgustuslikult K. J. Gummers'elt („Ülemad ja alamad“), Suomalaiselt, Päivärinnalt, Suoniolt j. t. Muidugi esineb ka üks selle rahvaromantilise suuna peamõjustaja, Z. Topelius, kuigi mitte oma kuulsate ajalooliste romaanidega (mida peeti ehk liiga pikaks ja vähepõnevaks), vaid sentimentaalsemate lastejuttudega (Lipu toimet. „Laste Sõber“ I—II „Refanut ja mõnda muud“). Kõik see tundub järgnevat ajajärkude mõõdupuule kauniski tühine. Aga peame arvestama, et tol raskel ajajärgul oligi nähtavasti suurem tarve ideaal maailma järgi — mitte ainult seal ilutsemiseks, vaid ka usu ja tahte kosutuseks. Ja olid needki soome laenud (näit. tüsedalt talupoeglik Päivärinta) meie elule lähemad kui sama magedad saksa moraalijutud, lõpmatud vereromaanid või mõned meie endigi tollaegsed ilmetud moe-autorid (näit. Chr. Kannike).

Ent juba saadakse Soomest ka tulevikku viitavaid, realismi suunduvaid laene. A. 1892 ilmub esimene detailse nägemusega looduspilt noorsoomaselt Juhani Aholt („Kurb jutt jänese pojast“) ja sajandi lõppaastail ning uue alul on viimane tõusnud meil juba kõige enam tõlgitavaks hõimlaseks. Uut suunda toetavad ka mõned jutud Santeri Alkio'lt, Kauppi-Heikki'lt, Väinö Kataja'lt, Teuvo Pakkala'lt, Minna Canth'ilt j. t. Kogu sajandil on nii ilmunud üle 350 üksikpala.

Kokku võttes peame siis tunnistama, et eriti 90-ndate aastate lõpu pingutuse tõttu on meie tõlkeimport Soomest 19. sajandil olnud suurem, kui võiks arvata, nähes ainult iseseisvalt ilmunud raamatuid. Naabermaa kergestimõistetavat, nii ideeliselt kui ka miljöölt ja motiividelt lähedast toodangut kasustati (arvestades ta väiksust) õige laialdaselt ja võrdlemisi kiirelt pärast ta ilmumist (hilinemine keskmiselt umbes 10 aastat). See näib enam küll spontaanselt ja juhuseliselt sündinud kui teadlikuma valiku järgi, kuid iseloomustab ju üldse tolle aja kirjanduselu eriti kirjandusliku hariduse ja kriitika puudus (väga palju tõlkeid on toodud koguni ilma autori nimeta). Osalt ka sellega ehk on seletatav, et näit. peale ühe väikese erandi („Öö ja päev“ a. 1884) jäi

eestistamata selle sajandi soome suurima luuletaja Aleksis Kivi kogu toodang. Aga tema peateos oli ju veel üsna varjus Soomeski; sealseile andmeile tugenev K. A. Hermann'i lühike ja naiivne ülevaade soome kirjandusloost „Postimehes“ 1895 teab Kivi ainult kui „näitemängu tegijat“, romaani mainimata. Teiseks leiame tollaegsete tõlgete hulgast üldse vähe kunstiväärtuslikumaid romaane: nähtavasti ei lubanud turg veel välja anda pikemaid teoseid, mis mitte ei tõmmanud oma seiklusepõnevusega. Soomest sobisid eeskätt ühte või kahte ajalehenumbri või ainsasse jõulualbumisse mahutuvad lühemad jutud ja „laastud“. Sellise „aja-kirjandusena“ jäid need lugejaskonnale muidugi väga juhulisteks, kuid vähemalt nende suur hulk kõneleb vastukõlast publiku juures. Ja detailsem uurimus ehk ei jäta näitamata nende mõningaid jälgi meiegi kirjanduse arengus.

Kõige olulisemaks kogu 19. sajandi soome kirjanduse mõjus jääb ometi aatelis-tahtepärane ala, varemalt enam rahvus-romantiline, hiljemini rahvus- ja isiku-eetiline, rahvatuuduse, edasipüüdmise, karskemeelsuse jms. toetus ja sisendus kargejõulisemast Põhjast. See oligi tolle aja tähtsaim ülesanne: jõukogumine järgnevaiks edasimurdudeks.

3. Konstitutsiooni-aeg.

Uue sajandi algkümneid iseloomustab eestilise linnakultuuri edu, üldise ja kirjandusliku hariduse spetsialiseerumine ja siis ka luule esteetilise väärtuse esikohale-asetus. Selles emantsipatsiooniprotsessis näib soomegi mõju olnud õige silmapaistev, vähemalt alguses.

Kodanline „Tartu renessanss“ ja muud suured miljöomuutused kujundasid selle aja noortest uue haritlaspõlve, kelle kultuurijanu oli ühtlasi väga tugev kui ka väga rahvuslik (vähemalt esiajastul) ja seepärast otsis loomulikult välislaene kõige pealt hõimumaalt. Oli Soome ju ainus, kes toetas ta pürgimusi mitte üksi oma kõrgemate luule-eeskujudega, vaid ka ideoloogiliselt ja, veel tähtsam, isiklike kontaktivõimalustega. Juba Oskar Kalda poolt oli näidatud tee Helsingisse — mitte ainult lõbusõiduks, vaid just kõrgemaiks õpinguiks. See meelitab endale noore kirjanikupõlve kõige silmapaistvamad: Suitsu ja Aaviku, Grünthali ja Tuglase. „Soome kaudu Euroopasse“ oleks sobinud hüüdsõnaks vähemalt paaris esimeses „Noor-Eesti“ vaatuses. Kõige pealt seal ju ka tolle „prantsuse daamiga“ esmalt tutvuti.

On imestamisväärne, kuivõrra lähedane oli see suhe Soomega juba Tartu keskkooli-õpilaste „Kiirtel“. Juba nende

esimene vihk a. 1901 algab Aho „Nooruse unistusega“ ja sellele liitub hiljemini hulk teisi tõlkeid, millest mitmed uutelt ja uusi voole esindavalt autoreilt: K. Kramsu, Eino Leino, Y. Veijola, L. Onerva. Teise ande 29-st palast ühendavad Soomega tervelt 9, kolmanda ande ilukirjanduse ja artiklite osa 23-st palast 6. Neist on mõned saadud juba isiklikult soome kaastöölislalt ja juba esimest vihkku arvustavad kiitvalt mõned Soomegi ajalehed. „Noor-Eesti“ albumites ja ajakirjas suureneb see isiklik kontakt veel enam, kuigi juba lisandub mõjusid ka mujalt. Eriti ühistöö Aino Kaldaga annab neile väljaandeile vahel peaaegu ühissoomelise ilme. Neljas album toimetati ja trükitigi Soomes. Ja endisest palju paremaid kriitilisi ülevaateid soome kirjandusest ja kultuurielust ilmub juba „Kiirte“ II andest peale.

Sellelt „Noor-Eesti“ kandejõugult on tulnud kandvam ja kunstipärasem osa meie soome tõlkeist. Sajandi alguses on ses suhtes kõige aktiivsem G. Suits, tuues Järnefeldilt „Isamaa“ (tsensori nõudel küll pealkirjaga „Tema arm“) 1903. a., Aholt humoristliku „Helsingisse“ (1904), „Raudtee“ (1906) ja hulga laaste, A. Kaldalt kogu „Mere tagant“ (1905—08), E. Leinolt rea luuletisi (1902—05) ja pilke „Päev Helsingis“ (1912). 1910. a. ümber näib olevat tõlkijana esikohal Joh. Aavik, eestistades (osalst ühes V. Grünthaliga) Aho väikekunsti paremiku („Laastud“ I — 1907, II — 1911), varsti ka ta esimese pikema impressionistlik-prantsusliku novelli „Üksi“ (1912), ja Aino Kalda kultuuriloolise „Ants Raudjala“ (1907). Sajandi teisel kümnel liitub Fr. Tuglas, valides impressionistlikumaid asju A. Kaldalt („Lahkuvate laevade linn“ 1913), Aholt ja Volter Kilpilt (kogus „Valitud leheküljed I“, 1912). Tema tegevus sel alal muutub aga produktiivseks eriti iseseisvuse ajal.

Teistest tõlkijatest mainitagu Jakob Ploompuu — M. Canth'i „Murdvargus“ (1901), Linnankoski „Põgenejad“ (1909), B. Linde — E. Leino „Ühepäeva liblikad“ (1908), A. Johanson — Linnankoski „Laul tulipunasest lillest“ (1906), Ed. Virgo — Onerva „Murdjooned (1911), Kianto „Punane joon“ (1910), V. Kataja „Kroonutorpar“ (1912).

Tõlkijatega üheskoos on nii mainitud ka tähtsamad selle ajajärgu töötulemused. Võrreldes seda eelmisega võime märkida tunduvalt edu eriti tõlgitava kunstipärasuses. Ja see johtub peale soome kirjanduse enda tõusu ilmselt ka tema paremast tundmisest, paremast valikust ja maitsekamast ülekandest võtjal poolel. Nähtavasti takistavad veelgi ainelised

tingimused, sundides ka nüüd tõlkimata jätma näit. Kivi ja Aho suuremad romaanid. Ainult 1910—12 ümber kirjastatakse soomest juba rohkem ka iseseisvaid raamatuid; siis langeb nende arv jälle, juba maailmasõja sunnil.

Ent nähtavasti vastab see teatav katkendlikkus ja väikese volüümi harrastus ka tolle rahutu õppimis- ja otsimisaja üldisele vaimule. On ju iseloomustav, et pea kõik soome laenuid on hinnatud nende esteetilise (s. o. muidugi ka rahvus-esteeetilise) väärtuse pärast—ainult ajaviiteromaane pole sealt saadud ühtegi. Üksnes paar asja näikse osutunud ka minekukaubaks ja võinud ilmuda mitmekordselt: nii Linnankoski uusromantilis-erootiliselt kõditav „Laul tulipunasest lillest“ (1906, 1912) ja M. Canth'i rahvanäidendina väga menukas „Murdvargus“ (1901, 1903, 1912).

Mõjustusest eesti kirjandusele? Mainigem vähemalt, et Aho meeleolutsevate laastude tõlked juba sajandi vahetusel teed valmistasid uuendatud impressionistlikule loodusnägemusele, et sama Aho pehmekeoline kodukäsitlus näikse viljastanud vähemalt Mändmetsa jutte, et G. Suitsu enda tunnistust mööda „Elu tule“ ajajärgu uusromantilist võitluspaatost (ja ehk ka armuhelistust) on innukalt õpitud Eino Leinolt, et Ridala muinaspoemid ammutavad ka soome rahvaluulest, et Tuglase varasemais töis näikse leiduvat Ahopoolseid jälgi. Eriti aga on ka kirjanduslooliselt tähtis Joh. Aaviku ja kogu selle ajajärgu poolt soome abiga viljeldud keelelooming, mida tahes-tahtmata kasustab kõigi järgnevategi põlvede sõnakunst. Soome tõlked (iseloomulik küllalt: tolleaegsete kirjanikkude tõlketegevuses pea ainuvalitsevad) omalt poolt sundisid uuendustele, eriti kergeile uuenduslaenudele Soomest, ja aitasid neid viia üldsusse. Teostunud areng on olnud nii suur, et samad tõlked on aastat 15—20 hiljemini tulnud põhjalikult ümber teha.

4. Iseseisvuse-aeg.

Elmise sajandi lõpp oli jõukogumise, uue algkümned hariduseomandamise, maitse ja väljendusvahendi peenenduse ajad. Alles iseseisvuse-aeg oma ainelistel võimalustega lubas asuda ka suuremaile kultuuri-teostustele. Ja selleks on olnud soomegi kirjanduse kui sellise, kui varanduse omandamine, mitte ainult üksikute väikeasjade ja mõjustuste, vaid kõigi, ka suuremate väärtuste ületoomine. Vähemalt ses suhtes on Eesti vabariigi esimene aastakümme jõudnud teostada oma programmi, täites suurema jao minevikku jäetud tühikuid.

Eino Leino külaskäik 1921. a. kevadel oli esimene laialt kätalalised ühendusakt vabade rahvuskirjanduste vahel. Laialt kätalalised haritlaskihile oli seda olnud juba suur Ühissoome koolikongress aasta varemalt Helsingis. Ühisel kultuurivarad, ühisel tulevikuhooled selguvad siit peale ikka enamaile, v a s t a s t i k u n e huvitatus, ainult Soomega võimalik, meelitat sinna kontakti seniseid kahtlejaidki, seniseid vene orientatsiooniga „kosmopoliite“ ja üksiseismistundest kannatavaid masse. Kõnelemata vabadusenoorse entusiastlikust usust: et on võimalik ühendada o m a k s rahvusvaranduseks kõik hõimugi väärtused, neid „tunda ja tunda omana“. ¹⁾

See kõik annab hoogu ja loob soodsaid võimalusi ka kirjastamiseks. Uuesti organiseeritud Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus seab soome täht-aurorite väljaandmise esimesse järjekorda peale omade klassikute. Sedagi võetakse juba kui suurel määral rahvuslikku ülesannet ja sellisena viiakse soome kirjandusega tutvumise nõue (Kivi, Aho, Leino) ka keskkooli õppekavasse. Kirjastamises taotellakse juba teatavat süstemaatilist, arvestades mitte üksi teose aktuaalset, vaid ka ta kirjandusloolist tähendust.

Esimene iseseisvuse-aegne soome eriraamat näikse olevat Leino „Ühepäeva liblikad“ uues trükkis (1920). Sellele järgneb „Kalevala“ II poole uus trükk (1921), A. Kalda esseekogu „Noor-Eesti“ (1921) ja „Võõras veri“ (1922), Santeri Ivalo minevikuromaan „Juho Vesainen“ (1922), Eino Leino „Helkalaulude“ esimesest andest isegi kaks värseestistist (1922), edasi Sillañpää „Vaga viletsus“ ja J. Krohni „Kuu jutustused“ (1923). Kuni lõpuks a. 1924 saabuvad ka kauaoodatud Kivi suurteos F. Tuglase tõlkes („Seitse venda“), Aho esimene pikem romaan („Õpetaja proua“) ja esimene korralik soome kirjandusloo ülevaade prof. V. Tarkiaiselt (rmts. A. Anni „Soome maa, rahvas ja kultuur“).

Veel elavam on tõlketegevus kümnendi teisel poolel, samuti eriti E. K. Seltsi ja „Noor-Eesti“ kirjastuse abil. Mõne aastaga on turul kogu mainimisväärsem Aho toodang: „Laastudest“ osa isegi kahes uues tõlkes (Joh. Aavikult ja K. Vanikult), „Vaikne meri“, „Õpetaja tütar“, „Panu“, „Juha“, „Raudtee“ uues trükkis, „Keegi laadaline“, „Kas mäletad?“ (1930). Puudub veel ainult kultuurilooliselt huvitav „Kevad ja tagatalv“, mille ilmumisest on olnud vaid kuuldu.

Tõlgitud raamatute arvu poolest järgneb Aho, osaks saanud soosingu poolest aga veel ületabki teda A i n o K a l -

1) Vt. näit. mitmed artiklid Üliõpilaslehes a. 1922 ja 23.

la s, kelle proosatoodang (juurde arvatud 1930. a. ilmunud „Katinka Rabe“) on nüüd eestistatud juba nii hästi kui täielikult, kelle varasemad tööd ilmuvad teises trükis „Teoste koguna“ ja kelle uusikud tõlgitakse enamasti kohe. Põhjustest on muidugi esikohal neis käsitletud eestipärased ained, vahest ka meie maitsele vastavam ja värvikam stiil.

Linnankoskiltki on ilmunud juba kõik nimetamisväärne, neist „Laul“ ja „Pagulased“ uutest trükkides. A. Järnefeldi uuemaist töist lisanduvad „Minu Marta“ ja „Hulgus“, a. 1930 ka „Elu meri“, kuna „Greeta ja tema Issand“ kuulukse praegu ootavat käsikirjas. J. Lehtoselt ilmuvad üksteise järgi ta ülinalismi peaesindajad „Putkinotko“ ja „Sakris Kukkelman“, kahjuks küll õige äbarikus tõlkes. Oma väärtusele vastavat esindust pole kahjuks leidnud Maria Jotuni, kuid vähemalt ta „Argielu“ on äsja turule jõudnud Tuglase ülekandel. Ning juba on „Noor-Eesti“ (ja temaga seotud „Tapperi“) kirjastus katseid teinud anda n. ö. „jooksvaid tõlkeid“ soome uusikuist peatselt pärast nende ilmumist (nii Larin Kyösti „Kroonu tüürimees“) ja nimelt ka noorilt autoreilt: nii E. Vuorela „Risti üle kahe suusatee“, P. Haanpää „Lugu kolmest põikpääst“ ning „Kasarmus ja õppeväljal“ (1930), H. Toppila „Päikesetõusu maale“, isegi V. Helase ainult ainelise huviga „Karmid tähed“. K. ü. „Loodus“ on seda kogu omalt poolt täiendanud kõige moodsama nooruri M. Valtari „Suure illusiooniga“ ja H. Valtose vestetega „Ära hõiska enne õhtut“ ja „Noore naisõpetaja abiventil“ (1930).

Selline uudiste-jälgimise printsiip ise peaks olema muidugi pooldatav, eriti pärast seda, kui n. ö. klassiline kirjandus juba on eestistatud, aga senine valik ei näi meie nõudlikumale publikule just palju meeldivat. Nähtavasti nende, eriti Helase teose väljaandmine ongi avalikkusesse toonud juba järske protestihääli „soome ja ungari 10. järgu“ teoste tõlkimise vastu.¹⁾ Ja praegu võib kaunis laialdaselt kuulda arvamist, et soomest tõlkimisel on meil jõutud teatava „dumpingini“. Kuid seda võib öelda ka teiste maade tõlgete ja üldse kogu meie kirjandusturu kohta. See sunnib hoolsamale valikule kõigi teoste suhtes, ei tohiks aga jätta ukse taha

¹⁾ M. Jürna ja J. Mägiste poleemika — Kirjand. Orbiit 1930, nr. 2 ja 5. M. Laarman, „Örörahas“ — Olion 1930, nr. 7. A. Anni „Hõimuasjanduse ilmade ülevaade ja kirjanduslik kaubavahetus“, Üliõpilasleht 1930, nr. 9. H. Visnapuu, Eesti raamat Soome! Raamatu Teataja nr. 2—4, 1930. Vrd. ka E. Murd [A. Palm] „A. H. Tammisaare... ja eesti kirjanduse soomendamisküsimus“. Lgm 1929 nr. 10.

soome siiski veel olevaid ja edaspidi produtseeritavaid väärtkaupu. Nagu senini, peame ka edaspidi andma oma „rahvuslikes kaitsetollides“ hõimukirjandusele teatavaid soodustusi: mis puudu jääb üldinimlikes kunstiväärtustes, korvab mõnevõrra n. ö. „kohalik“ väärtus (nagu omaski kirjanduses), miljöölähedus, probleemi- ning psüühisarnasus, ja õieti ka rahvuslik huvi vennaskirjanduse kui sellise edendamise vastu.

Tuleviku ülesandeks jääb eriti täiendada meie tutvust soome värsiluulega. Peale juba vananenud tõlkes „Kalevala“, lühikeste „Helkalaulude“ ja äsjailmunud „Kanteletari“. I osa on meil sellest avaldatud senini ju ainult üksikuid laule. Iseseisvuse-aeg on püüdnud osalt tasuda oma tunnustusvõlga ainult soome suurimaile, Eino Leinole ja V. A. Koskenniemi, on vähe katsetanud Runebergi „Lipnik Ståli lugudega“, haruldi tutvustanud kõige nooremaid ja aktuaalsemaid. Aga needki vähesed asjad on pillatud laiali mööda ajakirjandust. Seda seisukorda natukenegi parandada, vähemalt teatava illustreeritud ülevaate värsitoodangust kui ka proosastiili arengust loodab anda praegu pooleliolev ja 3—4 köiteliseks kavatsatud „Soome antoloogia“.

Iseseisvuse-ajal on mitmekordseks paisunud ka kriitiline tutvustuskirjandus. Kuigi ajalehed on meil nii kirjandusevõõrad, eriti tõlgete vastu, on arvustatud pea kõiki tähtsamaid soome tõlkeid vähemalt „Eesti Kirjanduses“ (neis avaldatud hinnangud tohiks olla huvitavad soomegi kirjandusloole). Ja sealsamas ning „Loomingus“ on viiel viimasel aastal püütud anda ka jooksvat, kroonikalist ülevaadet iga-aastastest uudistest Soomes niihästi ilu- kui muu huvitavama kirjanduse alal. On püütud teostada põhimõtet, et meile on kasulik tunda mitte üksi Soomes leiduvat otse-eeskujulist, vaid ka tema kultuurielu sellisena, teataval määral nagu eestigi oma. On usutud, et hõlpsa kaasaelamise ja alatise võrdluse võimaldajana eriti tema aitab laiendada meie endi kitsast kodu ja selle väheseid kogemusi.

Juba on hakatud enam omandama ka soome essee- ja rahvalik-teaduslikku kirjandust (näit. J. V. Lehtose „Viktor Hugo“) ja kavatsusel on sealt eestistada veel mõnigi teos (Anttila „Sissejuhatus uusaja kirjanduse peavooludesse“ j. t.). Väikese ja meile lähedase rahva seisukohalt tehtud ülevaated muust maailmast on meilegi palju kohasemad kui otselaenu mõnelt suurrahvalt — miks ei peaks me kasutama ökonoomiliselt neid, et mitte kõike ise ümber kohandada?

Silmapaistva osa, enam kui veerandi iseseisvuse-ajal tõlgitud soome raamatuid moodustab lastekirjandus,

eriti Topeliuse abil. Ja õige rohkesti näiteid on soome kirjandusest teed leidnud meie uutesse koolilugemikesse (Nurmik, Raud, Tamman), kus nad enne (Jakobson, Kampmann) pea üldse puudusid. Ka see pole sündinud muidugi ainult mingi abstraktse hõimuharrastuse ajal, vaid lihtsalt tegelikust vajadusest; lapsele ligipääsevat miljöö lähedust ja kodust vaimu võimaldab ju väliskirjandusest kõige rohkem soome ja siis teiste naabermaade luule, mitte näit. industriaalse inglise või saksa oma. Ja lõpuks — on ju selge, et juba rahvusliku julgeoleku kindlustuseks peame meie võimalikult laia des kihtides lapsepõlvest alates tööpoolest kasvatama ka seda hõimuühistunnet, mis suurendab meie rahvuslikku eneseku ja jõudu. — Kokku on 20. sajandil ilmunud umbes 850 pala, neist üle 100 eriraamatu, kõnelemata mitte-ilukirjandusest (näit. Lindequist'i „Üleüldine ajalugu“ j. t.).

Mis puutub soome kirjanduse viimaseaegsesse mõju s t u s s e, võiksime ehk seda näha teatavas kaasabis meie kirjanduse püüdeile uue eluläheduse ja olupärase realismi poole. Leeneb iseloomustav väike nähtus, et just meie romantikuist kõige fantastilisem, August Gailiti, oma Nipernaadis se on otsinud tõelisemat verd „Seitsmest vennast“ ja Linnan koski Olavist. Meie omast turust õige erinevaiks uudiseiks olid omal ajal (enam kui nüüd) ka Sillanpää „Vaga viletus“ ja Lehtose „Putkinotko“; esimesest näikse jäänud elemente Kivika „Jaanipäeva“, teisest vähemalt M. Raua „Videvikust varavalgeni“ ja Gailiti töisse. Suuremat otsekohest laenamist takistab muidugi juba nüüdisaegne originaalsuse nõue. Enam näib soome realism (üheskoos teiste ja muidugi veel tugevamate teguritega) aidanud ümber orienteerida meie kirjandusmiljööd kaudselt. Ja viimasel ajal on vähemalt soovitatud (nii näit. G. Suitsu poolt) eeskujuks ka soome noorluuletajate (U. Kailase j. t.) puhtusetahet ja uusidealismi, kui vastukaalu meil juba igavustunud „lihatsemistele“.

*

Oleme endale lubatud ahtas ruumis püüdnud anda linnu- lennulise, pea ainult välisega piirduva ülevaate meie hõimu- maistest kirjanduslaenudest. Pole olnud võimalik vähegi lähemalt jälgida või tsitaatidega pildistada nende aluseks olevat üldsuhetumist soome kirjandusse, ei ka üksiktõlgete vastuvõtet kriitika poolt. Pole võinud olla püüetki uurida nende eestististe põhjal meie stiili ja keele arengut (nagu näit. Gundolf'i tuntud teos Shakespeare'i saksastiste puhul), nende osa soome laensõnade levitamises v. m. s. Soome kirjanduse

Tabel soome keelest tõlgitud eriraamatuid.

Summas arvestamata on jäetud sama teose teised tõlked ja trükiid (klambreis).

	1843	1901	1919 kuni 1929		Kokku
	kuni 1900	kuni 1918	uusi	teisi trükke	
Kalevalast (osi)	4	(1)	(1)	2	4
A. Kivi	1	1	1	—	3
J. Aho	—	6	8	1	14
M. Canth	—	3(2)	—	—	3
A. Järnefelt	—	2	1	1	3
E. Leino	—	3	3(1)	2	6
J. Linnankoski	—	4(1)	1	2	5
A. Kallas (ilukirjandus) . . .	—	5	4	2	9
Muu ilukirjandus	10	9	20	—	42
Vaimulik ja õpetlik kirjandus	9	—	5	—	14
Lastekirjandus	2	5	28	1	35
Esseekirjandus	—	2	3(1)	1	5
Kokku	26	40	74	12	140

kogu tähendust meie arengule võib ära määrata alles üheskoos meie üldkultuuri välissuhete selgitusega. Ja soome tõlgete arvuline seisukoht ning tähendus selgub alles siis, kui on vastavad ülevaated ka kõigist muupärastest eestistitest. (Kuigi neid näit. 1900. a. ümber oli Soomest juba õige rohkesti, näib samal ajal isegi vene romaanitõlkeid olnud enam, kõnelemata saksa omist.)

Mida aga juba siinse, eeskätt ainult täpse bibliograafia sissejuhatuseks olla tahtva ülevaatega oleme püüdnud näidata, see on tõsiasi, et soome kirjandus on meie olnud ainulaadse tähtsusega just rahvus-kultuuriliselt. Vastukaaluna ainuvalitseva saksa (hiljemini ka vene j. t.) mõjude assimilatsioonile on ta aidanud leida meid endid, äratanud ja ülal hoidnud usku sellegi rahvuse kui kultuur-isendi võimeisse ja ta iseseisva arengu vajadusse. Nagu poliitiliselt vene vastuvaen, nii on kultuurilisest välismõjudest eriti soome oma kaasa aidanud, et me pole jäänud mingiks ilmetuks saksa provintsiks, vaid oleme raskemalgi aegadel jõudnud päästa end isendlikule loominguelule. Muidugi ei vähenda see meie endi jõupingutuse väärtust ja, nagu öeldud, iga laengi eeldab dispositsioone juba laenajas endas.

Meie saja-aastases rahvuslikus uuestisünni ajaloos „esimesest rahvuslasest“ K. J. Petersonist kuni riikliku iseseisvuseni on soome kirjandus soodustanud igal ajajärgul just eriti selle aja tähtsaimat arenemistendentsi: eel-ärkamisajal meie arenemiskõlvulisuse ideed, ärkamisajal massilis-musikaalset rahvustunnet ja tõusutahet, reaktsiooniajal rahva-truudust ja moraalselt uuenemist, konstitutsioonijal rahvus-kultuuri tõstmist euroopalisele tasemele. See ideoloogiline põhidünaamika on vahest tähtsaim soomest toetatud tegur meie kirjanduseloos, mille kõrval otsesed tõlgelaenud või mõ-justused ei tarvitsegi suured olla. Kultuuriline „tehnik“ selle sõna kõige laiemas mõttes, ka esteetiline tehnika on ju ikka enam-vähem rahvusvaheline ja laenatud, eriti seda spet-sialiseerivalt suurmailt, meie isendlikku vaimu ja selle aateid on aga väljastpoolt toetanud pea ainult meiega sama-vereline ja sama-t a h t e l i n e hõim.

Riikliku iseseisvuse saavutusega on see soome kirjanduse rahvusideoloogiline tähtsus küll vähenenud. Ei vaja me enam teed „Soomes kaudu Euroopasse“, vaid ootame pigemini, et Soomest sinna reisitakse vahel meiegi kaudu, — oleme ju lähemal. Isegi Skandinaaviaga püüame saavutada järjest suuremat otseühendust. Hindame aina enam Soomegi sõnatooteid ainult nende isiklik-kunstilise väärtuse järgi — „10. järgu“ kaupa ei päästa meil enam ta kõige rahvusli-kumgi tendents. Ja enda-usku sisendavad meile muidugi kõige rohkem juba meie endi senised saavutised.

Aga nüüdki — juba iseseisvuse kindlustus, veel enam kul-tuurilise omakohasuse süvendus kohustab meid ka edaspidi mitte unustama soome kirjandus-maailmast saadavat rahvus-isendlikku kogemust ja jõudu. Hüüdsõna „Soomes kaudu en-dasse“ kestab, võrdlust võimaldava hõimu kaudu süvendada endagi dispoitsioonide nägemist ja ergutada nende arendust, — see on tee, mis soodustab tõusu vist küll ikka, niihästi meil kui ka vastavalt Soomes. Ja hoolimata praegusest um-busest ja vägivallatsevaist ebateedest võime sealt loodetavasti veel mõnigi kord saada ka seda üldi n i m l i k k u, karget aatekust, seda kindlat ja kultiveerituna ometi heledatki vaimu, heroilist jõ u d u, mida näib võitlev elu produtseerivat eriti p õ h j a m a i s t e kaljude ja karmi taeva vahel.

Vähemalt aeg-ajalt tarvitseme meiegi seda karastavat põhjatuult, mis (Koskenniemi järgi) „toob rauda me rin-nusse“ ja „ilma tuultest on koduseim meile“.

BIBLIOGRAAFIA SOOME KIRJANDUSEST EESTIS KUNI A. 1929.

Juba umbes 1922. aastal algatati Tartu Soome-Eesti Üliõpilasklubis (hilj. Akad. Hõimuklubi) mõte, valmistada täielik nimestik meile tõlgitud soome kirjandusest. Selle toleaeagne teostus nende ridade kirjutaja ning prl. E. Müller'i poolt pidi ometi jääma õige poolikuks, sest kogu määratu ajakirjandusliku materjali läbivaatamiseks puudusid igasugused võimalused. Et vahepeal väga palju kasvanud ainekust hoolimata see töö nüüd on võidud viia enam-vähem lõpuni, selle eest võlgname tänu eriti Eesti Bibliograafia Asutise tegevusele ja Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogule, mille kataloogi poolesajatuhandle sedelile pole kantud mitte üksi erisraamatud, vaid ka pea kõigi eesti koguteoste (albumite, kalendrite jne.) üksikpalad. Peale nende olgu siin tänuga mainitud Arhiivraamatukogu juhataja hr. R. Antik'u koostatud „Eesti raamatute üldnimestik a. 1918—1923“ ja seda jätkav üldnimestik kuukirjas „Eesti Kirjandus“.

Kahjuks on E. Bibl. Asutisel ometi veel rohkesti ainekst läbi töötamata, nii just suurem hulk 20. sajandi ajalehti. See põhjustas käesoleval alal kauaaegset täiendamistööd ja sundis sellest hoolimata piirduma 20. sajandi ajalehist pea ainult päevalehtede läbivaatamisega, kuna näit. provintsilehtedes leiduva äärmiselt vähese ja väheväärtusliku materjali täieline registreerimine oleks nõudnud praegustes tingimustes juba lihtsalt võimatut ajakulutust. (Täielik nimestik läbivaadatud ajakirjandusest ja muu eeltöö jääb E. Kirj. Seltsi arhiivi.) Kuigi see asjaolu, samuti võimalikud vead kasutatud valismaterjalis jms. ei luba siinset loendit pidada päris täielikuks, tohiks ehk mõneprotsendiline väljajäämine olla vabandatud ja isegi loomulik nii detailseni minevas bibliograafias. Andmete puudulikkus, veel enam aga avaldusruumi piiratus pole lubanud täita ka mõnd muud täieliku bibliograafia nõuet, näit. mitte lisada tõlke nime juurde ta pealkirja algkeeles. Kõik see ühes andmete ligema läbitöötusega jäägu ootama spetsiaalsemat huvi ja paremaid töötingimusi. Siinse töö pea-ülesanne on anda selleks alus võimalikult laia materjalikoguna.

Viimase eesmärgiga on vähemalt 19. sajandi puhul sisse võetud ka tollal alles vähesed andmed mitte-ilukirjanduslikust tõlgestikust. 20. sajandi nimestikus aga oleks nende rohkus muutunud käesolevale tööle juba liiga koormavaks. Pealegi on iseseisvuse-aegsest Soomet puutuvast kirjandusest hr. R. Antikul valmis täielik eribibliograafia. Sama praktiline printsip on põhjustanud siin erandlikult ka soome rootsikeelsete rahvuskirjanikkude Runebergi ja Topeliuse eestististe registreerimise, seda enam, et neist on suurem hulk kindlasti tehtud soome (mõned ehk ka saksa?) tõlgete vahetlusel. (Peale nende näib olevat sealtkaudu saadud paar-kolm pala Tavaststjerna'lt ja J. Ahrenberg'ilt.) Õieti oleks huvitav teada ka kõik teised soome keele kaudu tehtud tõlked muist kirjandustest, kuid nende leidmine on juba mitu korda raskem ja enamasti isegi võimatu. Täitsa välja on jäänud need soome näidendid, mille

tõlked pole ilmunud trükiis, kuigi neid meie lavadel on esitatud, ja vahel õige paljugi (nii A. Kivi „Nõmme kingsepad“, L. Haarla „Patt“ ning „Hanuumani tütar“ j. t.).

Ruumi kokkuhoiuks erinevad mõned lühendid konventsioonist, nii EK pro tavaline E. Kirj. Iseseisvalt ilmunud teosed on trükitud kursoriiviga. — Töö kiiruse tõttu on juhtunud üksikuid ebajärjekindlusi märkimises, mida lahkelt palutakse vabandada.

Lõppeks olgu siin avaldatud tänu prl. L. Vilmre'le ja prl. L. Tamman'ile, kelle käed on teinud vastavate teatmesedelite väljakirjutuse ja suurel määral ka ajalehtede läbiotsimise pika ning vaevarikka töö.

LÜHENDID.

- Agr. — „Agronomia“ kirjastus.
 Alb. — Album.
 Arv. — arvustis.
- Berggr. — E. Berggrün'i kirjastus.
 Busch — August Busch'i kirjastus.
- E — Eesti.
 Eisen, Hel. Emaj. — M. J. Eisen, „Helinad Emajõelt“. Trt. Schnak. 1884.
- EK — „Eesti Kirjandus“.
 EKd — „Eesti Kodu“.
 EKK — Eesti Karskusseltside keskoimkonna kirjastus.
 EKL — Eesti Karskusliidu kirjastus.
 EKS — Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
 EMisjS — Eesti Misjoni Seltsi kirjastus.
 EPost. — „Eesti Postimees“.
 EPostOK — „Eesti Postimehe“ õhtused kõned.
 EPvl. — „Eesti Päevaleht“.
 ERKasKal — Eesti rahva kasuline kalender.
 ERM — Eesti Rahva Muuseumi kirjastus.
 ERS — Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjastus.
- ESÜHõimAlb. — Eesti ja Soome Üliõpilaskondade hõimualbum.
 EÜSAlb. — Eesti Üliõpilaste Seltsi album.
- Har. — Hariduse kirjastus.
 Herm. — K. A. Hermann'i kirjastus.
 M. Herm. — M. Hermann'i kirjastus.
 Herm. Salm. — K. A. Hermanni Salmikud II. Trt. Hermann'i kirjastus 1892.
- IKal. — Isamaa Kalender.
 Ist. — „Istandiku“ kirjastus.
- JPl. — J. Ploompuu kirjastus.
 Jurj. — Jurjev.
- Kal. — Kalender.
 Kirj. Sõpr. — Kirjanduse Sõprade kirjastus.
 KKal — Kodu kalender.
 Kodm. Kal. — Kodumaa kalender.
 Kool — Kirjastuse-Ühisus Kooli kirjastus.
 ksa. — kaasanne.
 ktk. — katke.
 KTKal — Kasuline Talurahva Kalender.
 KtsK. — „Kaitse Kodu“.

I. — leht.

LihAlb. — Lihavõtte album.

Lkm. — Laakmann'i kirjastus.

Lood. — „Looduse“ kirjastus.

Lmg — „Looming“.

Is. — lisa.

Matt. — K. Mattiesen'i kirjastus.

ME — Meie Elu.

Meelejah. — Meelejahutaja.

Mkv. — Mickvitz'i kirjastus.

M. Lipp, Kodu kannid, Jurj. Lkm. 1897.

NE — „Noor-Eesti“ kirjastus.

NEAlb — Noor-Eesti Album.

Nm. — M. Neumann'i kirjastus.

Nurmik, I, II, III — M. Nurmik „Esimene Lugemik“, Tln. Kool 1921; „Teine Lugemik“, Tln. Kool 1921; „Kolmas Lugemik“ Tln. TEKÜ 1923.

Nurmik VVL — M. Nurmik [M. Küla] „Vaimu ja Valguse lapsed. Kõlblusõpetuse lugemik alg- ja täienduskoolidele“. Tln. „Töökooli“ k. 1928.

„Od.“ — „Odamees“, ajakiri.

Od. — „Odamehe“ kirjastus.

Olev. — „Olevik“.

OM — „Oma Maa“.

Pihl. — Pihlaka kirjastus.

PJAib. — A. Pert'i Jõulualbum.

Plmgr. — Palmgren'i kirjastus.

PLAib. — A. Pert'i Lihavõtte album.

PLPK — Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseltsi kirjastus.

PNAib. — A. Pert'i Nelipühi album.

Post. — „Postimees“.

Psk. — Pääsukese kirjastus.

pt. — peatükk.

Ptrb. — Peterburg.

Pvl. — „Päevaleht“.

PvlKKT — „Päevalehe“ lisa Kirjandus-Kunst-Teadus.

Rahval. — Rahvaleht.

Raud III — August Raud, „Kirjanduslooline lugemik“ III, Trt. Lood. 1926.

Rds. — Raudsepa kirjastus.

RhVL — „Rahva Leht“.

RhvLL — Rahva Lehe Lihavõtteleht.

Rhvül. — Rahvaülikooli kirjastus.

RLöbul. — „Rahva Lõbuleht“.

Rmn — Romaan:

Rmts — Raamatus.

RrPL — „Ristirahva Pühapäeva Leht“.

Sak. — „Sakala“.

Schm. — P. Schmidt'i kirjastus.

Schnak. — Schnakenburg'i kirjastus.

Sirvil. — „Sirvilauad“.

Soome — Koguteos „Soome Maa, rahvas ja kultuur“. Toimet. A. Anni. Trt. „Odam.“ 1924.

SU — Soome Uudisjutud, toim. M. Lillenupp [M. Lipp], Trt. Matt. I 1882, II 1883, III 1885.

Sõnav. — „Sõnavara“ kirjastus.

Sõnt. — „Sõnumetooja“.

Sööt — Karl E. Söödi kirjastus.

Sööt RLv. — K. E. Sööt, „Rahva Lauluvara“, Trt. EKS 1924.

Tamman I, II, III, IV — V. Tamman ja A. Rull, „Huvi-taja“, Trt. Tammani kirj. I, 1921; II — 1923; III — 1924; IV — 1930.

TE — „Tulev Eesti“.

Teat. — „Teataja“.

TeatKT — „Teataja“ lisaleht Kirjandus-Teadus.

TEKÜ — Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühisuse kirjastus.

TEÖL — Tallinna Eesti Õpetajate Liidu kirjastus.

Tln — Tallinna.

Trt — Tartu.

TT — Tallinna Teatri kirjastus.

Töll. — Töllasepa kirjastus.

Uud. — „Uudised“.

v. — vabalt.

Var. — „Varraku“ kirjastus.

Vg — „Voog“.

Vilj. — Viljandi.

Vikr — „Vikerkaar“.

Virul. — „Virulane“.

Virmal. — „Virmalised“.

Vlg. — „Valgus“.

VM — „Vaba Maa“.
VMKT — „Vaba Maa“ kaasanne
Kirjandus ja Teadus.
VS — „Vaba Sõna“.

ÖKT — „Õiguse“ kaasanne Kir-
jandus ja Teadus.

Ül. — „Üliõpilasleht“.

I. ÜHEKSATEISTKÜMNES SAJAND.

A. Ilukirjanduse tõlked.

- Ahlfeld*, Vanaduse urtsik, t. E. G. RrPL 1896, nr. 11—15.
- Ahlqvist* (vt. *Oksanen*) A., Mo meeles seisab allati, vabalt t. J. V. Jannsen. Rmts Eesti rahva 50-aastase Jubelipiddo-Laulud. Tarto Vannemuine Seltsist. Trt. 1869. 1)
- Aho, Juhani*, Ainuke poeg, t. G. Paju. PNAIb. 1900.
- Asjata katse. Ainetel K. E. Sööt. LihAlb. 1900. Plmgr. Ptrb.
 - Asujad, t. G. Seen. EÜSAIb. II. 1894.
 - Haldja jõulukingid. EPostÖK. 1899, nr. 52.
 - Härg ja sipelgad, t. J. Ploompuu. K. E. Sööt. Piltidega Naljakalender, 1900.
 - Jõulu-õhtu talutoas, t. H. Prants. Rmts Grünfeldt P. Röömsaid pühi! 1893.
 - Kanna oma risti, t. G. Suits. Post. erals. 1900.
 - Kodusõit. Rmts. P. Grünfeldt: Valitud uudisjutud 1900.
 - Korpela talupojad, t. E. L. Eichvaldt. EPost. Jõulu Alb. 1899.
 - Kui Mati piipu pani, t. J. Ploompuu. Post. erals. 1899.
 - Kurb jutt jänesepojast. Olev. 1892 nr. 48.
 - Kõrvela vanad peremehed, t. J. Ploompuu. Post. erals. 1899.
 - Minu saun. Olev. 1896 nr. 1.
 - Mu tundmused. Post. erals. 1900.
 - Mõisa-talupoeg Matti. RLöbul. 1898 nr. 1.
 - Narri nõu. RhvL 1899 nr. 7.
 - Neeme taat, t. J. Ploompuu. Post. 1899 nr. 116.
 - Olivad kord needki ajad... Olev. Politika Kal. 1896.
 - Sel ajal, kui isa lambi ostis, t. M. Juurik. EPost. 1896, nr. 7.
 - Teistele, t. H. Annila [Niggo]. Post. erals. 1900.
 - Tere tulemast, talvine pime, t. G. Suits. Post. erals. 1900.
 - Vares ja pääsukesed, t. J. Ploompuu. Post. erals. 1899.
 - Veresüüd, t. M. Juurik. Peterburi E. Tähtraamat. 1899.
- Aina*, Jõulutäht, t. H. Prants. Rmts. P. Grünfeldt, Röömsaid pühi! 1893.
- Kindel arm. Linda 1896 nr. 47.
- Alkio, Santeri*, Kaksikvennad. RLöbul. 1897.
- Mari meelehääks, M. Juurik. EPost. 1895 nr. 35.
 - Paras paar, t. J. Tiik. LihAlb. 1900. Plmgr. Ptrb.
 - Raudteel. E. Karskuse Seltsi Kal. 1895.
 - Olu ja heinad. RhvL 1899 nr. 6.

1) Samast laulust on säilinud ka L. Koidula tõlge. Noodiraamatus avaldatud lauludest on käesolev bibliograafia pidanud jääma mittetäielikuks.

- Alta*, Jõulusaapad, t. H. Prants. Rmts. Röömsaid Jõulu pühi! 1893.
- Angerva*, Maie musu. RLõbul. 1898 nr. 3.
- Canth Minna*, Ema ja poeg. Linda 1899 nr. 22.
- Kahesugune õnn. Linda, Jõulul. 1900 nr. 50.
 - Kodust ära. Olev. 1893 nr. 44—49.
 - Kuidas me kirjanikuks saime. Olev. 1895 nr. 46—52.
 - Sõbrannad. Olev. 1892 nr. 17—19.
 - Vana tüdruk, t. A. J. Sak. Is. 1899 nr. 47.
- Erkko*, Laula, kullake, t. K. A. Hermann. Rmts. Herm. Salm.
- Noor võeras. Kodm. Kal. 1883; sama rmts. Eisen, Hel. Emaj.
 - Noorte leping. Linda 1897 nr. 26.
 - Nüüd ja enne. KKal. 1883.
 - Uinumas. KKal. 1883.
- Genetz A.*, Väinõla lapsed. Rmts Eisen, Hel. Emaj.
- Gummerus K. J.*, Ülemad ja alamad, t. M. Juurik. Ptrb. Plmgr. 1898.
- Hahnsso Th.*, Haavakalju, t. M. L[ipp]. EÜSAIb. I, 1889.
- Kaksikvennad. Olev. 1882, nr. 1—10.
 - Kuuseja Lill. Rmts SU II.
 - Mida kask meil kohiseb? t. M. L[ipp]. EÜSAIb. I, 1889.
 - Miina jõuluõhtu. Linda 1899 nr. 52.
 - Mägela Liisu. Rmts SU I.
 - Naantali Mälestused. Rmts SU II.
 - Pitka neeme süünd. Rmts SU I.
 - Viinavabriku omanik, t. J. Tilk. Eesti Karskuse Seltsi Kal. 1892 I.
- Haltia*, Mure, t. A. Juhanson. Sak. 1896 nr. 39.
- Helenius M.*, Legendikud, t. H. Prants. Linda 1895 nr. 13.
- Meie Mihkli pudre reis. KTKal. 1895.
 - Sell ajal, kui veel tuletikkusid ei olnud. KTKal. 1896.
- Hemmo Kaarto*, Veel raha. Linda 1898 nr. 15.
- Judeini J.*, Jutukesed, t. V. L. Meelejah. 1887 nr. 42.
- Juteini*, Emale, t. K. A. Hermann, rmts Herm. Salm.
- Ingmann Santeri*, Maa see kasvab magadeski, t. K. Vahur [G. Suits].
Post. 1900 nr. 168.
- Sabata vasikas, t. M. Martna. RLõbul. 1900 nr. 4.
- Kallas Aino*, Kord oli. Linda 1900 nr. 50.
- Sõsar, t. J. Tilk, PJAib. 1900.
 - Öö tules, t. Oskar Kallas, EÜSAIb. V 1900.
 - vt. Suonio, Aino.
- Kataja Väinö*, Eksitus. RhvL 1897 nr. 4.
- Kuda Kuuba sõda metsanurgas mõjus. RhvL 1898 nr. 5.
 - Kuuba sõda ja Sooküla sõda. Linda 1899 nr. 1.
 - Minu kallike. RhvL 1899 nr. 7.
 - Tondi jutt, t. J. Ploompuu. EPostÖK 1898, nr. 5, 6.
- Kauppi-Heikki*, Kuidas Mihkel Kadri Jõulu ajal kirikusse viis, t. M. Juurik. Post. erals. 1899.
- Köstri rotimürk, t. J. Ploompuu. Post. erals. 1899.
 - Oja Taaveti äpardused jõulu ajal. Ainetel G. P. PJAib. 1899.
- Kemelli F. P.*, Pääsukesele, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu Kannid.
- Kivi Aleksis*, Öö ja päev, t. M. Lillenupp [Martin Lipp]. Trt., Näitlejate Ühendus 1884.
- Koskinen*, Yrjö, Isamaa hiilgava pinnalla paistab, vabalt t. L. Koidula. Rmts Eestirahva teise üleüldise Laulu-Pidu Meestekoorid. Trt. 1877.
- Krohn Ilmari* [?], Suveajal, t. K. A. Hermann, rmts Herm. Salm.

- Krohn Julius**, Kodumaa laul, t. M. Lipp. EÜSAlb. II 1894.
 — Kuujuttudest 7. ja 10. õhtu, t. M. L[ipp]. EÜSAlb. I 1889.
 — Pea püsti! IKal. 1887.
 — Varblane. IKal. 1887.
 — vt. *Suonio*.
- Kurikka Matti**, *Mis ime see on!* Naljamäng 1 v., t. J. Tilk. Heinrichson 1900.
- Lassinen Emil**, Mäeotsa Helmi, t. J. Tilk. PJA1b. 1899.
 — Oma tuba, t. M. Juurik. Post. 1895 nr. 280. Sama: rmts A. Scheu, Herzogi vest. 1895.
- Lünamaa Hilja**, Rahu täht, t. A. J[ürgenstein]. Linda 1899 nr. 1.
- Löfberg J.**, Elu, t. H. Johannson. Sak. Is. 1896 nr. 22.
 — Rajala Miku, t. H. Johannson. Sak. Is. 1896 nr. 26.
- Lönnrot Elias**, Kalevala [Vana] I 1., värsid 1—60, t. N. Mühlberg, Verhandlungen der Gelehrten Estn. Gesellschaft I, Trt. 1840.
 — Kalevala (2., 41., 42. lugu), t. M. J. Eisen. OM 1889 nr. 8, 9, 11.
 — *Kalevala*, t. M. J. Eisen. I [1—25 l.] Trt. EKMS 1891, II [26—50 l.] Jurj. EÜS 1898.
 — Kalevala, kandle tegemine ja mängimine, t. M. J. Eisen. Olev. Is. 1889 nr. 18.
 — Kalevala pildid. KTKal. 1883.
 — Kalevala I lugu, Väinämöise sündimine, t. M. E. EÜSAlb. I, 1889.
 — Kalevala 47—49 lugu, *Võitlemine valguse pärast*, t. M. J. Eisen. Schnak. Trt. 1889.
 — Kullervo. IKal. 1887.
 — Lauliku lahkumine (ktk. Kalevalast). Rmts Eisen, Hel. Emaj.
 — Lemminkäinen ehk Lämmeküne, [sisujutustus], M. J. Eisen, Meelejah. 1882 nr. 17.
 — *Väike Kalevala*, t. M. Eisen. Trt. Schnak. 1883.
- Maria**, Kirikherra proua ja Tervola perenaine. Linda 1897 nr. 21/22.
- Mustakallio Jooseppi**, Eestimaale, t. M. L. Meelejah. 1881 nr. 5.
 — Kuhu lendas meie lindu, t. P. U[ndritz] oma rmts Möistlik jutustaja II, 1880.
- Nissinen Alli**, Vete taga, t. J. Tilk. PNA1b. 1898.
- Noponen Aapo**, Kaks tarka. Linda 1889 nr. 20.
- Oksanen, A.**, Eesti maa, t. M.; KKal. 1883.
 — Kosesõudja mõrsjad [t. M. J. Eisen] IKal. 1883; sama Rmts Eisen, Hel. Emaj.
 — Laulu on mõnda laadi. KKal. 1883; Rmts Eisen, Hel. Emaj.
 — Puhas tundmine, t. K. A. Hermann, rmts Herm. Salm.
 — vt. *Ahlqvist!*
- Pakkala Teuvo**, Kasside koosolek koerte vastu. Rahval. Tln. 1897.
 — Kasside koosolek koerte vastu, t. J. Ploompuu. Post. erals. 1899
 Sama RhvL 1899 nr. 6.
 — Poisstüdruk. RhvL Ülestõusmise pühade I. 1900.
 — Sõjas, t. J. Ploompuu. Post. erals. 1899.
 — Vanakodu. RhvL Jõulul. 1900.
- Puhaka, R.**, Suguviha, t. J. Tilk. PLA1b. 1900, Plmgr. Ptrb.
- Päiväranta Pietari**, Halla-hommikul, t. M. Lipp. Rmts SU III.
 — Inga ja Penti, t. M. Lipp. Rmts SU III.
 — Kaubamemm, t. Helmi Pöld. Sirvil. 1898.
 — Laada reis. KTKal. 1891.
 — Minu elu. Olev. 1897 nr. 2.

- Päivärinta Pietari*, Nõid, KTKal. 1890.
- Pentti ja Inka, t. P. P. EPost. 1890 nr. 18.
 - Sauna Maija, t. M. Lipp. Rmts SU III.
 - *Soome uudis-jutud*, t. Theodor Enne. Rkv. N. Erna 1892.
 - Uudistalu, t. M. Lipp. Rmts SU III.
- Quanten E.* Eesti laulu hääl, v. t. M. Veske, Rmts Eestir. teise üleüld. Laulu-Pidu Meestekoorid. Trt. 1877.
- Reijonen Juho*, Jõulukuusk, t. H. Prants. Rmts P. Grünfeldt. Rõõmsaid pühi! 1893.
- Kosjasobitaja. Olev. 1894 nr. 30, 31.
 - Laulatuskingad, t. M. Lillenupp [M. Lipp]. EPostOK 1896 nr. 23, 24.
 - Villem ja Miina, Olev. 1892 nr. 33—35.
- Runeberg J. L.*, Armastuse märgid, t. C. R. Jakobsõn. Rmts C. R. Linnutaja laulud I. Trt. Lkm. 1870.
- Hoopleja noormees. IKal. 1885.
 - Isamaa-laul, t. M. Lipp. EÜSAlb. II 1894.
 - Kolm käsku. KKal. 1883.
 - Kulnev. KKal. 1883.
 - Kärme õpetaja. KKal. 1883.
 - Leinaja tütarlaps, t. F. R. Kreutzwald oma rmts Viru lauliku laulud. Trt. Lkm. 1865.
 - Linnukesele, t. M. Lipp. EÜSAlb. I, Trt. 1889; sama rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 - Luik. Rmts Eisen, Hel. Emaj.
 - Meie elu, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 - Ahlqvisti tõlke järgi, Meie maa, t. M. Lipp. EÜSAlb. II 1894; sama rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 - Paavo. IKal. 1885.
 - (Hahnssoni järele) Tüdrukute soov, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
- Räty Antti*, Öhtul, t. Martin Lipp. EÜSAlb. I, 1889; sama rmts M. Lipp, Kodu kannid.
- Salmelainen C.*, Talupoeg, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
- Sarvela Heikki*, Õnne saar, t. G. P. PJAAlb. 1899.
- Setälä Helmi*, Koti Mikk, t. J. Plompuu. Post. erals. 1899.
- Severi N.*, Jõulu-tervituseks, t. H. Prants. Post. lõbuls. 1892.
- Soini Lauri*, Sauniku jõulud. Olev. 1895 nr. 51.
- Sula*, Kose kaldal. RhvL Ülestõusmise pühade I. 1900.
- Suomalainen Kaarlo*, *Novellad ehk uudisjutud I*, t. Paul Undrits. Trt. Schnak. 1881.
- Raket, t. M. Juurik. Peterburi E. tähtraamat, Plmgr. 1899.
 - Ta on ju tallel, Kaks korda kaks, Suvine jutt, Tervis-veel. Rmts SU I.
- Suonio [Jul. Krohn]*, Armastus, t. M. J. Eisen, Olev. Is. 1884 nr. 2 ja rmts Eisen, Hel. Emaj.
- Kui kõnelõnga, t. K. A. Hermann, rmts Herm. Salm.
 - Ülesse, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
- Suonio Aino [Aino Kallas]*, Sõsar, t. J. Tilk. Jõulu Alb. 1900, Ptrb. Plmgr.
- Toomepuu all. RhvL 1900 nr. 9.
- Talvio Maila*, Aili. Linda 1899 nr. 20, 21, 23, 26, 27—37, 39, 40.
- Haabaneeme kiik. Olev. 1896 nr. 17.
- Tervo Liisa*, Uus isa, t. M. Lipp. EÜSAlb. II 1894.

- Topelius*, ktk. rom. Isamaa, t. H. P. Linda 1898 nr. 7.
 — Kodu, ktk. t. H. P. Linda 1898 nr. 4.
 — Kuninga kingid, Linda 1898 nr. 11.
 — *Laste lõbu*, t. M. Lipp, I Busch 1891, II 1898.
 — Linnukese hällilaul, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 — Mis laps peab armastama, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 — Suvela Syyne. Linda 1900 nr. 14.
 — Sylvia laul, t. K. A. Hermann, rmts Herm. Salm.
 — Uus aeg. Linda 1900 nr. 1.
 — Öigus. Linda 1895 nr. 22.
- Trygg-Helenius Alli*, Koll. RhvL 1896 nr. 2.
- Tuomi Otto*, Elna, t. M. Juurik. EPostOK 1896 nr. 28.
 — Jõulupuu all, v. t. H. Prants. Linda Jõulul. 1898.
 — Üliõpilane, kellel jalgratas oli, t. M. Juurik. Post. erals. 1899.
- Veijola Yrjö*, Talve laul, t. H. Prants. Linda 1898 nr. 1.
- Virtala Esko*, Jõel, t. J. Tiik. OM 1889 nr. 8.
- Vuori Martti*, *Meie metsanurgas*, t. J. Ploompuu. Trt. JPl. 1899, 1. tr. Tln. JPl. 1911, 2. tr.
- Vuorinen O.*, Armutu armas. IKal. 1882.
- Vu[o]rinen Olli*, Jõulul. Linda 1893 nr. 1.
- Väinö* [Kaarle Krohn], Kolme kõige kallimat. KKal. 1883; sama rmts Eisen, Hel. Emaj.
 — Langenud mänd, t. J. Tiik. Sak. 1889 nr. 20.
- Väinöla*, Vanataadi jõulud. Linda 1896 nr. 47.

Autori nimeta.

- Aeg ja raha, t. H. S. Post. erals. 1899.
- Eesti maa, t. M. [Lipp]. Olev. lisal. 1882 nr. 7.
- Ema jõulukingitus, t. Anni [A. Prants]. Linda 1900 nr. 51.
- Enne ja nüüd, t. A. Suurkask. Linda 1899 nr. 15.
- Hea koht, t. V. L. Meelejah. 1887 nr. 13.
- Hommikul, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
- Igatsus, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
- Ilma jõuluküünaldeta. RhvL Jõulul. 1900.
- Ise ennast ärasalgav lootsimees, t. F. A. Virmal. 1894 nr. 44.
- Ise oma isand, t. T. K. Linda 1898 nr. 9.
- Jumala imelik hoidmine, t. J. Pl. RrPL 1893 nr. 9.
- Jutustus Piku Pauli männa koorest, paadikesest ja kuningatütre liblikast. Olev. lisal. 1882 nr. 25.
- Jutustused Soome näljahädamaakondadest: 1) Vennaksed, 2) Ainus lehm. Olev. 1893 nr. 9, 11.
- Juula. Post. lõbuls. 1894.
- Jõulu tulek. Post. lõbuls. 1892 lk. 407—408.
- Kahhest Some-ma vabbandikkudest*, t. C. J. Masing. 1843.
- Kaija, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm.
- 25 häält. „Jäkkäniska“ Soome laulu põhjal, t. M. Neumann. Post. 1896 nr. 127.
- Kaks musta jüngrit Mooses ja Taavet*, t. J. Ploompuu, Tln. Mk. 1894.
- Kaks peret. Linda 1900 nr. 47.
- Kaljupää, t. J. Johansson. Linda 1898 nr. 35.
- Kallis kevade on käe, t. A. Daniel. OM 1890 nr. 3.

Kas kunagi? Linda 1897 nr. 12.
 Katsu kudas tunnub! t. J. H. Linda 1896 nr. 9.
 Kavalus võidab kangust. RhvL 1896.
 Kevade teretus, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm.
 Kevade rõõm, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm
 Kimbatuses. Linda 1895 nr. 28.
 Kiusak naene, t. M. Lipp. Meelejah. 1882 nr. 4.
 Kristlase kättemaksmine, t. J. K. Linda 1898 nr. 12.
 Kodu, t. M. Lipp. EPost. 1881 nr. 49 jututuba.
 Kodu, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm.
 Kolm sõela. Linda 1898 nr. 1.
 Kuda nemad oömaja saivad, t. F. Krass. RLöbul. 1899 nr. 1.
 Kui puhas süda, t. O. Nõges. Sak. Is. 1900 nr. 47.
 Kuidas kooliõpetaja armastus mõjub. Linda 1900 nr. 50.
 Kuidas meremehed lõbusad päevad saivad, t. A. K. Linda nr. 22.
 Kuldaselle, t. M. J. Eisen. Meelejah. 1881 nr. 11.
 Kullakese kiitus, t. M. J. Eisen. Rmts Eisen, Rahva Laulik. Trt.
 Schnak. 1891.
 Kull ja haug. Linda 1895 nr. 15.
 Kummal on pahem? Linda 1895 nr. 29.
 Kust?, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm.
 Kätki-laul, t. M. [Lipp]. Olev. Lisal. 1882 nr. 11.
 Küsimus, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm.
 Kõigesuurem armastus, t. J. Pl. RrPL 1897 nr. 4.
 Kõnelejad kuused, t. M. Lipp. Meelejah. 1882 nr. 8. Sama Olev.
 1890 nr. 32.
 Lajla, t. J. Kaur. OM 1889.
 Lastele. Linda 1898 nr. 10/12.
 Leena, t. M. Lipp, Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 Liisi südametunnistus, t. J. J. K. Linda 1899 nr. 1.
 Loba naine, t. J. Tilk. Olev. 1890 nr. 35.
 Lõuna-Ahvrika päikese all, t. H. Annila [Niggol]. Post. erals. 1900.
 Makstud võlg, t. J. A. Veltmann. Linda 1897 nr. 23, 24.
 Miks pastor naist ei võtnud, t. M. N[eumann] ja E. J. Ö[unapuu]; K.
 A. Hermann Kasuline Kal. 1898.
 Minu kuldne. Rmts Eisen, Hel. Emaj.
 Mis jääb seisma? t. T. I. K. Linda 1900 nr. 45.
 Muinasjutt, t. J. Pl[ooppuu]. Post. erals. 1899.
 Mu kallis Põhjala, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 Mõteldav asi, t. J. H. Linda 1896 nr. 18.
 Mõtteterad, t. H. P[rants]. Post. 1893 nr. 254.
 Möldri mamseli krinolin. RhvL 1899 nr. 7.
 Natuke teisiti arvatud. Post. erals. 1899.
 Noor kevade, A. Daniel. OM 1890.
 K. H., Noor süda. Linda 1897 nr. 19, 20.
 Orja piiga, t. J. A. Veltmann. Post. lõbuls. 1890.
 Palk, t. Jakob. Linda 1896 nr. 48.
 Pedajaleiva rahvas. Olev. 1892 nr. 50.
 Piduks, t. K. A. Hermann. Rmts Herm. Salm.
 Postipoiss. Linda 1896 nr. 21.
 Punane rätik, t. Pl. RrPL 1893 nr. 5, 6.
 Rahuingel, Linda 1899 nr. 1.
 Ranna-Mardi härgmullikas, t. J. Kipper. 1900.
 Rannamehe naene, t. J. Pl. RrPL 1897 nr. 3—14.
 Sala ühendus, t. M. Põhjala. EPost. 1895 nr. 34.

Sampo Lappelill, t. J. Kõrv. Vlg. 1886 nr. 52.
 Silmapisarad, t. M. Põhjala. EPostÖK 1896 nr. 4.
 Soome muinasjutt, t. M. Lipp. EÜSAlb. I. Trt. 1889.
Soome muinasjutud, t. J. Tilk. Jurj. Laas 1898.
 Soome rahva vanad sõnad [20], t. J. Bergmann. Rmts P. Undritz, Mõistlik jutustaja I, Trt. 1880.
Soome Uudisjutud I, II, III, t. M. Lillenupp [M. Lipp]. Trt. Matt. 1882, 1883, 1885.
 Sõbrannad. Olev. 1892 nr. 17.
 Sünniks seda algada. Linda 1896 nr. 15.
 Tuli lahti! t. A. K. Linda 1897 nr. 26.
 Uuro Kössi, t. J. Tilk. Olev. 1890 nr. 26.
 Vaeselapse jõuluõhtu, t. J. P-I. RrPL 1896 nr. 52.
 Vaeselapse kätkil, t. M. Lipp. Rmts M. Lipp, Kodu kannid.
 Valgusele, t. H. P. Linda 1898 nr. 1, 3, 5.
 Vana Leenu jõulupuu. Linda 1896 nr. 47.
 Vanamemme jõulud, t. Anni [Prants]. Linda 1900 nr. 50.
 Vend ja õde, t. J. Tilk. Olev. 1890 nr. 7.
 Virkus ja laiskus. Post. 1895 nr. 133.
 Väikese tütarlapse arvamine poisikestest, t. Anni [Prants]. Linda 1900 nr. 52.
 Ärge jooge seda, t. Ed. Reimann. Olev. 1891 nr. 14.
 Öhtu, t. K. A. Hermann. Rmts. Herm. Salm.
 Õnetu arm, t. M. L[ip]p. EPost. 1881 nr. 41.
 Öösine lookene Baselist, t. M. H. Linda 1895 nr. 38.
 Üle kõige, t. J. Ploompuu. EPost. Missioni I. 1898 nr. 5, 6, 7.

B. Mitte-ilukirjanduse tõlked.

Castrén, Sajani tatarlaste põrgu, t. [saksa keelest?] J. Bergmann. Meelejah. 1879, I.
Janne, Heinategemine Soomes. Olev. 1898, nr. 28.
Kallio, J. V. *Kuivala kõrtsimehe ja magister Aholini läbirääkimised I, II*, t. J[aan] Hünerson. Trt. Hünerson. 1899.
Koskinen, Yrjö, Mis on ühe rahva rikkus? t. I. S. Rmts Tõõmehe Sõber, toim. J. Tilk. Tln. Busch. 1892.
Koskinen Yrjö ja Vallin Väinö, Teated Soome-sugu muinasajast. t. H. Prants, Post. lõbul. 1894; eritrk. Herm. Jurj. 1894.
Krohn J., *Soome sugu paganaaegne jumalateenistus*. Tõlk. O. Kallas, EÜSAlb. III 1895, Ka eritr.
 — Vana soomlaste metsa-jumalatest, t. C. Kuusik. Vlg. Is 1889 nr. 25.
Leino Kasimir, Soome kirjandus, t. Jul. Simpmann RLõbul. 1900 nr. 2—4.
Lönnroth Alfons, *Teretus-sõnat[d] Eesti ja Läti sõameestele Soome-maal*. Helsinki 1884.
Mustakallio J., Sughing. Olev. Isl. 1882 nr. 19.
Peltonen Vihtori, Kuidas lastest kõlblikka inimesi kasvatatakse, t. J. Hünerson. Uus Aeg 1900 nr. 51—55.
Stenroth Otto, Tõõrahva elukorra parandamisest. Rmts J. Tilk, Tõõmehe Sõber. Tln. Busch 1892.
Tammelander Mathilde, *Kangaste seletused*, t. M. Neumann Jurj. Sööt 1. tr. 1896; 2. tr. 1898.
Trygg-Helenius Alli, Päästke lapsed. Rahval. Tln. JPl. 1897.
Trygg Alli, Tallinna tüdruku kiri Viljandi tüdrukule. KTKal. 1895.

Auräpää Matti, Hoidke oma ja iseäranis oma laste hambaid. EPostOK 1896 nr. 23.
Ödegaard, N., *Põllutöö õpetus*. Fil. cand. A. Saurio järele Soome keelest Jurj. 1899—1902.

Autori nimeta.

A. E. Nordenskjöld ja Jäämere tee, t. J. Bergmann. Meelej. 1881 nr. 2.
Hüüdja hääl, t. M. Kiisk. E. Karsk. Seltsi Aastarmt. 1892.
Lucina Hagmann, Nelipühi Leht. Herm. Trt. 1897.
On iludus naesterahvale kasuks või kahjuks, t. M. J[uuri]k. Ptrb. E. Tährmt. Plmgr. 1900.
Paganate pimedus ja Evangeliumi valgus Afrikas, t. J. Pl[oom]p[uu] Tln 1894.
Põhja ja Lõunamaalt. Sõnumid Soome misjonitööst, t. J. Ploompuu. Revel 1900.
Põlluharimise teaduslised põhjused, t. J. Tilk. OM 1889.
Soome esimese seminari juhatajad. Nelipühi Leht. Herm. Trt. 1897.
Soome kainuse töö, t. J. Tilk. Olev. 1890 nr. 30.

C. Arvustised ja artiklid Soome kirjandusest (eestlastelt).

a) Arvustised.

Dr. K. Krohn'i „Eesti rahvalaulude geogr. laialilaotamine“. Arv. Olev. 1892, nr. 50.
Kalevala, t. M. J. Eisen. Arv. Post. 1892 nr. 3.
Kallio, V. J., Kuivala kõrtsimehe ja magister Aholini läbirääkimised, t. J. Hünerson. Arv. RLöbul. 1899 nr. 8.
Kaarlo Suomalaise Novellad ehk uudisjutud, t. Paul Undritz. Trt. Schnak. Arv. EPost. 1881 nr. 20.
Hahnsson Th. ja Suomalainen K., Soome Uudisjutud, t. M. Lillenupp [Lipp] 1882. Arv. Olev. I 1882 nr. 45. Arv. EPost. 1883 nr. 12.
Soome Uudisjutud II, t. M. Lillenupp. Trt. 1883, Matt. Arv. Olev. Is. 1883, nr. 40. Arv. EPost. 1883 nr. 49.
Soome uudisjutud III, t. M. Lillenupp [Lipp]. Trt. Matt. 1885. Arv. Meelejah. 1885 nr. 46. Arv. Virul. 1886 nr. 2.
Soome uudisjutud, t. M. Lillenupp. Arv. Meelejah. 1887 nr. 7.
Gummerus K. J., Ülemad ja alamad. Arv. RLöbul. 1898 nr. 11.

b) Artiklid.

Juhani Aho. EPost. Jõulu Alb. 1899.
Kaks kuulsat Soome meest. Hermann, K. A. ERKasKal. 1882.
Julius Krohn. E. Karskuse Seltsi Kal. 1893. IKal. 1895. [M. J. Eisen?]
Elias Lönnrot. KTKal. 1884. KTKal. 1885. ERKasKal. 1885. IKal. 1885. [M. J. Eisen?]
Mõtted Kalevala ümberpanemise kohta. Post. 1889 nr. 149.
Päivärinta Pietari. Olev. 1897 nr. 2, 3.
Juhan Vilhelm Snellman. KTKal. 1883. KKal. 1883. KTKal. 1884. Kodm. Kal. 1883. [M. J. Eisen?]
Soome kirjandusest. [K. A. Hermann.] Post. 1895 nr. 232—240.
Soome teater ja tema asutaja dr. Karl Bergbom. Olev. 1892 nr. 22.
Sakaria Topelius. PNAIb. Tln. 1898.
Tähtsad mehed II: J. L. Runeberg, E. Lönnrot, seals. IV J. V. Snellman. Kirj. Eisen, M. J. Trt. Schnak. 1883/4.

II. KAHEKÜMNES SAJAND.

A. Ilukirjanduse tõlked.

- Aho Juhani*, Alasti, t. B. Roopa. Linda 1904 nr. 39.
- Armastuse kiri. IKal. 1904.
 - Asundus, t. P[eter] Grünfeldt. KTKal. 1901.
 - Asundus. Rmts A. J. Feldmann. Kodune söber. 1903.
 - Asunikud. Rmn 1922.
 - Bulvaari puu, t. Fr. Tuglas. Post. Is. 1918 nr. 10. Sama rmts Fr. Tuglas, Valitud leheküljed II. NE Trt. 1919.
 - Ema, t. J. Maasoo. Pvl. 1911 nr. 36.
 - Europa üleilmine arvamine, t. Fr. Tuglas. Post. 1918 nr. 205.
 - Hale jutt jänese pojast. Rmts Nurmik II.
 - Haldja jõulukingid. Rmts Nurmik II. Sama rmts Tamman IV.
 - Helikunstniku päevaraamatust, t. F. Tuglas. Post. 1918 nr. 97.
 - Hellmanni herra, t. J. V.-d. Hää! 1909 nr. 7.
 - Hell sisetunne. Vikr. 1922 nr. 1. Sama rmts Tamman IV ja rmts Nurmik VVL.
 - Helsingisse, t. Gustav Suits. Linda 1904 nr. 27—33.
 - Hingekell, t. Gustav Paju. LihAlb. 1901. Ptrb. Plmgr.
 - Inkvisitori kohus, t. M. J. Franzdorf. Kaja Is. 1907 nr. 38.
 - Isade puu, t. Villem Grüntal. PvlKKT 1921 nr. 39.
 - Isamaa pidu. Vikr. 1924 nr. 19 ja rmts Nurmik VVL.
 - Isamaa pidu, t. Villem Grüntal. EKd. 1911 nr. 5.
 - Jaanipäev, t. Villem Grüntal. EKd. 1911 nr. 13.
 - *Juha*, t. K. Vanik. Trt. NE 1925.
 - Jutt jänese ja poisist. Rmts Tamman IV.
 - Kahekesi, t. H. Palm. Post. 1902 nr. 94.
 - Kannikas, v. t. Hermann Annila [Niggol]. RLöbul. 1901 nr. 1.
 - *Keegi laadaline*, t. K. Vanik. Trt. NE 1927.
 - Kevade kevad, t. Villem Grünthal. ÖKT 1907 nr. 4. Sama: EKd. 1911 nr. 7. Sama Post. 1906 nr. 34.
 - Kevade ja suvi. Teat. KT 1904, lk. 141.
 - Kodusõit. Rmn 1926.
 - Kosjalugu. Post. 1925 nr. 138.
 - Kotkas ja kotka poeg, t. V. Grüntal. EKd. 1911 nr. 12.
 - Kudas tahaksin elada ja kudas surra, t. V. Grüntal. EKd. 1911 nr. 3.
 - Kuidas minust ajakirjanik sai. VMKT 1921 nr. 32.
 - Kui rong mööda läks, t. H. Annila [Niggol]. Post. 1902 nr. 132.
 - Kurvameele ülendamine, t. Võruveli [Otsing]. RLöbul. 1901 nr. 2.
 - Kurvameelsuse ülistus, t. A. Üksti, Post. 1910 nr. 247.
 - Kustuta aga pääle, küll ma jälle põlema süütan, t. ph. Post. Isl. 1901.
 - Kustuta sina, mina süütan, t. Herm. Annila [Niggol]. Post. 1905 nr. 154.
 - Kõige salapärasem, t. F. Tuglas, Post. 1918 nr. 52; Pvl. 1918 nr. 83. Rmts Fr. Tuglas, Valitud leheküljed II. 1919.
 - Käik Lapi nõia juures, [katke „Panu'st“], t. Joh. Aavik. Hirmu ja õuduse jutud XVI. Trt. Ist. 1925.
 - Laande kadunud, t. G. S[uit]s. Post. Isl. 1901.
 - *Laastud I*, t. J. Aavik. Tln. Busch 1907.
 - *Laastud I*, t. J. Aavik. Trt. Ist. 1927.

- Aho Juhani, Laastud II*, t. J. Aavik ja V. Grünthal. Tln. Maa 1911.
- Laev lumemöllus, t. Villem Grünthal. EKd. 1911 nr. 3.
 - Laudes, t. G. S[uit]s. Post. 1910 nr. 79. Sama rmts Nurmik III.
 - Lehed, t. G. S[uit]s. Post. Isl. 1901.
 - Lehed. Uus Virul. Is. 1907 nr. 26.
 - Lehed, t. J. Mahoni. Hüüdjä Is. 1907 nr. 3.
 - Lille-ehtes. Rmn 1926.
 - Lummutuses, t. Fr. Tuglas. Agu 1923 nr. 36.
 - Luupainaja, t. F. T[uglas]. Post. 1918 nr. 124.
 - Lõbus jutt jänesest ja poisist. Rmts Nurmik II.
 - Mädi kindlus, t. K. Leetberg oma rmts Lühikesed jutud. Trt. 1906.
 - Majatalu õues, t. Jaak Peterson. Agu 1924 nr. 27.
 - ja Graner Cyrus, *Marjamats metsas*, t. J. Ronimus. Trt. Post. 1911.
 - Metsa jalgrada, t. G. S[uit]s. Post. Isl. 1901.
 - Metsaneid. Vikr. 1924 nr. 35.
 - Millal selgid sa, Saima, t. Kusta Vahur [Suits]. Linda 1904 nr. 47.
 - Minu esimene õng. Rmts Tamman IV.
 - Minu tunded. Rmn 1924.
 - Minu tundmused. KKal. 1910.
 - Mu tundmused, t. V. Grünthal. EKd. 1911 nr. 6.
 - Minu viimane armastus, t. J. Veber. Teat. 1902 nr. 107.
 - Mu kadakane rahvas, t. G. S[uit]s. Post. 1902 nr. 112.
 - Mu kodune saun. Teat. KT 1904 nr. 80.
 - Mälestus, t. J. Vahtra. Teat. 1903 nr. 112.
 - Mõisa-talupoeg Mati, t. Ed. Brakmann. Teat. 1903 nr. 94.
 - Narri nõu, t. J. Markus. Virul. 1906 nr. 5.
 - Narri nõu. Õige Kal. 1908.
 - Noor hing, t. G. S[uit]s. Post. 1902 nr. 176.
 - Nooruse unelm, t. M. Aaveste. Vikr. 1925 nr. 22.
 - Nooruse unenäod, t. G. Otsing. Rmts Kiired I. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
 - Nukrameelsuse ülistus, t. J. V. Viljandi Teataja kirj. Is. 1911 nr. 42.
 - Nägemus, t. F. T[uglas]. Post. 1918 nr. 45. Sama rmts F. Tuglas. Valitud lkd II. NE 1919.
 - Paha omadusega puu, t. G. S[uit]s. Post. Isl. 1901.
 - Painaja, t. Villem Grünthal. EKd. 1910 nr. 18.
 - *Panu*, t. A. Anni. Trt. EKS 1926.
 - Peremees ja saunik, t. M. Juurik. RLöbul. 1901 nr. 12.
 - Peremees ja saunik, t. Villem Grünthal. EKd. 1911 nr. 9.
 - Pärast muldasängitamist. Ktk. „Muistatko'st“, t. A. Tamman. VMKT 1921 nr. 31.
 - Põhjas. Rmn 1926.
 - Põlatud. Rmn 1927.
 - *Põlgtuse all*, t. P[eter] Grünfeldt. Trt. Millistfer 1901.
 - Rahvas mässamas, t. G. S[uit]s. Rmts Kiired III. Jurj. Kirj. Sõpr. 1902.
 - *Raudtee* ehk jutt vaarist ja moorist, kes seda enne ei olnud näinud, t. Gust. Suits. Trt. Sööt 1906; II tr. EKS Trt. 1928.
 - Saunatare koduhoidja, t. G. Suits. Rmts Nurmik II.
 - Sel ajal, kui isa lambi ostis. Rmts A. J. Feldmann. Kodune sõber 1903.

- Aho Juhani**, Siis kui isa lambi ostis. K. E. Sööt, Piltidega Naljaka! 1903.
- Sel kombel, t. Herm. Annila [Niggol]. EPostÖK 1904 nr. 111.
 - Suured ja väikesed, t. V. Grünthal. EKd. 1911 nr. 8.
 - Suveunenägu. Rmn 1923.
 - Suvine unistus. Rmts A. J. Feldmann. Kodune sõber 1903.
 - *Südametunnistus*, t. K. Vanik. Trt. NE 1927.
 - Teistele!, t. B. Rooba. Olev. 1902 nr. 37. Sama Uus Virul. ls. 1907 nr. 22.
 - Tere tulemast, talvine pime! t. V. Grünthal. EKd. 1910 nr. 24.
 - Tuisutaksid lund jälle, talv! t. V. Grünthal. EKd. 1911 nr. 5.
 - Unustuse saar, t. J. Aavik. NEAlb. I 1905.
 - Ustavus. Rmn 1927.
 - Usun kindlasti, t. A. A[nni]. Uudismaa 1922/23. nr. 8.
 - Usutunnistus. RhyLL 1905.
 - *Vaikne meri*. Laastud, t. Friedebert Tuglas. Trt. EKS 1923.
 - *Valitud jutud ja laastud I*, t. K. Vanik. Trt. NE 1926.
 - Vanaisa kõneleb. Post. 1906 nr. 35.
 - Vana Kauko ja sinine piiga, t. Fr. Tuglas. Lmg 1923 nr. 5.
 - Vanake neemelt, t. —a. Töö Hääl [daatum puudub].
 - Vana valgma, t. V. Grünthal, Koit 1913 nr. 67.
 - Varesed, t. G. S[uits]. Rmts Kiired I. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
 - Sama rmts Kampmann, Kooli Lugemisraamat. Tln. Pihl. 1913.
 - Viirastus, t. Joh. Aavik, Hirmu ja õuduse jutud XVI. Trt. Ist. 1927.
 - Vilhelmine reisil, t. G. S[uit]s. Linda 1902 nr. 24.
 - Väikesed ja suured, t. G. S[uit]s. Linda 1902 nr. 27.
 - *Õpetaja proua*, t. V. Ridala. Tln. TEKÜ 1924.
 - *Õpetaja tütar*, t. K. Vanik. Trt. NE 1927.
 - Ühe hüppamisega teise maailma, t. Võruveli [G. Otsing]. RLöbul. 1901 nr. 3.
 - Ühisuste ajajärgust, t. Kustas Vahur [Suits]. Linda 1903 nr. 51.
 - Üksi, t. Joh. Aavik. Tln. Maa 1912.
- Aiko Ilmari**, Jõuluvana viis ära. Lastel. 1926.
- Aina**, Leeni jõuluõhtu, t. M. Pukits. Lastel. 1901 nr. 1.
- Alkio Santeri**, Ema, anna võileiba, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 1.
- Kadunud lammas, t. Anni Prants. Linda 1902 nr. 14.
 - Kaup, mis läheb, t. Katri Liukkonen. IKal. 1906.
 - Maarjamää Mari, t. J. A. Feldmann. Kaja ls. 1907 nr. 58.
 - Miku-Miina, t. G. P. Jõulualb. 1903. Ptrb. Plmgr.
 - Pahareti päevaamatust, t. Ploompuu. E. Karkuse Selfsi aastartm. Trt. 1902.
 - Siimona soov. Linda 1902 Nelipühil.
- Alpi Eero**, *Mööda kiusatustest*, t. J. Elango. Trt. Sõnav. 1926.
- *Sinine lill*, t. J. Elango. Trt. Sõnav. 1926.
- Arti Pontus**, Nägemine, t. K. Vahur [Suits]. Post. 1903 nr. 156.
- Calamnius Ilmari**, Hingevaenlane, t. A. Prants. Linda 1905 nr. 5, 6.
- vt. Kianto.
- Canth Minna**, *Anna-Liisa*. Tln. Näitelava k. nr. 2 [daatum?].
- Ema ja poeg, t. Anni [Prants]. Sõnt. 1907 nr. 23.
 - Kahesugune õnn. Rmts Feldmann. Kodune sõber. 1903.
 - Kus on õnn? t. A. Prants. Sõnt. 1907 nr. 23.
 - *Murdvargus*, t. J. Ploompuu. Tln. JPI. 1901 1. tr.; 1903 2. tr.; 1912 3. tr.
 - *Roinila talus*, t. L[eeni] Ploompuu. Tln. JPI. 1904.
 - Sureja laps, t. A. Prants. Linda 1905 nr. 3, 4.
 - Vana piiga. Rmts Feldmann. Kodune sõber. 1903.

- Einiö K.*, Laste kodune elu, t. J. Freymann, Rmts Nurmik I.
 — Nukela, t. J. Freymann. Rmts Nurmik II.
 — Talv, t. J. Freymann. Rmts Nurmik II.
- Era Alli*, Ingli lubamine, t. P. Prants. Sak. 1905 nr. 63.
- Erkko Juh.*, Laastud, t. M. Kitznik. EKd. 1908 nr. 1.
 — Laulu Vuoksale, Rmts Sööt RLV j. mujal.
 — Linnupojuka, Linda 1903 nr. 10.
- Erola Eero*, Kõik muu võib kaduda, kuid kestab maal, t. H. Annila [Niggol]. Virmal. 1915 nr. 17.
- Finne Jalmari, Etina surm*, [ooperi tekst], t. R. O. ja H. K. Tln. Estoonia teatri k. 1927.
 — Meie, t. E. Virgo. Post. 1910 nr. 10—23.
- Genetz Arvid*, Väinola lapsed, t. G. S[uit]s. Rmts Kiired III. Jurj. Kirj. Söpr. 1902. Sama Sak. 1921 nr. 77 j. m.
 — Väinola lapsed, t. A. Anni. Soome. 1924. Sama Vikr. 1924 nr. 10 j. m.
 — Ärka, Eesti!, t. M. Lipp. Linda 1902 nr. 13.
- Gällén-Kallala A.*, Soome rahvatüüpe, t. M. Lepik, „Od.“ 1925 nr. 4—5.
- Glanberg Maria*, Kingu Kadri, t. A. Kärk. Uud. 1905 nr. 75—80.
- Graner Cyrus ja Aho*, Marjamats metsas, t. J. Ronimus. Lastel. 1911 nr. 2.
- Hahti Hilja*, Rahusõnumi kuulutaja, t. H. T. Elu Kevade 1913 nr. 5/6.
 — Valgenev tee, t. El. Kutsar. E. Naine 1924.
- Haanpää Pentti*, Jõulud kasarmus. Rännak 1928 nr. 6.
 — Lugu kolmest põikpääst, t. K. Vanik. Trt. Tapper 1928.
- Haarla Lauri*, Noorte kohus, t. Nigol Andresen. Tln. TT 1928.
- Halme Kaarle*, Murdunud. Vilj. H. Leoke 1904.
- Heilala Yrjö*, Ainult maatudruk, t. A. Prants. Laupäev. 1925.
- Heinonen Anne*, Isa — ei, t. R. Sirge. Post. 1927 nr. 240, 244.
- Helanen Vilho*, Karmid tähed, t. H. Jürgenstein. Trt. NE 1927.
 — Põhja poeg. KtsK 1927.
- Hellström G.*, Keegi hindu, t. Herm. Annila [Niggol]. Sak. 1916 nr. 45.
- Hänninen Kaarlo*, Jäämere kangelane, t. M. Nurmik [Küla]. Noorusmaa 1926 nr. 7—16. Äratr. Tln. TEOL 1926.
- Ilka M.*, Luik. Rmts Tamman IV.
- Ingman Santeri*, Rukkikohvi, t. Kustas Vahur [G. Suits]. Linda 1904 nr. 4.
- Invenius Rosa*, Kui ma suureks saan, t. E[lionoore] Kutsar. Tln. JPI. 1920.
 — Sinine pael, t. E. Kutsar. Tln. JPI. 1920.
- Ivalo Santeri, Juho Vesainen*, t. A. T[amma]nn. VM 1922 nr. 216—263. Äratr. Tln. 1922.
- Jalkanen, H.* Kevade. Rmn 1922.
- Jokinen William*, Tuhande aastane riik ja Koogi sõda, t. J. Peipmann. Keila Peipmann 1924.
- Jonas Emil*, Kullane juuks, t. J. Iduke. RLöbul. 1901 nr. 12.
 — Kullane juuks, t. J. Iduke. Tln. Mõte 1909.
 — Reisihimu, t. J. Heino. Ühiselu Tähtraamat 1911. Ptrb. Ühiselu 1910.
- Jotuni-Haggrén Maria*, Elu sisu. Rmn 1924.
 — Elu sisu. Pvl. 1925 nr. 135.
 — Herman, t. Esthonian Gentleman [Ed. Virgo]. EKd. 1909 nr. 5.
 — Hilda Husio [?], t. Ed. Virgo. Viljandi Teataja Kirj. ls. 1911. nr. 1
 — Kirjad. Päevaraamatust. Pvl. erals. Kodu 1909 nr. 10.

- Jotuni-Haggrén Maria*, Laps, t. —y. Elu Jutunurk 1906 nr. 54, 55.
- Naine, t. Ed. Virgo. Viljandi Teataja Kirj. ls. 1911 nr. 1.
 - Vabadus, t. Ed. Virgo. Viljandi Teataja Kirj. ls. 1911 nr. 1.
- Jännes Arvi*, vt. Genetz!
- Järnefelt Arvid*, Aadu paastumine, t. A. Prants. Linda 1905 nr. 1, 2.
- Hulgus, t. H. Pürkop [tiitelnovell Linnankoski, Karjatüdruk Hilja]. Trt. Lood. 1928.
 - *Isamaa*, t. G. Suits. I tr. pealkirjaga „Tema arm“. Post. 1903 nr. 190—222. II tr. Trt. EKS 1926.
 - Kui raud armus, [t. M. Nurmik]. Rmts Nurmik VVL.
 - Kündja, t. M. P. Eesti Jõulu-lisa 1917.
 - Maa-ema lapsed, t. M. Virul. 1909 nr. 128.
 - *Maa-ema lapsed*. [Tln.] Mõte 1909.
 - *Minu Marta*, t. A. Selge. Trt. Tapper 1928.
 - Valguse ja õnne laps, t. F. T[uglas]. „Od.“ 1919 nr. 5.
- Järvinen Heikki*, Vuoksi. EKd. 1910 nr. 8.
- Kajander Kalle*, Ühed jõulud, t. Kusta Vahur. Rmts K. E. Sööt. Piltidega Naljakal. 1904.
- Kaila Aina*, Väikese *Anni etulugu*, t. Anna Prants. Tln. Kooli 1922.
- Kailas Uuno*, Kullervo mäss. Rännak 1928 nr. 3.
- Lapse silm, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
 - Pilt, t. A. Anni. Lmg 1929 nr. 4.
 - Püramiidi laul, t. A. Anni. Lmg 1929 nr. 4.
 - Sõjalaul, t. Ormi Arp [N. Andresen]. Rännak 1928 nr. 2.
 - Väikesel maal, t. A. Anni. Lmg 1929 nr. 4.
- Kallas Aino*, *Ants Raudjalg*, t. J[ohannes] Aavik. Trt. Post. 1907. II tr., redigeerinud Fr. Tuglas. Trt. EKS 1929.
- *Barbara von Tisenhusen*, t. Fr. Tuglas. Lmg 1923 nr. 6. Äratr. Trt. Var. 1924.
 - Bernhard Riives. NEAlb. IV 1912.
 - Finis poëseos, t. J. Aavik. Virmal. 1914 nr. 7.
 - Gerdruta Carponai, t. Fr. Tuglas. Ilo 1921 nr. 12.
 - *Hundimõrsja*, t. Fr. Tuglas. Lmg 1929 nr. 7, 8. Äratr. Trt. NE 1929.
 - Ingel, t. Gustav Suits. Linda 1904 nr. 51, 52.
 - Inimene. Rmts Nurmik VVL.
 - Kaali augul. Rmts Kampmann Kooli Lugemisraamat II. Tln. Pihl. 1913.
 - Katinka Rabe [katke], t. Fr. Tuglas. Ilo 1919 nr. 1.
 - *Lahkuvate laevade linn*, t. Fr. Tuglas. Trt. NE 1913.
 - Linna-sõit. NEAlb. I 1905.
 - Loob, t. J. Aavik. NEAlb. II 1907.
 - Maailma mõte, t. Martin Puru. Rmts NEAlb. V 1915.
 - *Mere tagant*, t. G. Suits. Trt. Post. I osa 1905, II osa 1908. II tr. redig. Fr. Tuglas. Trt. EKS 1929.
 - Piltkaardid Haapsalust, t. M. Arrak. Pvl. 1922 nr. 18.
 - Pimedus, t. Fr. Tuglas. NE ajakiri 1911 nr. 5 ja 6. Rmts Tuglas Fr. Valitud leheküljed I. NE 1912.
 - Reigi õpetaja (3 pt.), t. Fr. Tuglas. Lmg 1925 nr. 10 ja Lmg 1927 nr. 10.
 - *Reigi õpetaja*, t. Fr. Tuglas. Trt. EKS 1928.
 - Saaremaa. Rmts Kampmann Kooli Lugemisraamat II. Tln. Pihl. 1913.
 - Seitse, t. M. Puru. Post. ls. 1918 nr. 12.
 - *Seitse* [novellikogu], t. M. Puru. NE 1918.

- Kallas Aino*, Suurlinna pildid. EÜSAIb. VII 1902.
- Sõjameeste ausamba ees. Vikr. 1924 nr. 8.
 - Tunnistus, t. O. K[allas]. EÜSAIb. IV.
 - Vaida mõisas, I pt., t. K. Vahur [G. Suits]. Linda 1904 nr. 19 ja 20.
 - Vana Oru surm, t. Johannes Aavik. NEAIb. II 1907.
 - *Võõras veri*, t. Friedebert Tuglas. Tln. Var. 1922.
 - Ylitse muurin, t. Bernhard Linde. NEAIb. III 1909.
- Kallonen Matti*, Sild, t. —õ—. Pvl. 1919 nr. 191.
- Kaltio Rauno*, Au ahelates. Rmn 1925.
- Kari N.*, Ma murdsin, t. H. Annila [Niggol]. Post. 1901 nr. 245.
- Kataja Liina*, Viimne abinõu, t. A. Täht. Pvl. 1908 nr. 124.
- Kataja Väinö*, Kihlused, t. K. J. Kangur. Teat. 1916 nr. 157.
- Kordamisi võõrsil. Rhv. Ülestõusm. Pühadel. 1903.
 - *Kroonutorpar*, t. Eduard Virgo ja Leeni Ploompuu. Tln. Maa 1912.
 - *Ühistegevus*, t. J. Ploompuu. Tln. JPI. 1909.
- Kaukonen V.*, Lumekõrbete öö. Rmn 1922.
- Kauppi-Heikki*, Kui ema ära suri. Kiir-kal. 1915.
- Pühapäeva pühitsemine, t. G. Paju. Ptrb. E. Tähttraamat 1901.
 - *Tee avajad*, t. A. Pärnaoit, Vilj. Tõll. [1907?].
- Kettunen Hilja*, Joel. T. E. Jõulu Alb. 1921. Sama Uudismaa nr. 2 1921/22.
- Kianto Ilmari*, vt. Calamnius!
- Kain, t. A. L. Töö I 1909 nr. 13.
 - Metsakuninga talveuinak (rom. „Punane joon“) Rmts Nurmik III.
 - Metsakuninga ärkamine (rom. „Punane joon“). Rmts Nurmik III.
 - Mis need koerad säääl ragistavad? (rom. „Punane joon“). Rmts Nurmik III.
 - *Punane joon*, t. E. Virgo. Trt. Post. 1910 nr. 149—185. Ärtr. Post. 1910.
 - Saunapoisid suksetamas. Rmts Nurmik II.
- Kilpi Volter*, Neli lille, t. P. Pärn [B. Linde]. Linda 1905 nr. 47.
- Parsifal rändab, t. Fr. Tuglas. NE ajakiri 1911 nr. 5, 6. Sama rmts Fr. Tuglas Valitud leheküljed I. Trt. NE 1912.
- Kivi Aleksis*, Ema ja laps [ktk. „Seitsmest vennast“, t. F. Tuglas]. Rmts Nurmik VVL.
- Juhani elupäevad, ktk. Seitsmest vennast, t. Fr. Tuglas. „Od.“ 1924 nr. 8.
 - Kahvatu neid [ktk. Seitsmest vennast], t. A. Anni. „Od.“ 1923 nr. 1.
 - Katked romaanist „Seitsmänn veljestä“, t. Fr. Tuglas. Vikr. 1922 nr. 11/12.
 - *Kihlus*, t. A. Prants.. Trt. Sööt, 1906.
 - Kodu ja ahelad, t. K. Haho. Sirvil. 1902.
 - Kooliteel, ktk. Seitsmest vennast, t. Fr. Tuglas. Pvl. Is. 28. XII. 1922.
 - Linnatee, ktk. Seitsmest vennast, t. Fr. Tuglas. Agu 1922 nr. 1.
 - Muinasjutt kahvatust neitsist [ktk. Seitsmest vennast]. Rmts Raud III.
 - Põhjälä metsades, ktk. „Seitsmänn veljestä“, t. Fr. Tuglas.

- Post. ls. 1918 nr. 15. Sama rmts Fr. Tuglas, Valitud leheküljed II Trt. NE 1919.
- Kivi Aleksis**, *Seitse venda*, t. F. Tuglas. Trt. EKS 1924.
- *Seitse venda saunas*, ktk. „Seitsemän veljestä“, t. Fr. Tuglas. „Od.“ 1923 nr. 2.
 - *Südame laul*, t. K. Kesa. Uudismaa 1919 nr. 1.
- Kojo Viljo**, *Ollikaise õnnis lõpp*, t. A[leksander] Rahkama. Trt. Lood. 1929 [Tiitelnovell alljärgnev].
- *Päike, kuu ja valge hobune*, t. A. Rahkama. Trt. Lood. 1929.
 - *Sama mööduga*, t. Joh. Rimmu. Pvl. ls. 1923 nr. 32, 33.
 - *Sõbrad*, t. Rimmu. Pvl. ls. 1923 nr. 26.
- Kojonen Rope**, *Õnn*, t. L. Leeman. Trt. Sõnav. 1927.
- Kontio Jukko**, *Punane mask*, t. L. L. Pvl. 1926 nr. 190—215.
- Korhonen Veikko**, *Isa ja poeg*. KtsK 1926.
- *Mesikäpa jaaniöö*, t. E. Aaslava. Trt. EKS 1927.
- Koskenniemi V. A.**, *Eleegia iludusele*, t. -ao- [Ants Oras]. Agu 1925 nr. 7.
- *Eleegia kevadele*, t. Ants Oras. Lmg 1924 nr. 10.
 - *Filosoofi haud*, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
 - *Hippokreeni allikal*, t. -ao- [A. Oras]. Agu 1925 nr. 7.
 - *Kevadlaul*, t. -ao- [A. Oras]. Agu 1925 nr. 7.
 - *Laul Soome vabadusele*, t. A. Anni. Rmts EÜSHõimAlb. I 1926.
 - *Lotos*, t. Ants Oras. Lmg 1924 nr. 10.
 - *Nuiameeste marss*, t. A. Anni. Lmg 1928 nr. 10.
 - *Olid valuvärinal virgunud, hing...*, t. -ao- [A. Oras]. Agu 1925 nr. 7.
 - *Ood tähtedele*, t. A. Anni. Lmg 1928 nr. 10.
 - *Pikk ja pime ja külm*, t. A. Oras. Lmg 1924 nr. 10.
 - *Tolm*, t. -ao- [A. Oras]. Agu 1925 nr. 7.
 - *Vesiroos*, t. —x—. Agu 1925 nr. 12.
 - *Üksindus*, t. A. Anni. Lmg 1928 nr. 10.
- Kramsu Kaarlo**, *Ohkavad kingud*, t. G. S[uit]s. Kiired III. Jurj. Kirj. Sõpr. 1902.
- Krohn Julius**, *Kuu jutustused*, t. Julie Rõks. Trt. EKS 1923.
- Krohn Ilmari**, *Kodu*. Linda 1901 nr. 52.
- Kurikka Matti**, *Mis ime see on?* t. J. Tilk. Trt. Herm. 1925.
- Larin Kyösti**, *Kroonu tüürimees*, t. M. L[e]p[i]k. Trt. NE 1928.
- Lee Ada**, *Chundra Lela*, t. J. K. Tln. EMisjS 1922.
- Lehmusto Heikki**, *Järgimööda külaskäigul*. Võitja 1921 nr. 3.
- Lehtonen Joel**, *Armunud lombak ehk Sakris Kukkelman, kehv polsevik*, t. K. Vanik. Trt. NE 1927.
- *Laul maanteele*, t. Aug. Palm. Kevadiku Suvialb. 1927.
 - *Madame Maquerelle*, t. Fr. Tuglas. Ilo 1920 nr. 8.
 - *Putkinotko*, t. K. Vanik. Trt. NE 1926.
 - *Samba taga*, t. M. V.-m. Agu 1925 nr. 2.
 - *Soome muinasjutte*, t. E. Raudsepp. Trt. EKS 1927.
 - *Tervitus Eestile*, t. J. Mg. [Mägiste]. „Od.“ 1924 nr. 9.
 - *Vana möldri surm*, t. M. Lpk [Lepik]. Agu 1925 nr. 9.
- Leino Eino**, *Aleksis Kivi*, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 2.
- *Eesti vennad*. VM 1920 nr. 249.
 - *Eleegia*, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
 - *Halla*, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 10.
 - *Hallad*, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 2.
 - *Helkalaulud*, t. Aug. Anni. Trt. EKS 1922.
 - *Igi-Turso*, t. A. A[nni]. EÜSHõimuAlb. I 1926.

- Leino Eino*, Ihalembi, t. Ridala. Pvl. 1921 nr. 130.
- Ise, t. —õ—. Linda 1904 nr. 38.
 - Jumalate kiik, t. K. Vahur [G. Suits]. Post. 1903 nr. 207. Sama rmts G. Suits, Elu tuli. Trt. NE 1905.
 - Kiilkärblased, t. P. Pärn [B. Linde]. Linda 1905 nr. 1 ja 2.
 - Korraldus, t. J. Köpp. Linda 1903 nr. 45.
 - Kullatükk, t. —õ—. Linda 1904 nr. 40.
 - Kullatükk, t. Annila [Niggol]. EKd. 1911 nr. 15.
 - Kuu lapsed, t. V. Ridala. Post. 1921 nr. 175.
 - Lapi suvi, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 2.
 - Luule kosilased, t. Pärt Pärn [B. Linde]. IKal. 1907.
 - Mantsi laul, t. A. Anni. Post. 1921 nr. 122.
 - Meresuplejad neiid, t. V. Ridala. Post. 1921 nr. 109.
 - Meri ja päike, t. B. Linde. Noorusmaa 1926 nr. 2.
 - Mere linn, t. A. Anni. Post. 1921 nr. 114.
 - Metsa uinunud, t. Aug. Anni. Noorusmaa 1926 nr. 3.
 - Mis on kaunim?, t. G. S[uit]s. Linda 1904 nr. 29. Sama rmts G. Suits, Elu tuli. Trt. NE 1905.
 - Moskva, t. A. Anni. ESÜHõimAlb. I 1926.
 - *Musti*, t. S. Holberg. Trt. NE 1926.
 - Märtsikuu laul, t. Aug. Anni. Noorusmaa 1926 nr. 3.
 - Neitsit ja Pajari poeg, t. V. Ridala VM. 1921 nr. 131.
 - Ninive lapsed, t. A. Anni. Noorusmaa 1926 nr. 2.
 - *Noor naine*, t. Eduard Virgo. Tln. Maa 1911.
 - Nõid, t. B. Linde. Noorusmaa 1926 nr. 2.
 - Orja poeg, t. V. Ridala. Post. 1921 nr. 233.
 - Peractum est, t. B. Linde. Rmts Lilienbach J. Edasi II. 1906.
 - Perpetuum mobile, t. Pärt Pärn [Linde]. IKal. 1907.
 - Professori lõuna-uinak, t. Pärt Pärn [Linde]. „Sõnumete“ Is. 1906 nr. 70.
 - Pro humanitate, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 2.
 - *Päev Helsingis*, t. Gustav Suits. Trt. NE 1912. II tr. Tln. Var. 1924.
 - *Pühad laulud*, t. V. Ridala. Tln. Kool 1922.
 - Rääkkö rähka, t. Aug. Anni. Post. 1921 nr. 162. Sama Noorusmaa 1926 nr. 3.
 - *Simo Hurt* (ajalooline näidend), t. A. Anni. Trt. EKS 1927.
 - Sinine rist, t. V. Ridala. Pvl. 1921 nr. 133.
 - Sipo Nevalainen, t. Pärt Pärn [Linde]. OM 1907.
 - Soomelinn, t. A. Anni. Kevadik 1926/27 nr. 1.
 - Suvi ja tali, t. G. S[uit]s. Kiired III. Jurj. Kirj. Sõpr. 1902.
 - Sõnakene Eesti saludele, t. G. S[uit]s. Linda 1904 nr. 28.
 - Sõudmas, t. G. Suits oma rmts Elu tuli. Trt. 1905.
 - Tumemeelik, t. A. Anni. Murrang 1921 nr. 3/4.
 - Tõde ja vale, t. P. Pärn [B. Linde]. RLõbul. 1905 nr. 3.
 - Ukri, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 10.
 - Unenägu, t. J. Köpp. Linda 1903 nr. 44.
 - Vana pagan, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 10.
 - Väinämõise laul, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 2.
 - Äijõ laul, t. V. Ridala. Post. 1921 nr. 162.
 - *Ühepäeva liblikad*, t. Bernh. Linde. I tr. Trt. NE 1908, II tr. Tln. Var. 1920.
 - Ylermi, t. V. Ridala. Post. 1921 nr. 107.

Linnankoski, Johannes, Gasell [katke rom. „Laul tulipunasest lillest“]. Kevadiku Suviab. 1926.

- Linnankoski Johannes, Igavene võitlus.* Vilj. Leoke 1905.
- Jaaniöö unenägu, t. A. J. Rahval. Is. 1906 nr. 18.
 - *Karjatüdruk Hilja*, t. H. Pürkop. Trt. Lood. 1928.
 - Laisa Mardi võlg. RhvLL 1904 nr. 42.
 - Laul tulipunasest lillest, t. A. Prants. Post. 1906 nr. 179—225.
 - *Laul tulipunasest lillest*, t. A. Johanson. Tln. JPl. 1906. II tr. Vilj. [Leoke 1912].
 - *Laul tulipunasest lillest*, t. L. Jaakson. Trt. NE 1926.
 - Naeratus, t. M. V—m. Agu 1923 nr. 51.
 - Naeratus, t. A. K. Pvl. Is. „Nädal“ 1925 nr. 30. Sama Post. 1926 nr. 34.
 - Noorusele, t. M. V—m. Agu 1924 nr. 13.
 - *Pagulased*, t. L[udmilla] Jaakson. Trt. Tapper 1928.
 - Praegusele ajale. Talu 1918 nr. 1.
 - *Põgenejad*, t. J. Ploompuu. Tln. JPl. 1909.
 - Ringlaul. Kevadiku Suvialb. 1926.
 - Talumehe kurbmäng. Sak. 1917 nr. 44.
 - *Võitlus Heikkilä talu pärast*, t. M. T—k. Trt. Zirk 1914.
- Lohipoika Eetu, Sääli sinavas salus...*, t. J. Vahtra. Post. 1904 nr. 14.
- Lokka Vilho, Põhja poegade marss.* Post. 1919 nr. 10.
- Lähde Vihtori, Mu õpetaja*, t. Hermann Annila [Niggol]. Linda 1901 nr. 8.
- Lönnrot E., Ilmarise naise surmamine*, t. Ridala. Rmts Raud IV.
- Ilmarinen. Rmts Nurmik III.
 - *Kalevala*, t. M. J. Eisen. I osa 2. tr. Trt. Post. 1912, II osa 2. tr. Tln. Kool 1921.
 - Kalevala sisujutustus. Rmts Raud IV.
 - *Kullervo*, t. V. Ridala [V. Grünthal] Trt. Post. 1921.
 - *Kullervo lapsepõlv*, t. Ridala. Rmts Raud IV.
 - *Kullervo õe surm*, t. Ridala. Rmts Raud IV.
 - Lemminkäinen, t. M. J. Eisen. Rmts Raud IV.
 - Lemminkäinen. Rmts Nurmik III.
 - Põhjala pulm, t. M. J. Eisen. Rmts Raud IV.
 - Sammo tagumine, t. M. J. Eisen. Rmts Raud IV.
 - Sõda Sammo pärast ja Väinämöise mäng, t. A. Anni. Rmts Nurmik III. Sama rmts Raud IV.
 - *Väike Kalevala*, t. M. J. Eisen. Tln. Rhvül. 1919, 2. tr.
 - Väinämöinen. Rmts Nurmik III.
 - Väinämöinen ja Joukahainen, t. M. J. Eisen. Rmts Raud IV.
 - Väinämöinen ja Vipunen, t. M. J. Eisen. Rmts Raud IV.
- Lydecken Arvid, Kille ja Kalle*, t. M. Nurmik. Tln. Psk. 1925.
- *Tähtede maailmas*, t. Ann Tamm. Trt. EKS 1929.
- Malmberg Aino, Elu mäng*, t. Leeni Pl. RhyL 1902 nr. 13.
- Mendelin Irene, Eesti vennasrahvale*, t. H. Annila [Niggol]. Rahval. Is. 1906 nr. 4.
- Ja tulgu maru, v. t. Herm. Annila [Niggol]. Linda 1902 nr. 2.
 - Rannakaljul, t. H. Annila [Niggol]. Post. 1903 nr. 70.
- Montonen Paavo, Armastus ja ühistegevus*, t. A. Tammann. Tln. E. Ühistegevuse Liit 1926.
- Mustakallio Jooseppi, Eestimaale.* Tln. Teat. 1919 nr. 21.
- Mustapääd P., Daidalos ja Ikaros*, t. A. Anni. Lmg 1928 nr. 10.
- Kahekesi, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
 - Laul mu esisist paunakandjaist, t. A. Anni. Rmts Dynamis I Trt. Lood. 1928.

- Niemi H.*, Kass laste õpetaja, t. J. Freymann. Rmts. Nurmik I.
 — Kuidas raamatuid tehakse. Rmts Nurmik II.
 — Kärbse tiivad, t. J. Freymann. Rmts Nurmik I.
- Hiemi H. [Niemi?]*, Minu väikene vend, t. V. T. Rmts Tamman II.
- Niemi H.*, Parem- ja pahempool. Rmts Nurmik I.
 — Vabrik, t. V. T. Rmts Tamman II.
 — Vabrikus. Rmts Nurmik II.
 — Vaher. Rmts Tamman I.
 — Väike vend. Rmts Nurmik I.
 — Västriku peas. Rmts Tamman II. Sama rmts Nurmik II.
- Nissinen A.*, Ema. Rmts Nurmik I.
 — Hommik. Rmts Nurmik I.
 — Jutt kassist. Rmts Nurmik II.
 — Kaks laulikut. Rmts Nurmik II.
 — Pisilinnukesed. Rmts Nurmik II.
 — Vana õunapuu. Rmts Nurmik II.
 — Väikese Anni uni. Rmts Nurmik II.
- Nordblom Helga*, Elutee algul, t. J. Elango. Noorusmaa 1926 nr. 8.
- Nortamo Hjalmar*, Hakri lüro palkab ennast sõamehest, t. Mg. [J. Mägiste]. „Od.“ 1928 nr. 2.
 — Palumäe Akselmi jalgratass, t. Tridens [Mägiste] „Od.“ 1926. Tartumaa Laulupeo Alb.
 — Raoma jutujavatused, t. J. Mägiste. Trt. NE 1928.
 — Tasala Viik sövvab võedu, t. Mg. „Od.“ 1927/28 nr. 1.
- Nyblom Helena*, *Sassis lõng*, t. J. Ploompuu. Tln. JPl. 1909.
- Ojansuu Heikki*, Tervitus eestlastele. Tln. Teat. 1919 nr. 189.
- Okkonen Onni*, Unistus üksinduses. Rmn 1924.
- Oksanen A.*, Mu meeles seisab alati, t. J. V. Jannsen. Rmts Sööt RLv. Sama, t. L. Jannsen rmts L. Koidula Kogutud luuletused. Trt. EKS, 1925.
- Onerva L.*, Kooljad, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
 — Meri. Rmts Kiired II. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
 — Mina seisan aga. Rmts Kiired II. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
 — *Murdfooned*, t. Eduard Virgo. Tln. Maa 1911.
 — Märtrid, t. A. Anni. Dynamis I. Trt. Lood. 1928.
- Onti Orsi*, Uude koju, t. Ed. Virgo. Koit 1913 nr. 99.
- Oskari T.*, Lapsed suitsutamas. Rmts Tamman I.
- Pakkala Teuvo*, *Elsa*, t. L[udmilla] Jaakson. Trt. NE 1927.
 — Isa. Rmts Nurmik I.
 — Isa, t. V. T. Rmts Tamman II.
 — Linnaskäik. K. E. Sööt. Piltidega Naljagal. 1903.
 — Vimpari jõulud. RhvL jõuluab. 1903.
 — Örn koht. Vikr. 1924 nr. 30.
- Pekkanen Toivo*, Töömehe juhtumus. Post. 1926 nr. 303.
- Perttilä Emil*, Kingsepa hurtsikus, t. A. Uuetoa. Rmts Rich. Kullerkupp. Kahevaatuslikud näidendid I. Tln. Mutsu 1925.
- Päivänsalo B. A.*, *Soome jutustused* tõsisest elust, t. Anna Prants. Tln. 1914.
- Päivärinta Pietari*, Haritud mees. K. E. Sööt. Piltidega Naljagal. 1902.
 — Märsi Ann, t. K. Leetberg. EPostÖK 1904 nr. 93—97. Sama rmts K. Leetberg, Lühikesed jutud. Trt. 1906.
 — Nälja Madi, t. K. Leetberg oma rmts Lühik. jutud. Trt. 1906.
- Pykkänen*, Peka ja Paavo, t. H. Ploompuu. Lastel. 1926 nr. 3, 4.
- Qwanten E.*, Eesti laul, t. M. Veske. Rmts Sööt RLv.
- Raitio K.*, Ema süda. Rmts Nurmik II.

- Raitio K.**, Jalutuskäik Toomesalu metsa. Rmts Nurmik II.
 — Kalastamas. Rmts Nurmik II.
 — Lepiku rahvas kartuleid võtmas. Rmts Nurmik II.
 — Lepiku rahvas rukist lõikamas. Rmts Nurmik II.
- Raivio J.**, *Meieri tütar*, t. A [ugust] Tammann. Tln. E. Ühistegevuse Liit 1926.
- Reijonen Juho**, Kaabri kosimise lugu, t. G. S[uit]s. Rmts Kiired II Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
 — Koskela vanamees, t. K. Vahur [G. Suits]. Post. 1903 nr. 273—276.
 — Vennaksed, t. G. S[uit]s. Post. 1902 nr. 107—109.
- Runeberg J. L.**, Koormamees, t. E. Raudsepp. „Od.“ 1928 nr. 4.
 — — Ahlquisti j. Meie maa, t. M. Lipp. M. Jänese kal. 1910.
 — Meie maa, t. A. A[nni]. Soome. 1924. Sama Vikr. 1924 nr. 10.
 — Ojan Paavo, t. K. E. Sööt. Ekd 1910 nr. 1.
 — Porilaste marss, t. A. Anni Vikr. 1924 nr. 10. Sama rmts Soome.
 — Saarijärve Paavo, t. A. A[nni]. Rmts Nurmik VVL ja Tamman IV.
 — Sandels. [t. E. Raudsepp] KtsK 1928 nr. 2.
 — Sven Tuuva, t. E. Raudsepp. KtsK 1926. Sama „Od.“ 1928 nr. 3.
 — Söduri poeg, t. E. Raudsepp. „Od.“ 1928 nr. 2.
 — Wilhelm v. Schwerin, t. E. Raudsepp. KtsK 1927.
- Rytkönen Ilmari E.**, Põhja poegade esimese pataljoni marss. Post. 1919 nr. 14.
- Saastamaa Johannes**, Jürikuu taevas, t. Anni [Prants]. Linda 1902 nr. 17.
- Sakkonen Alfr.**, Koduigatsus, t. A. M. KtsK. 1926 nr. 26.
- Salo A.**, Erna ja Minni heinaniidul. Rmts Nurmik II.
 — Kevadised tööd aias. Rmts Nurmik II.
 — Konnade võimlemisnäitus. Rmts Nurmik II.
 — Külvamas. Rmts Nurmik II.
 — Lillekene. Rmts Nurmik II.
 — Miks linnuke laulis. Rmts Nurmik II.
 — Öitseajal. Rmts Nurmik II.
- Salokannel Akset**, Öpipoisid, t. E. K. Viljandi Teataja Kirj. Is 1911 nr. 47—50.
- Sauramo Lauri**, Uus aasta 1917, t. H. Annila [Niggol]. Sak. 1917 nr. 1.
- Seppälä Maiju**, *Komistuskivi*, t. Elionoore Kutsar. Tln. JPl. 1920.
- Setälä Helmi**, Noormees ja surm, t. A. R. Ekd. 1910 nr. 5.
- Sillanpää Frans Emil, Hildu ja Ragnar**, J. Pöld. Trt. Lood. 1928.
 — Tagasitulek, Agu 1925 nr. 8.
 — Vaga viletsus, t. August Anni. Trt. EKs 1923.
 — Ühe isa surm, t. J. Mg. [Mägiste]. „Od.“ 1925 nr. 1.
- Soini L.**, Põllumehed, t. A. Johannson. Lastel. 1902 nr. 9.
- Stålberg Ester**, *Pühapäev*, t. H. Jürgenstein. Trt. NE 1928.
- Suomalainen Samuli**, Lisbet, t. Katri Liukkonen. IKal. 1906.
- Suomela Klaus Uno**, Piduluuletus, t. A. Anni. T. E. jõuluafb. 1921.
 — *Kaubaleping*, t. J. Elango. Snv. Trt. 1926.
- Suonio**, Pää kõrgel peal, t. H. Annila [Niggol]. Post. 1903 nr. 65.
- Suonio Evert**, Metsajärve rannalt, t. E. V. Koit. 1913 nr. 62.
- Svan Anni**, Leili ja Metskass. Lastel. 1927 (jõuluks).
 — *Jänese Vemmalsääre juhtumised*, t. Linda Luiga. TEKÜ 1923.
 — *Olli elukool*, t. M. Nurmik. Noorusmaa 1928 nr. 2—11. Äratr. Tln. Eesti Õpetajate Liidu k. 1928.

- Svan Anni, Vihase Hauka vangina*, t. A. T. Vikr. 1924 nr. 2, 4. Äratr. Tln. Psk. 1925.
- Sylvester T.*, Ema mälestus, t. E[leonoore] Kutsar. TE 1923.
- Talvio Maila*, Anna Kaisa, t. E. Feldmann. RLõbul. 1905 nr. 9.
- Kaks vanakest, t. Anni Prants. Linda 1903 nr. 38.
 - Kured, t. L. K. KtsK 1929 nr. 1—24, 27—38.
 - Lahti kodukamarast. Rmts Nurmik VVL.
 - Mullast oled sa võetud. Rmts Kampmann Kooli Lugesimraamat. Tln. Pihl. 1913.
 - Mürk-õis, t. —r. Virmal. 1914 nr. 47.
 - Pildike vaeste linnajaost, t. G. E. Pruel. ME 1907 nr. 39.
- Tarkiainen V.*, Karupoeg. Rmts. Nurmik II.
- Teras Alpo*, Üli-inimene, t. J. Kärmas. Agu 1923 nr. 14.
- Üliinimene ja neiu Liisi. E. Naine 1928 nr. 2.
- Tihlā Hilda*, Pulmarüüd. Rmn 1924.
- Segased tunded, t. Lõhmusmägi. Post. 1910 nr. 110.
- Tiitus*, Kuusiku-Papa hundipüüdmine, t. L. L. Agu 1923 nr. 4.
- Topelius [Zachris]*, *Adalmina Helm*, [t. M. Nurmik = Madis Küla]. Tln. Psk 1924.
- *Aegade peegel*. Tln. Psk.
 - Armfeldi rännak üle Norra tunderite. Vikr. 1924 nr. 10.
 - Armuline on rikas. Noorusmaa 1926 nr. 18.
 - Egiptuse pääsuke. Rmts Tamman IV.
 - Härjapõlvlaste jõulud, t. Anni Prants. Lastel. 1904 nr. 12.
 - Isamaa. Rmts Tamman IV ja rmts Nurmik VVL.
 - Jaanilaupäeva õhtul, t. P. Rängel. Lastel. 1913.
 - *Jahimehed*. Tln. Psk. 1925.
 - Juku kodune elu. Rmts Tamman I.
 - Jupiteri kotkad, t. Joh. Jaks. EPostÖK 1903 nr. 29.
 - Jutt väikesest Valtrist. Rmts Nurmik II.
 - Kaks korda kaks on neli, t. J. L. Olev. 1902 nr. 22. Sama rmts Viru rannast ja kaljuvallast 1902.
 - Kaks kord kaks on neli, t. O. V. Lastel. 1907 nr. 1.
 - Kalapüügil. Rmts Nurmik II.
 - Kasper ei võinud midagi õppida. Rmts Nurmik II.
 - Kodu, t. H. Prants. Rmts Nurmik II.
 - *Kolm muinasjuttu*, t. M. Nurmik [Küla] Tln. TEKÜ 1922.
 - Kolmas jutt väikesest Valtrist. Rmts Nurmik II.
 - Kuldne tont, t. H. Oras. Sõnt. 1906 nr. 35.
 - Kus Põhja lahe kohiseb... t. H. Schulzenberg. IKal. 1901.
 - *Kust me saame jõulukuuse?* t. J. Parinbak. Tsn. Psk. 1925.
 - (Cyrus) Graner — Juhani Aho, *Marjamati metsas*, [t. M. Küla]. Tln. Psk. 1926.
 - Liumäel. Rmts Nurmik II.
 - *Mirsa ja Mirjam*, t. Nurmik [Madis Küla]. Tln. Psk. 1925.
 - *Olli suusasõit*, [t. M. Küla]. Tln. Psk. 1926.
 - *Perdita ehk kaotatud kevad*, [t. M. Küla]. Tln. Psk. 1926.
 - *Pilvehiiglane*. Tln. Psk. [1926].
 - *Printsess kuldkihar*. Tln. Psk. 1925.
 - *Punane majake*. Tln. Psk. 1926.
 - Põhjala poeg. Rmts Nurmik VVL.
 - *Rinaldo Rinaldini ehk röövliliit*, t. Maisteri. Vikr. 1923 nr. 2—5. Äratr. Tln. Mutso 1923.
 - Roheline tuba, t. A. Liblik. EKd. 1909 nr. 11—20.
 - *Taavet ja Koljat*. Tln. Psk. 1926.

- Topelius [Zachris]*, Teine jutt väikesest Valtrist. Rmts Nurmik II.
 — *Tuleraud*. Tln. Psk. 1925.
 — *Tutemui*, t. M. Küla. Tln. Psk. 1925.
 — *Velskeri jutustused I*. 1. lugu, t. Ernst Raudsepp. Trt. EKS 1923. 1, 2—3 lugu, t. S[elma] Holberg. Trt. EKS 1924.
 — Väike Lassi ehk reis ümber maailma. Rmts Nurmik II.
 — Võitlus Vägila kantsil. Rmts Tamman IV. Rmts Nurmik II.
Toppila Heikki, *Päikesetõusu maale*, t. E[RNA] Oiderman. Trt. NE 1927.
Trygg-Helenius Alli, Voorimees, t. E. Feldmann. RLõbul. 1905 nr. 1.
Tuominen Väino, Südamete lein, t. P. S. Noorte Elu 1927 nr. 1.
 — Üksildase jõulud, t. P. S. Noorte Elu 1925 nr. 10.
Vala Katri, Tahiti serenaad, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
Valakorpi U. V., Hõbepulmad. Rmn 1922.
Vallio Karli, Seiklus Lapi tundureis, t. —rm—. Noorusmaa 1927 nr. 22—24.
Valtari Mika. *Suur illusioon*, t. A[leksander] Rahkama [Helmut Pürkop]. Trt. Lood. 1929.
Valtonen Hilja, *Ära hõiska enne õhtut I, II*, t. A[ugust] Karuste. Trt. Lood. 1924.
Veijola Yrjö, Ahastaja laul, t. G. S[uit]s. Rmts Kiired II. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
Vermasvuori L., Orav ja tuul. Rmts Nurmik II.
Viita Vilho, Tervitus Viijandile. Sak. 1921 nr. 79.
Vilkuna Kyösti, Hallutsinatsioonid, t. Joh. Aavik. Rmts Hirmu ja õuduse jutud XVI. Trt. Ist. 1925.
 — Majahoidja. Rmn 1922.
 — Uus hingekarjane, t. Malk. „Od.“ Lauupeo Alb. 1926.
Virta Lauri, Sohvi poeg. Rmn 1924.
Vuorela Einari, Kaevuteel, t. A. Anni. Lmg 1926 nr. 1.
 — *Üle kahe suusatee*, t. S[elma] H[olberg]. Trt. Tapper 1928.
Vuorinen Olli, Joo! t. G. E. Luiga oma rmts Uued laulud. Tln. 1901.
Zilliakus Konni, Eenok Muponen [?] sõjakäigul. K. E. Sööt, Piltidega Naljakkal. 1904.

Autorinimeta.

- Ahuna laste jõulud, v. t. M. B. Lastel. 1914.
 Ainult kulda! t. Anni [Prants]. Linda 1902 nr. 4.
 Anna, t. J. Lõhmusmägi. Lastel. 1908.
 Armastus annab jätku, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 5.
 Armutu emand. Rmts Nurmik II.
 Ats ei jaks saapaid kanda, t. M. J. Eisen. Rmts Sööt RLv.
 Ei ole mul käskijat [rahvalaul], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 21.
 Ei puudu sõnu [rahvalaul], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 22.
 Elu kulub laulmatagi [rahvalaul], t. A. Anni. Vikr. 1923 nr. 2.
 Emmi aitaja. Linda 1902 nr. 43.
 Eva, t. Paul K. Olev. 1912 nr. 34.
 Filmimine, t. —rm—. Noorusmaa 1927 nr. 6.
 Harilik jutt jalgrattast, t. G. S[uit]s. Rmts Kiired III. Jurj. Kirj. Sõpr. 1902.
 Heinu tooma! Rmts Nurmik II.
 Heljumängu laul. Rmts Sööt RLv.
 Igatsus kullakese järele [rahval.], t. C. R. Linnutaja [Jakobson]. Rmts Sööt RLv.

- Ihnuse ots, t. G. Paju. Ptrb. E. Tähtraamat. Plmgr. 1901.
 Ihnuse pidusöök, t. —a. Post. 1903 nr. 6.
 Imekannel, t. Heino Ploompuu. Lastel. 1926 nr. 7.
 Jutt jänesest, kes hirmutas metsloomi, t. J. E. Noorusmaa 1927 nr. 16.
 Juukselõikaja vaim, t. J. A. Veltmann. Linda 1902 nr. 36.
 Jõulud ilma jõulukuuseteta, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 52.
 Jõuluöö, t. J. E. Noorusmaa 1927 nr. 22—24.
 Kaalu õpetaja, t. Anni Prants. Lastel. 1904 nr. 8.
 Kaarli unenägu, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 28.
 18 aastat ühes tunnis. Elu Kevade 1913 nr. 9.
 Kaks ühesugust, t. Anni Prants. Lastel. 1904 nr. 9.
 Kaks Soome rahvaballaadi [Anto Kauko ja Maija, Kojose poeg], t. Anni. Lmg 1929 nr. 10.
 Kalliskivideta kroon, t. H. T. Elu Kevade 1912 nr. 5/6.
 Kandel kasvatatud [rhvl.], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 7.
 Kardetav sõbrus. Elu Kevade 1913 nr. 12.
 Kas pääsukene pealaelt [rhvl.], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 22.
 Kaugel... t. Herm. Annila [Niggol]. Post. 1903 nr. 249.
 Kiri Jumalale, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 13.
 Kodused tülid, t. P. S. Olev. 1902 nr. 22.
 Kohustus, t. M. J. Eisen. Rmts Sööt RLv.
 Kolm musu, t. J. A. Feldmann. Pvl. 1906 nr. 41.
 Kosilased, t. J. Pl. Post. 1904 nr. 143.
 Kostke laulud eesti keeles, t. M. Lipp. Rmts Sööt RLv.
 Krahv Sandori kihlvedu, t. Elv. Feldmann. EPostÖK 1903 nr. 83.
 Kudas lapsed kasvavad, t. J. A. V[eltmann]. Linda 1902 nr. 38.
 Kuda varast nuheldakse. Linda 1902 nr. 12, 13.
 Kui merel oldakse... t. J. Muide. Lastel. 1901 nr. 1.
 Kuidas Tuomela Kerttu ära langes, t. P. Sink. Noorte Elu 1924 nr. 7.
 Kuidas Ants, Alma ja Villi oma õhtutunnid kodus mööda saadavad, t. Julius Kangur. Lastel. 1920 nr. 5.
 Kulla kiusatus, t. J. L. Postim. 1902 nr. 154.
 Kullakese kiitus, t. M. Veske. Rmts Sööt RLv.
 Kustumata mälestus, t. J. A. Veltmann. Linda 1902 nr. 24.
 Kustunud küünel, t. A. P. Linda 1903 nr. 3.
 Kägu, t. Anni [Prants]. Linda 1902 Nelipühil.
 Kätemaksmise helid, t. G. S[uits]. Post. Isl. 1901.
 Kõnelen Looja puhtusest [rhvl.], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 22.
 Laulu võim [rhvl.], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 21.
 Leiba, t. H. Cicero. Virul. 1906 nr. 78.
 Lemmikäise seiklused ja surm. Vikr. 1924 nr. 32.
 Maailma õnnetum naine, t. A. S. Pvl. 1908 nr. 122.
 Ma ei jõua [rhvl.], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 22.
 Ma tantsiks tormide hoos, t. K. E. S. Rmts Sööt RLv.
 Miili pulmad. Linda 1906 nr. 26.
 Millal jõuan [rhvl.] t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 21.
 Mina tõusen jälle, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 13.
 Mis lammis andis? Rmts Nurmik II.
 Mopsi haud, t. J. A. Veltmann. Teat. 1902 nr. 136.
 Muinasjutt poisikesest, kes iial ei valetanud, t. Lõhmusmägi. Lastel. 1916 nr. 6.
 Mult küsib hella ema, t. P. Grünfeldt. EPostÖK 1904 nr. 16.
 Muutumata. RhvLL. 1904.
 Mälestused, t. F. F. Küla. Kaja 1908 nr. 100.
 Natuke teisiti arvatud. RhvL 1903 Ülestõusmise pühad.

Mängu-sõprade marsilaul, t. v. K. E. Sööt. Rmts Sööt RLv.
 Oh kallis, kaunis Põhjala, t. v. M. Lipp. Rmts Sööt RLv.
 Ole viisakas laps! Linda 1902 nr. 44.
 Palusoo pere, t. A. P. Linda 1903 nr. 50.
 Piima preili, ainet. Jalakas. Talu 1918 nr. 2.
 Politseis, t. J. A. Feldmann. Pvl. 1907 nr. 293. Kaja ls. 1907 nr. 45.
 Puhta iseloomu mõju. Elu Kevade 1913 nr. 5/6.
 Robert Owen. „Nuori Voimast“. Rmts Nurmik VVL.
 Romaan uuest ilmast, t. H. Annila [Niggol]. Post. 1904 nr. 126.
 Rääkimine hõbe, vaikimine kuld. Rhv L. 1903 Ülestõusmise pühad.
 Saku poiss, t. T. J. Kalbus. Trt. Ugaunia 1901.
 Sel ajal, kui tuletikkusid veel ei olnud, t. J. A. V[eltmann]. Linda
 1902 nr. 31.
 Signe tuli viimaks koju. Elu Kevade 1912 nr. 12.
 Soome rahvalaul, t. V. Ridala. VMKT 1921 nr. 37.
 Soome üliõpilaste rahupühade lemmiklaul vahvast Rannajärvest ja
 Suuretalal Anttist [rahval.], t. J. Kangilaski. „Od.“ 1928 nr. 1.
 Suur keiser ja väike tütarlaps, t. Lõhmusmägi. Lastel. 1916.
 Taeva-Isa lille-aias, t. Anni [Prants]. Linda Nelipühil. 1902.
 Taevas on valge ja sinine [rahvalaul], t. A. Anni. Vikr. 1923 nr. 1.
 Talv ja kevadi, t. T. J. K. Linda 1901 nr. 17.
 Teelahkmel, t. J. A. Feldmann. Kaja 1909 nr. 6.
 Tuleks õhtuke, t. J. Bergmann. Rmts Sööt RLv.
 Tähe pojad. Vilj. Leoke 1905.
 Usk lõppes. Elu Kevade 1912 nr. 3.
 Ustav surmani, t. J. A. Veltmann. Teat. 1902 nr. 141.
 Uue aasta algul. Jõulu õhtu lasteraamat 1905.
 Valge Helmi, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 34.
 Vallatu Peedu, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 50.
 Vanaeit ja õnnekapp. Rmts Raud III.
 Vana nõid, t. J. E. Noorusmaa 1927 nr. 8.
 Vend ja õde, t. A. S. Pvl. 1907 nr. 294.
 Vend, kes oma õe eest palvetas, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 39.
 Vennatapia [rahvaballaad], t. A. Anni. „Od.“ 1925 nr. 4/5.
 Viimasel silmapilgul, t. P. S. Noorte Elu 1924 nr. 10.
 Viisid on omad [rahvalaul], t. V. Ridala. VMKT 1922 nr. 22.
 Villi villane särk, t. Anni [Prants]. Linda 1902 nr. 2.
 Väike kullake. Vikr. 1922 nr. 1.
 Väikene algus, t. Lõhmusmägi. Lastel. 1911 nr. 7.
 Väike postimees, t. Anni [Prants]. Linda 1901 nr. 52.
 Õnnetu kuid õnnelik juuksepat, t. Elv. Feldmann. EPostÖK 1903
 nr. 15.
 Õnnetu linavästri, t. T. J. Kalbus. Lastel. 1908.
 Ööpik, t. J. Lõhmusmägi. Lastel. 1908.

B. Ilukirjandust käsitleva kirjanduse tõlked.

- Enäjärvi Elsa*, Kirjanduslikud ajakirjad Soomes. Lmg 1923 nr. 5.
 — Soome uuemast lüürikast. Lmg 1926 nr. 1.
 — Soome uuem lüürিকা. Ül. 1925 nr. 10.
Haavio Martti, Juhani Siljo [t. F. Tuglas]. Lmg 1923 nr. 7—8.
Hällström R.-af., Nüüdisaja Soome kirjandusest. Ül. 1922 nr. 2/3.
Kailas Uno, Lauri Haarla — Soome draamakirjanduse päevakange-
 lane. VM 1928 nr. 156.

- Kallas Aino*, Gustav Suits lüürikuna, t. V. Ernits. NE ajakiri V 1915.
 — *Friedebert Tuglas*. Siuru I 1917. Äratr. Tin. Siuru 1917.
 — Ilm. Kianto, Pyhä rakkaus. NE 1911 nr. 4.
 — Jaan Oks. Siuru II 1918.
 — *Kiirtepild*. Trt. EKS 1929 [ka originaal eesti keeles].
 — Koidula ja Kreuzwald. Rmts V. Reiman Eesti Kultura I 1911.
 — Koidula maapaos, t. F. T. Post. 1918 nr. 167.
 — Koidula surm. Rmts V. Reiman Eesti Kultura IV 1915.
 — *Noor-Eesti*, t. Fr. Tuglas. NE 1921.
 — Soome kirjandusest. NE ajakiri 1910 nr. 4.
 — *Tähelend*, t. Fr. Tuglas. Trt. I. tr. Od. 1918, 2. tr. EKS 1929.
- Krohn Kaarle*. Eesti rahvaluule värsimööd, lauluteisendite võrdlemise ja uurimisviisi näidete käsitamisega. Eesti rahvalaulud I 1925.
 — Laula, suukene! Rmts Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks. EKS 1927.
 — Mälestusi M. J. Eisenist. EK 1925 nr. 9.
 — *Soome-Eesti vanast rahvalaulust*, t. E. Aaslava EK 1923, 1924. Äratr. Trt. EKS 1924.
- Lehtonen, Joh. Vihtori, Victor Hugo*, t. Fr. Tuglas. Trt. EKS 1929.
- Leino Eino*, Tuleviku kunst, t. Herm. Jänes. VM 1921 nr. 143.
- Manninen I.*, Rõõm ja mure „Kalevalas“. Post. 1923 nr. 60.
- Penttinen Juho*, Konni Zilliacus. Post. 1923 nr. 18, 19.
- Relander O.*, Sakari Topelius, t. M. R. Vikr. 1924 nr. 10.
- Suits Aino*, Mõni sõna Eino Leino motiividest. Ül. 1926 nr. 3.
 — Eino Leino. Noorusmaa 1926 nr. 2.
- Tallgren Anna-Marie*, Herman Bang, t. F. T[uglas]. „Od.“ 1919 nr. 3.
- Tarkiainen V.*, Soome soomekeelsest kirjandusest, t. A. Anni. Soome 1924.
 — Eino Leino. „Od.“ Lauupeo Alb. 1926.
- Tiittanen Antti*, Joel Lehtonen [t. F. Tuglas]. Lmg 1924 nr. 3.
 — Soome uuemast kirjandusest. Lmg 1923 nr. 7—8.
- Vala Erkki*, Soome nooremast kirjanduspölvest. Pvl. 1928 nr. 306.
- J. V-io*, Juhani Aho ajakirjanikuna. Pvl. 1921 nr. 217.

C. Artikleid ja arvustisi soome kirjandusest (eestlastelt)¹⁾

- Aavik J.*, Vaatlused Soome uuema kirjanduse üle. ÖKT 1908 nr. 7—12.
- Alle Aug.*, Jaanalinnu sulgedega. VM 1924 nr. 10.
- Anni A.*, Aleksis Kivi 50-aastase surmapäeva puhul. EK 1923 nr. 1.
 — A. Kallas: Reigin pappi. EK 1926 nr. 12.
 — Dillström R., Kalevala ja meri. EK 1927 nr. 12.
 — Eino Leino viimsed hõimutervitused. Lmg 1926 nr. 1.
 — Eino Leino — võitleva valguse laulik. Kevadik 1926/27 nr. 1.
 — Huvi Soome vastu. EK 1926 nr. 12.
 — Kalevala eesti keeles. EK 1922 nr. 4.
 — Kolm Eino Leino hõimuballaadi, Lmg 1926 nr. 10.
 — Märkmeid hõimu- ja maailmakirjanduse alalt. EK 1927 nr. 2.
 — Mõned uudised Soome kirjandusturul. ESÜHõimAlb. I 1926.
 — Soome ja Eesti ühine kirjavara. Post. 1925 nr. 8.

¹⁾ Peale siinmainitute leidub mitmeid pikki artikleid tähtsamate tõlgeraamatute sissejuhatustena, nii näit. EKS väljaandeis.

- Anni A.*, Soome kirjandusuudiseid. EK 1927 nr. 11.
 — Soome kirjandusuudiseid. EK 1928 nr. 6.
 — Soome kirjandusuudiseid. EK 1928 nr. 8.
 — Soome kirjandusuudiseid. EK 1929 nr. 12.
 — Soome ringvaade. Lmg 1928 nr. 10.
 — Soome rootsikeelsest kirjandusest. Rmts Soome.
 — Soome uudiseid [Uno Kailas „Paljain jaloin“, Aino Kallas „Sudenmorsian“, Mika Valtari „Suuri illusiooni“ j. t.]. Lmg 1929 nr. 1.
 — Uudiseid Soome kirjandusest. Pvl. 1926 nr. 339.
 — Sugupõlvede võitlus Soome kirjanduses. Kirjanduslik Orbiit 1929 nr. 1.
 —ar—, Johann Ludvig Runeberg'i 50 a. surmapäevaks. Post. 1927 nr. 122.
- Ehrmann K.*, Aino Kallas. E. Naine 1928 nr. 9.
- Eisen M. J.*, A. O. Väisänen Heimokannel I EK 1924 nr. 11.
 — Eesti osa Kalevalas. EK 1910 nr. 5.
 — Holmberg-Arva Uno, Para. EK 1928 nr. 6.
 — Antti Lönnbohm. EK 1928 nr. 1.
 — Elias Lönnrot Eestis. EK 1923 nr. 8.
 — Luettelo ennen 1927 painetusta Kalevalaa koskevasta kirjallisuudesta, toim. Laina Hänninen. EK 1928 nr. 12.
- Kallas O.*, Kalevala ja eestlased. EK 1910 nr. 5.
- Kampmann M.*, Kalevala eepose sisu. EK 1910 nr. 5.
- J. L.*, Aino Kallas. VM 1923 nr. 232.
- Linde Bernhard*, Aino Kallas. Noorusmaa 1928 nr. 8.
 — Kalevipoeg ja Kullervo. IKal. 1906.
- Lipp M.*, Elias Lönnrot „Kalevala“ kirjapaneja. EK 1910 nr. 5.
- Oras Ants*, Soome noorluulet [Mustapää, Laulu vaakalinnusta]. Pvl. 1928 nr. 275.
 — A. Kallase jõulueelne uudisteos [Hundimõrsja]. Pvl. 1929 nr. 19.
- P[alm] A.*, Eino Leino noorusaastad. Post. 1926 nr. 208.
 — E. Vesterinen, C. R. Jakobson. EK 1928 nr. 4.
- Pill Mollit* [M. Sillaots], Aino Kallas 50-ne aastane. Naiste Hääl 1928 nr. 9.
- Päss Elmar*, Elsa Enäjärvi „Erään leikin historia“. EK 1928 nr. 7.
- H. R.*, Aino Kallas'e esinemine „Estonias“. VM 1923 nr. 235.
- Raudsepp Ernst*, Akseli Gallen-Kallela mälestuseraamatust. Kevaldiku Suviab. 1927.
- Roose A.*, Aleksis Kivi. Vikr. 1924 nr. 25, 26.
 — Teuvo Pakkala. Vikr. 1925 nr. 23.
- Salak M.*, Kalevipoeg ja Kalevala. Tln. Kool. 1922.
- Schulzenberg H.*, Johan Ludvig Runeberg. IKal. 1902.
- Suits Gustav*, Aino Kallas novellikirjanikuna ja luuletajana. NE ajakiri 1910 nr. 1.
 — A. Kallas: Reigin pappi. Lmg 1926 nr. 10.
 — Eino Leino: Päev Helsingis, t. G. Suits, ilmumise puhul. VM 1924 nr. 215.
 — Eino Leinot mälestades. Post. 1926 nr. 12.
 — Juho Reijonen. Rmts Kiired II. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
 — Tervitus Eino Leinole. Murrang 1921 nr. 2.
 — vt. K. Vahur.
- T[ammann] A.*, Juhani Aho, Muistatko. VM 1920 nr. 287.
 — Joulukukka, toim. Anni Svan. VM 1920 nr. 287.

- T[ammann] A.*, Kulkuset Jouluna, toim. Maila Talvio. VM 1920 nr. 287.
 — *Arthuri Leinonen*, Lakeuksien Lukko. VM 1920 nr. 287.
Tuglas Fr., Lauri Haarla. VM 1925 nr. 234.
 — *Aleksis Kivi*, Tarapita 1922 nr. 7.
Vahur K. [G. Suits], Aino Kallase „Meren takaa“. Linda 1904 nr. 51—52.

Autori nimeta.

- *Juhani Aho*, Kaja 1921 nr. 185.
 — *Juhani Aho*, Pvl. 1921 nr. 209.
 — *Aino Kallas*, Öitsituled VII.
 — *Aino Kallas*, Rmn 1928 nr. 15.
 — *Aino Kallas ja Inglismaa*, VM 1924 nr. 94.
 — *Aino Kallas 50-aastane*, VM 1928 nr. 176.
 — *Eino Leino surnud*, Kaja 1926 nr. 8.
 — *Eino Leino viimane teekond*: Pvl. 21. I 1926.
 — *Lapseküsimus Soome uusimas ilukirjanduses*, Pvl. 1929 nr. 183.
 — *Merirandade poetessi poolesajandi juubel*, Post. 1928 nr. 207.

D. Arvustisi soome tõlgetest.

- Aho J.*, Juha, t. K. V. Arv. ArA. VM 1926 nr. 25.
 — *Laastud*, Arv. —ts. Pvl. 1928 nr. 13.
 — *Laastud*, t. Joh. Aavik. Arv. Aug. Palm. EK 1929 nr. 1.
 — *Panu*, t. Aug. Anni. Arv. A. Palm. EK 1927 nr. 3; arv. P. VM. 1927 nr. 39; arv. J. M[ändmets] Pvl. 1928. nr. 238.
 — *Raudtee*, t. G. Suits. Arv. EK 1906 nr. 2.
 — *Raudtee*, t. Gustav Suits. Arv. August Palm. EK 1928 nr. 6.
 — *Südametunnistus*, t. Konst. Vanik. Arv. ArA, VM 1927 nr. 261. Arv. A. Palm. EK 1928 nr. 6.
 — *Vaikne meri*, t. Fr. Tuglas. Arv. A. Oras. EK 1924 nr. 4.
 — *Valitud jutud ja laastud I*, t. Konst. Vanik. Arv. A. Palm. EK 1927 nr. 7.
 — *Õpetaja proua*. Üks apostaatiline tõlgeteos. T. V. Ridala. Arv. J. Aavik. Lmg. 1925 nr. 4. Arv. Ed. Hubel. Pvl. 1925 nr. 5.
 — „Üksi“, t. J. Aavik. Arv. V. Grünthal EK 1912 nr. 9.
Helanen V., Karmid tähed, t. Hella Jürgenstein. Arv. A. Palm. EK 1928 nr. 6.
Järnefelt A., Huligaan, t. H. Pürkop. Arv. A. Palm. EK 1929 nr. 3.
 — *Isamaa*, t. G. Suits. Arv. A. Palm. Post. 1927 nr. 98 ja VM 1927 nr. 24.
 — „Tema Arm“ [Isamaa]. Arv. S[uits]. Post. 1903 nr. 226.
Kallas Aino, Ants Raudjalg, t. J. Aavik. Arv. E. Enno. EK 1908 nr. 12.
 — *Barbara v. Tisenhusen*, t. Fr. Tuglas. Arv. A. E. Post. 1924 nr. 222.
 — *Hundimõrsja*, t. Fr. Tuglas. Arv. Alb. K[ivikas]. VM 1929 nr. 301.
 — *Kogutud teosed VIII* [Kiirtepild]. Arv. F. D[reverk]. VM 1929 nr. 250.
 — *Lahkuvate laevade linn*, t. Fr. Tuglas. Arv. J. Semper. VS 1914 nr. 1.
 — *Mere tagant*, t. G. Suits. Arv. ÖKT 1908 nr. 14. [Arv. J. Jõgever] EK 1906 nr. 3.

- Kallas Aino*, Mere tagant. Ants Raudjalg. Kiirtepild. Arv. Bernhard Linde. EK 1929 nr. 5.
- Reigi õpetaja, t. Fr. Tuglas. Arv. M. Sillaots. EK 1928 nr. 11.
 - Tähelend, t. Fr. Tuglas. Arv. B. Linde. EK 1929 nr. 7.
 - Võõras veri, t. Fr. Tuglas. Arv. A. Kalamees [E. Raudsepp]. Pvl. ls. 1923 nr. 12. Arv. H. R. VM 1923 nr. 108.
- Kataja V.*, Kroonu torpar, t. E. Virgo ja L. Ploompuu. Arv. J. Jõgever. EK 1913 nr. 7.
- Kivi, A.*, Kihlus, t. A. Prants. Arv. EK 1906 IV.
- Seitse venda. Arv. Th. Vaas. Uudismaa nr. 6 1923/24. Arv. A. Oras. EK 1924 nr. 4. Arv. A. Kivikas. „Od.“ 1924 nr. 3.
- Kojonen R.*, Önn, t. L. Leeman. Arv. A. Palm. EK 1928 nr. 6.
- Kurikka M.*, Mis ime see on, t. J. Tilk. Arv. Rmts Kiired I. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.
- Kyösti L.*, Kroonu tüürimees, t. M. Lepik. Arv. A. Palm. EK 1929 nr. 1.
- Lehtonen J.*, Armunud lombak ehk Sakris Kukkelmann, t. K. Vanik. Arv. August Palm. EK 1928 nr. 6.
- Putkinotko, t. K. Vanik. Arv. Hõimlane. Pvl. 1926 nr. 354. Arv. A. Anni. EK 1927 nr. 2.
- Leino E.*, Helgalaulud, t. A. Anni. Arv. A. Oras. EK 1924 nr. 4.
- Musti, t. Selma Holberg. Arv. A. Palm. EK 1928 nr. 1. Arv. A. R. Kevadik 1926/27 nr. 6. Arv. ArA [A. Adson]. VM 1927 nr. 4.
 - Päev Helsingis, t. G. Suits. Arv. J. Jõgever. EK 1913 nr. 3.
 - Simo Hurt, t. A. Anni. Arv. A. J[ürgenstein] Post. 1927. nr. 103.
 - Ühepäeva liblikad, t. B. Linde. Arv. M. Metsanurk [E. Hubel]. ÖKT 1908 nr. 15.
- Linnankoski, J.*, Karjatüdruk Hilja, t. H. Pürkop. Arv. A. Palm. EK 1929 nr. 3.
- Laul tulipunasest lillest, t. L. Jaakson. Arv. A. R. Kevadik 1926/27 nr. 6. Arv. Aug. Palm EK 1928 nr. 3.
 - Pagulased, t. L. Jaakson. Arv. A. Palm. EK 1928 nr. 11.
- Lühikesed jutud, t. K. Leetberg. Arv. EK 1906 nr. 8.
- Lydecken Arvid*, Tähtede maailmas, t. Ann Tamm. Arv. A. Palm. EK 1929 nr. 11.
- Nortamo Hj.*, Raama jutujavatused. Arv. A. Palm. Pvl. 1928 nr. 336.
- Onerva L.*, Murdjuoned, t. M. Reichenbach. Arv. E. Virgo. EK 1912 nr. 1.
- Pakkala Teuvo*, Elsa, t. L. Jaakson. Arv. F. D[reverk]. VM 1929 nr. 86. Arv. A. Kiv[ikas]. Pvl. 1929 nr. 82.
- Sillanpää F. E.*, Hildu ja Ragnar, t. J. Pöld. Arv. Aug. Palm. EK 1929 nr. 3.
- Vaga viletsus, t. A. Anni. Arv. A. Oras. EK 1924 nr. 4. Arv. A. Kivikas. Od. 1924 nr. 3.
- Stålberg E.*, Pühapäev, t. H. Jürgenstein. Arv. A. Palm EK 1929 nr. 8.
- Svan Anny*, Olli elukool. Arv. F. D[reverk]. VM 1929 nr. 87.
- Topelius Z.*, Velskeri jutustused. Arv. A. M. Tallgren. Uudismaa 1923/24 nr. 6.
- Toppila Heikki*, Päikesetõusu maale, t. E. Oiderman. Arv. Aug. Palm. EK 1928 nr. 6.
- Vuorela Einari*, Üle kahe suusatee, t. S[elma] H[olberg]. Arv. A. Palm. EK 1928 nr. 11.
- Vuori M.*, Meie metsanurgas, t. J. Ploompuu. Arv. rmts Kiired I. Jurj. Kirj. Sõpr. 1901.

August Anni.

SISUKORD.

	Lk.
Friedebert Tuglas: Tervitus lahe tagant	5
August Palm: Soome Kirjanduse Selts 1831—1931	13
Oskar Kallas: Soomes olevat	53
M. J. Eisen: Isiklikke mälestusi Soome-Eesti kultuurilistest kokkupuutumistest 50 aasta eest ja neile järgneval ajal . .	56
K. E. Sööt: Mälestusmärkmeid Eesti-Soome hõimusuhteist Vene rõhumispoliitika ajajärgul	73
Albert Saareste: Kumb eesti murdeist on soomele lähem: põhjaeesti või lõunaeesti?	79
Villem Ridala-Grünthal: Eesti rahvaluule keelest . . .	95
Julius Mägiste: Soome keele osa eesti kirjakeele arenemisel	116
Aino Suits: Lönnot'i ja Faehlmann'i kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi	172
Otu Liiv: Mõningaid Soome ja Eesti ajaloo-uurimise ühisküsimusi	184
Hendrik Sepp: Soome osast Eesti eest võitlemises	209
August Anni: Soome kirjandus Eestis	215

SISUKORD

14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

